

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ЦЕНТР СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ НАУКОВИХ СТУДІЙ

ЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО
НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

ДРОГОБИЦЬКА СОЛЕВАРНЯ: **нарис історії від найдавніших часів** **до початку XXI ст.**

Монографія



УДК 661.833'032.1(477.83):930.24".../20"

Д 75

Рекомендовано вченою радою історичного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
Протокол № 7 від 29 серпня 2022 р.

Рецензенти:

Ігор Соляр – доктор історичних наук, професор, директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України;

Ігор Смуток – доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Автори: Микола Галів, Світлана Біла, Володимир Галик, Василь Ільницький, Богдан Лазорак, Ірина Лозинська, Руслана Попп, Юрій Стецик, Леонід Тимошенко

Дрогобицька солеварня: нарис історії від найдавніших часів до початку XXI ст. : монографія / Наук. ред. Микола Галів. Суми : Університетська книга, 2022. 314 с.

ISBN 978-617-521-029-1

У колективній монографії на основі архівних матеріалів, пресових видань, історіографічних напрацювань досліджено історію Дрогобицької солеварні від найдавніших часів до сьогодення. Авторами розкрито такі аспекти: соціотопографічні, виробничі, торгівельні, правові топоси солеваріння у Дрогобичі XIV–XVIII ст.; солеварня у часі австрійського урядування наприкінці XVIII – початку XX ст.; стан солеварні у міжвоєнний період XX ст. та роки Другої світової війни; діяльність солеварювального заводу в умовах радянської економічної системи (1945–1991); трансформаційні процеси, промислово-виробничі та туристично-культурні вектори діяльності солеварювального заводу у добу незалежності України.

Книга рекомендується широкому колу читачів, передовсім науковцям, студентам, вчителям шкіл та гімназій, учням, а також усім небайдужим до минулого.

УДК 661.833'032.1(477.83):930.24".../20"

© Микола Галів, Світлана Біла, Василь Ільницький, Леонід Тимошенко та ін., 2022

© Центр східноєвропейських наукових студій, 2022

© Видавництво «Університетська книга», 2022

ISBN 978-617-521-029-1

Зміст

| | |
|--|-----|
| <i>Вступ</i> | 4 |
| <i>Розділ 1.</i> Солеваріння у Дрогобичі у XIV–XVIII ст.: виробничі, торгівельні, соціальні аспекти | 7 |
| <i>Розділ 2.</i> Дрогобицька солеварня у перші десятиліття австрійського урядування (70-ті рр. XVIII – середина XIX ст.) | 51 |
| <i>Розділ 3.</i> Розвиток солевиробництва у Дрогобичі в другій половині XIX – на початку XX ст. | 74 |
| <i>Розділ 4.</i> Стан Дрогобицької солеварні у міжвоєнний період (1919–1939) | 146 |
| <i>Розділ 5.</i> Дрогобицька солеварня у роки Другої світової війни (1939–1945) | 176 |
| <i>Розділ 6.</i> Дрогобицький солевиварювальний завод в умовах радянської економічної системи (1945–1991) | 201 |
| <i>Розділ 7.</i> Дрогобицьке солевиробництво в добу незалежності України: трансформаційні процеси, промислово-виробничі та туристично-культурні вектори | 228 |
| <i>Висновки</i> | 254 |
| <i>Ілюстрації</i> | 261 |
| <i>Іменний покажчик</i> | 304 |

ВСТУП

Дрогобицьку солеварню (зараз – Державне підприємство «Солевиварювальний дрогобицький завод») часто називають найстарішим безперервно діючим підприємством України. Безумовно, для цього твердження є підстави, особливо враховуючи дату першої писемної згадки про дрогобицьку сіль (1390) і археологічні дослідження, відповідно до яких навколо місцевих соляних джерел люди селилися ще в XI–XIII ст. Зважаючи на тривалу історичну тяглість солевиробничого промислу в Дрогобичі, написання історії Дрогобицької солеварні було справою, з одного боку, нелегкою, з іншого – необхідною, особливо на сучасному етапі наукових досліджень і запитів громадськості міста.

Поява цієї книги має певну передісторію. У серпні–жовтні 2021 р. в Дрогобичі тривав проєкт із напрацювання комплексної програми ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території, зосібна, створення її архітектурної концепції та економічної стратегії розвитку. Проєкт реалізувала ГО «Прорив-місто» у партнерстві із Державним підприємством «Солевиварювальний дрогобицький завод», Дрогобицькою міською радою, НУ «Львівська політехніка», Дрогобицьким державним педагогічним університетом імені Івана Франка та університетом «Люблінська політехніка» за підтримки Українського культурного фонду. До роботи над проєктом також були залучені експерти з ГО «МетаЛаб» та «PPV Knowledge Networks».

Саме у контексті реалізації зазначеного проєкту науковцями-істориками Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка було проведено «історичний аналіз розвитку Дрогобицької солеварні та передмістя Зваричі від найдавніших часів і до сьогодення». Результатом наукових пошуків стало напрацювання семи текстових розділів, присвячених історії солеварні у різні історичні періоди. Їх авторами виступили знані науковці: професори Леонід Тимошенко, Микола Галів, Василь Ільницький, Юрій Стецик, доценти Світлана Біла, Богдан Лазорак,

Ірина Лозинська, Руслана Попп, Володимир Галик. Усі перелічені вчені мають чималий досвід у написанні історико-краєзнавчих студій, зокрема з історії Дрогобича, Східниці, Уличного та багатьох інших поселень Дрогобицького краю.

Наголосимо, що дослідження минувшини Дрогобицької солеварні здійснювалося не лише з огляду на традиційну популярність історико-краєзнавчої проблематики (пов'язану, зокрема, з добре дослідженою історією соляних промислів – копалень і солеварень – в Арк-е-Сенані (Франція), Пояні Слатиней-Лунка (Румунія), Веліцці, Бохні, Іновроцлаві (Польща), Лессе (Данія), Зальцгіттер-Баді (Німеччина) та інших відомих осередках солевиробництва Європи), але й появу у світовій історіографії нового напрямку науково-історичних студій під назвою «антропологія солі», репрезентованого істориками, археологами, етнологами / антропологами Маріушем Алексіану, Олівером Веллером, Роксанною-Габріелою Курцою, Ігорем Лиманом та ін. Ще у жовтні 2008 р. в Яссах (Румунія) було проведено міжнародний конгрес, присвячений археології та антропології солі. Відтоді регулярно збираються наукові форуми, проводяться конференції, видаються спеціалізовані збірники наукових праць, окремі статті і монографії, присвячені цій тематиці.

Власне у цьому річизі розглядаємо і нашу колективну монографію. Автори поставили собі за мету на основі архівних матеріалів, пресових видань, статистичних довідників, історіографічних напрацювань дослідити й наративізувати минушину солевиробництва у Дрогобичі, а також простежити його вплив, або ж, кажучи ширше, «вплив солі» на соціальні, економічні, культурно-духовні, господарсько-побутові аспекти життя солеварів Завіжного та Зварицького передмість і загалом мешканців Дрогобича.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють кінець XIV – початок XXI ст., тобто від першої писемної згадки і до наших днів. Звісно, враховано й результати археологічних досліджень, які окреслюють певні фрагменти дописемної історії солеварні у давньоруські часи. Архітектоніка монографії прив'язана до політичної періодизації, що й не дивно, позаяк перебування у складі певних держав, з притаманними їм адміністративними, соціальними, юридичними та економічними системами, накладало відбиток на

історичну траєкторію Дрогобицької солеварні, визначало її структуру, власність, права, а відтак і певні технологічні та виробничі практики.

Свідомо оминаємо окреслення історіографії досліджуваної теми. Передусім тому, що така фіксація праць у нашому короткому вступі так чи інакше матиме характер бібліографічного огляду, який не зовсім доречний, адже автори монографії уклали бібліографію до кожного розділу й почасти здійснили її аналіз у своїх наративах. Крім того, доводиться констатувати факт відсутності синтезованих напрацювань історії Дрогобицької солеварні. На сьогодні дослідники можуть оперувати науковими студіями Я. Ісаєвича, Л. Тимошенка, І. Смутка, В. Петрика та А. Петрика, Т. Батюка, Ю. Гошка та інших авторів, які розкривають різні аспекти історії солевиробництва Дрогобича у пізньому Середньовіччі та в ранньомодерні часи. Власне минувшина солеварні XIV–XVIII ст. достатньо повно репрезентована у наукових історичних студіях. Натомість деякі пізніші періоди історії підприємства залишалися майже або й узагалі не дослідженими. Маємо на увазі, наприклад, історію солеварні в роки Другої світової війни, у часі незалежності України.

На завершення висловлюємо подяку ініціаторові проекту зі створення комплексної програми ревіталізації Дрогобицької солеварні – ГО «Прорив-місто» (голова – Олег Дукас), фундаторові проекту – Українському культурному фонду, фундаторові видання цієї монографії – Видавничому дому «Гельветика». Дякуємо літературному редакторові Ірині Невмержицькій, а також працівникам Центрального державного історичного архіву України у Львові, Державного архіву Львівської області, Національного архіву у Кракові, Краєзнавчого музею «Дрогобиччина», керівництву ДП «Солевиварювальний дрогобицький завод» (директор Олег Петренко) за допомогу у пошуку необхідних матеріалів. Велика вдячність усім, хто на різних етапах долучався до створення цієї праці.

Микола ГАЛІВ

Солеваріння у Дрогобичі у XIV–XVIII ст.: виробничі, торгівельні, соціальні аспекти

Історія солеваріння у Дрогобичі, незважаючи на увагу до проблеми в історіографії, поступово обросла міфами, які явно дисонують з об'єктивними свідченнями документальних джерел. Найбільший з них пов'язаний з нібито існуванням якогось «паспорту» підприємства, з датою його заснування (чи першої писемної згадки ?) у 1250 р. Задокументовані перші згадки солеварні майже збігаються з найранішими відомостями про давній Дрогобич, заснування якого також обросло міфами, на підставі яких на початку 90-х рр. минулого століття тут гучно відсвяткували «900-річчя». Використовуючи авторитет своїх попередників (до слова, найцінніші праці написав Я. Ісаєвич), стверджую, що перші (наприклад, 1096 р.) та пізніші писемні згадки про видобуток солі на Прикарпатті до кінця XI ст., Дрогобича безпосередньо не стосуються.

Досить серйозним аргументом на користь концепції існування міста в давньоруський час є наявність у Дрогобичі та його околицях давніх джерел соляної ропи. Нагадаю відомі, досить цікаві і цінні свідчення. Так, Києво-Печерський патерик зафіксував історичну подію під 1106 р.: коли під час усобиці між Святополком Ізяславичем і Давидом Ігоровичем припинився довіз солі з Прикарпаття (з Галича і Перемишля), то її не стало у всій Руській землі¹. Наступні літописні згадки про руську сіль датуються 1164,

1 Абрамович Д., проф. *Києво-Печерський Патерик*. Київ : Час, 1991. С. 151–152. У пам'ятці дата події відсутня, тож її датування є прийнятним. Нагадаю, що текст джерела відомий за касянівською редакцією 1462 р.

1241 і 1254 рр.² Проте дрогобицька солеварня згадується вперше лише в джерелах кінця XIV ст.

Тож першою писемною згадкою місцевої солеварні віддавна вважається лист папи Боніфація IX до перемишльського католицького єпископа Еріха, датований 1390 р. Цей лист засвідчує факт існування Дрогобича у часі панування в Галицькому князівстві Владислава Опольського (1372–1379), вказуючи, що саме цей князь надав галицькому католицькому архієпископству «десятину солі в Дрогобичі і Жидачеві, яка тому князеві справедливо належала» (*decimam salis in Drohobicz et Sudozola...ad eundem Ducem fusto titulo pertinentia*)³. Очевидно, всі прибутки з солі «справедливо належали» князю Владиславові Опольському як регалія, отримана ним у спадок від Галицько-Волинських князів. Принцип гірничої регалії (виключного права монарха на експлуатацію надр) був властивий як польському, так і руському праву; угорська і польська адміністрація, що управляли краєм з 1340 р., не тільки не змінили юрисдикцію тогочасного гірництва, а й запозичили і впровадили її до своєї практики. Звідси видно, що солеваріння в Дрогобичі мало давніше коріння. Але в жодній науковій праці ще ніхто не взяв на себе відповідальність точно «паспортизувати» початок цього виробничого процесу, хоча припущень у минулому не бракувало.

Археологічні дослідження

У дослідженнях давнього Дрогобича територія солеварного промислу віддавна позиціонується як один із двох осередків початкового функціонування первісного міського організму. Зрештою, саме на території Зварицького передмістя дослідники прагнуть

2 Див.: *Літопис руський* / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. С. 286, 399, 414 (тут ідеться про сіль з Удеча / Жидачева, Коломиї, з міста Солі та ін.).

3 *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek dundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego. Wyd. Srananiem Galicyjskiego Wydziału Krahowego*. Т. 3. Lwów: Z drukarni narodowej W. Manieckiego, 1872. S. 86–89; Widman K. Wiadomość o archiwum miasta Lwowa. *Przegląd Archeologiczny*. 1883. Z. 2. S. 95–97; Z. 3. S. 86–88; Ісаєвич Я. Солеваріння в Дрогобичі та його околицях у XVI–XVIII ст. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. VII. Дрогобич, 2003. С. 109.

відшукати рештки найдавнішого поселення, де розташована солеварня та фіксується архаїчний уклад вулиць. І. Могитич, Р. Могитич та В. Петрик окреслили територію давньої жупи в розпланувальній структурі міста XIII–XIV ст.⁴ (див. ілюстрацію 1). На початку розкопок було з'ясовано місце розташування найдавнішої ділянки солеварні та промислових споруд XIX ст. Важливо, що дослідники дійшли висновку про те, що з XVIII ст. розташування шиб (шахт) практично не змінилось, змінилася лише конструкція будівель над ними.

У ході археологічних досліджень в липні 2003 р. було закладено два розкопи та один шурф: Розкоп № 1, Розкоп № 2, Шурф № 1 загальною площею 52 кв. м та середньою глибиною 2,5 м⁵.

Шурф при північній стіні недіючої «Шиби № 2» (1,5 на 3 м) виявив лише фундаменти будівлі з бутового каменю, бо через відкриття старих заводських комунікацій роботи було зупинено.

Основним місцем досліджень став Розкоп № 1 розміром 5 на 5 м, який був закладений при західній стіні «Королівської шиби № 1», що досі функціонує⁶. Планувалося дослідження шахти, укріпленої дерев'яними цямринами та обладаної маршовими сходами, однак у зв'язку з виявленням в архіві підприємства картосхем ремонтних робіт та буріння радянської доби з'ясувалося, що дно шахти було поглиблене, а відповідний культурний шар, який міг би дати важливі результати, був вибраний, тому дослідження не проводилися.

У ході поетапного дослідження в Розкопі № 1 вдалося виявити рештки давнього виробництва: фашины, дерев'яний трубопровід, обладнання, яке виокористовувалося для процесу солеваріння, фрагменти будівлі (згодом – XVII–XIX ст.), порівняно велику кількість кераміки (за попереднім датуванням – XII–XIX ст.).

4 Див.: Могитич І., Могитич Р. Нове про давньоруський Дрогобич. *Жовтень*. 1989. № 11. С. 114–117; Могитич І. Давньоруські архітектурні пам'ятки Дрогобича. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 1998. Вип. III. С. 151–157; Петрик В., Петрик А. Дрогобицька Жупа (Солеварня) у світлі історичних та архітектурно-археологічних досліджень. *Фортеця: збірник заповідника «Тустань»: на пошану Михайла Рожка*. Львів, 2009. Кн. 1. С. 476.

5 Місця розкопів та шурфу окреслено на мапі об'єкта в: Петрик В., Петрик А. Дрогобицька Жупа (Солеварня) у світлі історичних та архітектурно-археологічних досліджень... С. 487.

6 Рис. 3. План археологічного розкопу № 1. Там само.

На глибині 3,5 м у північно-західному куті розкопу зафіксовано сліди обгорілих дерев'яних колод (вірогідно – настилу), щільно припасованих одна до одної. Саме під ними та поверх на глибині 2,8 м піднято фрагменти кераміки XII–XIII ст⁷. Фрагмент ліпної кераміки попередньо датований VIII– VI до н. е. і попередньо кваліфікований як кераміка фракійського типу. У цьому ж розкопі (власне, в його стіні) виявлено бічну частину великої дерев'яної діжі, а на самому дні – потужної дерев'яної колоди, яка перетинала розкоп. Кілька темних плям прийнято за рештки вертикальних паль.

Розкоп № 2 (6 на 3 м) був закладений на ділянці, де в XIX ст. розміщувався солевиварювальний цех (тепер неіснуючий). На глибині 0,6– 0,7 м експедиція наштовхнулася на долівку споруди, вимощену цеглою, фундамент північної стіни в одну цеглу, а на глибині 0,8–0,9 м – ґрунтові води, що унеможливило подальші дослідження. У південній частині розкопу на глибині 1,55 м було виявлено завершля дерев'яного стовпа прямокутної форми перетином 0,4 на 0,4 м. За робочою гіпотезою, це були рештки більш ранньої дерев'яної споруди невідомого часу.

У ході розкопок зібрано понад 1 тис. одиниць знахідок: переважно фрагментів керамічного та скляного посуду, керамічної люльки, монет, фрагментів цегли, металевих виробів, тваринних кісток, фрагментів дерева, крем'яного відщепу⁸. Попереднє датування археологічного матеріалу – VII–VI, XII–XIII, XVI–XVIII, XIX–XX ст. Назагал, абсолютно доведеним треба вважати існування солеварного виробництва, починаючи з XVIII ст. (можливо – й XVII ст.).

У зв'язку з тим, що в жодному з розкопів так і не вдалося дістатися материка через високий рівень ґрунтових вод (солянки), а також непроведенням лабораторного дослідження знахідок, висновок В. Петрика та А. Петрика про заселення цієї території з ранньозалізного віку та ймовірність активного солеваріння в часи Київської Русі⁹ видається передчасним і значною мірою гіпотетичним.

7 Див. рисунок одного фрагмента в: Петрик В., Петрик А. Дрогобицька Жупа (Солеварня) у світлі історичних та архітектурно-археологічних досліджень... С. 489.

8 Див. докл.: Петрик В., Петрик А. Дрогобицька Жупа (Солеварня) у світлі історичних та архітектурно-археологічних досліджень... С. 488–489.

9 Там само. С. 489.

Солеварня у міському просторі та міській символіці. «Зваричьке» передмістя

У системі міських координат та планувально-просторовому розвитку Дрогобича солеварня посідала особливе місце. Вірогідно, саме солеварний промисел відіграв основну містотвірну роль, позаяк саме тут селилися найдавніші мешканці. Це відзначали практично всі дослідники історії давнього міста¹⁰. Однак датування заснування цієї ділянки в науковому річищі досі залишається проблемним.

Очевидно, що Дрогобич XIV ст. мав риси східноруського (візантійського) типу міст з відкритою системою центру. Крім того, ландшафтні умови місцевої території, зумовили планувальний тип східчастого поселення, що розкинулося на схилах річки Тисьмениці, за аналогією до Ужгорода, Заліщиків, Сокаля та ін. Тут нагадаю, що основним принципом давньоруського містобудування було максимальне відображення особливостей рельєфу в планувальній структурі та композиції. Згідно з цією засадою, центр / дитинець займав найвигідніше положення на пагорбі чи в закруті ріки. Трасування вулиць визначалося основними природними вісями – вододілами і ярами, з орієнтацією усієї композиції на річку. Забудова посаду витягувалася уздовж річки (у нашому випадку – потоку Побук) і лише згодом освоювалася територія уздовж радіусів, що виходили в поле. Простежуються також чітка моноцентричність, зонування структури, розкриття внутрішнього простору на річку та ін.¹¹

Серед об'єктів протоміської забудови XIV ст. виокремлюється передовсім солеварня (жупа), розміщена там, де й нині функціонує солеварний завод, навколо якого розкинулося давнє передмістя Зваричі¹². Важливість місцевого солеварного промислу в XV–XVI ст.

10 Див. праці про історичну топографію міста: Гаврилюк М. Історична топографія середньовічного Дрогобича. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. III. Дрогобич, 1998. С. 165; Тимошенко Л. Проблеми історичної топографії давнього Дрогобича. *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя* / Наукове Товариство Шеченка. Т. I. Київ – Львів, 2004. С. 729, 730–731.

11 Див. про це докл.: Олійник О. Містобудівний розвиток західних земель України: між Сходом та Заходом. *Архітектурна спадщина України*. Вип. 1: Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування / за ред. В. Тимофієнка. Київ, 1994. С. 58–61.

12 *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. Z papierów pośmiertnych ś.p. Stefana Sochaniewicza*, wydała Helena Polackówna. Zabytki Dziejowe. Wydanie Tow. Nauk. we Lwowie. T. IV. Z. 1. Lwów, 1936. S. XLVI–XLIV.

підкреслюється тим, що урядник дрогобицької жупи називався «руським жупником» («*župnik terrarum Russiae*», «*prefectus zuparum Russiae*»)¹³.

Г. Полячкувна ретельно перерахувала всіх відомих за джерелами жупників. Отже, фіксуються: Янота / Ян (1436–1437–1445), Миколай зі Страдова Страдовський (1448–1454), Миколай Балінський (1452), Натко жид (1452–1454) зі спільником Шайнком, Криштоф Гвардія де Санкто Ромуло генуезець, спільник М. Страдовського, зі спільником волохом Юліаном де Валетарієм (1448–1463), Айнольф Тедалді з Флоренції (1463, помер у 1495 р.), Пероцці Тедалді з Флоренції (1498–1504) з братом Яном Тедалді, Павел Чарний з Вітовіц (1502–1505), Імбрам Соломона (1502–1504), Октавіан Гуччі з Флоренції (1501, помер у 1535 р.), Кароль Галвані Гуччі з Флоренції (1535, помер у 1552 р.), Станіслав Орлік з Лазіска гербу Новина (1550, помер у 1560 р.), Мелхіор Вальбах (1560–1564)¹⁴. 7 травня 1564 р. король віддав дрогобицьку жупу під юрисдикцію, а потім і в держання, місцевому старості Станісловові Гербурту. Відтак, солеварня вийшла з рук професійних промисловців (переважно іноземців), а після смерті Гербурта перетворюється на домен магнатів: Станіслава Боніфация Мніща, Миколая Даниловича (русина), Єжи Оссолінського та ін. Вони виплатили коронному скарбові чинш за держання і отримали монополні дивіденди з соляного виробництва¹⁵.

У Дрогобичі розміщувалося три (за іншими джерелами – чотири) королівські криниці соляної ропи, яка надходила для виварювання в панви (черіні). Причому, в структурі солеварного місцевого виробництва розрізняють королівські / старостинські, міщанські і передміщанські, церковні і приватновласницькі осередки.

Проте конкретні дані про діяльність місцевої жупи до XVI ст. відсутні. Лише в цьому столітті маємо описи міста у так званих описово-статистичних джерелах. Так, наприклад, люстрація міста

13 Про Гербуртів із Фельштина, дрогобицьких жупників 70-х рр. XVI ст., див. нові дані: *Matricularum Regni Poloniae summaria*. Pars VI. 1573–1574. Contextuit Maria Woźniakowa. Varsoviae, 1999. № 15, 133, 151, 205, 208, 209, 224, 300.

14 *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563*. Z papierów pośmiertnych ś.p. Stefana Sochaniewiczza, wydała Helena Polackówna... S. LVI–LXIV.

15 Ibid. S. LXIV.

1570 р. виокремлює шість великих панв виварювання солі: чотири в Дрогобичі і по одній в Модричах і Колпці¹⁶. За інвентарем 1537–1538 рр., чотири двори жупного передмістя сплачували податок¹⁷. Украй важливе свідчення уміщене в расцькій книзі міста під 1551 р.: біля жуп виросло ціле «нове місто», мешканці якого називали себе «Neapolitanus»¹⁸.

Довкола солеварного промислу (вочевидь, зовсім не випадково) розміщувалося три давні міські (пізніше передміські чи замські) церкви: Св. Юрія, Воздвиження Чесного Хреста і П'ятницька; трохи далі, але ближче до магдебурзького середмістя – четверта, Пречистої Богородиці, заснована в XVI ст. Таке скупчення аж чотирьох сакральних об'єктів засвідчує передусім концентрацію давнього населення міста довкола одного з найважливіших центрів (солеварного промислу). Ці найдавніші дрогобицькі церкви, початкові свідчення про які збереглися у фрагментарному вигляді, обросли в літературі чималою кількістю легенд, походження яких встановити непросто. Так, досі в літературі послуговуються неперевереним твердженням рукописного путівника другої половини XIX ст. про те, що Дрогобич вже в XIII ст. мав три церкви¹⁹.

Між тим, єдиним писемним свідченням про руську церкву в XIV ст. є напис XVIII ст. зі стіни дрогобицького костьолу: «Kazimerz III Wielki Król Polski po złączeniu Rusi z Polską Roku 1339 ... Wyznacza na Kosciół Parafijalny dla Osiadających w Drohobyczu Katolików Lacińskich Cerkiew Ruską Panny Maryi»²⁰. М. Мсцівуєвський, довільно коментуючи цю подію, припустив навіть, що зайняття церкви поляками відбулося за згодою православного кліру і перемишльського

16 Rutkowski J. *Podział dochodów w żupach ruskich za Zygmunta Augusta*. Poznań : Nakładem PTPN, 1927. S. 91.

17 Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. VI. Київ : Наукова думка, 1995. С. 259.

18 Г. Полячкунна помилково вважала цих «neapolitanus» вихідцями з Неаполя. Див.: *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. Z papierów pośmiertnych* ś. p. Stefana Sochaniewicza, wydała Helena Polaczkówna... S. XXIII, 60. На її помилку правильно вказав Я. Ісаєвич. Див.: Ісаєвич Я. З історії Дрогобича XVI–XVIII ст. *Наукові записки Інституту суспільних наук Академії наук Української РСР*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. С. 10–11.

19 Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки НАН України імені В. Стефаника. Ф. Бавор. № 1104/1.

20 Trajdos T.M., Brzóstkowska A., Kulewski A. *Inskrypcje Historyczne fary w Drohobyczu*. Kraków : Homo Dei, 1996. S. 27.

єпископа²¹. З гіпотетичних (в уяві автора) об'єктів привертає увагу «двір жупника», в якому 1340 р. нібито зупинився Казимир Великий.

Повідомлення барокового напису XVIII ст., не підтверджене іншими тогочасними джерелами, викликає вповні справедливі сумніви дослідників. Так, видавці книги написів костьолу пов'язують факт зайняття руської церкви польськими осадниками-католиками з «локальною традицією»²².

Перші писемні згадки про інші церкви датуються лише кінцем XV–початком XVI ст., коли виникає центр міста з ринковою площею і ратушею, тож дослідники небезпідставно називають їх замиськими. Церква Св. Юрія розміщувалася на Завіжному передмісті, поблизу т. зв. Горішньої Брами. До слова, вона вважається у Дрогобичі найдавнішою²³. Церкви Воздвиження і П'ятницька розміщувались на цьому ж передмісті.

Відомо, що з кінця XV ст. збереглися надання цим церквам бенедикцій, а побудова збережених храмів датується пізнішим часом: Св. Юрія – 1661 р., Чесного Хреста – 1611 р., Св. П'ятниці – 1795 р. Текстів найдавніших ерекційних грамот згаданим церквам віднайти поки що не вдалося. Їхні візитації XVIII ст. фіксують: ерекційні грамоти для церков Чесного Хреста і П'ятницької з XVII ст., Св. Юрія – недатована. Церква Пречистої має найдавнішу ерекцію – короля С. Баторія з 1578 р.²⁴ З 1497 р. походить надання парохіві церкві Св. Юрія Сенькові Терлецькому півлану поля²⁵. 1508 р. королівська комісія стверджувала, що до церкви належав лан солі ще з часів Володислава II Ягайла²⁶. Особливістю функціонування дрогобицьких церков було те, що вони були фундовані на т. зв.

21 Mściwujewski M. *Z dziejów Drohobycza*. Cz. 1. Drohobycz : Księgarnia Ludowa, 1935. S. 18, 19.

22 Trajdos T.M., Brzóstkowska A., Kulewski A. *Inskrypcje Historyczne fary w Drohobyczu...* S. XIX–XXI, 60.

23 Ісаєвич Я.Д. Адміністративно-правовий устрій Дрогобича в добу феодалізму (до кінця XVIII ст.). *З історії Української РСР*. Т. 6–7. Київ, 1962. С. 11; *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. Z papierów pośmiertnych ś.p. Stefana Sochaniewicza*, wydała Helena Polaczkówna...S. XXIII.

24 Тимошенко Л. Візитаційні описи дрогобицьких церков 1764 року. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. IV. Дрогобич, 2000. С. 408–411.

25 *Matricularum Regni Poloniae summaria*. Pars II. Varsoviae, 1907. Nr 734. P. 44.

26 *Ibid.* Pars IV. Vol. 2. Varsoviae, 1912. Nr 8726. P. 23.

франконських ланак, тобто ґрунтах, наданих місту за магдебурзьким правом²⁷.

У літературі предмету фіксуються й інші об'єкти забудови та історичної топографії передмістя, що розкинулося довкола солеварні. Одним із них є двір (будинок) місцевого вїйта (нагадаю, що уряд місцевого вїйта є ознакою самоуправління). Отже, наприклад, у 1546 р. Найдаковський викупив від старости вїйтівський дім з городами, який розміщувався за брамою в напрямку жупи. Відомо також, що в 1547 р. староста Войцех Стажеховський викупив від Петра Піскожа жупний дім, а слуга старости шляхтич Миколай Сянгло отримав королівський дозвіл на викуп будинку над потоком Побук з городом і ставами, які належали купцеві Станіславу Тесажові²⁸.

Вірогідно, разом зі згадуваним у джерелах «двором жупника», «вїйтівській двір», які розміщувались поблизу солеварні, творив осередки управління Дрогобичем до розбудови центру магдебурзького міста з Ринковою площею в XVI ст. Припускаю, що й міська рада, яка була створена у місті внаслідок надання йому магдебурзького права, могла в XV ст. резидувати поблизу солеварні та давніх міських церков.

У літературі предмету також акцентовані потік Побук, на берегах якого розмістилося «нове місто» з солеварною та церквами, а також відповідною забудовою; Соляне озеро та ін.²⁹ Крім

27 Магдебурзьке право було надане Дрогобичу привілеєм Володислава 12 червня 1422 р. До 70-х рр. XX ст. дослідникам джерело було відоме лише з реґестів Коронної метрики. *Matricularum Regni Poloniae summaria*. Pars IV. Vol. 3. Varsoviae, 1915. Nr 559. P. 378. Уперше документ опублікували І. Сулковська-Курась і С. Курась. Див.: *Zbiór dokumentów małopolskich*. Wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś. Cz. VII. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk. 1975. Nr 1925. S. 95–99. Як свідчить вивчення джерел, цієї грамоти ніколи не було в Дрогобичі (вона була видана в Гнєзні). Так, наприклад, всі наступні локаційні грамоти підтверджували привілей не 1422 р., а – 1460 р. При ревізії міста 1568 р. привілей навіть не згадується у збірці правових актів міста «Przywilegium Oppidi Drohobicz». – *Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa)*. T. zw. Metryka Litewska, dz. IV B. Nr 22. K. 517–518. У першій австрійській збірці документів надання прав Дрогобичу джерело також не згадується. Див.: Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 146. Оп. 88. Спр. 236 «Справа про підтвердження привілеїв м. Дрогобича» (1786). Арк. 59–62 зв.

28 *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. Z papierów pośmiertnych ś.p. Stefana Sochaniewicza, wydała Helena Polaczkówna...* S. LXXI.

29 Див., напр.: Гаврилюк М. Історична топографія середньовічного Дрогобича. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. III. Дрогобич, 1998. С. 167.

того, прийнято вважати, що Зварицьке передмістя (Зварич) є найдавнішою ділянкою міста. Однак на мапі історичної топографії Дрогобича його межі чітко не окреслені. Досить часто в масових джерелах церковного походження (наприклад, пом'яниках) фігурує загальник «Предградіє Дрогобицьке», під яким треба розуміти Зварицьке чи Завіжне передмістя з їх давніми міськими святинями.

Уже на початку XVI ст. у Дрогобичі було кілька передмість. У документах того часу трапляються назви: «передмістя», «інша частина передмістя» і «передмістя з боку Лішні». В інвентарі Дрогобицького староства 1568 р. названі передмістя: «перед самим містом», Завіжне, Лішнянське, Задвірне, а також Міські Загороди³⁰ (виникли пізніше від інших передмість у результаті колонізації земель під мурами міста новими поселенцями – загородниками). Процес утворення нових і розширення наявних передмість у Дрогобичі в XVI ст. йшов досить інтенсивно, особливо в районі жуп, де виросло ціле «нове місто».

Назагал, у джерелах виокремлюється власне передмістя Завіжне. За інвентарем 1568 р., близько 40 осіб його мешканців були рільниками і сплачували податки, названі також юрївський і чеснохрестський попи³¹. А в одній із найдавніших ерекційних грамот – грамоті 3 березня 1581 р. для церкви Св. Юрія також ідеться про Завіжне передмістя. Виглядає, що ерекція церкви мала лан поля «від потоку Побук аж до Тисмениці» з городами, а також забудовою³². Прикметно, що в ерекційній грамоті короля Яна Собеського 3 травня 1681 р. для цієї церкви згадано церковний «Пляц на Соляній Вежі», фундований «спочатку», тобто, здавна³³. Отже, церква Св. Юрія була не тільки в тісній територіальній близькості до солеварні, але й пов'язана з нею економічно.

Надалі в церковних документах, а саме у візитаційних протоколах міських церков 1764 р. церкви Св. Юрія і Чесного Хреста, між якими розміщувалась солеварня, локалізуються саме на

30 Смуток І., Тимошенко Л. Інвентар Дрогобицького староства 1568 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. X. Дрогобич, 2006. С. 528–532.

31 Там само. С. 529–530.

32 Опубліковано в: Тимошенко Л. Документи до історії церкви та братства Св. Юра в Дрогобичі (друга половина XVII – початок XVIII ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. XVII–XVIII. Дрогобич, 2014. № 2. С. 472.

33 Там само. № 3. С. 472.

Завіжному передмісті³⁴. Акт розмежування міських парафій 1708 р. не локалізує їх територію, однак подає число парафійан. Так, Святоюрська парафія була найбільшою і налічувала 88 вірних, за нею іде Чеснохрестська – 70 вірних³⁵. Гіпотетично, ідеться про найбільшу територіальну одиницю давнього Дрогобича, тобто, Завіжне передмістя із солеварнею та двома церквами, мешканці якого переважно були їх парафіянами. Неважко припустити, що частина з них були зваричами – працівниками солеварні.

Структуру Завіжного передмістя опосередковано ілюструють і інші документальні джерела. Так, у згаданих візитаційних протоколах 1764 р. окреслено церковну маєтність (так зв. ерекцію): до церкви Св. Юрія належали городи, сади, ставки, лан з селянами-підсадками з халупами. Красномовнішим є документ Чеснохрестської парафії: її ділянка називалася «на Горі» при королівських жупах, фіксується також город капелана і братський сад. Ну і, зрозуміло, при цервах функціонували цвинтарі, при них розміщувався будинок священника з городом³⁶.

До солеварного промислу мали стосунок і місцеві римо-католицькі святині, багаті на маєтності та благодійні пожертви. За аналогією до парафії та церкви Св. Юрія, дослідники говорять про «фарну юридику» костьолю Св. Варфоломія, яка налічувала аж два лани поля на передмістях. Однак родзинкою доходів костьолю була все ж місцева жупа. Так, уже на початку XVIII ст. десятину з місцевих фільварків замінили на доходи солеварні. А в середині століття парафія діставала 100 бочок солі³⁷.

Імовірно, саме на Завіжному та сусідньому з ним Лішнянському передмістях резидували члени більшості дрогобицьких цехів. Найдавніші відомості про розвиток ремесла

34 Уперше опубліковано в: Тимошенко Л. Візитаційні описи Дрогобицьких церков 1764 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. IV. Дрогобич, 2000. С. 398–412.

35 Уперше опубліковано в: Тимошенко Л. Документи до церковної історії Дрогобича (друга половина XVII – початок XVIII ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. IX. 2005. С. 467–476.

36 Див. докл.: Тимошенко Л. Нариси з історії давнього Дрогобича. *Праці НДЛАК ДДПУ ім. І. Франка*. Вип. 2. Дрогобич, 2003. С. 40–42.

37 Див. докл.: Marczewski J.B., Ks. *Dzieje Chełmskiej kapituły katedralnej obrządku łacińskiego*. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2013. S. 313–314. З 1558 р. дрогобицька парафія зі всіма доходами була інкорпорована до юрисдикції Холмської римо-католицької капітули.

в пізньосередньовічному Дрогобичі належать до XV ст. Так, в актових джерелах за 70-ті рр. цього століття згадуються численні дрогобицькі ремісники: різники, кушніри, кравці, шевці, ковалі, солодовники, пекар, пивовар, ткач, «постригач»³⁸. Сприятливі умови склалися, зрозуміло, для видів ремесел, пов'язаних із виготовленням одягу та продуктів харчування. Цехи юридично уконституювалися в місті лише в другій чверті XVI ст. Організація дрогобицьких цехів мало чим відрізнялася від цехів Львова, Перемишля, Самбора та інших міст. 1535 р. фіксується один із перших королівських привілеїв – був наданий об'єднаному цехові ковалів і слюсарів. За фрагментом раецької книги міста, у 1543–1563 рр. налічувалося 22 види міського ремесла. З 1575 р. відомий привілей С. Баторія дрогобицьким ремісникам³⁹. Зберігся лише один статут міського цеху ткачів 1653 р.⁴⁰ та одна книга протоколів засідань цеху кравців⁴¹. Саме протоколи кравців подають вкрай важливу інформацію щодо особового складу ремісників, а порівняння його з іменним потенціалом церков Св. Юрія та Чесного Хреста⁴², уможливило припущення, що більшість цеховиків-кравців були парафіянами цих церков (водночас і братських організацій) і, отже, мешкали на Завіжному та сусідньому Лішнянському передмістях. Дехто із членів цехів зробив кар'єру в цеховій старшині, а старший цехмістр Стефан Кобрин вибився навіть в священники церкви Св. Трійці, заснувавши нову династію парохів.

38 Див., напр.: *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji śp. Aleksandra hr. Stadnickiego* / Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. T. XVII. Lwów, 1901. Nr 1503, 1506. S. 155, 156.

39 Розвиток ремесла і торгівлі в Дрогобичі спеціально вивчав Я. Ісаєвич. Див.: Ісаєвич Я. Д. До характеристики ремесла і торгівлі в Дрогобичі в 30-60-х роках XVIII ст. *З історії західноукраїнських земель*. Вип. 4. Київ, 1960. С. 30–39; Його ж. *З історії Дрогобича XVI–XVIII ст. Наукові записки Інституту суспільних наук Академії наук Української РСР*. Київ, 1961. С. 3–35.

40 Тимошенко Л. Статут ткацького цеху Дрогобича 1653 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. VII. Дрогобич, 2003. С. 504–511.

41 Тимошенко Л. Книга протоколів дрогобицького кравецького цеху (XVI – початок XIX ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Спецвипуск III. Дрогобич, 2017. С. 21–30.

42 Див. докл.: *Церква Святого Юрія в Дрогобичі. Ілюстрований нарис-проспект історії та мистецтва храму й парафії / автор тексту, упорядник: Леонід Тимошенко. Дрогобич: Трек-ЛТД, 2016; Міляєва Л., Рішняк О., Садова О. Церква Св. Юра в Дрогобичі: Архітектура, малярство, реставрація*. Київ: Вид-во «Київ», 2019.

Як свідчить напис на стіні церкви, 1711 р. святоюрським парохом вже був Стефан Кобрин, який дбав про оздоблення храму стінописом⁴³ (найдавніша згадка родини Кобринів належить, за нашими даними, до 1663 р., коли славетний передміщанин Андрій Кобринович брав участь у суперечці братств за бенефіції⁴⁴). Зберігся портрет отця Стефана в кольорі на стіні церкви, розпису 1711 р.⁴⁵ За братською книгою церкви Св. Юра, його ім'я згадується і в 1712 р. Стефан Кобрин також оголошував з амвону про збори братства. Саме о. Стефан започаткував нову династію священників, яка урядувала в церкві Св. Юрія до кінця століття: за даними на 1760 і 1761 рр., ще урядував о. Михайло Кобринович⁴⁶; за візитацією 1764 р. – о. Юрій Кобринович⁴⁷.

Припускаю навіть, що парафіяни та братчики церкви Св. Юрія, яка розміщувалась поруч солеварні, будучи солеварями та цеховиками, спричинилися до швидкого відновлення церкви після пожежі 1657 р., відтак – разом зі священником Василем Терлецьким, спромоглися створити храм, який досі бентежить уяву своєю архітектурою та сакральним мистецтвом⁴⁸.

Завершуючи екскурс в історію цього передмістя, доводиться ствердити, що власне Зварицьке передмістя з'являється на мапі історичної топографії міста лише в Йосифінській метриці 1788 р. Так, тут локалізуються: Зварицька громада з халупами та городами, «скарбова» жупа з городом до неї, прилеглі церкви зі школами, садиби священників, корчма та ін.⁴⁹ Найцікавішим є те, що лише

43 Свенціцький І. Тематичний уклад стінопису церкви Святого Юра в Дрогобичі. *Літопис Бойківщини*. 1938. № 10. С. 69.

44 Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie. Dyplomaty. Nr 262. K. 2.

45 Опубліковано в брошурі: Скоп Л. *Церква Святого Юра XV – XVII ст. у Дрогобичі*. Дрогобич : б. в., 2003 (на жаль, праця Л. Скопа не пагінована).

46 Bodzioch-Kaznowska B. Cerkwie w Drohobyczu w latach 60-tych XVIII wieku. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. IV. Дрогобич, 2000. С. 414.

47 Тимошенко Л. *Нариси з історії давнього Дрогобича*. Дрогобич : б. в., 2003. С. 40.

48 Див. докл.: Тимошенко Л. Документи до церковної історії Дрогобича (друга половина XVII – початок XVIII ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. IX. 2005. С. 467–476; Його ж. Рукописна книга братства дрогобицької церкви Святого Юрія (середина XVII – XVIII ст.). Там само. С. 503–519; Його ж. *Церква Святого Юрія в Дрогобичі. Ілюстрований нарис-проспект історії та мистецтва храму й парафії* / Автор тексту, упорядник: Леонід Тимошенко. Дрогобич : Трек-ЛТД, 2016. С. 15–18.

49 ЦДАУЛ. Ф. 19. Оп. XIV. Спр. 177. Арк. 14 зв., 18 зв., 20 зв., 22 зв.

церква Св. Юра локалізується на Завіжному передмісті⁵⁰. Отже, межа між Завіжним і Зварицьким передмістями проходила між солеварнею і цією церквою. Схожу ситуацію фіксує й Францисканська метрика 1820 р. Націкавіше, що текст цієї метрики ствердили своєю присягою та підписами міські чиновники, серед яких виокремлюються війти громад. Так, війтом Зварицької громади був Іван Яців⁵¹ (війта Завіжного джерело не зафіксувало).

Отже, проблему фіксації та локалізації Зварицького передмістя треба розв'язати у такий спосіб: як автономна адміністративна одиниця Дрогобича воно з'явилося внаслідок йосифінських реформ.

Символи місцевого солеварного промислу, які трансформувалися у зображення «топок», лягли в основу місцевої сфрагістики та геральдики (див. *ілюстрацію 2*), що є одним із найяскравіших аргументів на користь концепції визначальної ролі видобутку солі у розвитку пізньосередньовічного і ранньомодерного міста.

Герби магдебурзьких міст, яким був Дрогобич, затверджувалися, як правило, у відповідних локаційних привілеях. Про канонічне затвердження будь-якого герба Дрогобича владою Речі Посполитої (тобто, до 1772 р.) жодних свідчень не збереглося. Вочевидь, ідеться про традицію, згідно з якою не було потреби в затвердженні герба, який існував раніше. Зазвичай середньовічні міста обирали собі власний міський символ, окреме спеціальне надання герба зустрічається досить рідко. Тобто, в Дрогобичі не існувало серйозних підстав для перегляду тодішньої геральдичної традиції, що сформувалася раніше.

Відтак, ця традиція виводиться з міських печаток, якими самоврядна дрогобицька громада підтверджувала листи, витяги та інші магістратські документи, а також мітила міські ваги та мірні відра для гарантії ваги і міри під час торгів. Герб могли ставити на деякі вироби, його розміщували на міських будівлях, на прапорах тощо.

Існують підстави стверджувати, що місцева сфрагістична традиція сягає корінням XIV ст., хоча найдавніші дрогобицькі пам'ятки вдалося виявити тільки з першої третини XVI ст.

Отже, на дрогобицьких печатках фігурують викладені у три ряди дев'ять соляних топок у порядку згори вниз – 4:3:2. Причина вибору

50 ЦДІАУЛ. Ф. 19. Оп. XIV. Спр. 177. Арк. 70 зв.

51 Там само. Ф. 20. Оп. XIV. Спр. 65. Папка 1. Арк. 1.

такого символу цілком зрозуміла, позаяк Дрогобич здавна був одним із найбільших центрів солеваріння на Прикарпатті. Відтак, соляні топки бачимо на тогочасних геральдичних знаках Калуша, Долини, Старої Солі та ін.⁵² Вони вказують на основну галузь, що сприяла розвитку цих міст. Згадані герби різнилися між собою кількістю топок, а іноді ще й наявністю додаткових елементів.

Прориси дрогобицьких печаток з геральдичною символікою були опубліковані ще на початку XX ст.: одна загальноміська, одна вїтківська і дві міського уряду. Відтиски найдавніших печаток віднайдено на документах з 1525 і 1574 рр.⁵³ Андрій Гречило віднайшов ще два відбитки аналогічної речатки⁵⁴.

Кругла печатка в діаметрі 28 мм представляє на укоронованому щиті три ряди навкіс поставлених цеглол-прямокутників (2:3:2), по колу готичний напис: «Дрогобицька печатка». Обідок з перерваним орнаментом, списаний готичними літерами, характерний для кінця XV ст. і тому її треба безумовно віднести до того часу. Кругла печатка 1768 р. в діаметрі 29 мм зображує на укоронованому картуші дев'ять прямокутників (4:3:2), довкола напис: «Вїтківська печатка міста Дрогобича». Овальна печатка 1717 р. 31 на 37 мм зображує картуш під короною з сімома прямокутниками (1:3:4, довкола напис (абревіатура): «Печатка старости міста Його Королівської Милости Дрогобича». Кругла печатка XVII ст. і 1753 р. діаметром 40 мм зображує на укоронованому ренесансному щиті три ряди прямокутників (4:3:2), довкола напис: «Вїтківська печатка міста Дрогобича».

У 1939 р. варшавські історики описали декілька дрогобицьких печаток: печатку з 1561 р., яка зображує кулі чи, може, бочки з сіллю; печатку діаметром 27 мм, уживану в 1703–1784 рр., у полі печатки накритий короною картуш, у ньому дев'ять соляних топок у трьох горизонтальних шеренгах; печатка, вживана в 1787–1789 рр. діаметром 54 мм, у полі печатки смугастий картуш

52 Див. докл.: Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. *Герби міст України (XIV – I пол. XX ст.)*. Науково-популярне видання. Київ : Тов. Брама, 2001. С. 166, 132, 322.

53 Прориси дрогобицької печатки з XVI ст. вперше опублікував В. Віттиг. – Див.: Wittyg W. *Pieczenie miast dawnej Polski*. Kraków – Warszawa : Druk W. L. Anczyca i spółki, 1905. Zesz. 1. S. 58.

54 Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa). Архів Пілсудських-Гінятовичів / Сфрагістична збірка. Sygn. 112, 113; Гречило А. До питання про герб Дрогобича. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. III. Дрогобич, 1998. С. 174.

горизонтально (що означає блакить), у картуші дев'ять панв для варіння солі, в трьох шеренгах; печатка, вживана в 1816–1828 рр. діаметром 39 мм, також з вісьмома соляними панвами в картуші⁵⁵.

До кінця XVIII ст. знак Дрогобича незмінно мав зображення дев'яти топок. Він постійно вживався на печатках міста (міські печатки) та райців (печатки райців). Крім того, дрогобицькі війти та лавничий уряд, що виконував судочинну функцію, вживали на своїх печатках видозміну міського герба – сім топок були викладені в порядку 1:3:3 (один раз фігурує шість «пірамідок»). Подібна практика вживання війтівським та лавничим урядами модифікації міського знака добре відома, зокрема, у Львові, Городку, Самборі, Стрию, Мостиськах, Перемишлі та інших містах.

У 1939 р., коли міська громада зверталася до владних структур Польщі у справі герба, його наукове обґрунтування підготувала Анна Дорфлерувна. Дослідниця описала малюнки міської геральдики з магістратських книг, які вперше демонструють (для свого часу, тобто у XVIII ст.) зображення орла, який нібито є «доведеною річчю»⁵⁶. Малюнок 1 уміщений на початку актової книги війтівсько-лавничого уряду Дрогобича (1762–1774), розміром 17х30 см, кольоровий з написом: «Король нам дав орла з дев'ятьма товпками, Гетьман державцю Туркула з ласками», «Рік 1762». На грудях орла з короною розміщено коло з дев'ятьма стилізованими топками солі у послідовності 3:3:3. Кольорова гама – синій, зелений і червоний. Малюнок 2 взято з актової книги війтівсько-лавничого уряду Дрогобича (1765–1776). Він вирізняється ще більшою мірою фантазії (розмір 18х30 см, двоколірний, з переважанням червоно-брунатних тонів). Орел у короні замість крил має руки, які тримають якісь жезли (символи влади?). Нижче розміщено стилізовані топки солі у послідовності 3:3:1. Напис чорним чорнилом: «Дрогобич місто – орел почесно – при тім добра сіль»⁵⁷ (див. ілюстрації 2а, 2б).

55 Pilecki J.M. Materiały do historii herbu Drohobycza. *Ziemia Drohobycka. Czasopismo środowiskowe Stowarzyszenia Przyjaciół Ziemi Drohobyckiej*. Nr 16. Wrocław, 2002. S. 25–35.

56 Описані А. Дорфлерувною малюнки з актових книг Дрогобича зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Львові.

57 Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 29. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 5; Там само. Спр. 13. Арк. 3. Малюнки вперше опубліковано в: Тимошенко Л. Нові джерельні свідчення про герб Дрогобича. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. VIII. Дрогобич, 2004. С. 414–423.

Цілком очевидно, що згадані малюнки не мають жодної мистецької чи якоїсь іншої наукової вартості і аж ніяк не належать до офіційної емблематики з чіткими герботвірними ознаками. Це просто фантазія на історичну тему із символами, виконана, вочевидь, кимось із писарів дрогобицького магістрату. Однак використання на них топок солі є додатковим свідченням функціонування міської символіки з відомою традицією.

Ще одне вкрай цікаве і важливе свідчення вживання символів солі у практиці міського життя відnotовано у книзі протоколів кравецького цеху. Так, у каталогах членів цеху першої половини XVIII ст. відчитано імена старших цеху. Напроти кожного проставлені досить дивні означення, які ніяк не нагадують, за аналогією до решти членів цеху, якісь технологічні чи управлінські функції: старший цехмістр – «дев'ять топок», повторний – «білий орел», писар – «корона». Я. Ісаєвич припустив, що ідеться назагал про міську символіку, яка присвоювалась даному виробу чи його частині, можливо, майстрові⁵⁸.

Згідно з моїм припущенням, у цьому випадку ідеться про цехові (старшинські) ціхи⁵⁹. «Цехмістрівські ціхи» були важливою складовою діяльності ранньомодерних цехів, фактично атрибутом влади цехмістра кожного цеху, поруч з іншими символами та інсигніями, які супроводжували і прикрашали життя та діяльність цеху: одягом (особливо головних уборів), меблями, столовим посудом, розп'яттям і свічниками, дзвінками, скриньками, приборами до писання, знаряддями покарання (наприклад, різками), скринями, печатками, різними відзнаками, перснями, хоругвами, берлами, булавами та ін.⁶⁰ Позаяк статут дрогобицького кравецького цеху не зберігся, з'ясування питання, як виглядали символи місцевих кравців, є непростю справою. Однак аналізована цехова книга дає підставу для розв'язання проблеми. Отже, вказівка перелічених назв проти кожного старшого цеху – це ніщо інше, як окреслення

58 Ісаєвич Я.Д. До характеристики ремесла і торгівлі в Дрогобичі в 30–60-х роках XVIII ст. ... С. 32. Однак навряд чи під ту пору одяг маркувався якимось міськими символами.

59 «Reiestr Cechu Krawieckiego Według Porządku Cych Ktorego Brata Naten Rok Przypada Po Eliekcii Cechmistrzowski Cychi Prepisuią sie Za zezwoleniem PP cechmistrzow y PP Braci Wszystkich. Dnia 15 febralia 1733 roku». Biblioteka Jagiellońska, dział rękopisów, BJ-4386. K. 7.

60 Bimler-Mackiewicz E. *Znaki cechowe i ich funkcje na ziemiach polskich. Studium źródłoznawcze*. Warszawa : DIG, 2004. S. 25–26.

символу його ціхи. Перелічую ще раз за порядком старшинства: «дев'ять топок», «білий орел», «корона». Тобто, кожний з них мав спеціальну ціху зі спеціальним символом. На початку реєстрів 1756–1762 рр. вказано, що ідеться про «гербові знаки»⁶¹, а в заголовку реєстру 1766 р. навіть – про герб, «наданий кожному брату»⁶².

Отже, в обох наведених випадках бачимо одні й ті самі символи, тобто топки солі, орла і корону. Причому, символ солі належав старшому цехмістрові. Вказівка на їх надання / затвердження польським королем означає, що статут кравецького цеху мав таку апробацію. Припускаю, що автор малюнків в актових книгах Дрогобича зобразив не міську, а радше цехову символіку, яка йому, вочевидь, була дуже знайомою і близькою⁶³.

В експозиції музею «Дрогобиччина» перебуває об'єкт, схарактеризований як різьблений з дерева картуш з гербом Дрогобича, датований першою половиною XVIII ст. На мою думку, ідеться все ж про період виготовлення герба з обрамленням у вигляді рослинного орнаменту із зображенням топок солі, який потрібно датувати пізнішим часом, вірогідно – зламом XVIII–XIX ст.

Найдавніша «соляна» символіка фіксується в інтер'єрах костюлу Св. Варфоломія. Так, на фресці А. Солецького, виконаній в рамках відновлення святині в часі урядування кс. Ігнація Яроцького (1790–1793), розміщеній справа від входу до захристії в пресвітерії, зображено постать жінки, яка тлумачиться як алегорія Дрогобича. Вона тримає в руці аркуш паперу з рисунком костюла, має на голові в «*corona muralis*», а на грудях – круглий «герб» з топками солі у порядку 4:3:2⁶⁴.

Топки солі в порядку 4:3:2, уміщені в своєрідний картуш, височіють над латинською таблицею у пресвітерії святині на північній стороні (поліхромне дерево), текст якої починається словами «*Perenni memoriae ecclesia parochialis Drohobycensis*» («На вічну пам'ять дрогобицький парафіяльний костюл»). Таблиця наводить

61 BJ-4386. K. 40, 41, 43 v.

62 Ibid. K. 44 v.

63 Згадана гіпотеза сформульована в публікації: Tymoszenko L. Tajemnice symboliki miejskiej Drohobycza z XVIII wieku. *Biuletyn Stowarzyszenia Przyjaciół Ziemi Drohobyckiej*. Wrocław, 2015. Nr 16 (maj). S. 14–18.

64 Уперше опубліковано: Trajdos T.M., Brzóstkowska A., Kulewski A. *Inskrypcje Historyczne fary w Drohobyczu*. (Блок ілюстрацій): II. 4. Opis. S. 30.

інформацію про передачу опіки над костьолом сенату і людям Дрогобича. Згадана таблиця, як і інші їй подібні, були виконані в 1790–1791 рр. різьбярем Казімежем Кжементовським⁶⁵.

Герб міста вперше був затверджений Йосифом II 26 липня 1788 р.⁶⁶ У зафіксованому гербі міста замість соляних топок на синьому полі фігурують дев'ять золотих бочок із сіллю у три ряди 4:3:2. У такій інтерпретації герб проіснував до 1939 р.⁶⁷

Один із перших літописців Дрогобича Йосиф Промінський (друга половина XIX ст.) наводить сенсаційне свідчення про те, що в міському архіві зберігалася давня шкілька хоругва, на якій уміщений взірець давнього міського герба – єдине зображення тогочасного герба, який начебто «діяв» у доавстрійський період. Так, геральдичний щит мав синій колір, а на ньому розміщувався орел і білі соляні топки (на жаль, інші деталі автор не описав)⁶⁸.

Як відомо, 22 вересня 1992 р. сесія Дрогобицької міської ради затвердила чинний герб міста: на синьому полі срібні соляні топки у три ряди – 4:3:2.

Солеварня в джерелах XV–XVI ст.

Писемних згадок XV ст. не так багато. Так, наприклад, у 1425 р. дрогобицький жупник Дзятко отримав дозвіл на сплату 20 гривень князеві Митькові Симеоновичу. У 1436 р. король Владислав Варненчик записав на «Дрогобицьких жупах» 100 грн. князеві

65 Уперше опубліковано в: Zaucha T. *Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii, Sw. Krzyża i Sw. Bartłomieja w Drohobyczu*. Materiały do dziejów sztuki sakralnej. Cz. 1. T. 6. Kraków : Stowarzyszenie Wspólnota Polska, 1998. (Люстрації). Nr 185. Коментар. S. 60. Текст таблиці: Trajdos T. M., Brzóstkowska A., Kulewski A. *Inskrypcje Historyczne fary w Drohobyczu...* S. 5–6.

66 Оригінал диплома німецькою мовою зберігається в Бібліотеці національного закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві. Зображення герба вперше опубліковано: *Katalog dokumentów Biblioteki zakładu narodowego im. Ossolińskich. Dokumenty z lat 1276–1979* / Oprac. I. Lipiński. Wrocław: Ossolineum, 1999. Nr 96. S. 52–53; ілюстр. перед S. 37.

67 Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. *Герби міст України (XIV – I пол. XX ст.)*. Науково-популярне видання... С. 133–134.

68 *Niektóre szczegóły z historyi miasta Drohobycza*. Na podstawie aktów grodzkich, kronik i podań ludowych. *Reforma. Pismo poświęcone sprawom miasta i powiatu*. 1912. 1 sierpnia. Атрибутування публікацій «Реформи» Й. Промінському здійснено в: Тимошенко Л. Перший дрогобицький літописець Йосиф Промінський (друга половина XIX ст.). URL: <https://zmistovno.com.ua/?p=5487> (публікація 26 березня 2020 р., доступ: 30.03.2020)

Андрушкові Острозькому⁶⁹. Нагадаю, що магдебурзьке право місто отримало у 1422 р.

У другій половині XV ст. місцевими жупниками найчастіше були італійські купці. Так, у 1454 р. дрогобицька жупа разом з городцьким митом перебувала в оренді генуезця Христофора Гвардія де Санкто Ромуло і Юліана де Валетарія за 1400 грн. на рік⁷⁰. У 1485 р. флорентієць Айнольф Тедальдї сплатив королівському скарбові 2000 грн.⁷¹ Якись конкретні дані про технологію та умови солеваріння тієї доби, зрозуміло, відсутні (тогочасні джерела взагалі дуже скупі на інформацію). Зате вже в наступному XVI ст. все ілюструється набагато докладніше.

Дуже цікавою все ж виглядає згадана причетність князів Острозьких до місцевого солеваріння. Так, хрестоматійним вважається таке свідчення: в XV ст. дрогобицьку жупу орендували князі Острозькі. Власне під 1436 р. фіксується привілей Володислава Варненьчика Андрушкові Острозькому (синові князя Федора Даниловича) на 100 грн. на дрогобицьких жупах⁷².

Узагалі нічого дивного тут немає, адже відомо, що ці волинські магнати володіли маєтками на території історичної Перемишльщини, зокрема, на гірських просторах сусідньої Сколівщини (так зв. Сколівський ключ: села Мала Тухля, Хитар, Опорець; достовірні свідчення про ці володіння Острозьких датуються серединою – другою половиною XVI ст.; приналежність сіл Плав'я, Волосянка, Либохора, Вижня Рожанка, Орявчик, Тисовець встановлена за ревізією 1788 р.⁷³).

69 Prochaska A. *Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej*. Lwów: Nakładem Jerzego Sewera Hr. Dunina Borkowskiego, 1890. Nr 53. S. 40; Pułaski F. *Opis 815 rękopisów Biblioteki Ordynacji Krasińskich*. Warszawa : Nakładem funduszu Świdzińskich, 1915. S. 354 (Nr 243/2874: *Dyplomatariusz ks. Ostrogskich. 1386–1545*); *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji śp. Alexandra hr. Stadnickiego*. Wyd. Sraraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. T. 5. Lwów : Z drukarni narodowej W. Manieckiego, 1875. Nr 66. S. 81–82.

70 *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji śp. Alexandra hr. Stadnickiego*. Wyd. Sraraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. T. 9. Lwów : Z I związkowej drukarni, 1883. Nr 58. S. 76–77.

71 Papee F. *Polska, Litwa i Ruś na przełomie wieków średnich*. T. I. Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1903. S. 324.

72 Pułaski F. *Opis 815 rękopisów Biblioteki Ord. Krasińskich...* S. 243 (Nr 2874).

73 Див.: Кулчинський О. Забута грамота Костянтина-Василя Острозького для карпатського села Мала Тухля. *Острозька давнина. Дослідження і матеріали*. Т. I. Львів, 1995. С. 148.

Декілька документальних свідчень міцно «прив'язують» князів Острозьких до Дрогобича. Так, згідно з привілеєм 1527 р., піддані Острозьких мали право безмитно перевозити сіль з жуп Руського воєводства⁷⁴. У 1536 р. у листі Сигізмунда I до володимирського старости князя Федора Сангушка чітко окреслено соляний шлях з Дрогобича до Володимира: «Ино мы хотим так мети и розказуем, жебы вси купцы, которыи з солю з Дрогобыча пойдут, нигде инде не мытилися, только у Володымери, и квиты там же брали...». З Долини та Коломиї сіль поставлялася до Луцька чи Кременця⁷⁵.

Документ «*Libertas oppidanorum Suleiowien[si]*» 13 листопада 1539 р. уміщує опис кількох «соляних» шляхів, у тому числі – «Дорогу через Львів до Володимира», який чітко окреслює шлях з Володимира до Дрогобича. Відтак, після Дрогобича він перетинав такі населені пункти: Вацевичі, Добрівляни, Грушів, Волощу, «над Дністром» (переправа в с. Мости ?), Лучиці (Лівчиці), невідому «Грозону Корчму», Гуменець, Щирець, Годевичі, Скнилів, Львів місто, Збоїсько, Яричів, Кулежів, Кам'янку місто, Добротвір, Сокаль, Іванчиці, Біскупичі, Зимно, Шистів⁷⁶.

18 червня 1564 р. київський воєвода князь Василь-Костянтин Острозький судився з міщанами Крем'янця, які не пропускали через своє місто його підданих з Острога, Дубна, Рівного, Степані, Дорогобужа, Красилова, Полонного та ін. міст, які їхали за сіллю до жуп в Долину, Коломию і Дрогобич (продукт іменується: «соль белая»)⁷⁷. Віднайдення цих джерел є дуже важливим: якщо ми дотепер знали про постачання місцевої солі на Київську Русь (тобто, Наддніпрянщину), до Польщі (переважно до Бидгощі) та до Угорщини (так зв. соляним шляхом через Карпатські перевали), то тепер докладно підтверджено постачання солі чи не на всю Волинь.

Яким був технологічний процес виварювання солі в минулому, добре відомо з джерел, починаючи з XVI ст. Ропу (сировицю,

74 *Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина*. Київ : Наукова думка, 1990. С. 54.

75 Там само. С. 62.

76 Михайловський В. Соляні шляхи до Луцька, Володимира та Кременця за історичними записами коронної метрики 1539 року. *Записки НТШ*. Т. ССLIV: Праці Історично-філософської секції. Львів, 2012. С. 406–407.

77 *Lietuvos Metrika (1554–1568)*. Кн. 35 (249). Vilnius: Vilnius University Press, 2018. Nr 253. P. 341.

солянку) добували з шахт, які називалися ще криницями, «вікнами» чи «шибами». В інвентарі 1558 р. їх поіменовано «банями». У Дрогобичі здавна відомо про два «вікна»: нижнє, що постачало сировицю на панви з так званої скарбової (державної) жупи (інша назва – королівська шибя, яка начебто функціонує дотепер), і верхнє, яке обслуговувало черини старости і окремих суб'єктів підприємництва. Стіни «вікон» були обкладені дерев'яним цямринням. Над ними влаштовувалися керати, які розміщувались у спеціальних приміщеннях (шопах). Це був «стоячий вал» («веретено»), що обертався на хрестоподібній дерев'яній основі. На валу, який урухомлювався (обертався) парою коней або волів, було насаджено «пальчате колесо», від нього обертаний рух передавався на «трибове колесо», насажене на лежачий вал. На нього намотувалася конопляна линва (тормош), до якої були підвішені «коші», зшиті з волової шкіри. Кошами сировиця піднімалась на поверхню, де вона переливалася у верхній резервуар («творило»), а з нього через отвір («пробій») стікала в кадь, звідки подавалась системою жолобів до «веж» – дерев'яних споруд, де проходив процес варіння солі. Роботи на сировичних «вікнах» велися цілодобово.

До веж (солевиварювальних цехів) солянка транспортувалася дерев'яними рурами чи жолобами. Сіль виварювалася у металевих панвах і черинах, які підвішувались на «ключач» (гаках). Панви – великі металеві ємності для виварювання солі, які могли мати площу до 20–40 кв. м і більше. Черини мали значно меншу площу (прибл. 5 кв. м). В обох випадках ідеться про велетенські пательні. У Дрогобичі здавна існували черини дрібних товаровиробників, або зваричів-господарів.

Вежі (у сучасному значенні – промислові цехи) досягали досить значних розмірів. У Дрогобичі одна з веж мала розміри 50х15 ліктів, тобто 23х8,3 м. Крім виробничого приміщення, використовувалися сушарні, які опалювались димом від топок, і комірчини зваричів (солеварів). Поза тим, на території жупи розміщувалися склади солі, кузні для ремонту обладнання, майстерні бондарів, що виготовляли тару⁷⁸.

78 Описи дрогобицької жупи подано в багатьох працях. Див., напр.: Ісаєвич Я. Солеваріння в Дрогобичі та його околицях у XVI–XVIII ст. ... С. 108–116 (у статті подано докладні поклики на різноманітні документальні джерела).

Інвентар 1537–1538 рр. наводить цікаві деталі виробництва солі в Дрогобичі. Так, у ньому, крім королівської юрдики, зафіксовано два передмістя: перше з 33 будинками, Юріївською та Чеснохрестською церквами, друге – з 49 будинками і церквою Св. П'ятниці. Джерело загально згадує «Жупу» з чотирма будинками та мешканцями: Вугрій (Бугрій), Бартош Пахович, Марцін Єбич, Бискуп (вірогідно – майже всі поляки, хоча на сусідніх Юріївському та Чеснохрестському передмістях домінували українці). Найважливіше, що тут наводиться перший (з відомих) перелік імен дрогобичан у латиномовній транслітерації. Отже, на першому передмісті (Завіжне) мешкали: Роговський, Захарка, Федько Мигович, Захарка, Заклик, Сенько, Кулінка, Василь Схоленик, піп Юріївський, Гриць Івасевич, Заничова Дробичова, Проць Зарічний, піп Чеснохрестський, Іван його син, Іваничок, Лучка Борисович, Ванько син Петра, Іваничок, Іван Гостилович, Петро Скроботчин, Раскова, Гриць Кулич, Йосько Голупко, Федько його син, Ногойовський, Стефан Ланчович, Сенько Скроботка, Стефан його син, Проць Малкович, Россока, Іван Скроботчин, Кузьма Зуникович, Зунико його батько⁷⁹. Вірогідно, саме з цього осередку виросло пізніше «нове місто».

Протокол люстрації міста 1564–1565 рр. ілюструє унікально важливу картину: місцева жупа мала один лан міських ґрунтів, до неї було приписане село Ковпець (Колпець), яке сплачувало стації 4,3 флор.

Наводжу опис дрогобицької жупи за списком люстрації 1565 р. в рукописі 1774 р.:

«Опис дрогобицької жупи. На дрогобицькому передмісті є три вікна або криниці, з яких беруть добру соляну суровицю, солонішу і ліпшу від сольської [Старої Солі]. При тих криницях є п'ять королівських веж. Одна велика, в якій велика панва до варіння дрібної солі, а чотири вежі мають по одній малій панві, на яких виробляють формовану сіль або товп'ясту... Там є два шпихліри, в яких перевозять дрібну сіль в бочках. Крім того, також є одна вежа або шопа-склад, до якої приносять і ховають кошову сіль.

79 Уперше опубліковано: Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. VI: Житє економічне. Культурне. Національне XIV–XVII віків. Київ : Наукова думка, 1995. С. 258–259.

Сіль кошова. У дрогибицькій жупі є кілька постійних коней, якими працюють в кераті, подають суровицю на велику панву, в якій роблять дрібну сіль, яку транспортують до Бидгощі. Також подають суровицю на чотири малих панви, на яких по найму виробляють товп'ясту сіль. Подають також тими кіньми суровицю на пательню пані старостини і пательні деяких певних осіб упривілейованих... Але при Дрогобичі є сила веж розмаїтих людей як міщан так і передміщан, які своїми кіньми працюють в кераті, пускають суровицю до своїх веж.

З огляду на свободу виробництва солі дають кошову сіль в такий спосіб: за наклад, який чиниться коштом Його Королівської Милості на коші і на ліни до черпання води з перелічених криниць, а відтак кожний зварич господар, коли цілий тиждень дає два вертелі [бочка – міра солі товп'ястої], а якщо трапиться свято, тоді дають півтора вертелі солі, а коли працюють три дні, повинен дати один вертель. Таких веж, в яких товп'ясту сіль роблять на свій користок, а від них дають кошову сіль 39 [бочок], а в них також багато тшинів, з яких робітники дають кошову сіль вищеписаним способом, яку швидко за часом продають, бо трапляється, коли багато гостей приходять за сіллю, продають тисячу один або вертель по півп'ятої гривні і дорожче, часом також буває по чотири гроші і по півчверті і по три за часом і приїзду фурманів. Кошова сіль може дати немалий користок, адже нинішнього року, як подали справу урядники, які за тим наглядають, що відправивши даровизну, яку за наказом Його Королівської Милості дають на гродський замок 140 тисяч товпок, також і львівській капітулі 96 тисяч, вчинило 212 злотих.

Господарі, які мають по одній вежі, а в них по одному чанові: Борис з Дерезич, Волчек Пугачів, Лазор Ханя, Соломінська, Пугачова, Ходер Кастукович, Василь Занчич, Семко Коронка, міщанини Хведина, Ігнат Коронка, Століловська, Кіндрат Госталович, Грекова, Бартош Синовець, Наврило Чажік, Мілинсьовська, Ілько Любкович, Вачовська, Сенько Коронка, дрогибицький піджупок, Грицько Чіпука, Семко Лисий, Юрко Хоневич, Місько Чанец, Іван Силеренко, Рогалінська, Мішко, Завадський, Ярош Кулінка, Тивон Деражинський, Іван Ланкович, Орліковська, Андрей Сира, Хведина Коронка. Крім того, Войцех Бубрей піджупок має три вежі, а в них

три чани. Крім того, є спустошені вежі, в яких в нинішній рік не роблено напіву нічого – 20, які можуть згідно з давнім станом чинити пожиток як і з інших, а причиною того, що так багато спустошено, що є чимало веж, звільнених від кошової солі королем, в яких безперервно роблять сіль, мають деякі вольності, коли хочуть тягнути суровицю своїм бидлом до своїх черунів, а деяким також мусять жупними кінцями згідно з їх привілеями постійно додавати, а так з причин, позаяк багато їх не може дочекатися черги тягнення суровиці, перед тими, котрі звільнені від сплати кошової солі, відтак мусить багато їх припиняти роботу.

Вежі, які мають звільнення від сплати кошової солі. Кілька-надцять старостинських чанів, але при вйтівському старостві два, плебана дрогобицького два, братських два, бузького плебана два, Пугача, сольського піджупка два, Войцеха Бубрея, дрогобицького піджупка два, Мацяя Кілінського один. Він же понад привілей узурпував собі один чан, на якому робить Коронка. В унятицькій вежі один чан Гжебішевського, два Бартоша Войдаковського, два намісника Турійовського, Мацяя Стажеховського, а на другому, на якому робить Павел Кошовий, беруть суровицю від того ж Мацяя Стажеховського.

Сума всіх черунів, на яких вільно без сплачування кошової солі безперервно працюють зваричі, є 22, окрім старостинських, з яких мають чинити лічбу до скарбу Його Королівської Милості і окрім жупних чанів, з яких також є пожиток. Але з тих 22 чанів від постійно на них працюючих людей, прийшлося б на кожний тиждень дві тисячі вертелів з кожного чану, а коли свято – тоді півтори тисячі, а коли через три дні роблять як це трапляється по великих святах, повинні дати один вертель, а так поклавши річні неділі, відділити на великі свята три неділі, що на поточні потреби, тобто оправи панви для омешкання в жнива, три неділі. Залишається 46 неділей, поділивши які і поклавши на 26 тижнево по два вертелі, а на 20 тижнево по півтора вертелі, тоді гине кошової солі від тих звільнених на рік 1804 вертелі. Оцінюючи кожний вертель міркою за гривень півчверті, то виходить 210 злотих 14 гривень, а так в тому зазнає шкоди скарб Його Королівської Милості.

Той опис дрогобицької жупи, який уміщений в книзі чи ревізії, Ми Станіслав Август король великий, дозволив вірно вписати

і автентично видати стороні, що потребує. На що для ліпшої віри коронна печать притиснена. Дано у Варшаві 5 дня травня місяця року божого 1774»⁸⁰.

Згаданий опис став підставою для певних узагальнень. Так, солеварний промисел складався із трьох великих королівських панв для виробництва дрібної солі. Щодо черунів: королівських було сім, так званих міських – 36 (вони не мали особливих пільг). Свою долю виробництва мали: намісник Святоюріївської парохії, два руські братства (припускаю – Святоюрського і Воздвиженського), плебан католицького костьолу, міський війт, кошовий Павло, піджупник Войцех Бугрій. Крім того, фіксуються численні приватні підприємці (у переліках імен передміських церков та братств вони постійно відновлюються у різні періоди).

Виділяються господарські споруди жупи: великий дім з городом, менший будинок, великий город. Серед працівників жупи згадуються: зварич, коваль, що оправляв панви, дероворуби, що рубали дерево для опалювання панв (панви опалювалися як деревом, так і соломою), набивачі, які набивали сіль в бочки, фурмани, що возили сіль на склад до Перемишля, слуги. Простежуються окремі цікаві деталі виробництва. Так, наприклад, панви «витиралися» (тобто, чистилися) житнім борошном⁸¹.

Виробництво солі на дрогибицькій жупі включає і показники з Котівської, Ясеницької та Нагуєвицької солеварень, тому важко з'ясувати потужність власне місцевого виробництва. Загально воно становило 14 тис. бочок солі, з них 12 тис. везли до Перемишля, а звідти – до Бидгощі. З доходів соляного виробництва фінансувалися: перемишльська латинська капітула – 30 бочок, місіонери тамтешнього костьолу – 14 бочок, перемишльський архидиякон – 10 бочок, замок м. Ярослава – 48 бочок. Цікаво, що транспортування солі до Бидгощі давало відчутні втрати – до тисячі бочок (при вантажних роботах, переїздах, переправах через ріки, пересяпанні на складах та ін.).

80 Kurowski P. Żupy starostwa dolińskiego i drohobyckiego. Rewizje, lustracje, inwentarze i kontrakty z XVI–XVIII wieku. *Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce*. T. XX. Wieliczka, 1997. S. 151–154. Переклад з польської.

81 *Жерела до історії України-Руси*. Під ред. М. Грушевського. Т. I. Львів, 1895. С. 198–223; *Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565*. Część II. Wydali K. Chłapowski i H. Żytkowicz. Warszawa : DIG, 2001. S. 195–206.

На жупах у Дрогобичі і Самборі залишалося, як правило, 2560 бочок. З цих доходів фінансувалися: львівський архієпископ – 192 флор., кам'янецький єпископ – 64 флор., львівський канонік – 80 флор., дрогобицький плебан – 12 флор., органіст місцевого костьола – 8 флор. (усі належали до римо-католицької церкви). Крім того, дрогобицький костюл одержував дохід з жупного лану у розмірі 2 флор. з урожаю жита, 40 грош. – з урожаю вівса. Піджупник одержував 27,6 флор., писар, що збирав мито, – 22 флор., писар, що збирав кошове, – 8 флор., ключник старостинського двору – 6,12 флор., двом кошовим виплачувалося 12,24 флор., бочковому писареві – 8 флор., двом службникам – 16 флор., візникам – 6,12 флор., опалювачеві – 4,24 флор., робітному парубкові – 6,12 флор., теслі – 6,12 флор., кухарці – 6,20 флор. Тут: унікальний перелік робітничих професій, що засвідчують спеціалізацію виробництва. Сіль продавалася і на міській ярмарці по 15 грош. за бочку⁸². Як бачимо, мешканці міста непогано заробляли, за рахунок жупних доходів утримувалось декілька урядів.

Ревізія Дрогобицького староства 1568 р. дещо іншого плану, хоча в ній також багато інформації про жупу та її обслуговування. Ревізори відзначили, що до міських жуп прибувають часті гості, однак місто з того не користало, а могло б мати «кращий вигляд». Під ту пору від жупи до міста вела Краківська вулиця, на якій мешкали 12 осіб. На Завіжному передмісті, де розміщувались давні церкви і жупа, мешкали чимало рільників, переважно українців. Джерело описує податки з соляних веж, які сплачувались у розмірі «лопатонок»: з кожної вежі щотижня до старостинського двору по лопатці, кожного урочистого свята, коли панви не загашуються, зі 100 веж – чотири лопатки (півміри), згадані сплати орендував єврей Мошо, в його оренді перебував й міський торговий податок. Доходи були достатньо великими, що призводило до зловживань: наприклад, війт «узурпував» чотири вежі. Сусідні села Трускавець, Станія, Доброгостів, Улично та ін. поставляли дерево на потреби дрогобицької жупи,

82 Наведені дані опубліковані, незалежно від інших дослідників, у: Тимошенко Л. Дрогобич в адміністративно-правових та статистичних джерелах XVI – XVII ст. *Drohobycz miasto wielu kultur*. Rzeszów : Wydawnictwo UR, 2005. S. 60–76.

згадані села, що належали до Дрогобицького староства, мали свої сільські жупи, з доходів яких сплачували місту 300 бочок солі (так зв. «установна сіль»)⁸³.

Джерела XVII–XVIII ст.

Люстрація Дрогобича 1663–1664 рр. є найвідомішим джерелом XVII ст.⁸⁴ На початку опису уміщено королівський привілей (Яна Казимира) на Дрогобицьке староство Станіславові Скажевському, який вже обіймав перед тим уряд Самбірської економії. Цікаво, що під його юрисдицію переходили міста, села, ґрунти / фільварки, черуни і жупи та ін. Міщани представили люстраторам міські привілеї польських королів, у яких зрідка регулювалися доходи з місцевої жупи. У переліку доходів міста на користь старостинського замку згадано «Зварицькі Загороди». Місцева жупа з чотирьох королівських черунів сплачувала на користь замку 100 флор. До солеварного виробництва мав безпосередній стосунок бондарський цех, ремісники якого представили люстраторам привілей цеху Яна Казимира 1653 р. зі статутом.

В описі оборонних споруд міста чітко локалізована Жупна брама, яка ще відома в описах міста як Краківська. Саме від неї до солеварні вела вулиця, яка вважається однією із найдавніших у місті. Згадану територію яскраво описав Йосиф Промінський: «Підступ до валів затруднювали багністі мочари, які обширно розтягувалися від стоку узгірка, на якому лежало укріплене місто, до узбережжя обидвох струмків, Побугу і Серету. Їх сліди бачимо до цього часу в стороні жупи і на найнижчому перекрої дороги чи Бориславської вулиці, але найвиразніше на нижній частині старої торговиці біля ставка, куди від якогось часу вивезено тисячі фур землі, румовиськ і вуличного сміття, але це не здолало досі створення покладів твердої землі. Тільки оплетеними насипаними греблями і хрустом, був можливий через ті мочари приступ від поля до брам. Навіть з міста до жупи провадила подібна гребля з мостом.

83 Смуток І., Тимошенко Л. Інвентар Дрогобицького староства 1568 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. X. Дрогобич, 2006. С. 532–533, 542, 544, 548, 565–566.

84 *Lustracja województw ruskiego 1661–1665*. Cz.1: Ziemia przemyska i sanocka. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1974. S. 140–144, 162, 168.

Звідси походить звичка, що людність передмість на Зварицькому, Завіжному і Лішнянському до цього часу ту вулицю називають «греблями»⁸⁵.

В окресленій системі міських координат практично відсутні окремі дані про єврейську громаду. Це й не дивно, адже лише в XVII ст. євреї виборили в Дрогобичі собі право на більш-менш легальне існування. Перші згадки про їх присутність у місті датуються 1404, 1425, 1452–1454 і 1471–1474 рр. У згаданий час джерела зафіксували державців дрогобицьких жуп: Волчка, Дзялка, Натка і Самсона⁸⁶. Проте навряд чи багаті (та й відомі на всю Корону) орендари резидували в Дрогобичі. До слова, двоє останніх були зі Львова і Жидачева. Отже, стосовно XIV–XV ст. – першого етапу розвитку міста – не маємо жодних підстав стверджувати, що в місті була якась єврейська осада. В інвентарі 1537–1538 рр. з ризиком похибки можна виділити лише одне єврейське ім'я, – «Mussyeu» (Мойсей?), який мешкав на першому передмісті (Завіжне)⁸⁷. Люстрація міста 1564–1565 рр. не дає жодної інформації про євреїв, а ревізія 1568 р. – лише фрагментарну. Так, безіменний «жид» згадується як орендатор перевозу солі до двору під час свят⁸⁸.

Найімовірніше, єврейська «мініатюрна гміна», за влучним висловом Я. Віклера, постала лише в XVI ст., коли євреї одержали перші дозволи на міську господарську діяльність, переважно торговельну⁸⁹.

85 Niektóre szczegóły z historyi miasta Drohobycza. Na podstawie aktów grodzkich, kronik i podań ludowych. *Reforma. Pismo poświęcone sprawom miasta i powiatu*. 1912. 12 listopada (підрозділ «Фізіономія міста»).

86 Wikler J. Z dziejów żydów w Drohobyczu (od r. 1648 do upadku Rzeczypospolitej). *Biuletyn żydowskiego instytutu historycznego*. 1969, lipiec-grudzień. Nr 71–72. S. 39.

87 Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. VI. С. 259.

88 Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa). T. zw. *Metryka Litewska*. dz. IV B, Nr 22. K. 489, 489 v.

89 Так, наприклад, провізор дрогобицьких жуп Я. Ігудич 1564 р. отримав привілей на право шинкування в місті. – Wikler J. *Op. cit.* S. 40. За версією М. Горна – Якуб Юдзіч. Див.: Horn M. *Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII w.* Warszawa, 1975. S. 100. Оскільки це викликало заперечення міської християнської громади, з'явився добре відомий привілей (1578 р., "de non tolerandis judaeis"), який забороняв євреям, попри затвердження деяких прав, перебувати в місті. – Gątkiewicz F. *Z archiwum Drohobycza. Zbiór przywilejów, aktów granicznych, lustracji, memoriałów ipt.* Drohobycz: Z drukarni Jana Brosia. Nakładem gminy m. Drohobycza, 1906. Nr 46. S. 130. У літературі були спроби підрахунку чисельності євреїв Дрогобича в XVI ст. Так, М. Горн стверджує, що в 1563–1567 рр. поголовний податок стягувався з чотирьох голів (бл. 12 осіб). Див.: Horn M. *Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII w. ...* S. 63.

Оскільки в джерелах XV–XVI ст. згадки лану, у центрі котрого був т. зв. старостинський замок і де у XVIII ст. остаточно розмістилися євреї, як окремої структурної частини міста відсутні, припускаю, що вони селилися спочатку таки біля жуп, навколо котрих вирувало господарське життя. Так, М. Мсцівуєвський припускав, що євреї селилися на Зваричській околиці, неподалік жупи⁹⁰. Я. Ісаєвич та Я. Віклер підкреслювали, без окремого уточнення, що жупний лан належав до староства⁹¹. М. Горн наполягав, що це була все-таки територія біля жуп⁹². Цікавою в дискутованому аспекті є скарга шляхтича Ковеніцького, на будинок котрого 1630 р. напали євреї, які мешкали поблизу жупи⁹³.

У XVII ст. дрогобицькі євреї активізували діяльність, незважаючи на ординські спустошення, Хмельниччину та часи Потопу і Руїни. 1616 р. місцевий староста М. Данилович начебто дозволив їм поселитися на відомому Лані, що належав до старостинської юрисдикції⁹⁴. Я. Віклер опублікував свого часу дуже важливе джерело: угоду між євреями і старостою Я. Даниловичем (1634), яка вміщує тексти важливих привілеїв, у тому числі один із перших (недатований), виданий дрогобицьким підстаростою Каспром Ольшовським (холмським ловчим у 1632–1646 рр.)⁹⁵, укладений до 1634 р. Саме в підтверджувальній грамоті 1634 р. вперше згадується «Лан», «до Жупи Дрогобицької здавна належачий»⁹⁶. Євреям дозволялося, що важливо, на своєму лані вживати свої «обряди і набоженства», згідно зі своїм законом, але заборонялося влаштовувати (біля їх помешкань)

90 Mściwujewski M. Królewskie Wolne Miasto Drohobycz. Lwów-Drohobycz: Z drukarni i litografii Piller-Neumana we Lwowie, 1929. S. 23. Й. Гельстон безпідставно "уточнив" інформацію автора, вказавши на район "Солоного Ставка, на межі сіл Зварич та Завіжна". Див.: Гельстон Й. Єврейські культові споруди Дрогобича. *Сакральне мистецтво Бойківщини. Наукові читання пам'яті Михайла Драгана*. Доп. та повід. 25–26 червня 1996 р. Дрогобич, 1997. С. 20.

91 Wikler J. Op. cit. S. 42; Ісаєвич Я. Адміністративно-правовий устрій Дрогобича в епоху феодалізму (до кінця XVIII ст.)... С. 11.

92 Horn M. *Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII w.* ...S. 37.

93 Ibid. S. 284, покликання 22.

94 Ісаєвич Я.Д. Адміністративно-правовий устрій Дрогобича в епоху феодалізму (до кінця XVIII ст.)... с. 11; Horn M. *Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII w.* ..., S. 46.

95 *Urządnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*. Oprac. H. Gmiterek i R. Szczygieł. Pod red. A. Gąsiorowskiego. Kórnik : Biblioteka Kórnicka, 1992. S. 157, 251.

96 Wikler J. Op. cit. S.60.

цвинтар. Це дало, очевидно, змогу збудувати в Дрогобичі першу синагогу, яка була спалена в часі козацького нападу 1648 р.⁹⁷

Г. Полячкувна вважала, що єврейська вуличка на 15 будинків, згадана в 1664 р., розміщувалася, вірогідніше, на Зваричу⁹⁸. Якщо це так, то в період між 1664 і 1692 рр. (друга згадка єврейського кварталу) відбулося переселення євреїв із Завіжного (Зварицького) передмістя на нові старостинські землі. При цьому треба враховувати, що 1648 р. мав місце такий катаклізм, як козацький штурм міста із руйнуванням синагоги та єврейського майна.

За ревізією 1692 р. Завіжне передмістя назване як «Друге... між вежами». На ньому мешкали близько 50 осілих дрогобичан. Нерухомість мав неназваний вїйт, більшість імен – питомо українські⁹⁹.

У XVII ст. дрогобицька жупа перебувала в юрисдикції Самбірської економії, адміністратори якої сплачували до коронного скарбу податки і майже безконтрольно експлуатували виробництво. Великого поширення набули орендні відносини, суборендарями часом ставали представники лихварського капіталу. Ще в 1630 р. дрогобицьку жупу суборендував лихвар Маєр Мошкович з Перемишля. У другій половині XVII ст. всі черуни Самбірської економії, у тому числі Дрогобича, перебували в руках «квотників» – типових суборендарів, які поставляли адміністрації певну кількість солі за фіксованою ціною. У 1688–1689 рр. ця квота становила 80 тис. бочок на рік. Джерела незмінно фіксують зловживання при укладенні котрактів¹⁰⁰.

Протягом 1768–1771 рр. на королівських жупах, до яких входила й дрогобицька, було виварено 320333 бочки солі, тобто, в середньому близько 80 тис. бочок на рік (у 1565 р. – маже 70 тис.

97 Тимощенко Л. Хмельниччина і міщансько-селянське повстання в Дрогобичі 1648 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 1998. Вип. III. С. 26. У всій дотеперішній літературі перші згадки дрогобицької синагоги датуються початком XVIII ст. Див. напр.: Слободян В., Бойко О., Лонкевич Д. Синагоги України. *Вісник інституту «Українознавчий проект-реставрація»*. Ч. 9: Спеціальний випуск. 1998. С. 64; Гельстон Й. Вказ. праця. С. 22. Я Віклер, до слова, з жалем писав про те, що він не знає, «коли та синагога була вперше вибудована». Wikler J. Op. cit. S. 47.

98 *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563...* S. XXVII.

99 Смуток І. Дрогобич за матеріалами генеральної ревізії Перемишльської землі 1692 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. VII. Дрогобич, 2003. С. 519–520.

100 Ісаєвич Я. Солеваріння в Дрогобичі та його околицях у XVI–XVIII ст. ... С. 112.

бочок). Тобто, обсяги виробництва майже не змінилися¹⁰¹, однак для цієї доби солеваріння досягло високого рівня.

Крім великої скарбової жупи, що входила до складу Самбірської економії, в Дрогобичі продовжували функціонувати черуни дрібних товаровиробників. Власне, вони продовжували виробляти «топкову» сіль, тобто ту, яка формувалася у топки. Властиво, вони зазнавали утисків від адміністраторів та великих підприємців. Як стверджує Я. Ісаєвич, кількість самостійних виробників постійно зменшувалась. Так, якщо в 1565 р. їх було 45, то в 1686 р. – лише 33¹⁰². У XVIII ст. вони вже вдавалися до спротиву. До певної міри, їх становище характеризує скарга Григорія Смотолоки, Губицького, Івана Козака, Стефана Салая, Василя Сукового, Данила Королика та Івана Пелечика у жовтні 1736 р., яку вони подали проти орендарів Зельмана Вольфовича та Айзика Левковича. Черинники були поставлені у важкі умови: так, їм було заборонено купувати «грубі дрова», що робило їх продукт дорожчим, їм також збільшено оплату за суровицю (з 15 до 24 грош.). На середину століття багато черинників позбулися виробництва. Наприклад, протягом 1745–1746 рр. Іван Дідик, Василь Сеньків, Іван Королик, Василь Скрипух та Іван Пелечик продали старостині свої вежі удвічі дешевше, ніж вони коштували на ринку¹⁰³.

На початку XVIII ст. у структурі місцевої жури з'явився ще один підприємець – місцеві кармеліти. Вочевидь не випадково гучне урядування в Дрогобичі Зельмана Вольфовича закінчилося його ув'язненням в кармелітському монастирі.

У першій половині XVIII ст. до місцевого солеваріння був причетний Зельман Вольфович, який перебував у ролі «фактора» старостини Тарлової, виконуючи роль всемогутнього радника економів староства. Зрештою, доходи староста весь час зростали. Як фіксують джерела, зростання доходів пов'язується з чотирикратним приростом тієї їх частини, що йшла з виробництва солі: з майже 14 тис. зл. в 1732 р. до 58 тис. зл. – в 1753 р.¹⁰⁴

101 Ісаєвич Я. Солеваріння в Дрогобичі та його околицях у XVI–XVIII ст. ... С. 116.

102 Там само. С. 113.

103 Там само. ... С. 112.

104 Підрахунки провів Т. Вісліч. Див.: Wiślicz T. Zelman Wolfowicz i jego rządu w starostwie drohobyckim w połowie XVIII wieku. Kraków : Universitas, 2020. S. 156.

У невідомій в історіографії дрогобицької солеварні статті австрійського геолога Міхаеля Кельба, опублікованій у Відні (1876), наведено резонансний матеріал, який умовно можна назвати як «реформи старости Вацлава Жевуського»¹⁰⁵. Крім суто геологічних характеристик, які були отримані під час досліджень на місці, тобто, безпосередньо на жупі в Дрогобичі, автор розшукав в 70-х рр. XIX ст. в архіві підприємства цікаві документальні джерела, згодом втрачені.

Як виявилось, у другій половині XVIII ст. на солеварні була проведена модернізація виробництва. Позаяк його уряд датується часом від 30 грудня 1759 до 1 липня 1773 рр., модернізацію треба датувати цим відтинком, тобто, це відбулося напередодні приєднання краю до Австрії. Так, тут були певні розвідкові роботи, які принесли певні позитивні результати. Виглядає так, що, крім упорядкування та збільшення обсягів виробництва, старості вдалося канонізувати міську символіку, передовсім міський герб, кількість соляних топок на якому знайшла обґрунтування: відтепер дев'ять топок почали пов'язувати з дев'ятьма «черунами», на яких виварювалася сіль, добута з найдавнішої королівської криниці (шахти). Зрозуміло, що джерело перейшло у його власність, у його приступності відбулися урочиста презентація й освячене, і сталося це з волі короля у 1762 р. Було отримано й відповідну королівську грамоту, яка також містила зображення герба із дев'ятьма топками солі. На цьому джерелі зваричі виробляли велику і малу топки солі. Станом на 1765 р. 34 рази на тиждень виготовляли 300 великих або 3 тис. маленьких топок солі, з яких 100 великих або 1 тис. маленьких призначалися для польських торговельних гільдій, які експортували сіль в Європу. Решта виробництва В. Жевуський передав в оренду єврейським купцям Левелю Вольфу і Салораону Перлу. Друге соляне джерело станом на 1762 р. утримувалося і контролювалося дрогобицьким монастирем Кармелітів. У цьому давньому джерелі діяло тільки два «черуни» (панви), на яких 34 рази на тиждень виварювали 300 великих і 3 тис. маленьких

105 Kelb M. Die Soolequellen von Galizien. *Jahrbuch der Kaiserlich-Kuniglichen Geologischen Reichsanstalt*. V. XXVI. Wien, 1876. Публікацію щойно актуалізував Богдан Лазорак. Див.: Лазорак Б. Розгадка походження символіки 9-ти топок солі на гербі міста Дрогобича (на підставі німецькомовних джерел і описів архіву соляного заводу 1874–1876 рр.). URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100001700610588> (доступ: 28.09.2021 р.)

топок солі. Її експорт призначався на умовах контрактного договору для єврейських орендарів за 465 польських гульденів. Третє соляне джерело з давніх-давен було у власності короля, а дохід з нього надходив до Самбора, переважно готовою сіллю. На цьому джерелі було п'ять «черунів» (панв), з яких чотири постійно працювало, а один перебував у резервному режимі. Щотижня з кожного «черуну» виходило 36 звичайних бочок солі (або 16 королівських). Королівську бочку солі не продавали і не залишали на місці, а перевозили на зберігання в королівський шиб соляного заводу, а звідти транспортували до Самбора у сховища чи на продаж. Відомо, що ця бочка солі була найціннішою і могла бути продана лише за ціною 2 фл. 15 польських грошей. Натомість бочка, в якій сіль була упакована втрамбованим і очищеним методом, могла коштувати цілих 3 фл., а натомість 1 відро солі – 2 фл. 24 польські гроші¹⁰⁶.

Припущення Б. Лазорака про хронологічну відповідність міської символіки, затвердженої В. Жевуським, з малюнками в актових книгах, опублікованих мною, є досить цікавим, однак до часу віднайдення згаданого М. Кельбом королівського привілею, питання залишатиметься відкритим.

Жупи Дрогобицького староства

Межі давнього Дрогобицького староства в XVI ст. були окреслені ще Г. Полячкунною, яка використала матеріали А. Яблоновського, а також люстрації 1566 і 1570 рр.¹⁰⁷ Дослідниця, зосібна, підкреслила, що місцеві староства Прикарпаття багаті на природні багатства: соляні джерела і ліси, довкола яких склалися міста як промислово-торгові центри¹⁰⁸. Крім міст, тут практично в кожному селі виварювали сіль. Відомо також, що Дрогобич був розташований на перехресті старих соляних доріг: наприклад, звідси тягнувся «великий соляний тракт», який йшов через Комарно і Щирець до Соляного Городка і до Львова, а далі він начебто прямував на

106 Kelb M. *Die Soolequellen von Galizien ...* P. 175–176; Лазорак Б. Вказ. публ.

107 *Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. Z papierów pośmiertnych ś.p. Stefana Sochaniewicza*, wydała Helena Polaczówna. S. XI–XIV.

108 *Ibid.* S. XIII.

Литву. Перші писемні згадки про виварювання солі в Дрогобичі, що сягають другої половини XIV ст., для довколишніх сіл збігаються з найданішими згадками про них в актових джерелах і належать до кінця XIV – початку XV ст.

Перелік сіл Дрогобицького староства уміщений в різних джерелах, їх склад деколи змінювся. За люстрацією 1661–1665 рр., до староства входили села Раневичі, Болахівці, Модричі, Стебник, Станиля, Доброгостів, Губичі, Солець, Орів, Уличне, Тинів, Дерезичі¹⁰⁹ (назви подані за сучасною традицією). Відповідно, соляні жупи фіксуються в Стебнику, Модричах, Трускавці і Сільці. Тобто, з 12 сіл староства сіль виварювалася принаймні в чотирьох. Насправді, жуп було набагато більше. Так, наприклад, потужна жупа функціонувала в Нагуєвичаях, які входили до складу Самбірської економії. У деяких селах одна половина солевиварювального виробництва підпорядковувалась владі старости, друга – урядникові економії (наприклад, так було в Модричах).

Уважається, що прикарпатські поселення виникали довкола соляних джерел. Типовим прикладом може слугувати Трускавець – село, відоме з джерела 1427 р. З огляду на багаті довколишні ліси, Трускавець поставляв дрова для потреб дрогобицької жупи. Найдавнішими згадками про наявність соляної ропи в околицях села є фіксація назви річки Солониця, а також вказівка розмежувального акту початку XVI ст. на те, що в броді річки Осничої на межі Трускавця і Тустанович була солоня вода.

Трускавецька солеварня/жупа фіксується в джерелах середини XVI ст. Так, за люстрацією 1564–1565 рр., в описі жупного господарства Дрогобицького староства Трускавецька солеварня згадується в частині сплати податків за доходи (вона сплачувала орендного мита 220 фл. за рік)¹¹⁰. Скупою є також інформація з ревізії 1568 р.: з жупного (сольного) «вікна» у Трускавці кошове сплачувалося разом з митом і становило 60 фл. Крім того, Трускавець поставляв дрова до Дрогобицької солеварні¹¹¹. За люстрацією 1570 р.,

109 *Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część II.* Wydali K. Chłapowski i H. Żytkowicz. S. 155–161.

110 *Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część II.* Wydali K. Chłapowski i H. Żytkowicz. S. 262.

111 Смуток І., Тимошенко Л. Інвентар Дрогобицького староства 1568 р. ...С. 548.

«сольна баня» Трускавця мала 30 веж і 20 чанів¹¹². Думаю, що продуктивність місцевої солеварні знайшла частково відображення на сумі поборового / поголовного податку, який сплачувало село: в 1628 р. – 18 фл.¹¹³, у 1674 р. – 63 фл. (разом із Сільцем, де також діяла солеварня)¹¹⁴.

За люстрацією 1664/1665 рр., за «суровицю» Трускавець сплачував з осілої чверті лану, а також з «кожної чверті» чотири бочки солі віддавалися на склад, тобто, в Дрогобич (з так званих «економічних черунів» старості належав кожний четвертий грош). Фіксується також певна залежність від модрицької жупи¹¹⁵.

За інвентарем 1732 р., чітко простежується технологія виробництва солі, яка, в порівнянні з описами XVI ст., практично не змінилася. Не помічаються зміни і в обладнанні Трускавецької солеварні. Вона складалася з двох скарбниць, дерев'яної з приганком на три кімнати і дві комори, та дерев'яної хати писаря. Сама вежа-криниця, з якої тягнули солянку, була також з дерева. Поруч були комора для солі і хата для зваричів, під одним дахом. Друга вежа, більша, також містилася у дерев'яному приміщенні. Біля неї також розміщувалася комора для солі і хата для зваричів. Керат, яким витягували солянку, був також в дерев'яному приміщенні, зі шкіряними кошами і дерев'яною корбою, двома калями і малим коритом. Солянку виливали в ринви, якими вона виливалася до старої та до нової панв. Дерев'яне обладнання швидко зношувалося, тому ревізори вказували на необхідність поправи¹¹⁶. Як відомо, в панвах виварювалася сіль¹¹⁷.

Інвентар 1753 р. є найдокладнішим. Головне дерев'яне приміщення для виварювання солі називалося «броварем». У ньому розміщувалася нова панва на 100 «ключів», виготовлена рік тому

112 Kurowski P., Zaczny F. *Zupy starostwa dolińskiego i drohobyckieho: rewizje, lustracje, inwentarze i kontrakty z XVI–XVIII wieku*. S. 155; Інкін В. *Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII століттях: історичні нариси*. Львів : Інститут історичних досліджень ЛНУ ім. І. Франка, 2004. С. 69.

113 *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 roku*. Wyd. Zdzisł

114 *Rejestr pogłównego ziemi przemyskiej z 1674 roku*. Wyd. Zdzisł

115 *Lustracja województwa ruskiego 1661–1665*. Cz. I. Ziemia przemyska i sanocka. Wyd. K. Arlamowski, W. Kaput. S. 158, 164.

116 Kurowski P., Zaczny F. *Zupy starostwa dolińskiego i drohobyckieho: rewizje, lustracje, inwentarze i kontrakty z XVI – XVIII wieku...* S. 157–158.

117 В українській історіографії технологія виробництва солі докладно описана Ю. Гошком. Див.: Гошко Ю. Г. *Промисли й торгівля в українських Карпатах XV–XIX ст.* Київ : Наукова думка, 1991. С. 14–51.

(«черинова» панва, в якій роблять «стовпчасту» сіль); інша «стара» панва годилася хіба що на варіння солі на потреби старостинського замку; велика кадь для суровиці, комора для зберігання готової солі, кімната писаря, беднарська комора (де виготовлялися бочки для солі). Суровиця транспортувалася по ялинових коритах.

Поруч розміщувався «другий бровар» з панвою на 80 «ключів», виготовленою три роки тому. Під одним дахом розміщувалися підсобні приміщення, які не відрізнялися від описаних вище. Окремо стояла невелика хата для зварича – головного спеціаліста з технології виварювання солі.

Суровицю (ропу) витягували з так званого шибу / студня за допомогою ручного керату на дві дерев'яні корби, приміщення також було дерев'яне. Водночас згадується і «кінь до керату».

Управителі солеварні (так звані квотники, тобто, орендатори) мешкали в окремій хаті (скарбниці), яка мала кілька кімнат з кафельними печами. Поруч розміщувалася «стара» скарбничка.

Більша (стара) панва продукувала щодня 21–24 цебри солі, нова – 16–18, тижневий продукт вимірювався 720 цебрами. Річний продукт мав становити 28080 цебрів. З трьох цебрів виходило дві бочки солі. Цікаво, що трускавецька сіль вважалася серед старостинських жуп «найвідбірнішою»¹¹⁸. Серед працівників жупи зустрічаються імена: генерального писаря Лейзора Йоновича, писаря другої панви Мошка Волчовича, лісового писаря Геця Майоровича¹¹⁹. Орендаторами жуп Дрогобицького староства були, як правило, багаті євреї, в описі 1753 р. зустрічається прізвище шляхтичів Хондзинських, резиденцію яких у Трускавці потрібно було відремонтувати¹²⁰. Я. Ісаєвич виокремлює орендатора Трускавецької жупи середини XVIII ст. Лейбу Зельмановича, який нещадно експлуатував місцевих робітників, завдав чимало прикрощів усій громаді. Орендатор був сином знаменитого своїми безчинствами орендаря Дрогобицького староства Зельмана Вольфовича¹²¹.

118 Kurowski P., Zaczny F. *Zupy starostwa dolińskiego i drohobyckieho: rewizje, lustracje, inwentarze i kontrakty z XVI – XVIII wieku...* S. 162–163, 166–167.

119 Kurowski P., Zaczny F. *Zupy starostwa dolińskiego i drohobyckieho: rewizje, lustracje, inwentarze i kontrakty z XVI – XVIII wieku...* S. 170.

120 Там же. S. 172.

121 Ісаєвич Я. Трускавець. *Історія міст і сіл Української РСР. Львівська обл.* Київ: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. С. 840.

Наступний докладний інвентар датований 1757 р. Він також засвідчує, що виробництво було в оренді. У порівнянні з 1753 р., жупа була добре відремонтована. Глибина нового студня сягала 43 м., однак цього було замало, а тому майстри пробрили бічну штольню. Для керату збудували приміщення, а територію жупи обнесли довкола парканом і обсадили вербами. Спорудили також дві брами з воротами: із заходу і з півдня¹²².

Останній опис трускавецької жупи (з відомих) був зроблений 1769 р. Ревізор виокремили панву на 121 ключ, три резиденції (для писаря, боднарів, зваричів), дві вежі, панву на 100 ключів, резиденцію для квотника, стайню, ще одну хатку для писаря¹²³. У 1772 р. орендаркою у Трускавці, була якась В. Мажарич, з якою трапилася пригода: вона загубила 85 червоних злотих¹²⁴. Орендатором трускавецької солеварні 1772 р. був І. Мозес, сіль виварювалась у двох великих панвах, щотижня виварювали 336 бочок солі, яка вивозилася переважно на Холмщину¹²⁵. За даними 1788 р., якими користувався В. Інкін, трускавецька жупа видобувала 10700 бочок солі¹²⁶.

Цікавим і важливим є питання про локалізацію трускавецької жупи. Так, побутує припущення, що вона містилася в частині лісу, яка дістала в народі назву «Баньки», за аналогією до слова *баня* – солеварня. Мені вдалося віднайти інформацію про те, що в другій половині XIX ст. ліс з такою назвою (тобто, урочище Баньки) розміщувався на межі між Трускавцем і Тустановичами. Сучасники були тоді переконані, що це місце має сліди давньої жупи. Але такі ж сліди проглядалися в урочищі Понерлі (сучасні Помірки?), де начебто була колись церква¹²⁷.

122 Kurowski P., Zaczny F. *Zupy starostwa dolińskiego i drohobyckiego: rewizje, lustracje, inwentarze i kontrakty z XVI – XVIII wieku...* S. 174–176.

123 Там же. S. 180–181.

124 Гошко Ю. *Звичаєве право населення українських Карпат та Прикарпаття XIV – XIX ст.* Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. С. 272.

125 Исаевич Я.Д., Сеньк Л.Т. *Трускавец. История городов и сел Украинской ССР. Львовская обл.* Киев : Гл. Ред. Укр. сов. Энцикл. АН УРСР, 1978. С. 674.

126 Інкін В. *Сільське суспільство...* С. 83.

127 *Схиматисм Вего клира руского-католического Богом спасаемоу епархии Перемышльской на год от рожд. Хр. 1879.* Перемышль : Типом и накладом русского Собора Клироса, 1879. С. 137.

* * *

Історія Дрогобицької солеварні становить яскраву сторінку в історії міста та регіону ранньомодерної доби. Профіль міста в різноманітних площинах незмінно пов'язується з виробництвом солі. У наступну підавстрійську добу умови виробництва кардинально змінилися та зазнали технічного переоснащення.

Джерела та література

Рукописні джерела

Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки НАН України імені В. Стефаника, ф. Бавор., № 1104/І.

Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 146. Оп. 88. Спр. 236; Ф. 29. Оп. 1. Спр. 12, 13; Ф. 19. Оп. XIV. Спр. 177; Ф. 20, Оп. XIV., Спр. 65.

Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa). Т. zw. Metryka Litewska. dz. IV В. Nr 22; Архів Пілсудських-Гінятовичів / Сфрагістична збірка, sygn. 112, 113.

Biblioteka Naukowa PAU I PAN w Krakowie. Dyplomaty, nr 262.

Biblioteka Jagiellońska, dział rękopisów, BJ-4386. Reieistr Cechu Krawieckiego według Porządku Cych Ktorego Brata Naten Rok Przypada Po Eliekcii Cechmistrzowski Cychi Prepisują sie Za zezwoleniem PP cechmistrzow u PP Braci Wszystkich. Dnia 15 febralia 1733 roku.

Опубліковані джерела

Абрамович Д., проф. *Киево-Печерський Патерик*. Репринтне видання. Київ : Час, 1991. 280 с.

Жерела до історії України-Руси. Під ред. М. Грушевського. Т. І: Описи королівщин в землях руських XVI віку. Люстрації змелъ Галицької у Перемиської. Львів : У друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1895. XVIII; 53, 301, 1 с.

Купчинський О. Забута грамота Костянтина-Василя Острозького для карпатського села Мала Тухля. *Острозька давнина. Дослідження і матеріал* / відп. ред. І. Мицько. Т. І. Львів, 1995. С. 148–150.

Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. XVI+591 с.

Михайловський В. Соляні шляхи до Луцька, Володимира та Кременця за історичними записами коронної метрики 1539 року. *Записки НТШ*. Т. ССLIV: Праці Історично-філософської секції. Львів, 2012. С. 397–412.

Смуток І. Дрогобич за матеріалами генеральної ревізії Перемишльської землі 1692 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2003. Вип. VII. С. 512–523.

Смуток І, Тимошенко Л. Інвентар Дрогобицького староства 1568 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. Х. Дрогобич, 2006. С. 519–570.

Тимошенко Л. Документи до історії церкви та братства Св. Юра в Дрогобичі (друга половина XVII – початок XVIII ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2014. Вип. XVII–XVIII. С. 467–476.

Тимошенко Л. Візитаційні описи Дрогобицьких церков 1764 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2000. Вип. IV. С. 398–412.

Тимошенко Л. Документи до церковної історії Дрогобича (друга половина XVII – початок XVIII ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2005. Вип. IX. С. 467–476.

Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина. Київ : Наукова думка, 1990. 404 с.: іл.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego. Wyd. Staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. Т. 3. Lwów: Z drukarni narodowej W. Manieckiego, 1872. 313 s.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego. Wyd. Staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. Т. 5. Lwów: Z drukarni narodowej W. Manieckiego, 1875. 293 s.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego. Wyd. Staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. Т. 9. Lwów: Z I związkowej drukarni, 1883. 339 s.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego / Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. Т. XVII. Lwów : Z drukarni E. Winiarza, 1901. 655 s.

Ґątkiewicz F. *Z archiwum Drohobycza. Zbiór przywilejów, aktów granicznych, lustracji, memoriałów ipt*. Drohobycz: Z drukarni Jana Brosia. Nakładem gminy m. Drohobycza, 1906. 407 s.

Katalog dokumentów Biblioteki zakładu narodowego im. Ossolińskich. Dokumenty z lat 1276–1979 / Oprac. I. Lipiński. Wrocław : Ossolineum, 1999. 98 s.

Księga radziecka miasta Drohobycza 1542–1563. Z papierów pośmiertnych ś.p. Stefana Sochaniewicza, wydała Helena Polaczkówna. Zabytki Dziejowe. Wydanie Tow. Nauk. we Lwowie. Т. IV. Z. 1. Lwów, 1936. 156 s.+tabl., mapa.

Kurowski P., Zacny F. Żupy starostwa dołińskiego i drohobyckiego. Rewizje, lustracje, inwentarze i kontrakty z XVI–XVIII wieku. *Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce*. Т. XX. Wieliczka, 1997. S. 131–190.

Lietuvos Metrika (1554–1568). Kn. 35 (249). Vilnius : Vilnius University Press, 2018. 761 s.

Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część II. Wydali K. Chłapowski i H. Żytkowicz. Warszawa: DIG, 2001. 289 s.

Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsowiensi asservantur, contextuit indicesque adiecit Theodorus Wierubowski. Pars II: Ioannia Alberti regis tempora comlectens (1492–1501). Varsoviae : Typis officinae C. Kowalewski, 1907. 190 p.

Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsowiensi asservantur, contextuit indicesque adiecit Theodorus Wierubowski. Pars IV: Sigizmundi I regis tempora comlectens (1507–1548). Vol. 2: Acta vicecancelariorum 1507–1535. Varsoviae : Typis officinae C. Kowalewski, 1912. 459 p.

Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsowiensi asservantur, contextuit indicesque adiecit Theodorus Wierubowski. Pars IV: Sigizmundi I regis tempora comlectens (1507–1548). Vol. 3: Acta vicecancellariorum. Varsoviae: Typis officinae C. Kowalewski, 1915. 436 p.

Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsowiensi asservantur. Pars VI: Henrici Valesii regis tempora comlectens (1573–1574). Contextuit Maria Woźniakowa. Varsoviae : Oficyna editoriali DiG, 1999. 115 p.

Prochaska A. *Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej.* Lwów : Nakładem Jerzego Sewera Hr. Dunina Borkowskiego, 1890. 212 s.

Pułaski F. *Opis 815 rękopisów Biblioteki Ordynacji Krasińskich.* Warszawa : Nakładem funduszu Świdzińskich, 1915. 935+50+70 s.

Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 roku. Wyd. Zdzisław Budzyński i Kazimierz Przyboś. T. I. Cz. 1. Rzeszów : Wydawnictwo WSP, 1997. 274 s.

Rejestr pogłównego ziemi przemyskiej z 1674 roku. Wyd. Zdzisław Budzyński i Kazimierz Przyboś. T. I. Cz. 4. Rzeszów : Wydawnictwo WSP, 2000. 287 s.

Trajdos T. M., Brzostkowska A., Kulewski A. *Inskrypcje Historyczne fary w Drohobyczu.* Kraków : Homo Dei, 1996. 68 s.+il.

Wittyg W. *Pieczeńcie miast dawnej Polski.* Kraków – Warszawa: Druk W. L. Anczyca i spółki, 1905. Zesz. 1. 132 s.

Zbiór dokumentów małopolskich. Wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś. Cz. VII. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk : Print Book, Latin, 1975. 379 s.

Дослідження

Гаврилюк М. Історична топографія середньовічного Дрогобича. *Дрогобицький краєзнавчий збірник.* Вип. III. Дрогобич, 1998. С. 164–172.

Гельстон Й. Єврейські культові споруди Дрогобича. *Сакральне мистецтво Бойківщини. Наукові читання пам'яті Михайла Драгана.* Доп. та повід. 25–26 червня 1996 р. Дрогобич, 1997. С. 20–26.

Гошко Ю.Г. *Промисли й торгівля в українських Карпатах XV–XIX ст.* Київ : Наукова думка, 1991. 253 с.

Гошко Ю. *Звичаєве право населення українських Карпат та Прикарпаття XIV–XIX ст.* Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. 336 с.

Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. *Герби міст України (XIV – I пол. XX ст.). Науково-популярне видання.* Київ : Тов. Брама, 2001. 399 с.

Гречило А. До питання про герб Дрогобича. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. III. Дрогобич, 1998. С. 173–177.

Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. VI: Житє економічне. Культурне. Національне XIV–XVII віків. Київ : Наукова думка, 1995. 667 с.

Інкін В. *Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII століттях: історичні нариси*. Львів : Інститут історичних досліджень ЛНУ ім. І. Франка, 2004. 420 с.

Ісаєвич Я. З історії Дрогобича XVI–XVIII ст. *Наукові записки Інституту суспільних наук Академії наук Української РСР*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. С. 3–35.

Ісаєвич Я.Д. Адміністративно-правовий устрій Дрогобича в добу феодалізму (до кінця XVIII ст.). *З історії Української РСР*. Т. 6–7. Київ, 1962. С. 3–20.

Ісаєвич Я. Солеваріння в Дрогобичі та його околицях у XVI–XVIII ст. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. VII. Дрогобич, 2003. С. 108–120.

Ісаєвич Я.Д. До характеристики ремесла і торгівлі в Дрогобичі в 30–60-х роках XVIII ст. *З історії західноукраїнських земель*. Вип. 4. Київ, 1960. С. 30–39.

История городов и сел Украинской ССР. Львовская обл. Киев : Гл. Ред. Укр. сов. Энцикл. АН УРСР, 1978. С. 674.

Історія міст і сіл Української РСР. Львівська обл. Київ : Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. С. 840.

Лазорак Б. Розгадка походження символіки 9-ти топок солі на гербі міста Дрогобича (на підставі німецькомовних джерел і описів архіву соляного заводу 1874–1876 pp.). URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=1000017000610588> (доступ: 28.09.2021 р.)

Міляєва Л., Рішняк О., Садова О. *Церква Св. Юра в Дрогобичі: Архітектура, малярство, реставрація*. Київ : Видавництво «Київ», 2019. 415 с.

Могитич І., Могитич Р. Нове про давньоруський Дрогобич. *Жовтень*. 1989. № 11. С. 114–117.

Могитич І. Давньоруські архітектурні пам'ятки Дрогобича. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 1998. Вип. III. С. 151–157.

Олійник О. Містобудівний розвиток західних земель України: між Сходом та Заходом. *Архітектурна спадщина України*. Вип. 1: Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування / за ред. В. Тимофієнка. Київ, 1994. С. 58–61.

Петрик В., Петрик А. Дрогобицька Жупа (Солеварня) у світлі історичних та архітектурно-археологічних досліджень. *Фортеця: збірник заповідника «Тустань»: на пошану Михайла Рожка*. Львів, 2009. Кн. 1. С. 475–489.

Свенціцький І. Тематичний уклад стінопису церкви Святого Юра в Дрогобичі. *Літопис Бойківщини*. 1938. № 10. С. 67–74.

Скоп Л. *Церква Святого Юра XV–XVII ст. у Дрогобичі*. Дрогобич : б. в., 2003 (б. пагінації).

Слободян В., Бойко О., Лонкевич Д. Синагоги України. *Вісник інституту «Укрзахідпроектреставрація»*. Ч. 9: Спеціальний випуск. 1998. С. 34–169.

Тимошенко Л. Проблеми історичної топографії давнього Дрогобича. *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя* / Наукове Товариство Шевченка. Київ – Львів, 2004. Т. І. С. 727–745.

Тимошенко Л. Візитаційні описи дрогобицьких церков 1764 року. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2000. Вип. IV. С. 398–412.

Тимошенко Л. Нариси з історії давнього Дрогобича. *Праці НДЛАК ДДПУ ім. І. Франка*. Вип. 2. Дрогобич, 2003. 73 с.

Тимошенко Л. Статут ткацького цеху Дрогобича 1653 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. VII. Дрогобич, 2003. С. 504–511.

Тимошенко Л. Книга протоколів дрогобицького кравецького цеху (XVI – початок XIX ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2017. Спецвипуск III. С. 21–30.

Тимошенко Л. Рукописна книга братства дрогобицької церкви Святого Юрія (середина XVII – XVIII ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2005. Вип. IX. С. 503–519.

Тимошенко Л. *Церква Святого Юрія в Дрогобичі. Люстрований нарис-проспект історії та мистецтва храму й парафії* / Автор тексту, упорядник: Леонід Тимошенко. Дрогобич : Трек-ЛТД, 2016. С. 15–18.

Тимошенко Л. Нові джерельні свідчення про герб Дрогобича. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2004. Вип. VIII. С. 414–423.

Тимошенко Л. Перший дрогобицький літописець Йосиф Промінський (друга половина XIX ст.). URL: <https://zmistovno.com.ua/?p=5487> (публікація 26 березня 2020 р., доступ: 30.03.2020)

Тимошенко Л. Дрогобич в адміністративно-правових та статистичних джерелах XVI–XVII ст. *Drohobycz miasto wielu kultur*. Rzeszów : Wydawnictwo UR, 2005. S. 60–76.

Тимошенко Л. Хмельниччина і міщансько-селянське повстання в Дрогобичі 1648 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. III. Дрогобич, 1998. С. 10–35.

Схематисм Веґо клира руского-католического Богом спасаемоу епархии Перемышльскоу на год от рожд. Хр. 1879. Перемышль : Типом и накладом руского Собора Клироса, 1879. 508 с.

Bimler-Mackiewicz E. *Znaki cechowe i ich funkcje na ziemiach polskich. Studium źródłoznawcze*. Warszawa : DIG, 2004. 304 s.

Bodzioch-Kaznowska V. *Cerkwie w Drohobyczu w latach 60-tych XVIII wieku*. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. IV. Дрогобич, 2000. С. 413–418.

Horn M. *Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierwszej połowie XVII w. Działalność gospodarcza na tle rozwoju demograficznego*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1975. 330 s.

Kelb M. *Die Soolequellen von Galizien. Jahrbuch der Kaiserlich-Kuniglichen Geologischen Reichsanstalt*. B. XXVI. Wien, 1876. P. 135–208+tabl.

Marczewski J.B., Ks. *Dzieje Chełmskiej kapituły katedralnej obrządku łacińskiego*. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2013. 855 s.

Mściwujewski M. *Z dziejów Drohobycza*. Cz. 1. Drohobycz : Księgarnia Ludowa, 1935. 109 s.

Mściwujewski M. *Królewskie Wolne Miasto Drohobycz*. Lwów-Drohobycz: Z drukarni i litografji Piller-Neumana we Lwowie, 1929. 34 s.

Niektóre szczegóły z historii miasta Drohobycza. Na podstawie aktów grodzkich, kronik i podań ludowych. *Reforma. Pismo poświęcone sprawom miasta i powiatu*. 1912. 12 listopada.

Papee F. *Polska, Litwa i Ruś na przełomie wieków średnich. T. I: Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka*. Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1903. 423 s.

Pilecki J. M. Materiały do historii herbu Drohobycza. *Ziemia Drohobycka. Czasopismo środowiskowe Stowarzyszenia Przyjaciół Ziemi Drohobyckiej*. Nr 16. Wrocław, 2002. S. 25–35.

Rutkowski J. *Podział dochodów w żupach ruskich za Zygmunta Augusta*. Poznań: Nakładem PTPN, 1927. 156 s.

Tymoszenko L. Tajemnice symboliki miejskiej Drohobycza z XVIII wieku. *Biuletyn Stowarzyszenia Przyjaciół Ziemi Drohobyckiej*. Nr 16. Wrocław, 2015, maj. S. 14–18.

Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy. Oprac. H. Gmiterek i R. Szczygieł. Pod red. A.Gąsiorowskiego. Kórnik : Biblioteka Kórnicka, 1992. 280 s.

Wikler J. Z dziejów żydów w Drohobyczu (od r. 1648 do upadku Rzeczypospolitej). *Biuletyn żydowskiego instytutu historycznego*. 1969, lipiec-grudzień. Nr 71–72. S. 39–63.

Zaucha T. *Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii, Sw. Krzyża i Sw. Bartłomieja w Drohobyczu*. Materiały do dziejów sztuki sakralnej. Cz. 1. T. 6. Kraków: Stowarzyszenie Wspólnota Polska, 1998. S. 31–78.

Widman K. Wiadomość o archiwum miasta Lwowa. *Przegląd Archeologiczny*. 1883. Z. 2. S. 95–97; Z. 3. S. 86–88.

Wiślicz T. *Zelman Wolfowicz i jego rządy w starostwie drohobyckim w połowie XVIII wieku*. Kraków : Universitas, 2020. 263 s.

Леонід ТИМОШЕНКО

Дрогобицька солеварня у перші десятиліття австрійського урядування (70-ті рр. XVIII – середина XIX ст.)

Адміністративно-господарські та управлінські трансформації

Із приходом у Галичину австрійської влади всі королівські маєтки потрапили у власність держави. Для керівництва ними у Львові при управлінні державного скарбу було організовано спеціальну адміністрацію – дирекцію державних маєтків та солеварень.

Австрійський уряд передусім ліквідував давнє польське управління солеварними економіями, замість яких створив три округи: Перемишльський, Жидачівський, Покутський, які були підпорядковані дирекції державних маєтків, куди входили і солеварні. Саме до Перемишльського господарського округу потрапила Дрогобицька саліна (солеварня). А вже в цей час замість старопольського означення підприємства «жупа» запроваджується нове визначення – «саліна». На початках уряд зберігав ще деякий час приватну власність на соляні промисли. Однак із введенням монополії на сіль права власників було обмежено, оскільки при кожній солеварні призначено державного представника («офіціаліст»), який наглядав за виробництвом та продажем солі. Відтоді власники солеварень мали виготовляти тільки визначений урядом об'єм солі. Згодом уряд заборонив користуватися приватно надрами землі¹.

У 1773 р. губернатор Галичини видав універсал, яким проголошував про перехід солеварень у державну власність. Зокрема,

1 Гошко Ю. *Промисли й торгівля в Українських Карпатах XV-XIX ст.* Київ : Наукова думка, 1991. С. 23.

зазначалося, що виробництво солі як у державних, так і в приватних маєтках не може перебувати у приватних руках. Згодом (1775). до цісарського скарбу було передано 14 солеварень, які колись належали до Самбірської королівської економії: Стара Сіль, Сприня, Дрогобич, Модричі, Колпець, Нагуєвичі. Окрім королівських жуп, також передано усі приватні черуни із Дрогобича, Сільця, Стебника, Уличного, Гуйська, Тиряви Сільної. Австрійська влада відзначала, що у цих місцевостях була значна кількість приватних черунів і в деяких із них продовжують варити сіль, а в деяких зупинили виробництво².

Однак австрійський уряд націоналізовані солеварні передавав в оренду підприємцям, позбавляючи попередніх власників засобів до існування. Зокрема, у 1811 р. дрогобицькі міщани скаржилися, що їхні колишні черуни, які раніше вони використовували для виварювання солі, і це було їхнім основним заняттям, тепер передані в оренду євреям³.

22 грудня 1772 р. видано наказ про укладення інвентарного опису колишніх королівських володінь та відправлення їхніх фінансових прибутків до новоутвореного публічного цісарського скарбу. 4 лютого 1773 р. висловлено намір про вилучення соляних джерел із приватного користування та заборонено відкривати нові соляні вікна. Подібні розпорядження від 6 серпня 1774 р. видано щодо торгівлі сіллю: з 1 листопада 1774 р. заборонялася приватна торгівля сіллю і відповідно до цього часу всі приватні орендатори соляних жуп мали продати державному скарбу всі соляні бочки по три злотих за штуку, а хто не встигне до цього терміну, то весь товар буде вилучений безоплатно на користь держави. Повідомлено, що приватні соляні жупи може викупити уряд за певну номінальну вартість. Дрогобицька солеварня перейшла у підпорядкування австрійських чиновників, які не мали фахової гірничої освіти і не були обізнані із солеварним промислом⁴.

Наприкінці XVIII ст. із запровадженням державної монополії на сіль (1774) уряд почав вимінювати у Східній Галичині приватні

2 Гошко Ю. *Промисли й торгівля...* С. 24.

3 Там само.

4 Majewski S. *Sól polska w początkach panowania austriackiego w Galicyi. Przegląd Górniczo-Hutniczy.* 1914. Nr. 13. S. 621.

маєтки, де були солеварні, на маєтки колишніх королівських володінь, враховуючи при цьому належну кількість лісу при солеварнях, що був необхідний для виварювання солі. Відповідно до розпорядження від 1786 р., всі соляні джерела стали власністю держави⁵. Так, приміром, було здійснено викуп соляних жуп (Дрогобич, Стебник, Долина) із приватної власності роду Жевуських⁶. Самовільне використання земельних надр жорстко каралося гірничим законодавством. Колишні зваричі, відтепер ставали робітниками із відповідною грошовою оплатою праці і були забезпечені житлом поблизу солеварень⁷.

6 серпня 1774 р. було розіслане чергове розпорядження про механізми виварювання солі, її продаж і транзит. У наступному розпорядженні від 6 липня 1776 р. право виварювання та продажу було дещо змодифіковано – дозволено виварювати і продавати сіль навіть приватним особам, однак лише в межах одного краю⁸. Тоді ж встановлено соляний податок для приватних жуп. У Самбірському циркулі він становив 1 польський злотий 18 грош від однієї скарбової бочки і виплачувався щоквартально. У випадку його несплати приватна жупа вилучалася до державного скарбу. Підрахунки соляного податку проводили на підставі звітів про видобуток солі, які укладалися державними чиновниками. У випадку розширення видобутку солі та закладення нової жупи все виробництво вилучалося із приватного у державне управління. Заборонено продаж солі при банях. Також заборонено вивіз солі із Львівського, Самбірського, Белзького, Кроснівського і Галицького дистриктів на схід і південь. На бочках із цих дистриктів вибивався герб Пілява, що був умовним позначенням на територіальне поширення цих бочок у межах Галичини. Було встановлено суворий контроль за дотриманням визначених мір та ваги соляної продукції. При жупах призначалися спеціальні державні чиновники, які

5 Гошко Ю. *Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV–XIX ст.* Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. С. 35.

6 Majewski S. *Sól polska...* Nr. 15. S. 709.

7 Гошко Ю. *Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV–XIX ст. ...* С. 35.

8 Czemyrński K. *O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej Polskiej: w II. Działach (Dział 1: O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej Polskiej; Dział 2: O dobrach koronnych w granicach byłej Rzeczypospolitej Polskiej.* Lwów, 1870. S. 26.

стежили за дотриманням стандартів. Запроваджувалися тілесні покарання за фальсифікацію якості, сухості та вартості солі⁹.

21 серпня 1781 р. приватні та державні солеварні були об'єднані в один монопольний реєстр, адже податок з усіх стягувався однаково¹⁰. В цей час нагуєвицькі, ясеницькі та уличнянські соляні джерела постачали сіль до найближчих солеварень у Стебнику, Колпці, Дрогобичі та Модричах. Для того, аби доходи приватних солеварень та транзитних фірм не перевищували державні, упродовж 1775–1777 рр. у Львові на Городоцькому передмісті було збудовано великий амбар для зберігання та продажу солі, на яку було витрачено 14 833 злотих ринських¹¹. 8 серпня 1783 р. держава заборонила виробникам продавати сіль у приватні контори, натомисть – виключно у львівський амбар. Невипадково 21 березня 1787 р. у Львові було створено монопольний уряд з управлінням соляним промислом¹².

У 1781 р. знижено ціни на сіль у 1 крейцер віденської валюти на території Дрогобицького, Перемишльського, Ліського, Галицького, Тисьменицького, Коломийського дистриктів¹³. У 1783 р. скасовано розпорядження від 1779 р. і 1782 р. та оголошено вільну торгівлю сіллю як у роздріб, так і в гуртом по зниженій ціні. Також дозволено продавати сіль поза межі краю та закордон без сплати мита та мостового, однак збережено заборону про ввезення галицької солі до угорських і австрійських земель. Заборонялося утворення торгових монополій і оренд на продаж солі, особливо міським і дворовим управліннями із накладенням адміністративного штрафу у розмірі 400 червоних злотих. Зрівняно вартість галицької солі із закордонною¹⁴. Потужності солеварного промислу у Галичині могли задовольнити продовольчі потреби половини населення тогочасної Європи. Проте, австрійський уряд обмежував солеварне виробництво суто споживчими потребами людності галицького краю¹⁵.

9 Majewski S. *Sól polska...* Nr. 13. S. 624.

10 Czemyrński K. *O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej Polskiej...* S. 26.

11 Tam же. S. 27.

12 Tam же.

13 Majewski S. *Sól polska...* Nr. 14. S. 647.

14 Tam же. S. 648.

15 Tam же. Nr.15. S. 712.

У першій половині XIX ст. відбувається концентрація виробництва, закриття багатьох солеварень та зменшення випуску солі в діжках через низьку рентабельність та конкуренцію дешевої солі з Росії¹⁶. Станом на 1810 р. у Східній Галичині працювало тільки 20 соляних родовищ із 500 розвіданих, а згодом, у 1860 р., їхню кількість взагалі було скорочено до восьми¹⁷.

На час приєднання Дрогобича до Австрійської імперії у місті діяло три солеварні: одна була надана старості Жевуському¹⁸; друга належала Дрогобицькому монастирю кармелітів взутих¹⁹; третя – королівська, яка приносила 94,5 тис. польських злотих річного прибутку. На об'єднаній та націоналізованій австрійською владою дрогобицькій солеварні видобувалося від 4 до 5 тис. т солі щорічно. Менші солеварні Дрогобицького дистрикту (Урїж, Нагуєвичі, Ясениця Сільна, Попелі, Бяня Котівська, Волянка, Тустановичі, Унятичі, Трускавець, Колпець, Станиля, Уличне) були закінуті вкінці XVIII – на початку XIX ст.²⁰

Після запровадження у Галичині монополії на сіль та переведення приватних соляних шахт у державну власність розпочався період злиття менш витратних або ж географічно менш важливих осередків покладів солі. Загалом впродовж 1773–1799 рр. у Східній Галичині було закрито 49 солеварень і серед них місцевості із околиць Дрогобича: Солець (1774), Ясениця Сільна (1776), Улично (1780), Трускавець, Колпець (1784), Тустановичі (1786), Нагуєвичі (1788), Станиля (1793)²¹.

У виборі керівництва солеварнею, австрійська адміністрація вже від початку XIX ст. намагалася замінити звичайних представників панівних верств (графів, шляхтичів і т. д.) на професіоналів

16 Юрчишин Н. Способи та шляхи транспортування Дрогобицької солі з найдавніших часів до початку XXI ст. *Збірник наукових праць студентів історичного факультету* / за ред. проф. Л. Тимошенка, доц. В. Галика. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2019. Вип. IX. С. 8–19.

17 Клапчук В. Солеваріння у Східній Галичині другої половини XIX – першої третини XX століть. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2009. № 20 (183). С. 275.

18 Староста Жевуський отримував прибутки не тільки із Дрогобицької солеварні, але й сусідніх жуп – Солецької, Стебницької, Трускавецької (див. Гошко Ю. *Промисли й торгівля...* С. 20).

19 Історія цього монастиря подана у праці: Стецик Ю. *Монастирі Дрогобицьчини (XIV – початок XIX ст.)*. Дрогобич : Коло, 2000. С. 50–60.

20 Клапчук В. Солеваріння у Східній Галичині... С. 277.

21 Там само. С. 284.

своєї справи (професорів природничих наук, інженерів, винахідників, докторів медицини і т. д.) з метою поліпшення досліджень і розбудови стратегічного виробництва. Цим і відрізнялася адміністрація соляних жуп XIX ст. від адміністрації соляних жуп ранньомодерного часу. Так, коли у першій третині XIX ст. очищену нафту почали використовувати для освітлення, першу примітивну нафтоперегінну установку поставив у 1814 р. управитель соляних копалень у Дрогобичі Й. Геккер²².

За австрійським територіально-адміністративним поділом Галичини місто Дрогобич потрапило до Самбірського округу (циркулу), до якого входив також Дрогобицький дистрикт. Відповідно у Самборі була утворена Цісарсько-Королівська соляна адміністрація, яка управляла одержавленими жупами у Дрогобичі (королівською, кармелітською та Жевуського). На 1781 р. адміністратором цього управління був Ян Езехіель Гермзон, контролером – Антоній Бецкер, канцеляристами – Кароль Собота, Ян Готліб Страус, до рахункової палати належали – Кароль Прятобевеш, Ян Бенерський, до каси сольної адміністрації входили: касир – Ян Готтліб Блюм, контролер – Ян Людвіг Лебеус, писар – Каєтан Шега, канцелярський слуга – Кароль Гріфнер. Самбірська соляна адміністрація підпорядковувалася Цісарсько-Королівській дирекції із продажу вареної солі у Львові. Очолював згадану дирекцію надвірний комісар Францішек Салезій Барон із Стернбаха, який одночасно був Цісарсько-Королівським консультором. До її складу також входили два директори – Кюнігсбергер та Ежи Людвік Рупрехт, обербухгалтер – Францішек Ксаверій Неблінгер, обер-контролер – Ян Фридеріх Кінітз, секретар – Ян Фридеріх Шитс, касир – Францішек Бернард Піні, протоколіст – Францішек Брейнер, канцеляристи – Кароль Чернь, Ян Станковський, писар складу – Францішек Кольчава, канцелярський слуга – Францішек Ригер²³.

Із наведеного переліку помітно, що австрійська бюрократична чиновницька адміністрація була в основному укомплектована

22 *Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку XXI ст.)* / наук. ред. Л. Тимошенко. Дрогобич, 2009. С. 96.

23 *Kalendarz tytułarny czyli imiona y nazwiska wszystkich dignitarzow y urzednikow I. C. K. A. mosci w krolestwach Galicyi y Lodomeryi zostaiących, tudzież czeskiej y austriackiej nadworney kancelaryi oraz y naywyższego trybunału sądow nadwornych na rok 1781 we Lwowie u W. Iozefy Piller c. k. g. Typogr.*

представниками прийшлих народів (німців, австрійців, чехів). В окремих випадках зустрічаються поодинокі представники польської народності, а натомість повністю відсутні у системі управління вихідці із місцевих українських елітних родів. Це свідчить про те, що австрійський уряд розглядав Галичину як сировинно-товарну колонію багатонародної імперії.

У 1782 р. австрійський уряд провів реорганізацію управління державними соляними підприємствами: було утворено шість економічних округів, які називалися економічними дирекціями. До складу кожної із них, в т. ч. і Дрогобицької, входили директор, інспектор та два писарі²⁴. Відповідно до фінансово-статистичної документації (1810–1815), Дрогобицька економічна дирекція належала до Самбірської. Зокрема, до останньої увійшли із теренів Дрогобицького дистрикту солеварні із Дрогобича, Модрич, Сольця, Стебника. Також сюди потрапили солеварні із Старої Солі (Самбірський циркул), Тиряви Сільної, Ляцька, Гучка (Сяноцький циркул), Лісовця, Болехова, Долини (Стрийський циркул)²⁵.

Господарсько-виробничі аспекти діяльності солеварні у Дрогобичі

В австрійський період започатковано наукові дослідження Дрогобицького соляного родовища. Так у другій половині XVIII ст. відомий природознавець Бальтазар Гакет, який говорив про марнотратство жителями багатств надр та описав соляну жупу в Дрогобичі: діючі два вікна, глибина вікон 45,5 м. висота рівня солянки 11,4 м., вміст у відсотках 24–25 %²⁶. Зокрема, результати обстежень були внесені до історично-географічної довідки про виявлення, добування та виварювання солі на теренах Прикарпаття, укладеної у канцелярії соляного уряду Дрогобича 29 січня 1841 р. Довідка подає докладні описи геологічних експедицій, фінансові звіти видобутку солі у середині 30-х рр. XIX ст. Окремий параграф описує видобуток солі в Борині. Цей нарис

24 Кріль М. *Старосамбірщина: історія і культура*. Львів : Піраміда, 2009. С. 166.

25 ЦДАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 726. Арк 19.

26 Кулин О. *Стара Сіль: джерела з глибин*. Дрогобич : Коло, 2017. С. 104.

складається із чотирьох розділів, а ті, зі свого боку з окремих параграфів. Розділи та параграфи починаються тематичними заголовками²⁷.

Починаючи з кінця XVIII ст., у зв'язку зі зменшенням експорту солі, значною нестачею паливних матеріалів (деревини), у солеварнях Галичини розпочався процес заміни старого обладнання новим, продуктивнішим. Зокрема, на початку XIX ст. відбувається заміна залізних панв на мідні та збільшення їх об'єму, а також дерев'яних форм для набивання топок солі на металеві, досконаліші (*див. ілюстрацію 4*). Дрогобицька солеварня переходить на продуктивніший метод сушіння топок, який став можливим із будівництвом нових веж. У них вогнища були влаштовані під панвами з димоходами, біля яких ставили залізні закриті шафи з полицями. Топки солі розкладали по цих шафах і вони сушилися тут впродовж 4–5 год²⁸. До нашого часу збереглося листування урядників солеварень Галичини із надвірною палатою, адміністрацією державних маєтків та соляних копалень, будівельними й іншими установами із питань ремонту, побудови виробничих будівель, житлових приміщень та асигнування грошових засобів для цих цілей (1827–1830 рр.)²⁹.

З метою збільшення прибутків австрійський уряд у 1829 р. відмінив державну монополію і запровадив вільну торгівлю сіллю. У той період збільшується потужність солеварні, будуються нові складські приміщення, а також стовпові збірники соляної ропи. У листопаді 1831 р. соляний уряд міста Дрогобич започаткував нову програму розбудови території солеварного заводу, який передбачав будівництво цих приміщень. До нашого часу збереглися описи та плани розсолізбірників, будинків для виварювання і висушування солі із печами, приміщення з продажу та зберігання готової солі, які напередодні будівництва проектував і уклав в єдиній книзі під назвою «Beschreibung der Drohobycz Salz Behältnisse in welche Voratthe eingelagert werden dürfen», тогочасний відомий цісарсько-королівський маркшейдер (гірничий інженер, німець-

27 АМД. А-10911.

28 Гошко Ю. *Промисли й торгівля ...* С. 29.

29 Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАЛ) Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1700, 1701, 1702, 1891.

кою «markscheider»)³⁰ Антоній Лассовський³¹. Альбом інженера містить сім планів соляних контейнерів на фундаментних стовпах і палях із детальним перерізом, який дозволяв навіть під час ревізій чітко зіставити кількість видобутої солі та солі, яка зберігалася у цих будівлях (див. ілюстрації 5–12).

Опис Дрогобицької соляної жупи 1840-х рр. опублікував Францішек Сярчинський. Найцікавішою є інформація про те, що вже на початку XIX ст. солянка з криниць дрогобицької жупи використовувалася з лікувальною метою, а міський уряд встановив плату за лікування людей у п'яти ваннах. Це перша історична згадка про початки в краю організованого санаторного лікування, задовго до відкриття трускавецьких мінеральних вод³². У літературі вдалося простежити, що у 1869 р. в соляному уряді Дрогобича працював Юзеф Данек (1845 р. н.), який обслуговував потреби соляних жуп міста, а також Стебника і Долини. Відомо, що він закінчив медичний відділ Краківського університету і був учасником подорожей Галичиною відомого мандрівника, професора філософії Кароля Лібельта³³.

Водночас Ф. Сярчинський докладно описав господарство солеварні та її потужності станом на першу половину XIX ст., що дає можливість простежити зміни у кількості соляних джерел у період переходу від ранньомодерного часу до епохи Габсбургів. Отже, в цей час «Дрогобицька жупа має дві глибокі криниці на 24 сажні, а в них вода

30 Маркшейдерія (від нім. Markscheider, утвореного від mark – «межа», «кордон» і scheiden – «розділяти») – галузь гірничої справи, що стосується просторово-геометричних вимірювань (маркшейдерських знімачів) у надрах Землі і на відповідних ділянках її поверхні з наступним зображенням контурів розміщення в них корисних і шкідливих (для технології переробки) компонентів, властивостей містких порід, просторового розташування виробок, процесів деформації порід і земної поверхні у зв'язку з гірничими роботами на планах, картах і розрізах; моделюванням форм залягання корисних копалин, їх показників та фізико-хімічних процесів у надрах, а також відображення динаміки виробничого процесу гірничого підприємства. Спеціалістів з маркшейдерії називають маркшейдерами.

31 Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. Ф. 141. Оп. I. 4 арк.

32 [Pilecki J. M.], Franciszek Siarczyński. Drohobycz na początku XIX wieku. *Ziemia Drohobycka. Stowarzyszenie Przyjacieli Ziemi Drohobyckiej*. 2002. № 16. S. 124–126; Тимошенко Л. Описи Дрогобича XIX ст. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2003. Вип. VII. С. 557.

33 Baszko A. Biblioteka Raczynskich w Poznaniu, Dział Zbiorów Specjalnych Podróż naukowa Karola Libelta do Galicji w 1869 roku i rękopiśmienna pamiętka po niej w zbiorach Biblioteki Raczynskich w Poznaniu. *Biblioteka*. 2017. T. 21(30). S. 65.

є висока – на 6 сажнів. З сировиці виходить 100 фунтів солі, хоч у ній є трохи земляних частинок; на одній [...] і 2 панвах, виробляється 67 000 центнерів щорічно. Оскільки соляна вода відома як дуже помічна проти хронічних хвороб, і уживання її до купелі є приписане лікарями, то уряд тут установив 5 ванн. Платиться 15 кр[ейцарів] від особи, яку [солянку] одразу зваричі виливають, аби не була вжита на сіль. Дрогобицька камеральна волость складається з 24 сіл. Довколишні волостяни багаті утриманням численної худоби, великих пасовиськ і вивозом солі. Волову, полотняну і шкіряну торгівлю найбільше проводять жиди і так її собі винятково привласнили, що без їх баришництва покупець і продавець обійтися практично не можуть. Довколишній люд є вродливий, сильний і міцний, хоча між ними зауважуємо декого з чиряками по шиї. Одягом посполитого волостянина є полотнянка, чи сіряк. Дівки вбираються гарно, прикрашаючи голови вінками з квітів, які для того в своїх садах пильно стараються мати...»³⁴. Опис до певної міри важливий також з огляду на етнографічну характеристику жителів передмість.

Утворення економічних дирекцій привело до збільшення солеваріння, інтенсифікації праці та зростання її продуктивності шляхом запровадження цілодобового робочого дня. Найкращою за якістю була сіль Дрогобицької солеварні, яка належала до першої категорії якості продукції, до якої також потрапила жупа із Старої Солі, натомість продукція сусідніх солеварень значно поступалася за смаковими властивостями: Стебницька сіль належала до другої, а Модрицька і Солецька – до третьої, найнижчої, категорії³⁵. Відповідно приналежність солі до певної категорії впливала і на формування її вартості, яку можемо простежити на підставі фінансової документації, що відображено у *таблиці 1*.

Бачимо, що дрогобицька сіль займала провідні позиції як у дрогобицькій окрузі, так і в усій Галичині (дивись *таблицю 1* та *2*).

Також Дрогобицька солеварня відзначалася найбільшими обсягами виробленої продукції не тільки на окружному, але й на загальному галицькому рівні. Про це засвідчують статистичні дані, які подаємо у порівняльних *таблицях 3 та 4* за окремі роки.

34 [Pilecki J. M.], Franciszek Siarczycki. Drohobycz na początku XIX wieku. *Ziemia Drohobycka. Stowarzyszenie Przyjacieli Ziemi Drohobyckiej*. 2002. № 16. S. 124–126; Тимошенко Л. Описи Дрогобича XIX ст. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2003. Вип. VII. С. 57.

35 ЦДІАЛ. Ф 146. Оп. 7. Спр. 726. Арк. 79.

Таблиця 1. Вартість річного видобутку солі на Дрогобиччині впродовж 1807–1810 рр. (у флоринах)

| Дата | Дрогобич | Солець | Модричі | Стебник |
|---------|----------|--------|---------|---------|
| 1807 р. | 57483 | 11178 | 11980 | 17873 |
| 1808 р. | 57926 | 14141 | 14444 | 20051 |
| 1809 р. | 61198 | 15113 | 14034 | 23030 |
| 1810 р. | 83329 | 23225 | 25510 | 24078 |

Джерело: ЦДІАЛ. Ф 146. Оп. 7. Спр. 726. Арк. 66–67.

Таблиця 2. Вартість річного видобутку солі у провідних солеварнях Східної Галичини впродовж 1807–1810 рр. (у флоринах)

| солеварня | 1807 | 1808 | 1809 | 1810 |
|------------|-------|-------|-------|-------|
| Дрогобич | 57483 | 57926 | 61198 | 83329 |
| Стара Сіль | 29557 | 31310 | 24826 | 45377 |
| Болехів | 41832 | 40217 | 59698 | 46635 |
| Долина | 21711 | 26787 | 57037 | 27581 |
| Калуш | 20447 | 17883 | 12554 | 11390 |
| Косів | 15239 | 14821 | 13446 | 17040 |

Джерело: ЦДІАЛ. Ф 146. Оп. 7. Спр. 726. Арк. 65–68, 71.

Таблиця 3. Обсяги річного видобутку солі на Дрогобиччині впродовж 1807–1816 рр. (у центнерах)³⁶

| Дата | Дрогобич | Солець | Модричі | Стебник |
|---------|----------|--------|---------|---------|
| 1807 р. | 66199 | 13917 | 11560 | 24650 |
| 1808 р. | 70792 | 17945 | 19646 | 34582 |
| 1809 р. | 66415 | 16923 | 16664 | 29831 |
| 1810 р. | 69729 | 10360 | 13716 | 30534 |
| 1811 р. | 60761 | 15387 | 12462 | 16911 |
| 1812 р. | 38173 | 17206 | 14696 | 22879 |
| 1813 р. | 17832 | 21507 | 9675 | 11597 |
| 1814 р. | 34637 | 23643 | 14710 | 29774 |
| 1815 р. | 45312 | 23355 | 14988 | 25025 |
| 1816 р. | 44285 | 18544 | 13341 | 22711 |

Джерело: ЦДІАЛ. Ф 146. Оп. 7. Спр. 726. Арк. 65–68, 71.

36 ЦДІАЛ. Ф 146. Оп. 7. Спр. 726. Арк. 19.

Таблиця 4. Обсяги річного видобутку солі на провідних солеварнях Східної Галичини впродовж 1807–1810 рр. (у центнерах)

| солеварня | 1807 | 1808 | 1809 | 1810 |
|------------|-------|-------|-------|-------|
| Дрогобич | 66199 | 70792 | 66415 | 69729 |
| Стара Сіль | 49992 | 54201 | 45755 | 59197 |
| Болехів | 52033 | 52561 | 58549 | 57582 |
| Долина | 26975 | 24070 | 29925 | 30453 |
| Калуш | 14497 | 8253 | 7161 | 10717 |
| Косів | 27902 | 22647 | 23047 | 20965 |

Джерело: ЦДІАЛ. Ф 146. Оп. 7. Спр. 726. Арк. 65–68, 71.

Із *таблиці 3* помітно, що вторгнення Наполеона до Австрійської імперії призвело до зменшення видобутку солі у Дрогобичі майже удвічі. Це, очевидно, було зумовлено порушенням усталених міжнародних ринків збуту цієї продукції, натомість зріс внутрішній регіональний попит на Стебницьку, Модрицьку та Солецьку ропи. Водночас зі статистичних даних *таблиці 4* випливає, що Дрогобицька солеварня до 1810 р. займала провідні позиції по обсягах видобутку солі у Східній Галичині. Помітно, що річне виробництво не було стабільним, оскільки певні піднесення чергувалися значними падіннями в обсягах виробництва соляної продукції, що засвідчують дані *таблиці 3*. Причиною цього, очевидно, були як особливості природних ресурсів, так і виробнича потужність Дрогобицької солеварні, кваліфікація найманої робочої сили та перебіг міжнародних військових і економічних факторів. Дрогобицька сіль забезпечувала не тільки місцеві господарські потреби, але її вивозили в інші регіони Галичини, Австрії, Чехії, як і за межі Габсбурської імперії. На початку XIX ст. австрійський уряд дозволив експортувати сіль до Російської імперії та Варшавського князівства, однак обсяги її виробництва у першій половині XIX ст. не досягли рівня другої половини XVIII ст.

До нашого часу зберігся міжнародний торговельний контракт про постачання дрогобицької солі на територію Варшавського князівства (6 лютого 1812 р.), який мав сприяти продажу солі за межі Австрійської імперії. Відповідно до його пунктів передбачалося: «...Фредерик Август із Божої Ласки король саський, князь Варшавський. Повідомляє всіх загалом та кожному зокрема, кому

належить знати про це, що перед урядником нашим Олександром Енгелке, нотарем департаменту Варшавського, укладений був акт урядовий на наступній основі. Відбувалося у столичному місті Варшавського князівства – Варшаві при вулиці Довгій під номером 591 у палаці Рачинських дня 26 січня року 1812. Перед мною, Олександром Енгелке, нотарем департаменту Варшавського, у місті Варшава при вулиці Сенаторській під номером 460 проживаючого та канцелярію свою там утримуючого, нижче підписаний у присутності свідків в кінці акту поданих. Постав особисто ясновельможний Тадеуш Матусевич, міністр скарбу Варшавського князівства, наділений орденами честі урядник і святого Івана Єрусалимського кавалер, який також проживає у цьому ж палаці при вулиці Довгій під номером 591. Для нотарія знаний, здоровий і до урядових діянь правомочний та склав наступну присягу силою якої з уряду свого кому про те потрібно знати, повідомляємо, що на підставі конвенції між комісарами Варшавського князівства і Цісарством Королівським Австрійським дня 19 листопада 1811 р. у Відні завірній скарбом Варшавського князівства від австрійського уряду про закупівлю Самбірської солі на 70 000 бочок вагою 140 віденських фунтів, тримаючих через свого комісара у межах Австрійського Цісарства Королівського у Галичині має забрати. Проте до отримання цієї вище згаданої квоти Самбірської солі визначеної для Варшавського князівства комісара пана Йосифа Схважмана купця та жителя міста Ярослава у Австрійській Галичині уповноважив і нинішнім листом уповноважнює, надаючи йому право відповідно до умов конвенції вище викладеної про згадану сіль із теренів через Львівську Цісарсько-Королівську соляну адміністрацію, яка має спеціальне призначення. Згадану сіль пан Схважман Йосиф забирає собі у визначеній мірі разом із паном Берком Сімулем жителем і купцем Варшавським або через нього залучених осіб. Сам або через свого залученого помічника може вільно торгувати сіллю, яка замовлена для Варшавського князівства в обсязі 70 000 бочок Самбірської солі закупленої в Австрійського Цісарсько-Королівського уряду. Всі, які мають відношення до цієї торгівлі, мають подавати лист на ім'я комісара скарбу Варшавського князівства. Акт укладено у присутності свідків, які склали присягу:

1. Ян Лудуск житель і аптекар місцевий, що проживає при вулиці

Довгій під номером 544. 2. Пан Кароль Схлентур житель і купець місцевий, що проживає при вулиці Фретта під номером 255. Свідки є знаними людьми для нотаріюша, повнолітні і всі мають необхідні правові підстави. Укладений акт прочитаний у їх присутності та підписаний ними. Міністр прибутків та скарбу Тадеуш Матушевич. Ян Людвік Кнов. Кароль Шхлентур. Олександр Енгелка. Видано теперішньою повноправністю з підписом та печаткою урядовою заінтересованої сторони дня 26 січня 1812 р. Олександр Енгелка нотаріюш департаменту Варшавського (місце печатки).

Фредерик Август з Божої Ласки та конституції король Саський, князь Варшавський. Всім загалом та кожному зокрема, кому про це належить знати, вітання передаємо. Відомо, що перед писарем нашим актовим Яном Марчинським є укладена угода з наступними пунктами. Відбувалося у Варшаві дня 9 лютого Року Божого 1812. Через мене нижче підписаним його королівсько-князівською милістю актовим публічним нотаріюшем Варшавського департаменту у старій власній кам'яниці у Варшаві при вулиці Півній під номером 110 розташованій та проживаючій. За урядування свого провадиться, станули особисто відповідно до давнього закону як то:

1. Берек Шмуль при вулиці краківське передмістя під номером 1066 проживає та там собі щодо акту зголошується.
2. Ісаак Вольф Раппопорт при вулиці Торговій під номером 959 проживає і там собі помешкання що до цього акту обирає.
3. Йосиф Шваршман проживає при вулиці Електоральній під номером 750 і також обирає собі.
4. Лазар Цульцер під тим же самим номером проживає
5. Соломон Маркус Пезнер проживає при вулиці Королівській під номером 1066.

Всі вище згадані стали здорові тілом та розумом, будучи здатними до урядування та урядові своєму та знаних осіб, маючи свободну волю та помисел, у присутності двох свідків до цього акту відповідно до давнього права, при Єзуїтській вулиці під номером 74 проживаючих, жителі цього міста, до свого уряду 2 особи добре знаних і жодному вилученню правовому не підлягають, затверджені і завірені, між собою добровільно угоду, а то у пунктах і описах погоджені на письмі укладені польською мовою у наступних пунктах:

§ 1. Нижче підписані вступаючи до торгівельної компанії вареної солі названої «варенка», яка розпочалася від теперішнього дня та має тривати вісім років, після себе роблять закупівлю та продаж Самбірської вареної солі, її транспортування, річковий сплав, і привезення, ... те все коли би навіть нічого через них самих було затримано, зобов'язуємося компанією, на підставі сили таких умов, для і до Варшавського князівства запроваджуючи.

§ 2. Всі нижче підписані зобов'язуються теперішнім актом, як найурочистіше, щоби жодного пункту контракту Товариства не порушили, ані також через самовільність або вилучення не відмінили. Загалом ми обіцяємо собі цього як найретельніше дотримання та доповнення. Також зобов'язуємося кожного конкурента в цьому інтересі від того відлучати, посвячуючи навіть цілий свій маєток рухомий і нерухомий, і цьому в кожному перед взяттям і привезенням Самбірської вареної солі, а також її закупівлі, і продажі до Варшавського князівства спільно як найсильніше через складання. Кожному супротивнику тому або ж контракту із членів товариства не тільки назавжди своє право до компанії втратить, але невідкладну кару грошову 10 000 дукатів сплатить за завданні збитки для членів торгівельної компанії. Для більшого дотримання цього контракту або ж цілого контракту записуємо тепер, всі вище згадані, свій рухомий і нерухомий маєток, де колись буде або також пристає має набути або також із якого будь виду, маєток так і іншого способу, що маєток того ж у кожному краю, вразі правопорушення, і де тільки буде затриманим, звертаючись за різною допомогою та захист права, буде заарештованим, буде проведена конфіскація, Жодному із членів не буде дозволено із цієї компанії вийти, або ж під чужим іменем до того інтересу вдаватися, у протилежному випадку такий буде покараний відповідно до контракту.

§ 3. Інтерес цієї компанії ділиться на сім рівних частин між наступними особами:

1. На Йосифа Шваршмана одна частина.
2. На Берка Шмуля дві частини.
3. На Ісаака Вольфа Раппопорта дві частини.
4. На Соломона Маркуса Познера одна частина.
5. На Сазара Цукера одна частина припадає.

Потрібні кошти і грошові додатки мають бути, відповідно до пропорції кожної частини, внесені, і кожному з них визначений прибуток або ж втрати мають бути визначені.

§ 4. Кожний перед вступом до компанії із продажу Самбірської вареної солі або ж контракту, буде від дня теперішнього у Варшаві під фірмою Берко Шмуль та компанія, а у Відні під фірмою Ісаака Вольфа Раппопорта та компанії, на рахунок компаній завірене, і підписане. Розміщено чи доручення має скластися у Варшаві, залишиться ефективною для цілої компанії, через Берка Шмуля і під його власним ім'ям. Кожний хто незгідний із цим має бути відповідно до § 2 контракту товариства, як вказує контракт, уважений і покараний. На початку кожного року підтвердження або відмінна фірми має наступити через більшість голосів компанії, утримуючи фірму Берко Шмуль у Варшаві та Ісаак Вольф Раппопорт у Відні. Однак зобов'язані про кожного включити у наявному контракті, які стосуються самбірської вареної солі та всіх членів як найдокладніше повідомити та дозволено очікування у протилежному випадку як конкурент і порушник контракту відповідно до параграфу другого Контракту Товариства буде вислуханий та покараний.

§ 5. Коли б однак наглість інтересу або ж короткість часу не дозволили, перед запевненням контракту (що стосується Самбірської вареної солі) дотриматися дозволу або ж думками учасників Компанії, на той час дозволено є кожному членові на добро цілої Компанії інтересу відповідно до своїх роздумів вирішити, однак повинен є на тих місць всім своїм співучасникам компанії доповість про те, хто ... зобов'язані відомості про них подати впродовж одного місяця, від дати отриманого повідомлення відправити йому лист із довільною побудовою викладу прийняти або ж відмовити? Кожен із членів має остерігатися, щоби збитковий поспіх у подібних речах із шкодою для компанії не був використаний. У протилежному випадку той же (якщо на те одностайне рішення компанії викладене) як передбачає контракт і порушник вислуханий та покараний буде.

§ 6. Провадження цього інтересу має бути поділене на два розділи. Перший розділ стосувався транспортування наземного, із теренів Дрогобицьких до складів Варшавського князівства, для продажу солі у Кричині та Влодаві. Другий сплавляється із

Ярослава аж до Медліна і Кременя разом із потрібним наземним транспортом – возами. Солець і Стара Сіль об'єднуючись із Дрогобичем, де із такою до сплаву дози сольної є потрібна кількість, у обидвох видах транспортування є потрібною, у обидвох видах (наземного і водного) транспортування має бути зроблене коштів, потрібні на це гроші мають бути складені у відповідній пропорції всіма сторонами, які мають догляд за сплавом або привезенням, за внесками і спільним зробленим підрахунком. І пан Ісаак Вольф Рапппорт із Львова з Австрійської Галичини бере на себе провадження та підрахунок коштів потрібних для наземного транспортування. В той час як провадження та підрахунок коштів для транспортування річками є досить важким і мають провести пани Йосиф Шваршман і Лазар Цукер із Ярослава, що у Австрійській Галичині.

§ 7. Всі рахунки які стосуються як водного, так і наземного транспортування, повинні бути через утриманих такі по кожному означеному через найвищий уряд у Варшаві вчасного постачання солі Соломонові Маркусові Познеру до ревізії старшого, який свою думку всій компанії подає, а на цій підставі, все буде впорядкованим, випробуваним і завіреном буде, хоча ж названому панові Соломонові Маркусові Познеру головний догляд цілого інтересу довірений є, який на добро компанії має робити і з того приводу жодна із його цілей через більшість голосів виборові противитися не може, і загалом повинен підпорядковуватися, різне кожному із членів дозволено є у кожному часі про стан каси, видатках, провадження інтересів, і так загалом переконуватися тільки самому особисто.

§ 8. У всіх грошах буде в авансах або які надаються для компанії у приналежностях буде мати старання пана Берка Шмуля у Варшаві, до чого який в інтересах компанії має отримати пан Соломон Маркус Познер, буде збирати потрібні кошти для залагодження інтересів із рук пана Берка Шмуля і також стосовно до § 6 між членами, що працюють над привезенням або сплавом по кожному зробленому головному підрахунку, прибуток або витрати будуть пропорційно поділені між всіма членами.

§ 9. Ризики на воді та льоді, затоплення, крадіжка, всі ці втрати мають бути поділенні між членами компанії.

§ 10. Різні контракти із управлінням на продаж Самбірської вареної солі, а також щодо транспортування (перевезення по землі та по воді) і продажу не є укладені компанією, тільки визначено 12 тисяч бочок про сплавлення із Жешова до надвіслянських складів панів Яна Антона Нофолі, Йосифа Швартсмана і Лазара Цетнера стосовно до контракту укладеного у Варшаві дня 10 квітня 1811 р. на себе прийняли ці доповнення цього контракту, які укладені ними самими.

§ 11. Пан Ісаак Вольф Раппопорт із Львова, котрий має тепер щотижня тисячу бочок повністю Самбірської вареної солі, монополія через австрійський королівсько-царський уряд якому власне служить, має бути йому через компанію у пропорції від кожної бочки по одному польському золотому для представника від уряду, і то до такої кількості до закупівлі та продажу через компанію прийняті будуть. На майбутнє як монополія, до Самбірської вареної солі закупівля відповідно до § 3 означеної вище частини, і в § 4 визначено формулу компанії, жодна виплата через компанію одному або другому у цілях товариства не буде обмежена, зрозуміло що також само по собі, що всілякі як при закупівлі, так і продажу окремі витрати у пропорціональній частині порівну будуть. Збір та виплата за приблизно 30 000 бочок солі має бути у пропорційних частинах через компанію визначена та під наглядом пана Соломона Маркуса Познера, якому всі члени в тому пункті про надання права вирішення, постановлено буде у кожному однак разі виплата за ці 30 000 бочок має бути найпізніше серпня поточного року бути оплачена.

§ 12. Різні на потреби інтересу витрати на вирішення будь-якого виду питань мають бути внесені у пропорційних частинах та повернуті.

§ 13. Різні питання, які стосуються інтересів компанії мають бути вирішенні більшістю голосів цієї компанії, із врахуванням думок членів компанії. Кожний член компанії має дбати про її добро, і різних непотрібних видатків, як надаремно витрачених на подорожі, збитковими втратами, до служби компанії, людей, або будь-яким способом витрачених, видатки яких можна було уникнути, у протилежному випадку самовільно владні управителі через присуд компанії і від частини, що на його вигоду припадає віддавати.

§ 14. Різна здача солі на склади до Варшавського князівства тільки через члена товариства має бути затверджена. Якщо би в той час була певна перешкода, на той час обраний до віддання і авторизації його має наступити через одностайне рішення компанії, особливо, що це має бути як найретельніше доглянуте, щоби для компанії якась велика шкода не трапилася, щоби не припинила діяльність. Кожен із членів компанії має право, якщо когось, хто перебуває у складі компанії, при викраденні прибутку із служби звільняється, а вразі потреби потрібно арештувати законно, поки збираються докази. Незаконно привласнене майно повинно бути повернуто компанії. І насамкінець само собою зрозуміло, що при збиранні солі по можливості із витрачанням на це власних коштів, повинно бути зроблено ефективніше, щоби фасування солі та спільна згода була на добро компанії. У випадках суперечки та інших подібних ситуацій, коли наступить спільне рішення компанії, то повинно бути подане пану Соломону Маркусу Познеру у якому члені компанії вимагатимуть відповідей на запитання, що їх цікавлять. Нижче згадані зобов'язуються як до найдокладнішого дотримання, а при загальному розсудку та здоров'ї між собою уклали угоду відмовляючись від правовою допомогою у дотриманні цього контракту щодо його поступків та кари.

§ 15. Теперішній уклад стає спільним відповідно до Кодексу Наполеона відповідно до визначено параграфу 2052. За правомірний хочемо мати та актом теперішнім декларуємо, підпорядковуємося суворості права у цілій його розлогості.

§ 16. Щоби заінтересовані особи надмірно не зловживали владою та затверджуємо визначений нами уклад у присутності свідків вищезгаданих із власної волі. Для розуміння контракт викладений польською та німецькою мовами. У присутності свідків прочитаний та для них цілком зрозумілий, затверджений та знак прийняття власними руками підписаний. Печатка власного уряду. Угода видана у трьох екземплярах. Підписали – Берко Шмуль, Ян Швартсман, Ісаак Вольф Раппопорт, Лазар Цульзур, Соломон Маркус Познер. Вінкентій Зелінський – свідок. Петро Грилевич – свідок. Ян Марчинський – королівсько-князівський нотарій громадських актів Варшавського департаменту.

Рекомендуємо та наказуємо всім судовим бурграб'ям про дотримання визначених умов угоди, щоби теперішній акт привели до виконання, Нашим Прокураторам Генеральним та Прокураторам при Трибуналах першої інстанції, щоби того пильнували, всім загалом комендантам та урядникам щоби додали військової сили та допомоги, що від них буде вимагатися на правовій основі. Для переконання теперішній акт печаткою та підписами власноручними нотаріуса нижче підписаного завірений був. У Варшаві дня 6 місяця лютого 1812 р. Ян Марчинський нотарій королівсько-князівських публічних актів Варшавського департаменту (місце печатки)...»³⁷.

Згадані члени торгової компанії із реалізації соляної продукції впродовж 1814–1820 рр. провадили активне листування із Надвірною палатою, адміністрацією державних володінь і соляних копалень про збільшення видобутку солі, якої не вистачало для задоволення попиту на міжнародному ринку³⁸.

У 1829 р. скасовано державну монополію і запроваджено вільну торгівлю сіллю: відповідно до декрету Міністерства фінансів від 08.10.1829 р. під № 391 про введення вільної торгівлі сіллю у Шльонзку, Моравії, Чехах, який набрав чинності від 01.11.1829.³⁹ Загалом, Дрогобицька саліна наприкінці XVIII – першій третині XIX ст. постачала на експорт у середньому щорічно по 25 тис. бочок солі, а за нею йшла Стара Сіль – по 20 тис. бочок, і замикала цей список експортерів Модрицька солеварня – по 5 тис. бочок⁴⁰.

Австрійський уряд відновив державну монополію на гуртову торгівлю сіллю аж у 1892 р., а натомість приватним підприємцям залишився тільки роздрібний розпродаж⁴¹. Право добувати і транспортувати сіль мали лише люди, які підписали з Австрійським урядом відповідний договір. Було покарання у вигляді штрафу у 1000 червінців за виварювання солі селянином для себе без дозволу та заборона використовувати солянку для приготування їжі. Для бідного сільського населення влада

37 Національний музей імені Митрополита Андрея Шептицького у Львові. Відділ рукописної та стародрукованої книги. Ркп. 506. Арк. 1–8 зв.

38 ЦДАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 930. Арк. 18–19, 25–26, 32–35.

39 Там само. Спр. 1891. Арк. 50.

40 Кулин О. *Стара Сіль: на хвилях століть*. Дрогобич : Посвіт, 2020. С. 274.

41 Кріль М. *Старосамбірщина: історія і культура*... С. 166.

давала право безплатно брати розсіл із деяких нерозроблених джерел. Але ця пільга була обмежена: точно визначався об'єм цього розсолу і період (наприклад, на час соління овочів). Сіль продавали через «Крайовий відділ», який перепродував її від державних підприємств населенню⁴².

У 1858 р. укладено загальні історичні та економічні відомості про солеварню у Дрогобичі: про місце розташування солеварні, опис шахт, розміри ємкостей соляних топок, кому належала джерела солеварні до приходу австрійської влади, скільки солі виробляли, хто працював на солеварні і як оплачувалась праця найманих робітників⁴³.

Солеваріння у Дрогобичі сприяло розвитку цілої низки місцевих промислів та ремесел (бондарський, ковальський, лісовий), які обслуговували саліну та залучали до виробництва і транспортування продукції значну кількість мешканців. Розвитку міського ремесла сприяли урядові акти 1778 р., які були спрямовані на обмеження цехового принципу організації виробництва. Вони сприяли у занятті ремеслами представникам інших соціальних прошарків та різних віровизнань⁴⁴.

У топографії Дрогобича першої половини ХІХ ст. чітко простежуються передмістя Зваричі і Завіжне, які розділяла між собою територія солеварні. Кожне з передмість вважалося громадою, яка керувалася війтом. Відомо, що роту присяги під час укладення Францисканського кадастру 1819 р. підписали (хрестиком) від «громади Зварицької»: Стась Михальський, Юрій Романяк, Яцентій Музика, Войцех Щуплякевич, Станіслав Кіндикевич, Онуфрій Косаткевич та війт Іван Яців. Від «громади Завіжної» підписи поставили: Войцех Домбровський, Станіслав Лобос, Себастьян Мидлович, Василь Валага, Дмитро Кушнір, Іван Мацюрак та війт Михайло Флюнт⁴⁵. Свідками цього акту виступили Іван Корулевич, Гжегож Лелічкій, Іван Петрикевич

42 Юрчишин Н. Еволюція технології виробництва Дрогобицької солі від найдавніших часів до початку ХХІ ст. *Збірник наукових праць студентів історичного факультету / за ред. проф. Л. Тимошенка, доц. В. Галика. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка. 2020. Вип. Х. С. 8–19.*

43 АМД. А–10933.

44 Кріль М. *Старосамбірщина: історія і культура...* С. 169.

45 ЦДАУЛ. Ф. 20. Оп. 1. Спр. XXXVI. Арк. 2.

з «громади Зваричької» та Іван Флечко, Іван Лободич і Теодор Геврик з «громади Завіжноі»⁴⁶.

На Зваричькому передмісті у 1840 р. налічувалося 148 приватних будинків, які належали як індивідуальним, так і декільком власникам⁴⁷. Так, власниками будинку № 136 були Катерина Садковська й Іван Стеців. Однак було чимало й пустих хатин (приблизно 11). Загалом, за нашими підрахунками, на передмісті Зваричі мешкали 206 власників реальності, причому найбільше зафіксовано у будинку № 23 (Юліан Дувак, Валентій Якобчик, Йозефа Сілецька, Людвік Вольфар, Іван Прокіп, Дементій Пицик, Мартін Тада, Михайло Тарковський, Анна Коцко, Гаспар Гладич, Йозефа Червінська)⁴⁸. Вважаємо, що мешканці цього будинку були пов'язані з солеварним промислом, як і передміщани Франц Урбанович, Михайло Пагута, Микола Губицький та ін.

На передмісті Завіжне у 1840 р. зафіксовано 226 будинків⁴⁹. Серед мешканців цього передміста зустрічаємо прізвища Мацюрак, Коссак, Урбанович, Грех, Модрицький, Червінський та багато ін. Безумовно, й на цьому передмісті також мешкали солевари.

* * *

Отже, австрійська влада, запроваджуючи нові господарські відносини у галицькому краї, розглядала соляний промисел одним зі шляхів наповнення державної скарбниці і відповідно її економічна політика була спрямована на встановлення державної монополії та ліквідацію приватного солеваріння. Геологічні дослідження соляних джерел проводилися з метою виявлення найбільш рентабельнішого виробництва. Малопродуктивні та малоякісні жупи ліквідовувалися, а натомість проводилася поступова модернізація більш прибуткових виробничих об'єктів.

46 ЦДІАУЛ. Ф. 20. Оп. 1. Спр. XXXVI. Арк. 2зв.

47 ДАЛО. Ф. 1197. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 32–28зв.

48 Там само. Арк. 33.

49 Там само. Арк. 39–47зв.

Джерела та література

Архів музею «Дрогобиччина». Од. зб. А–10875, 10911, 10933.

Державний архів Львівської області. Ф. 1197. Оп. 1. Спр. 2.

Національний музей імені Митрополита Андрея Шептицького у Львові. Відділ рукописної та стародрукованої книги. Ркп. 506.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 20. Оп. 1. Спр. XXXVI; Ф. 146. Оп. 7. Спр. 726, 930. 1700, 1701, 1702, 1891.

Гошко Ю. *Промисли й торгівля в Українських Карпатах XV–XIX ст.* Київ : Наукова думка, 1991. 236 с.

Гошко Ю. *Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV–XIX ст.* Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. 336 с.

Клапчук В. Солеваріння у Східній Галичині другої половини XIX – першої третини XX століть. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2009. № 20 (183). С. 270–281.

Кріль М. *Старосамбірщина: історія і культура*. Львів : Піраміда, 2009. 600 с.

Кулин О. *Стара Сіль: джерела з глибин*. Дрогобич : Коло, 2017. 200 с.

Кулин О. *Стара Сіль: на хвилях століть*. Дрогобич : Посвіт, 2020. 340 с.
Стецик Ю. *Монастирі Дрогобиччини (XIV – початок XIX ст.)*. Дрогобич : Коло, 2000. 75 с.

Тимошенко Л. *Описи Дрогобича XIX ст. Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2003. Вип. VII. С. 552–561.

Юрчишин Н. Способи та шляхи транспортування Дрогобицької солі з найдавніших часів до початку XXI ст. *Збірник наукових праць студентів історичного факультету* / за ред. проф. Л. Тимошенка, доц. В. Галика. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2019. Вип. IX. С. 8–19.

Юрчишин Н. Еволюція технології виробництва Дрогобицької солі від найдавніших часів до початку XXI ст. *Збірник наукових праць студентів історичного факультету* / за ред. проф. Л. Тимошенка, доц. В. Галика. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2020. Вип. X. С. 8–19.

Baszko A. Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Dział Zbiorów Specjalnych Podróż naukowa Karola Libelta do Galicji w 1869 roku i rękopiśmienna pamiątka po niej w zbiorach Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu. *Biblioteka*. 2017. T. 21(30). S. 43–77.

Kalendarz tytularny czyli imiona y nazwiska wszystkich dignitarzow y urzednikow I. C. K. A. mosci w krolestwach Galicyi y Lodomeryi zostaiących, tudzież czeskiej y austryackiej nadworney kancellaryi oraz y nauwyzszego trybunału sądow nadwornych na rok 1781 we Lwowie u W. Iozefy Pillera c. k. g. Typogr.

Majewski S. Sól polska w początkach panowania austriackiego w Galicyi. *Przegląd Górniczo-Hutniczy*. 1914. Nr. 13. S. 619–626; Nr. 14. S. 645–650; Nr. 15. S. 707–712.

[Pilecki J. M.]. Franciszek Siarczyński. Drohobycz na początku XIX wieku. *Ziemia Drohobycka. Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Drohobyckiej*. 2002. № 16. S. 124–126.

Юрій СТЕЦИК, Богдан ЛАЗОРАК

Розвиток солевиробництва у Дрогобичі в другій половині XIX – на початку XX ст.

Мало хто сьогодні розуміє, що дрогобичани за своєю ментальністю з давніх-давен набагато спокійніше ставилися до солі, яку виварювали, оскільки, зі зрозумілих причин, практично ніколи не відчували її нестачі, не враховуючи короткі періоди воєнних лихоліть, коли сіль ставала предметом пограбувань чи тотального продажу задля утримання армій та отримання зброї для оборони. І водночас дрогобичани й усі зваричі ставилися до виварювання солі як до справи сакральної і навіть утаємниченої, адже ця важка і важлива праця вважалася освяченою Богом.

У цьому розділі колективної монографії ми намагатимемося вперше презентувати читачеві історію солеваріння у Дрогобичі, яка передовсім пов'язана із відповіддю на болюче в історіографії питання про походження герба міста із дев'ятьма топками солі, відповідь на яке ми віднайшли у працях австрійських учених, які зробили свої відкриття ще у 1870-х рр. безпосередньо на солеварному заводі, працюючи із дрогобицькими архівосховищами. Також ми намагатимемося презентувати історію солі, яка пов'язана передовсім із титанічною працею як простих робітників-мешканців «Франкової Каліфорнії», так й інженерів, дослідників-аматорів і відомих українських та зарубіжних вчених, які намагалися дати відповідь на давнє питання – чому саме дрогобицька сіль і соляні джерела були такими унікальними і відповідно затребуваними впродовж багатьох століть. І врешті намагатимемося передати власну візію над дослідженням німецькомовних джерел (рукописів, мап, архітектурних планів, звітів, ревізій, контрактів, суперечок тощо), які містять унікальну інформацію про масштаби і географію затребуваності дрогобицької солі. Йтиметься і про

унікальне дослідження солеварного заводу у праці вчителя Івана Франка – професора Івана Верхратського. Ми відновимо забуті імена людей, які працювали в ключових ланках солеварної адміністрації в період існування Габсбурзької імперії. Врешті цікаво буде проаналізувати документи XIX – початку XX ст. з архіву солеварні, які у 2021 р. були випадково виявлені на горищі заводу директором Олегом Петренком. Водночас у розділі йтиметься і про те, як нещадно окупанти-росіяни вже в 1914 р. застосували методику етнофобії і тотального розкрадання Дрогобиччини, розглядаючи соляний завод важливим об'єктом для забезпечення армії. Ми вперше окреслимо історію соляного заводу у часі Західно-Української Народної Республіки, яка намагалася повернути своє історичне право на володіння руськими соляними «черунами» (у XIX ст. – часто називали «чирунами»).

У другій половині XIX ст. австрійські вчені чітко констатували факт: серед усіх середньовічних соляних родовищ солі у Європі найбільш тривкими і якісними залишалися ті, які залежали винятково «від соляного розсолу-ропи із високою концентрацією стаціонарного потоку родовища» і «розташовувалися переважно на північно-східних схилах Карпат, серед них передовсім Дрогобич, Болехів, Долина, Ланчин та Делятин»¹.

* * *

Отже, історію солеварної справи Дрогобича і повіту в період правління імперії Габсбургів від середини XIX ст., на нашу думку, варто виокремити у три несхожих у багатьох сенсах періоди:

- 1) 1850–1861 рр., коли ще діяла стара система камерального підпорядкування адміністрації і контролю за напрямками збуту солі виключно в межах держави, саме тоді і відбувалися ключові реорганізації архітектурних планів і перша модернізація виробництва);
- 2) 1861–1914 рр., коли було здійснено законодавче оформлення Польської автономії в Галичині і відбувалася лібералізація доступу наукових досліджень на території заводу,

1 Kelb M. Die Soolequellen von Galizien. *Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt*. B. XXVI. Wien, 1876. S. 149.

- а також поживавлення модернізації виробництва новітніми технологіями і розширення повноважень адміністрації;
- 3) 1914–1917 рр., коли відбулася тотальна окупація і розкрадання соляного заводу, а також перша і друга соляні кризи в Дрогобицькому повіті і Галичині загалом;
 - 4) 1918–1919 рр., коли вперше в історії відбулася українізація виробництва солі в Дрогобицькому повіті, спроби реформ і третя «соляна криза у місті».

Адміністративна система та управлінський апарат Дрогобицької солеварні

На сьогодні добре відомо, що з приходом на Галичину австрійської адміністрації було ліквідовано старе польське управління солеварними економіями і введено державну монополію на сіль². Згідно з цісарським універсалом від 27 січня 1773 р. приватне виварювання солі строго заборонялося. Відтак 4 лютого 1773 р. було розіслано розпорядження про «нове варіння солі» виключно в державних солеварнях³.

У середині XIX ст. давні і потужні соляні жупи Дрогобича⁴, підпорядковувалися соляній адміністрації міста, яка завідувала родовищами солі у селах Уличне, Солець, Колпець, Модричі, Ясениця Сільна і Нагуєвичі. Щоправда, «сільські соляні поклади» Дрогобицького повіту у середині XIX ст. були вже набагато меншими та дещо молодшими, позаяк їх ґрунтовна експлуатація розпочалася приблизно в другій половині XVI ст.

Починаючи від 1840-х рр. видобуток солі контролював соляний уряд в Дрогобичі. Відтак припускаємо, що соляні родовища довколишніх сіл якийсь час продовжували перебувати в користуванні місцевих жителів, які добували сіль одночасно і для потреб

2 Czemeryński K. *O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej Polskiej: w II. Działach (Dział 1: O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej Polskiej; Dział 2: O dobrach koronnych w granicach byłej Rzeczypospolitej Polskiej.* Lwów, 1870. S. 26.

3 Там же.

4 Термін «жупа» до початку 1880-х рр. позначав соляну копальню у формі криниці у Галичині, інколи цілий комплекс з добування та виварювання солі – солеварню. Щоб дістатися до покладів солі, робітники викопували криниці – жупи, з яких черпалась соляна ропа для виробництва солі.

держави, і для користі місцевих громад, що загалом супроводжувалося адміністративним контролем у вигляді податку. З іншого боку, коли в часі «Йосифінської касати» сільські соляні жупи разом із соляними джерелами було передано в камеральне підпорядкування. Закономірним був факт, що жупи рано чи пізно мали бути передані в повне управління держави. До середини XIX ст. місцеві поклади ще не були до кінця розвідані, а видобуток солі залишався низьким.

До 1856 р. в державних шематизмах Королівства Галичини та Лодомерії, жодних згадок про камеральне чи приватне управління соляними шибами в селах немає, як це, наприклад, було із промислом у Стебнику, Дрогобичі, Калуші чи Долині⁵. Щоправда, відомо, що певний вплив на догляд за соляними джерелами з 1855 р. мали місцеві голови гмінного уряду пани Бориславський, Ілясевич та Млоцький⁶.

У середині 1850-х рр. державні реєстри починають фіксувати докладні переліки адміністрації соляного уряду (управи), який засідав в Дрогобичі і здійснював постійний контроль за діяльністю соляного промислу у повіті, і звідки насамперед направлялися контролери, офіціали та ін. Зауважимо, що Дрогобицький соляний уряд (*Salinenampt in Drohobycz*) підпорядковувся самбірському соляному камеральному округу (*In Samborer Cameral-*

5 Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1856. Lemberg, 1856. S. 151.

6 *Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w królestwie Galicyi i Lodomeryi jakoteż w wielkiem księstwie Krakowskiem i księstwie Bukowińskiem, pod względem politycznej i sądowej organizacji kraju wraz z dokładnem oznaczeniem parafii, poczt i właścicieli tabularnych, ułożony porządkiem abecadłowym, z mapą według nowego podziału*. Lwów, 1855. S. 230. Про наступні спільні урядування див. у: *Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem*. Lwów, 1868. S. 230; *Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiółkami w Królestwie Galicyi, Wielkim Księstwie Krakowskiem i Księstwie Bukowińskiem z uwzględnieniem wszystkich dotąd zaszytych zmian terytorjalnych kraju. Z oznaczeniem: Starostw, Sądów powiatowych, Urzędów parafialnych, Urzędów pocztowych i telegraficznych, wraz z odległością tychże w kilometrach od dotyczącej miejscowości, Spisu ludności wedle obliczenia z r. 1890, Właściciele posiadłości dóbr tabularnych, Zestawienie Sądów obwodowych z przynależnymi Sądami powiatowymi, Wykaz powiatowych Dyrekcyi Skarbu, Spisu posterunków Żandarmeryi i Streszczenie przepisów pocztowych, telegraficznych i telefonicznych*. Lwów, 1897. S. 200; *Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiółkami [...] w Królestwie Galicyi, Wielkim Księstwie Krakowskiem i Księstwie Bukowińskiem z uwzględnieniem wszystkich dotąd zaszytych zmian terytorjalnych kraju*. Lwów, 1904. S. 186.

Bezirke), до якого входили соляні жупи Стебника, Дрогобича, Колпця, Нагуєвич та ін.⁷

На підставі щорічних австрійських шематизмів вдалося укласти реєстр урядників Дрогобицького соляного уряду за період 1856–1914 рр. (див. таблицю 5), що на сьогодні є унікальним джерелом для історії «Дрогобицької соляної країни», як її свого часу назвав відомий професор природознавства і медичних наук Львівського університету Бальтазар Гакет де ля Мотте (часто скорочено – Гаке або Аке; 1739 – 1815)⁸.

Таблиця 5. Список урядників та адміністрації соляного уряду в м. Дрогобич 1856–1914 рр. яким підпорядковувався соляний промисел села Уличне (за матеріалами австрійських шематизмів; перелік урядування неповний)

| № п/п | Рік урядування | Начальник уряду соляної служби | Головний контролер | Інші члени управи та виконавчі працівники |
|-------|--------------------|--------------------------------|---|--|
| | | | | |
| 1. | 1856 ⁹ | Карл Флехнер | Офіціал: Бенедикт Матковський | Соляний-контролер: Франц Бродович; Контролер: Людвіг Вольфарт |
| 2. | 1857 ¹⁰ | Рудольф Яцковський | Офіціал: Бенедикт Матковський (керував 3 майстрами та 65 робітниками) | Соляний-контролер: Франц Бродович; Контролер: Людвіг Вольфар |

7 *Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1856.* Lemberg, 1856. S. 151.

8 Під час подорожі 1789 р. та початку 1790 рр. Бальтазар Гакет серед інших місцевостей відвідав Стрийщину, Дрогобищину та Самбірщину, у яких особливо відзначив м. Стрий як найбільш акуратно забудоване. Щодо Дрогобищини, то автор докладно описав Нагуєвичі (побував уперше ще в 1787 р.), Стебник, Модричі, Солець, Дрогобич, де були потужні поклади солі та відповідно соляні жупи з виробництвом. Мандрівник чи не вперше порівняв потужності соляного промислу статистичним методом, навівши точні цифри добутої солі на час 1789 р. між жупами Дрогобича, Сільця, Стебника, Старої Солі та ін. Див.: Ровенчак І. Бальтазар Гакет як географ України. *Бальтазар Гакет – дослідник Південно-Східної і Центральної Європи: Дослідження і матеріали / Упорядкування та наукова редакція М. Вальо, М. Криль.* Львів, 2000. С. 132; Hacquet V. *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1791–1792 und 1793 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen.* Nürnberg, 1794. T. III. S. 99–100, 161.

9 *Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1856.* Lemberg, 1856. S. 151.

10 Ibid. Lemberg, 1857. S. 197.

Продовження таблиці 5

| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|----|--------------------|--------------------|--|--|
| 3. | 1859 ¹¹ | Рудольф Яцковський | <i>Офіціал:</i> Бенедикт Матковський (керував 3 майстрами та 65) | <i>Контролер:</i> Людвіг Вольфар (Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю) |
| 4. | 1861 ¹² | ваканта посада | <i>Офіціал:</i> Бенедикт Матковський (керував 3 майстрами та 65) | <i>Податківець:</i> Йозеф Тьорер; <i>Контролер:</i> Людвіг Вольфар (Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю) |
| 5. | 1862 ¹³ | Рудольф Яцковський | <i>Контролер-офіціал:</i> Франц Ендеманн (керував 3 майстрами та 71 робітником) | Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>податківець</i> - Йозеф Тьорер, <i>контролер</i> - Людвіг Вольфар |
| 6. | 1863 ¹⁴ | Рудольф Яцковський | <i>Контролер-офіціал:</i> Франц Ендеманн (керував 3 майстрами та 71 робітником) | Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>податківець</i> – Йозеф Тьорер, <i>контролер</i> – Франц Нігри |
| 7. | 1864 ¹⁵ | Рудольф Яцковський | <i>Контролер-офіціал:</i> Франц Ендеманн (керував 3 майстрами та 71 робітником) | Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>податківець</i> - Йозеф Тьорер, <i>контролер</i> – Франц Нігри |
| 8. | 1865 ¹⁶ | Рудольф Яцковський | <i>Контролер-офіціал:</i> Франц Ендеманн (керував 3 майстрами та 71 робітником) | Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>податківець</i> - Франц Нігри, <i>контролер</i> – Георгій Лехицький |
| 9. | 1866 ¹⁷ | Рудольф Яцковський | <i>Контролер-офіціал:</i> Максиміліан Вольський (керував 3 майстрами та 71 робітником) | Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>податківець</i> - Франц Нігри, <i>контролер</i> – Георгій Лехицький |

11 Ibid. Lemberg, 1859. S. 138.

12 Ibid. S. 187.

13 Ibid. Lemberg, 1862. S. 204.

14 Ibid. Lemberg, 1863. S. 206.

15 Ibid. Lemberg, 1864. S. 208.

16 Ibid. Lemberg, 1865. S. 207.

17 Ibid. Lemberg, 1866. S. 206.

Продовження таблиці 5

| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|-----|--------------------|--------------------|---|---|
| 10. | 1868 ¹⁸ | Рудольф Яцковський | Контролер-офіціал: Максиміліан Вольський (керував 3 майстрами та 71 робітником) | Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: податківець - Франц Ніґри, контролер – Георгій Лехіцький |
| 11. | 1869 ¹⁹ | Вензель Стах | Ад'юнкта: Максиміліан Вольський | Офіціал: Александер Махович; соляний контролер: Фелікс Тромпетенр; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: податківець-Габріель (Ісидор) Юркевич, контролер – Антоні Вебер |
| 12. | 1870 ²⁰ | Вацлав Стах | Ад'юнкта: Максиміліан Вольський | Офіціал: Александер Махович; лікар: Фелікс Тромпетойр. Управі підпорядковувалися: 4 наглядача, 3 майстра, 1 візничий та 71 робітник; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: податківець- Габріель (Ісидор) Юркевич, контролер – Антоні Вебер |
| 13. | 1871 ²¹ | Вацлав Стах | Ад'юнкта: Максиміліан Вольський | Офіціал: вакантна посада; лікар: Фелікс Тромпетойр. Управі підпорядковувалися: 4 наглядача, 3 майстра, 1 візничий та 71 робітник; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: податківець- Габріель (Ісидор) Юркевич, контролер – Антоні Вебер |
| 14. | 1872 ²² | Вацлав Стах | Ад'юнкта: Максиміліан Вольський | Офіціал: Едмунд Віттемберський; лікар: д-р медицини Фелікс Тромпетойр. Управі підпорядковувалися: 4 наглядача, 3 майстра, 1 візничий та 71 робітник; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: податківець- Габріель (Ісидор) Юркевич, контролер – Антоні Вебер |

18 *Handbuch der Politischen Behörden in Galizien für das Jahr 1868*. Lemberg, 1868. S. 328.

19 *Ibid.* Lemberg, 1869. S. 204.

20 *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskiem na rok 1870*. Lwów, 1870. S. 211.

21 *Ibid.* Lwów, 1871. S. 182.

22 *Ibid.* Lwów, 1872. S. 185.

Продовження таблиці 5

| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|-----|--------------------|--------------------------|--|--|
| 15. | 1873 ²³ | Вацлав Стах | Ад'юнкта́нт: Максиміліан Вольський | <i>Офіціал</i> : вакантна посада; <i>лікар</i> : д-р медицини Фелікс Тромпетойр. Управі підпорядковувалися: 4 наглядача, 3 майстра, 1 візничий та 71 робітник; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>податківець</i> - Габріель (Ісидор) Юркевич, <i>контролер</i> – Антоні Вебер |
| 16. | 1874 ²⁴ | Вацлав Стах | Ад'юнкта́нт: Максиміліан Вольський | <i>Офіціал</i> : вакантна посада; <i>лікар</i> : д-р медицини Фелікс Тромпетойр. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий та 71 робітник; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>податківець</i> - Габріель (Ісидор) Юркевич, <i>контролер</i> – Антоні Вебер |
| 17. | 1875 ²⁵ | Максиміліан Вольський | <i>гутмістр</i> : Гюстав Флехнер | <i>лікар</i> : д-р медицини Фелікс Тромпетойр. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий та 71 робітник; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>податківець</i> - Габріель (Ісидор) Юркевич, <i>контролер</i> – Антоні Вебер |
| 18. | 1877 ²⁶ | Максиміліан Вольський | <i>гутмістр</i> : вакант- на посада | <i>лікар</i> : д-р медицини Фелікс Тромпетойр. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий та 71 робітник; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>податківець</i> - Габріель (Ісидор) Юркевич, <i>контролер</i> – Антоні Вебер, <i>асистент</i> : вакантна посада |
| 19. | 1878 ²⁷ | Максиміліан Вольський | <i>гутмістр</i> : Ян Мюнніх | <i>лікар</i> : д-р медицини Ігнацій Єндль. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий та 71 робітник; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>податківець</i> - Габріель (Ісидор) Юркевич, <i>контролер</i> – Матей Олешницький, <i>асистент</i> : вакантна посада |

23 Ibid. Lwów, 1873. S. 184.

24 Ibid. Lwów, 1874. S. 207.

25 Ibid. Lwów, 1875. S. 203.

26 Ibid. Lwów, 1877. S. 163.

27 Ibid. Lwów, 1878. S. 152.

Продовження таблиці 5

| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|-----|--------------------|-----------------------|---------------------|---|
| 20. | 1879 ²⁸ | Максиміліан Вольський | гutmістр: Ян Мюнніх | лікар: д-р медицини Ігнацій Єндль. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий та 71 робітник; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>податківець</i> – Габріель (Ісидор) Юркевич, <i>контролер</i> – Матей Олешницький, <i>асистент</i> : вакантна посада |
| 21. | 1881 ²⁹ | Максиміліан Вольський | гutmістр: Ян Мюнніх | лікар: д-р медицини Ігнацій Єндль. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий, 1 помічник панвовий, 1 ковальський челядник, 4 охоронці та 40 робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Габріель (Ісидор) Юркевич, <i>контролер</i> – Матей Олешницький, <i>асистент</i> : вакантна посада |
| 22. | 1882 ³⁰ | Максиміліан Вольський | гutmістр: Ян Мюнніх | лікар: д-р медицини Ігнацій Єндль. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий, 1 помічник панвовий, 1 ковальський челядник, 4 охоронці та 40 робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Юзеф Клеба, <i>контролер</i> – Матей Олешницький, <i>асистент</i> : вакантна посада |
| 23. | 1884 ³¹ | Максиміліан Вольський | гutmістр: Ян Мюнніх | лікар: д-р медицини Юзеф Данек. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий, 1 помічник панвовий, 1 ковальський челядник, 4 охоронці та 40 робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Юзеф Клеба, <i>контролер</i> – Матей Олешницький, <i>урядник</i> : Корнель Лерег (відав справами домен) |

28 Ibid. Lwów, 1879. S. 149.

29 Ibid. Lwów, 1881. S. 147.

30 Ibid. Lwów, 1882. S. 149.

31 Ibid. Lwów, 1884. S.155.

Продовження таблиці 5

| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|-----|--------------------|---|--|--|
| 24. | 1885 ³² | Максиміліан Вольський | гutmістр: Ян Мюнніх | лікар: д-р медицини Юзеф Данек. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий, 1 помічник панвовий, 1 ковальський челядник, 4 охоронці та 40 робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Юзеф Клеба, <i>контролер</i> – Матей Олешницький, <i>урядник</i> : Корнель Лерег (відав справами домен) |
| 25. | 1886 ³³ | <i>Наглядач</i> : Максиміліан Вольський | <i>Завідувач</i> : Едмунд Віттемберський | <i>Лікар</i> : д-р медицини Юзеф Данек. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий, 1 помічник панвовий, 1 ковальський челядник, 4 охоронці та 40 робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Марцелій Повружницький, <i>контролер</i> – Матей Олешницький, <i>урядник</i> : Корнель Лерег (відав справами домен) |
| 26. | 1887 ³⁴ | <i>Наглядач</i> : Максиміліан Вольський | <i>Завідувач</i> : Едмунд Віттемберський | <i>Лікар</i> : д-р медицини Казимир Юркевич. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий, 1 помічник панвовий, 1 ковальський челядник, 4 охоронці та 40 робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Марцелій Повружницький, <i>контролер</i> – Матей Олешницький, <i>урядник</i> : Корнель Лерег (відав справами домен) |
| 27. | 1888 ³⁵ | <i>Наглядач</i> : Максиміліан Вольський | <i>Завідувач</i> : Едмунд Віттемберський | <i>Лікар</i> : д-р медицини Казимир Юркевич. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий, 1 помічник панвовий, 1 ковальський челядник, 4 охоронці та 40 робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Марцелій Повружницький, <i>контролер</i> – Матей Олешницький, <i>урядник</i> : Корнель Лерег (відав справами домен) |

32 Ibid. Lwów, 1885. S. 155.

33 Ibid. Lwów, 1886. S. 155.

34 Ibid. Lwów, 1887. S. 155.

35 Ibid., Lwów, 1888. S. 155.

Продовження таблиці 5

| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|-----|--------------------|--|---|---|
| 28. | 1892 ³⁶ | <i>Наглядач:</i> Максиміліан Вольський | <i>Завідувач:</i> Едмунд Віттемберський | <i>Лікар:</i> д-р медицини Казимир Юркевич. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий, 1 помічник панвовий, 1 ковальський челядник, 4 охоронці та 40 робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Марцелій Повружницький, <i>контролер</i> – Мізерський Владислав, <i>урядник:</i> Корнель Лереґ (відав справами домен) |
| 29. | 1894 ³⁷ | <i>Наглядач:</i> Максиміліан Вольський | <i>Завідувач:</i> Леон Цегак | <i>Лікар:</i> д-р медицини Казимир Юркевич. Управі підпорядковувалися: 2 наглядача панв, 1 візничий, 1 помічник панвовий, 1 ковальський челядник, 4 охоронці та 40 робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Едвард Сарнецький, <i>контролер</i> – Мізерський Владислав, <i>урядник:</i> Корнель Лереґ (відав справами домен) |
| 30. | 1896 ³⁸ | <i>Начальник старшого уряду:</i> Вацлав Пше- тоцький | <i>Завідувач:</i> Леон Цегак | <i>Лікар:</i> д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 4 службовці та 46 сталих робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Едвард Сарнецький, <i>контролер</i> – Кароль Банко, <i>урядник:</i> Корнель Лереґ (відав справами домен) |
| 31. | 1897 ³⁹ | <i>Начальник старшого уряду:</i> Вацлав Пше- тоцький | <i>Завідувач:</i> Збігнев Зловодський | <i>Лікар:</i> д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 4 службовці та 46 сталих робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Едвард Сарнецький, <i>контролер</i> – Кароль Банко, <i>урядник:</i> Корнель Лереґ (відав справами домен) |

36 Ibid., Lwów, 1892. S. 172.

37 Ibid., Lwów, 1894. S. 172.

38 Ibid., Lwów, 1896. S. 172.

39 Ibid. Lwów, 1897. S. 172.

Продовження таблиці 5

| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|-----|--------------------|---|---|--|
| 32. | 1898 ⁴⁰ | <i>Начальник старшого уряду:</i> Вацлав Пше-тоцький | <i>Завідувач:</i> Збігнєв Зловодський | <i>Лікар:</i> д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 4 службовці та 46 сталих робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Едвард Сарнецький, <i>контролер</i> – Кароль Банко, <i>урядник:</i> Корнель Лерег (відав справами домен) |
| 33. | 1899 ⁴¹ | <i>Начальник старшого уряду:</i> Вацлав Пше-тоцький | <i>Завідувач:</i> Збігнєв Зловодський | <i>Гірничі практиканти:</i> Зигмунд Вольський, Генрик Макаревич; <i>лікар:</i> д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 4 службовці та 46 сталих робітників; Відділ транспортування, зберігання та торгівлі сіллю: <i>завідувач</i> – Едвард Сарнецький, <i>контролер</i> – Кароль Банко, <i>урядник:</i> Корнель Лерег (відав справами домен) |
| 34. | 1900 ⁴² | <i>Начальник старшого уряду:</i> Вацлав Пше-тоцький | <i>Завідувач:</i> Збігнєв Зловодський | <i>Гірничі практиканти:</i> Зигмунд Вольський, Генрик Макаревич; <i>касир:</i> Кароль Банко; <i>контролер-асистент каси:</i> Константин Мішкевич; <i>лікар:</i> д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 4 службовці та 46 сталих робітників |
| 35. | 1901 ⁴³ | <i>Начальник старшого уряду:</i> Вацлав Пше-тоцький | <i>Завідувач:</i> Збігнєв Зловодський | <i>Касир:</i> Кароль Банко; <i>контролер-асистент каси:</i> Константин Мішкевич; <i>лікар:</i> д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 4 службовці та 46 сталих робітників |
| 36. | 1903 ⁴⁴ | <i>Начальник старшого уряду:</i> Вацлав Пше-тоцький | <i>Гірничий завідувач:</i> Александер Фолусевич | <i>Касир:</i> Кароль Банко; <i>контролер-асистент каси:</i> Константин Мішкевич; <i>гірничий урядник:</i> Зигмунд Вольський ⁴⁵ ; <i>гірничий практикант:</i> Адам Павліковський; <i>лікар:</i> д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 5 службовців та 46 сталих робітників |

40 Ibid. Lwów, 1898. S. 202.

41 Ibid. Lwów, 1899. S. 201.

42 Ibid. Lwów, 1900. S. 202.

43 Ibid. Lwów, 1901. S. 202.

44 Ibid. Lwów, 1903. S. 218.

45 Призначений на посаду після попередніх практик в Дрогобичі та стаціонарної праці у Величці, 6 січня 1902 р. Див. у: Walczy Ł. Kadra urzędnicza w salinach Wieliczki i Bochni w latach 1810–1918. *Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce*. T. XXVIII. S. 66.

Продовження таблиці 5

| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|-----|--------------------|--|--|--|
| 37. | 1904 ⁴⁶ | <i>Начальник, гірничий радник: Вацлав Пшетоцький</i> | <i>Гірничий завідувач: Петро Лісенєцький</i> | <i>Касир: Кароль Банко; контролер-асистент каси: Константин Мішкевич; лікар: д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 5 службовців та 46 сталих робітників</i> |
| 38. | 1905 ⁴⁷ | <i>Начальник, гірничий радник: Вацлав Пшетоцький</i> | <i>Гірничий завідувач: Петро Лісенєцький</i> | <i>Касир: Кароль Банко; контролер-асистент каси: Константин Мішкевич; лікар: д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 5 службовців та 46 сталих робітників</i> |
| 39. | 1906 ⁴⁸ | <i>Начальник, гірничий радник: Вацлав Пшетоцький</i> | <i>Гірничий завідувач: Петро Лісенєцький</i> | <i>Касир: Кароль Банко; контролер-асистент каси: Константин Мішкевич; лікар: д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 5 службовців та 46 сталих робітників</i> |
| 40. | 1907 ⁴⁹ | <i>Начальник, гірничий радник: Вацлав Пшетоцький</i> | <i>Гірничий завідувач: Петро Лісенєцький</i> | <i>Касир: Кароль Банко; контролер-асистент каси: Ян Хольова; лікар: д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 5 службовців та 46 сталих робітників</i> |
| 41. | 1908 ⁵⁰ | <i>Начальник, гірничий радник: Вацлав Пшетоцький</i> | <i>Гірничий завідувач: Петро Лісенєцький</i> | <i>Касир: Кароль Банко; контролер-асистент каси: Ян Хольова; лікар: д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 5 службовців та 46 сталих робітників</i> |
| 42. | 1909 ⁵¹ | <i>Начальник, гірничий радник: Вацлав Пшетоцький</i> | <i>Гірничий завідувач: Петро Лісенєцький</i> | <i>Касир: Кароль Банко; контролер-асистент каси: Ян Хольова; лікар: д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 5 службовців та 46 сталих робітників</i> |
| 43. | 1910 ⁵² | <i>Начальник, гірничий радник: Вацлав Пшетоцький</i> | <i>Гірничий завідувач: Петро Лісенєцький</i> | <i>Касир: Кароль Банко; контролер каси: Ян Хольова; лікар: д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 5 службовців та 46 сталих робітників</i> |

46 *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskiem na rok 1904.* Lwów, 1904. S. 218.

47 *Ibid.* Lwów, 1905. S. 218.

48 *Ibid.* Lwów, 1906. S. 242.

49 *Ibid.* Lwów, 1907. S. 242.

50 *Ibid.* Lwów, 1908. S. 242.

51 *Ibid.* Lwów, 1909. S. 262.

52 *Ibid.* Lwów, 1910. S. 262.

Закінчення таблиці 5

| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|-----|--------------------|---|--|---|
| 44. | 1911 ⁵³ | Начальник, старший гірничий радник: Вацлав Пшетоцький | Гірничий завідувач: Пшемислав Пшибилович | Касир: Кароль Банко; контролер каси: Ян Холева; лікар: д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 5 службовців та 46 сталих робітників |
| 45. | 1912 ⁵⁴ | Начальник, старший гірничий радник: Вацлав Пшетоцький | Гірничий завідувач: Пшемислав Пшибилович | Головний касир: Роман Джулинський; касир: Ян Холева; лікар: д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 5 службовців та 46 сталих робітників |
| 46. | 1914 ⁵⁵ | Начальник, старший гірничий радник: Вацлав Пшетоцький | Гірничий завідувач: Пшемислав Пшибилович | Головний касир: Роман Джулинський; касир: Ян Холева; лікар: д-р медицини Зенон Пельчар. Управі підпорядковувалися: 5 службовців та 46 сталих робітників |

Також при соляному уряді завжди працював безпосередній наглядач (ревізор) від імені Східногалицького скарбового соляного уряду. Так, до 1871 р. ці функції виконував Й. Лео, який від 1871 р. і до часу своєї смерті 5 жовтня 1878 р. очолював соляний уряд у Величці⁵⁶.

До нашого часу збереглася чи не єдина фотографія із усім персоналом соляного уряду, а також працівників Дрогобицької солеварні, датована 1899 р., яка сьогодні зберігається в експозиції відділу історії музею «Дрогобиччина» (див. ілюстрацію 32). На фото бачимо не тільки головного керівника жупи Вацлава Пшетоцького, але й завідувача виробництва Збігнева Зловодського, гірничих практикантів – Зигмунда Вольського, Генрика Макаревича, лікаря – д-ра медицини Зенона Пельчара, контролера – Кароля Банко, соляного урядника – Корнелія Лерега (відав справами домен), а також чимало інших робітників та зваричів. Зауважимо, що офіційна уніформа для працівників та урядовців соляного заводу в Дрогобичі була введена ще в 1885 р. На ній було передбачено нашивання шевронів із гербом солеварні. На фотографії біля адміністративного будинку також бачимо дошку із польськомовним написом «Цісарсько-королівський уряд салінарний».

53 Ibid. Lwów, 1911. S. 270.

54 Ibid. Lwów, 1912. S. 280.

55 Ibid. Lwów, 1914. S. 283.

56 Walczy Ł. Kadra urzędnicza w salinach Wieliczki i Bochni w latach 1810–1918... S. 44.

Продовження таблиці 5

Виробничо-технологічні процеси, господарська забудова, реалізація продукції Дрогобицької солеварні

Друга половина XIX ст. – це епоха постійних дослідницьких мандрівок Дрогобиччиною вчителів і професорів Дрогобицької гімназії ім. Франца Йосифа I. Одна із перших таких мандрівок відбулася у 1864–1865 рр., зокрема в часі навчання в Дрогобичі майбутнього українського національного генія Івана Франка. Серед учнів дрогобицької гімназії часів І. Франка особливо шанованим був учитель зоології Едвард Гюккель, який очолив німецько-руський спротив проти асиміляції. І. Франко зокрема писав: «З-поміж прочих давніших професорів Дрогобицької гімназії мушу ще спімнути Ед. Гюккеля, Н. Антоневича, Юлія Турчинського, кс. Дронжека і Осмульського»⁵⁷. Емерик Турчинський, так само був улюбленцем учнів, який заступив Е. Гюккеля на його посаді. Згодом на цій посаді працював і брат Емерика – Юлій Турчинський. І лише згодом учитель історії та літератури, руської мови та алгебри, а заразом класний керівник І. Франка – Іван Верхратський⁵⁸.

Під час подорожі Карпатами Стрийщини та Сколівщини Е. Гюккель уперше опублікував свій матеріал у 1865 р. під назвою «Ботанічні мандрівки Карпатами Стрийщини і Самбірщини» у періодичному журналі Відня, присвяченому науковим читанням імператорського зоолого-ботанічного товариства⁵⁹. Під час гімназійних вакацій які тривали два сезони (у кінці серпня 1863 р. та небагатоденна (через зливи) у липні 1864 р.), Е. Гюккель організував мандрівку Карпатами Стрийщини та Самбірщини, які розпочиналися безпосередньо в Дрогобичі, зокрема біля соляного заводу. Наприклад, ще у 1862 р. він брав участь в експедиції Фрідріха Гербіха, який разом із д-ром Завадським вивчали популяцію «*Salsola Kali*» (курая поташевого) та «*Lepigonum*» (торич-

57 Франко І. [Допис про Дрогобицьку гімназію]. І. Я. Франко. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. Київ, 2008. Т. 53. С. 10–12.

58 Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). Київ, 2006. С. 90, 465.

59 Hüchel Ed. Botanische Ausflüge in die Karpathen des Stryer und Samborer Kreises in Galizien. *Verhandlungen der kaiserlich-köuiglichen zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien*. B. XV. Wien, 1865. P. 49–66.

ника) у селах Колпець та Стебник Дрогобицького повіту. Тоді чи не вперше зверталася увага на вплив новозбудованих заводів на місцеву флору. Врешті зазначалося, що окремі види рослин розширюють свої популяції на покинуті території соловарних шахт у Сільці та Дрогобичі⁶⁰. Загалом дослідник зібрав та опублікував у 1865 та 1866 рр. у Відні дві частини своєї розвідки про видові характеристики місцевої флори, при цьому найбільше його цікавили різновиди гербарію. У цей час Е. Геккель якраз і викладав у Дрогобицькій гімназії, а тому мав усі необхідні можливості для організації подорожі в околицях Самбора, Стрия, Верхнього Синевидного, Скольного, Крушельниці, Східниці, Дрогобича (зокрема порівняльна характеристика рослин луків та боліт усіх сіл Дрогобиччини), Гирівки, Трускавця, Тустанович, Модрич. Щоправда дослідник так і зауважив, що у нього було мало часу на подорожі, а тому виокремлював найбільш підходящий момент, вільний від навчально-виховного процесу⁶¹. У своєму описі-дослідженні Е. Гюккель послуговувався попередніми мандрівками і дослідженням іншого відомого ботаніка Галичини – д-ра Фрідріха Гербіха⁶². У більшості випадків своїх мандрівок Е. Гюккель отримував добродійну допомогу від парохів тих міст і сіл, в яких він зупинявся, за що у своїх публікаціях дякував за провіант і харчування священникам сіл Орява, Кривка, Орявчик, Крушельниця, Козьова та ін.⁶³ У наступній частині свого опису «Про флору околиць Дрогобича в Галичині»⁶⁴ Е. Гюккель зумів не тільки порівняти рослини гір, передгір'я, рівнин та пагорбів Дрогобиччини, але й довести їх безпосередню взаємозалежність як єдиної екосистеми, пов'язаної серед іншого із соляними джерелами, які навіть без штучної обробки «витрискували» на поверхню і у такий спосіб змінювали природне середовище. Серед багатьох студентів гімназії ім. Франса Йосифа I, які брали участь у мандрівці

60 Hüchel Ed. *Botanische Ausflüge in die Karpathen des Stryer und Samborer Kreises in Galizien. Verhandlungen der kaiserlich-köuiglichen zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien.* B. XV. Wien, 1865. P. 50.

61 *Ibid.* P. 49–50.

62 Мельник М. Др. Франц Гербіх як дослідник флори Східної Галичини і Буковини. *Збірник фізикогеографічної комісії НТШ.* Львів, 1925. Т. 1. С. 27–41.

63 Hüchel Ed. *Botanische Ausflüge in die Karpathen des Stryer und Samborer Kreises in Galizien. Verhandlungen der kaiserlich-köuiglichen zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien.* B. XV. Wien, 1865. P. 51.

64 *Ibid.* B. XVI. Wien, 1866. P. 237–300.

Дрогобиччиною, зокрема до замку «Тустань», дослідник особливо відзначив приятельську допомогу Юліана Гапоновича та Корнелія Мироновича, які серед молоді були найактивнішими. При цьому учитель закликав учнів до активності у плані мандрівок рідним краєм, для кращого пізнання його природи особливо із застосуванням методів натуралістичного опису флори. Відправною точкою цієї подорожі став зокрема солеварний завод⁶⁵.

У 1866 р. на прохання соляного уряду Дрогобича, управління Східногалицьким соляним урядом направило до Дрогобицької солеварні інженера та архітектора п. Дінера, який отримав завдання добудувати три нові будинки, які мали прив'язку до трьох соляних джерел у процесі виробництва. До нашого часу збереглися три унікальні плани (*див. ілюстрації 15–17*) із архітектурними кресленнями та поперечними розрізами цих будівель, які проіснували до радянських часів. В оригіналі кожен із планів мав власну архітектурну назву специфікації:

- 1) «1866. Plan der Dieners – Wohnung Nr. I auf der k.k. Saline zu Drohobycz»⁶⁶;
- 2) «1866. Plan der Dienera – Wohnung Nr. II auf der k.k. Saline zu Drohobycz»⁶⁷;
- 3) «1866. Plan der Dieners – Wohnung Nr. III auf der k.k. Saline zu Drohobycz»⁶⁸.

Остаточне затвердження планів було здійснене головою соляного уряду Дрогобича 28 жовтня 1866 р., що означало по суті дозвіл на початок будівництва.

Фактично ці будинки пізніше стали слугувати житловими будинками для вищого керівництва солеварні, яке часто переїздило з родинами з солеварні на солеварню в межах Східної і Західної Галичини, згідно з офіційними відрядженнями та розпорядженнями.

У 1870 р. розбудова солеварного заводу серйозно поживилася, адже за старанням начальника Дрогобицької урядової соляної служби Вацлава Стаха та за підтримки управління

65 Hüchel Ed. Botanische Ausflüge in die Karpathen des Stryer und Samborer Kreises in Galizien. *Verhandlungen der kaiserlich-königlichen zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien*. B. XVI. Wien, 1865. P. 238–239.

66 Archiwum Narodowe w Krakowie. Oddział w Bochni. Z. 203. Sygn. 14. 2 s.

67 Ibid. Sygn. 12. 2 s.

68 Ibid. Sygn. 13. 2 s.

Східногалицького соляного уряду Дрогобицька солеварня розпочала спорудження аж восьми нових житлових, господарських, складських та виробничих приміщень, зокрема:

- 1) Будинок офісу урядника з продажу солі з житловим приміщенням (згідно з планом, у будинку були: передпокій, ганок, сіни, кухня, комора, бюро, каса, кімната для слуг, спальня з коморою, спальня, кімната, велика кімната, також передбачалося п'ять п'єців із кахлю)⁶⁹;
- 2) Господарські будинки поблизу помешкання головного адміністратора солеварні (1. Стайня, яка складалася із возовні, стайні і дровітні; 2. Комора з пивницями)⁷⁰;
- 3) Будинки поблизу із офісом з продажу солі (1. План сторожні (будинку сторожа); 2. План стайні (дводільний хлів, возовня, стайня, дровітня); 3. План пивниці)⁷¹;
- 4) Будинок-помешкання доглядача варовні біля верхньої криниці / джерела, із дводільним котеджним пануванням двох помешкань (кожна частина котеджу містила: одну комору, кімнату, кухню, вітальню, сіни і кафельний п'єц)⁷²;
- 5) Будинок-помешкання контролера з продажу солі з двома господарськими будівлями (помешкання містило: вітальню, дві кімнати-спальні, сіни, малу кімнату, комору, кухню і два кафельні п'єци; господарська будівля – два роздільні курники, дровітню, возовню і стайню)⁷³;
- 6) Конюшня із возівнею (сіни, комора, стайня, возівня, камера схову упряжі і начиння, склад пожежних інструментів)⁷⁴;
- 7) Столярська майстерня із загальним видом та планом першого поверху (сіни, велика шопа, шопа для матеріалів, комора, верстатний цех, камера схову)⁷⁵;
- 8) Будівля над вапняркою і склад будівельних матеріалів (загальний вигляд та план поверху)⁷⁶ (див. ілюстрації 18–25).

69 Archiwum Narodowe w Krakowie. Oddział w Bochni. Z. 203. Sygn. 7. 2 s.

70 Ibid. Sygn. 9. 2 s.

71 Ibid. Sygn. 8. 2 s.

72 Ibid. Sygn. 15. 2 s.

73 Ibid. Sygn. 16. 2 s.

74 Ibid. Sygn. 10. 2 s.

75 Ibid. Sygn. 11. 2 s.

76 Ibid. Sygn. 6. 2 s.

Серйозне дослідження до історії Дрогобицької солеварні у 1871 р. опублікував Іван Верхратський (*див. ілюстрацію 26*), який ще за часів свого викладання в Дрогобицькій гімназії імені Франца Йосифа I зумів організувати системні вивчення стану соляного виробництва, підрахувати його природні потуги, а також порівняти потужності кожного із давніх соляних джерел. На сьогодні це одне із перших спеціальних досліджень, яке відбувалося в часі навчання в Дрогобичі Івана Франка, який цілком міг бути причетний до участі в мандрівці на соляний завод разом із своїм вчителем Іваном Верхратським, який у 1868–1871 рр. вчителював у Дрогобичі після закінчення природничого відділення філософського факультету Львівського університету. Врешті результати своїх досліджень на солеварні І. Верхратський опублікував у Літературно-науковому віснику у Львові, як підсумок тривалішого дослідження, адже він уже студіював у рамках підготовчих природничих курсів у Кракові, хоч і працював упродовж 1871–1875 рр. у Львівській реальній школі⁷⁷. Крім того, І. Верхратського цікавили різні галузі науки: природознавство, мінералогія, біологія, мовознавство, фольклористика. Він збирав гербарії, колекції різних комах, які потім були передані до Природничого музею Дідушицьких у Львові⁷⁸. Варто зауважити, що підсумки дослідження Дрогобицької солеварні пізніше також увійшли до першого тлумачного словника із мінералогічної термінології «Виразня мінералогічна» (1909) українською та німецькими мовами, де також було докладно розписано і про особливості дрогобицької солі.

Враховуючи енциклопедичний і водночас експедиційний характер розвідки 1871 р., припускаємо, що І. Верхратський, проживаючи у Дрогобичі поряд із місцем постійної праці, здійснював системні вилазки на солеварні об'єкти, вивчаючи сіль і в лабораторних приміщеннях гімназії.

Професор І. Верхратський зумів вперше простежити, що коли поклади солі або соляний розсіл розповсюджені під пісковиковими скельними породами, які пропускають атмосферну воду аж

77 Семик. Заслужений дослідник. *Краківські вісті*, 12–13.02.1940. Збруч. 26.04.2016. URL: <https://zbruc.eu/node/86970>

78 Мельник І. Згадаймо Івана Верхратського. *Збруч*. 26.04.2016. URL: <https://zbruc.eu/node/50747>

до «самих солистих лежанок», то виникають «солошени» (Soolen), які також називають соляними джерелами, разом із так званими соляними вікнами⁷⁹. За його спостереженнями, подібних соляних джерел у Східній Галичині, зокрема на передгір'ї, дуже багато, а їхня вода (солошва або сировиця) в окремих місцях мала потужну концентрацію, відтак з давніх давен слугувала і слугує для виварювання кухонної солі. В окремих виходах назовні соляна ропа мала смак «квасно-солоний», а тому притягувала з пасовиськ домашню рогату худобу (зауважимо, що досі вівцям і іншій худобі дбайливі господарі привозять для вживання кам'яні відколи дрогобицької солі, які підтримують здорове життя тварин). Також дослідник зауважив, що поблизу витоків соляних джерел переважає особливий вид рослинності – так звана «Salzflora», тобто соляна флора у якій серед соляних джерел Дрогобича, Колпця і Сільця переважали такі рослини, як лутига копіювата (розлога), сиза лобода, спориш звичайний (гірчак звичайний), а також сильно отруйна рослина хрінниця смердюча, які й досі можна зустріти поблизу цих родовищ⁸⁰. Загалом І. Верхратський зумів зібрати чітку народну класифікацію видів соляних покладів: кам'яну, джерельну, морську або озерну і степову. При цьому для Дрогобиччини була характерна джерельна сіль (quellsalz), природним методом розбавлена у глибині землі джерельними потоками води, а тому її часто називали – «солова або природня сировиця»⁸¹.

Водночас І. Верхратський був впевнений, що Дрогобицька солеварня працювала виключно за рахунок покладів природної соляної сировиці, яку «штучно назвали жупою»⁸². Станом на 1871 р. Дрогобицька солеварня, як і раніше, перебувала у державній монополії, як і всі інші соляні джерела Галичини, проте, на думку дослідника, «поміж іншими жупами в Східній Галичині, соляна жупа Дрогобича посідала знамените місце»⁸³. На відміну від середини 1760-х рр. на початку 1870-х рр. у солеварні Дрогобича було лише два «соляних вікна» (соляні шиби, шахти або криниці),

79 Верхратський І. Каменна соль и описание жупъ Дрогобицкой и Стебницкой. *Литературный сборник издаваемый галицко-русскою Матицею*. Львовъ, 1871. С. 147.

80 Там само. С. 147.

81 Там само. С. 148–149.

82 Там само. С. 150.

83 Там само. С. 151.

з яких «чирають сировицю»⁸⁴. Одна із шахт мала глибину 24 сажні і могла містити сировиці «на три градуси заввишки», друга шахта була більшою: 27 сажнів глибиною і часто сягала шести градусів⁸⁵. Обидві криниці розташовувалися у горішньому джерельному отворі і мали розмір по одному квадратному сажневі. Добування соляної сировиці на межі 1860–1870 рр. здійснювалося за допомогою «керату» (коловороту), який приводився у рух кіньми. Механічне обертання колеса дозволяло стабільно подавати соляну ропу назовні у спеціальні «коші», які, зокрема, формували так звані «бордюри» виготовлені із цупкої волової шкіри, які загалом уміщували «8 стопь кубічних» ропи. Ці бордюри згори кріпилися грубими і міцними линвами до ошвару денного або денниці, яка мала довкола себе серйозний «заруб, оклад або прикладок горішній (перший)»⁸⁶. Саме сюди виливалася сировиця, а випорожнений кіш механічно / автоматично спускався назад до долини, а його місце займав інший кіш, наповнений новою порцією соляної ропи (див. ілюстрацію 27).

Дуже часто зваричі називали появу нового коша, таким «що виндує ся»⁸⁷. Фактично в механізмі було два коші: горішній і долішній, при цьому на дні горішнього прикадка сировиця спливала до нижнього через спеціальний пробій (діру), а далі, за допомогою помпи – у так звані «одки», звідки з висоти самотоком потрапляла до збірника або резервуара. Звідси соляна ропа окремим рурами (трубами) надходила до варні або варної вежі. Далі так званими «pipами» її спускали в «чирунь» або «панву», де розпочинався процес варіння солі⁸⁸.

Кожен «чирун» складався із залізних, переважно чотирьох, плит, які мали по краях круглі дірки, у які заклепувалися особливі цвяхи – «плешаки», що відігравали важливу роль для модернізації чирунів у майбутньому, адже під час тривалого виварювання метал часто прогорав, а за допомогою розклепування цих цвяхів можна було оперативнo замінити частини металевих плит. У часи

84 Верхратскій И. Каменна соль и описанье жупъ Дрогобицкои и Стебницкои. *Литературный сборникъ издаваемый галицко-рускою Матицею*. Львовъ, 1871.

85 Там само.

86 Там само.

87 Там само.

88 Там само.

Івана Верхратського та Івана Франка в солеварні діяло лише три чируни. Один великий, який називався «тролею», оскільки його спорудили тірольські майстри, а два – малі⁸⁹. Із солі, яку виварювали у великому чируні, зваричі виготовляли так звані «гурмани» або «великі стожки солі (Füderln)»⁹⁰. Натомість із солі, яку виварювали у двох малих чирунах (панвах), «набивали топки (Hurmanen)»⁹¹. При цьому І. Верхратський наголосив на тому, що «розмір і кількість чирунів, жодного впливу на виробництво гурманів чи топок не мали»⁹². Цікаво, що, за спостереженнями І. Верхратського, в Галичині більше ніде із солі не виготовлялися гурмани. Дослідник, крім того, повідомив що в давнину тут також виготовлялися «великі стожки солі», а один із них, розміром у 70 фунтів, який мав назву «соловка», він навіть зауважив⁹³.

На початку 1870-х рр. біля великого чируна працювали 24 робітники, з них два – «надзварича або майстра», два – «огенники», два – «зваричі» (ті, що варили сіль) і 18 – «ставбичів» (ті, які працювали біля ставби, при якій сіль набивалася у форми). Біля кожного малого чируна працювали по 12 осіб, з них два – «надзваричі», два – «огенники», два – зваричі і шість – «ставбичів». Кожна робоча «компанія» (зміна) поділялася на дві групи: тих, що працювали вдень і тих, що – вночі⁹⁴.

Іван Верхратський на початку 1870-х рр. зафіксував на Дрогобицькій солеварні різні способи опалення і виварювання солі. Найдавніший спосіб, який був характерний для усіх жуп Галичини, передбачав розтоплювання способом «на роштах», які спеціально розміщувалися безпосередньо під чирунами⁹⁵. Цей спосіб був не вигідним і дуже витратним, адже потребував багато енергії і кількості «паливного матеріалу», яким слугувало переважно дерево. Згідно з твердженнями Івана Франка, у 1870–1880 рр. в Дрогобицьку солеварню для опалення чирунів привозили

89 Верхратскій И. Каменна соль и описание жупъ Дрогобицкой и Стебницкой. *Литературный сборник издаваемый галицко-русскою Матицею*. Львовъ, 1871.

90 Там само.

91 Там само.

92 Там само.

93 Там само.

94 Там само.

95 Там само. С. 151–152.

деревину, як і раніше, з лісів його рідного села Нагуєвичі⁹⁶. Наприклад, під час висушування топок солі потрібно було постійно підтримувати жар і щоразу підкидати паливо, при цьому «топки серйозно обкопчувалися і чорніли».

Не випадково на дрогобицькому ринку чи на складі в солеварні до середини XIX ст. часто можна було побачити підкопчені топки солі⁹⁷. У середині 1870-х рр. в Дрогобицькій солеварні було запроваджено так зване «пультове опалення» чирунів, тобто знадвору в спеціальних «пультах» поза межами чируна. При цьому теплова енергія за допомогою спеціальних труб (рур) забезпечувала не тільки виварювання соляної ропи, але й направлялася до спеціальних сушильних печей, де відбувався процес висушування топок солі. Це давало можливість не тільки економити дрова, але й досягти менших втрат енергії⁹⁸. При виготовленні гурманів використовувалася ідентична методика, щоправда, процес горіння забезпечувався окремо для етапу виварювання, і окремо для просушування солі. І. Верхратський підрахував, що загалом для усіх трьох чирунів за добу спалювалося до 14 сажнів мішаного дерева⁹⁹.

При виварюванні сировиці вода постійно парувала, а чиста сіль залишалася на дні чирунів. Цікаво, що на початку 1870-х рр. до чируна також вкидали дрібка воску, аби сіль краще трималася купи. Коли вода повністю википала, а сіль ставала достатньо готовою, за допомогою спеціальних «грабель, подібних до кочерги або ожогів, які німецькою називали «Krücken») її вибирали (викидали) на «слимище» (верстат, який німецькою позначали – «Ausbärbüne»). На деякий час воду залишали для остигання, під час чого утворювалися глиби солі з твердою масою, яку розбивали на дрібну зернисту сіль за допомогою «довбнів, гасків, розбігів, палиць або шлягів», часто називаючи цей процес сіллю яка «гасає ся»¹⁰⁰. Після цього працівники «ставбичі» набирали цю сіль у скрині і форми, які формували її в «нопки». Одночасно І. Верхратський вживає

96 Франко І. Контракт оселення Слободи біля Нагуєвич, дрогобицького повіту, 1779 р. *Студії з поля суспільних наук і статистики. Видає статистична комісія Наукового Товариства ім. Шевченка*. Том. III. Львів, 1912. С. 2.

97 Верхратський І. Каменна соль и описанье жупъ Дрогобицкой и Стебницкой... С. 152.

98 Там само.

99 Там само.

100 Там само.

термін «топка» (Hürmanen), які у цих формах були виготовлені із міді і прикладалися до дна форми. На цьому днищі було вирізьблено «герб виробництва графа Потоцького (хрест з двома і половиною перечки). На гурмани (Füderln) використовувалися форми подібних розмірів але із дерева і без дна і з дерев'яними перегородками – «долями»¹⁰¹.

Ставбичі (або як їх інакше називали набивачі чи формачі) набивали сіль у топки спеціальними «праниками», які називали «шарабанами». За один день троє ставбичів ставили 38 «сошок» топок (1 сошка = 100 топок), інші троє – за одну ніч також – таку саму кількість, а отже, за добу виготовляли 7 600 топок. У середньому один ставбич за 12 годин виготовляв, за підрахунками І. Верхратського, приблизно 1 260 топок солі. Дослідник, спостерігаючи за титанічною працею ставбичів, звернув увагу на те, що вони володіли неабиякою майстерністю і досвідом у швидкості та якості формування топок. З цього приводу вчений писав: «Подивитися треба з якою ємністю ставбичі руками беруть і переставляють з форми свіжо вибитої, і легко розсипають в топки. Видко і тут, що довга вправа здобності чоловіка до великого ступни розвиває»¹⁰². Після формування топки поміщали до печей, змонтованих із литого заліза, які мали фрамуги і закривалися бляшаними дверцятами. У цих печах підтримувалася постійна температура, при якій за 4–5 год топки повністю висихали¹⁰³.

Окрему увагу звернув І. Верхратський на особливості виготовлення солі у великому чируні, при якому працювали 18 ставбичів, які виготовляли соляні гурмани: за добу – від 450 до 630, тобто, один робітник – від 25 до 35 штук. Під час виробництва гурманів сіль поміщали в так звані «деревлявки», у яких вона осідала. За якийсь час (зазвичай за 2–3 дні), коли сіль, висохнувши, падала на дно, ставбичі збирали її у форми і починали троцити довбнями. Після цього гурмани переносили в сушарню, яка також опалювалася дровами (рідше вугіллям). Дрова для Дрогобицької жупи купувалися у місцевого староства, витрачаючи на це великі гроші, незважаючи навіть на те, що старостам скарбовий уряд

101 Верхратській І. Каменна соль и описание жупъ Дрогобицкой и Стебницкой...

102 Там само.

103 Там само.

наказав відпускати дрова дешевше, ніж вони коштували на торгу у Дрогобичі.

Приблизно за 24 години усі гурмани добре просихали і були готові для подальшого використання¹⁰⁴. Готову продукцію транспортували на склад. Були два види гурманів: «ад'юстований» і «приведений до порядку». Річ у тому, що гурмани окремо зважували, обрізали, позначали вагою і номерами партії. Робітники солеварні, які працювали з гурманами на складі, називалися «різаками». Вони уважно слідкували, щоб кожен гурман важив 35 фунтів. Правда, траплялося, що деякі гурмани виходили за межі своїх звичних форм, відтак могли важити після формування навіть більше 40 фунтів. Проте, згідно з приписним камеральним правилом, вага соляного гурмана була чітко визначена: 35 фунтів. Кожен гурман позначався спеціальною «кистею», яку замочували у «кольотар» (складався з окису заліза та червоної фарби). Гірничий знак із зображенням перехрещених «молота і довбака» (довбак часто називали чоканем, килюфом або келенем) ставили на обрізній стороні гурмана, а у випадку існування двох обрізаних сторін – то і на обидвох¹⁰⁵.

Готова сіль у формі топок або гурманів розвозилася до міських і передміських крамниць у присутності соляного фінансового урядника для подальшого продажу. Топки у магазинах розставлялися у формі складених пірамід. Наприклад, 100 топок солі укладалися на підлозі, і в прогресії вгору кожен ряд відповідно містив вже не 100 топок, а 99, 98, 97 і аж до 85 у першому ряду. Загалом утворювалося 16 рядів, і кожен вищий мав на одну топку менше. Уся піраміда вміщала 1 480 топок солі. Гурмани складали в магазинах так, що один лежав на іншому звичайним способом по 5–6 штук одночасно¹⁰⁶. Були випадки, коли топки солі і гурмани під час транспортування розбивалися або пошкоджувалися, відтак їх заносили до категорії бракованої продукції, а тому повертали в чируни на повторне варіння. Цікаво, що І. Верхратський опублікував точну вагу соляних виробів. Наприклад, одна топка солі = 14 віденських фунтів, а 100 топок важили 1 сотнар і 40 фун-

104 Верхратській І. Каменна соль и описание жупъ Дрогобицкои и Стебницкои...

105 Там само. С. 153.

106 Там само.

тів. Натомість чотири гурмани (один важив 35 фунтів) = одній сотці топок. Купуючи безпосередньо на території соляної жупи, покупець мав заплатити за одну сотку топок солі сім гульденів. Якщо цей товар потрібно було ще й упакувати, то робітник – «паковник» – за одну сотку топок солі просив заплатити три центи. При цьому один фунт солі на території солеварні коштував п'ять центів, а сотнар – п'ять гульденів¹⁰⁷.

Професору І. Верхратському за даними фінансово-господарського архіву солеварні вдалося укласти унікальну статистику про те, скільки солі виготовляло підприємство за період 1865–1870 рр. (див. таблицю 6). Сьогодні ці дані є особливо цікавими, позаяк жодного подібного порівняння в літературі досі не було віднайдено. З цієї статистики дізнаємося, що Дрогобицька солеварня здавен виготовляла сіль для найрізноманітніших призначень. Загалом вона була двох видів: кухонна і фабрична. Перша передбачала виготовлення топок та гурманів, а друга – виготовлення солі у формі «омоків» (твердих кам'яних фракцій) солі для худоби, а також для виготовлення і соління шкіри та вовни¹⁰⁸.

Зважаючи на дані І. Верхратського, а також пізніші дані сільсько-господарської кризи 1885 р., не враховуючи численних модернізацій процесу виробництва, зазначимо, що певні сумніви викликає статистичний матеріал, нещодавно опублікований українськими дослідниками Ігорем Макаруком та Володимиром Клапчуком. За їхніми твердженнями, упродовж 1868–1892 рр. солеварні Галичини щорічно продукували у тоннах таку кількість солі: Болехів – 5 877; Бохня – 14 521; Велічка – 42 697; Делятин – 4 047; Долина – 4 934; Дрогобич – 4 834; Калуш – 3 832; Косів – 4 329; Ляцко – 6 240; Ланчин – 4 032; Стебник – 6 734¹⁰⁹.

Як бачимо, у різний час виробництво солі збільшувалося або зменшувалося, що було пов'язано як зі зміною кількості і фаховості працівників, так і т. зв. «соляними кризами», які часто пов'язувалися із хворобами серед тварин та людей. А це впливало на кількість затребуваної солі. Водночас серйозну роль

107 Верхратский И. Каменна соль и описание жупъ Дрогобицкои и Стебницкои...

108 Там само.

109 Klapchuk V., Makaruk I. Salt Mining in Galicia (1867–1900). *Skhidnoievropeiskiy Istorychny Visnyk – East European Historical Bulletin*. 2020. № 17. P. 57.

Таблиця 6. Статистика виготовлення кухонної і фабричної солі на Дрогобицькій солеварні у 1865–1870 рр.

| Рік | Кухонна сіль (Kochsalz) | | | | Фабрична сіль (Industriesalz) | | | | | | | | | |
|------|-------------------------|--------|-------------------|---------|--------------------------------|-------|----------------------------|-------|---------------------------|-------|------------------------------|-------|--------|------|
| | топки (hitmanen) | | гурмани (füderln) | | омоки (grausalz od. pfannekem) | | сіль для худоби (viehsalz) | | сіль для вовни (dunqsalz) | | загальна вага видобутої солі | | | |
| | штук | вага | штук | вага | сотн. | фунт. | сотн. | фунт. | сотн. | фунт. | сотн. | фунт. | | |
| 1865 | 3 317 383 | 46 443 | 36,2 | 111 487 | 39 020 | 45 | 1 241 | – | 10 714 | 24 | 61 | 34,5 | 97 480 | 39,7 |
| 1866 | 2 302 395 | 32 233 | 53 | 109 217 | 38 225 | 95 | 891 | 50 | 10 049 | 51 | – | – | 81 400 | 49 |
| 1867 | 2 082 810 | 29 159 | 34 | 111 376 | 38 981 | 60 | 1 305 | – | 12 109 | 59,5 | – | – | 91 555 | 53,5 |
| 1868 | 2 695 138 | 37 731 | 93,2 | 93 202 | 32 620 | 70 | 425 | 25 | 6 434 | 34 | – | – | 77,232 | 22,2 |
| 1869 | 3 265 225 | 45 713 | 15 | 81 011 | 28 353 | 85 | – | – | – | – | 100 | – | 74 167 | – |
| 1870 | 3 201 685 | 44 823 | 59 | 117 816 | 41 235 | 60 | – | – | – | – | – | – | 86 059 | 19 |

Джерело: *Верхратській И. Каменна сіль и описанье жупь Дрогобицкои и Стебницкои. Литературный сборникъ издаваемый галичко-рускою Матицею. Львовъ, 1871. С. 153.*

відіграла внутрішня конкуренція на ринку солі в Галичині. Наприкінці 1868 р. Дрогобицька солеварня виготовила для худоби 97 фунтів солі, спаливши фунт вугілля і два фунти окису заліза кольорату. Як зауважив І. Верхратський, соляна продукція в цей час не покривала витрати на матеріал для опалення та випуску, при цьому з боку покупців також простежувалося надмірне використання цього виду солі¹¹⁰. Щоправда, щорічний дохід солеварні за вказаний період 1865–1870 рр. зріс від реалізації виготовленої продукції з 361 200 до 404 200 гульденів¹¹¹.

Загалом за вказаний період на Дрогобицькій солеварні працювали більше 70 людей, які були переважно дрогобичанами, передміщанами, рідше – мешканцями Сільця, Лішні тощо. До складу стаціонарного штатного розпису працівників солеварні в другій половині XIX ст. належали: завідувач жупи / солеварні (надзупник, німецькою «verwalter»), ад'юнкт, офіціал, по чотири наглядачі при чирунах I і II класу («pfannenaufseher»), надзваричі («obersieder»), зваричі («sieder») огенники («feuerschürer»), 24 ставбичі («förmner»), шість підмогачів («aushelfer»), вісім ношаків або носильників («salzträger»), по три складачі («schichtler» і різачі або вижники («salzwäger»), по два сировичники («soolenstürser») і ковалі («schmidgesellen») та чотири жупні сторожі («werkswächter»). Цей штатний розпис зберігався практично до початку Першої світової війни. Цікаво, що станом на 1871 р. заробітна плата завідувача соляної жупи становила 1 000 зл. ринських, ад'юнкта – 800 злр., офіціала – 600 злр. Це були найвищі посади солеварні, які, окрім заробітної плати (так званої «пенсії»), отримували безкоштовне житло і паливо (дерево чи вугілля)¹¹².

Заробітна плата робітників, які працювали з одним сотнаром (сотнею топок), залежала від обов'язків, а тому коливалася (*див. таблицю 7*):

Під час переробки так званого «соляного браку», який утворювався з розбитих топок солі або через інші ушкодження топок

110 Верхратский И. Каменная соль и описание жупъ Дрогобицкой и Стебницкой... С. 153.

111 Там само.

112 Там само. С. 154.

Таблиця 7. Посадові оклади робітників Дрогобицької солеварні (1871 р.)

| назва посади робітника | за топки (в кронах) | за гурмани (в кронах) | омовки (в кронах) |
|------------------------|------------------------|--------------------------|----------------------|
| надзваричі | 1 896 | 0, 888 | 0, 45 |
| огенники | 1 648 | 0, 772 | 0, 45 |
| зваричі | 1 402 | 0, 656 | 0, 45 |
| ставбичі | 1 236 | 0, 576 | 0, 45 |

Джерело: Верхратській И. Каменна соль и описание жупъ Дрогобицкой и Стебницкой. Литературный сборникъ издаваемый галицко-рускою Матицею. Львовъ., 1871. С. 154.

і гурманів, робітник отримував половину від вищевказаної заробітної плати (див. таблицю 8):

Таблиця 8. Посадові оклади робітників Дрогобицької солеварні при переробці бракованої солі (1871 р.)

| назва посади робітника | за топки (в кронах) | за гурмани (в кронах) | омовки (в кронах) |
|------------------------|------------------------|--------------------------|----------------------|
| надзваричі | 0, 948 | – | 0, 444 |
| огенники | 0, 824 | – | 0, 386 |
| зваричі | 0, 701 | – | 0, 328 |
| ставбичі | 0, 618 | – | 0, 288 |

Джерело: Верхратській И. Каменна соль и описание жупъ Дрогобицкой и Стебницкой. Литературный сборникъ издаваемый галицко-рускою Матицею. Львовъ., 1871. С. 154.

Наглядачі при чирунах I-го класу отримували сім, а II-го класу – шість гульденів щотижнево. Підпомічники і ношаки – по 54 центи за 12 год праці, складачі – 48 центів, а важники – 67 ½ цента, сировичники – 63¼ цента, коваль – 87 ¼ цента, а інший коваль – 75 центів, і відповідно кожен сторож отримував по 54 центи за 12 годин охорони території¹¹³.

Під час ремонтних робіт чи інших потреб адміністрація солеварні часто додатково наймала спеціальних майстрів: малярів, теслів, погодинних чи поденних заробітчач та ін., для яких існувала спеціальна тарифікація праці. Фактично усі працівники солеварні, які належали до сталого штатного розпису, працювали цілий рік, окрім великих свят. Робоча зміна тривала з 6.00 год ранку до

¹¹³ Верхратській И. Каменна соль и описание жупъ Дрогобицкой и Стебницкой...

18.00 год вечора, тобто пів доби, відповідно інша зміна працювала з 18.00 вечора до 6.00 год ранку¹¹⁴.

Цікаво, що під час дослідження Дрогобицької солеварні І. Верхратський звернув увагу на те, що її працівники утворили зі свого персоналу музичну трупу, яка, на думку вченого, слугувала їм «для укріплення своєї важкої праці...»¹¹⁵. Подібні трупи були і при інших жупах Дрогобиччини, щоправда, в Дрогобичі вона була особливою, адже милувала щоранку близько 6.00 год усіх сусідніх мешканців, які часто любили приходити на солеварню послухати доброї музики, якою розпочинався робочий день¹¹⁶. Окремо ця музика лунала і на великі празники.

Необхідно також зауважити, що І. Верхратський простежив серйозний попит передовсім на дрогобицьку і стебницьку сіль. Наприклад, у дослідженнях з 1865–1870 рр. він зафіксував, що найбільше купців приїжджали із Сяноччини. Також постійними покупцями й оптовиками були громадські довірені особи і підпоручники від сіл Дрогобицького повіту. Інші були переважно міщанами і передміщанами. Також популярними покупцями були так звані «торгаші-соглярі», які спеціально купували дрогобицьку сіль для перепродажу. Закупивши у жупі солі, нераз кільканадцять або кількадесят «сошок», ці перекупщики перепродували її меншими частинами значно дорожче на різноманітних базарах і ярмарках, які організовували сусідні міста Стрий, Комарно, Жидачів, Львів, Тернопіль, Броди та ін., а також численних селх Львівського циркулу¹¹⁷.

На початку 70-х рр. XIX ст. Дрогобич і сусідні поклади соляних джерел тривалий час досліджував відомий німецький геолог Міхаель Кельб, який, перебуваючи в геологічно-статистичній експедиції на Дрогобиччині, залишив перший більш-менш докладний опис соляного промислу Дрогобича, а також сіл Уличне, Трускавець, Колпець, Стебник, Тустановичі, Нагуєвичі, Модричі та ін. Під час своїх досліджень соляних покладів дрогобицьких джерел геолог М. Кельб тривало відстежував температурний режим

114 Верхратскій І. Каменна соль и описанье жупъ Дрогобичкоко и Стебничкоко... . С. 155.

115 Там само.

116 Там само.

117 Там само. С. 157.

соляної ропи, для чого використовував передовий на той час спеціальний прилад вимірювання концентрації і температури (див. ілюстрацію 28).

Дослідник працював із температурами дрогобицької ропи в системі вимірювання Ранкіна (R)¹¹⁸, а також при постійному співвимірюванні температури повітря і соляної ропи. Відтак він чітко встановив, що соляні джерела Дрогобицького заводу коливалися у межах співвідношення температури повітря – 12 градусів, а температури соляної ропи – 5 градусів. Відповідно у Стебнику він зафіксував співвідношення $7\frac{3}{4}$ до 10, Долині – 9 до 10, Делятині 13 до 7 та ін. Виявилося, що співвідношення температури при виході соляної ропи на зовні було найсприятливішим для середовища солевиварювання саме в Дрогобичі. При цьому температурні дані він аналізував включаючи метеорологічні дані перепадів температури на Дрогобичичні, починаючи від 1874 р.¹¹⁹

Чи не вперше в історіографії солеварного заводу саме у 1876 р., як підсумок своєї праці впродовж 1874–1875 рр. із соляними джерелами Дрогобиччини, М. Кельб опублікував власні спостереження за історичним розвитком добування солі. При цьому вперше в історіографії у своїй віденській праці дав відповідь на питання про справжнє походження символічного значення дев'яти топок солі на гербі Дрогобича, на що ніколи не звертали увагу дослідники в XX–XXI ст. За історичними фактами, зібраними М. Кельбом в архіві соляного заводу у середині 1870-х рр., в ранньомодерний час Дрогобич був королівським містом, і здавна мав три соляні джерела, проте лише у XVIII ст. отримав законодавче затвердження на гербі відповідно до значення кількості топок, кожен ряд яких відповідав статусу кожного з трьох джерел. Ці три соляні джерела, за своїми історичними витокami відрізнялися:

118 Шкала Ранкіна (вимірюється в градусах Ранкіна - ° Ra) – абсолютна температурна шкала, названа по імені шотландського фізика Вільяма Ранкіна (1820–1872). Використовується в англійських країнах для інженерних термодинамічних розрахунків. Шкала Ранкіна починається при температурі абсолютного нуля, точка замерзання води відповідає – 491,67 ° Ra, точка кипіння води – 671,67 ° Ra. Число градусів між точками замерзання і кипіння води за шкалою Фаренгейта і Ранкіна однакова і дорівнює 180. Співвідношення між Кельвіном і градусом Ранкіна: 1 K = 1,8 ° Ra, градуси Фаренгейта переводяться в градуси Ранкіна за формулою °Ra = °F + 459,67.

119 Kelb M. Die Soolequellen von Galizien. *Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt*. В. XXVI. Wien, 1876. S. 162–163.

- 1) за кількістю надходження ропи;
- 2) за правом контролю/власністю і приналежностей збуту продукції;
- 3) формами, способами і якістю приготування соляної продукції¹²⁰.

Як виявилось, саме у XVIII ст. в межах соляного заводу відбулася кардинальна зміна у добуванні ропи і виробництві солі, а їх модернізацію безпосередньо розпочав останній дрогобицький староста Вацлав на Підгірцях Жевуський гербу Кривда (керував містом впродовж 30.12.1759–1.07.1773 рр.). Саме В. Жевуський дозволив своїм підданам розпочати розвідувальні роботи для модернізації найбільшого і найстарішого соляного джерела, що дало колосальний результат для міста в майбутньому і відобразилося на його гербі, який досі містить дев'ять топок солі, і, щонайважливіше, пов'язана ця кількість топок з кількістю, тобто **дев'ятьма розміщеними у ньому черунами** (чируни, панви, сковорідки, рідше – пательні¹²¹), які обслуговували саме це конкретне джерело. Відтак

120 Kelb M. Die Soolequellen von Galizien. *Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt*. В. XXVI. Wien, 1876. S. 175–176.

121 У XVIII ст. соляну ропу виливали у посудини для виварювання солі – «панви» або «черуни». Розміри панв були від 4 до 7 м довжини при ширині, відповідно, 2–5 м з висотою ємкості від 20 до 30 см. Якщо вони були на більшій відстані від криниць, то добуту ропу виливали в ринви чи корита (ялинові), якими вона текла до панв, а згодом почали застосовувати систему дерев'яних труб для подачі води до місця виварювання. Соляну воду могли довозити у дерев'яних ємкостях до виробничих приміщень так званих «веж» (де розташовувалися посудини для виварювання). Зазвичай, це були будівлі стовпової конструкції з дощаними стінами під дво- чи чотирисхилим дахом, покритим драницями або гонтою. Саме тут, на відкритому вогні, виварювали соляну ропу в одному чи кількох приміщеннях, а поруч були тимчасові склади солі. При більших вежах робили піддашся для возів, на які вантажили сіль в негоду. В інвентарях XVIII ст. читаємо про солеварні споруди ширших масштабів з більшою кількістю посудин для виварювання солі (старих і нових) з великою каддю для суровиці, коморою для зберігання готової солі, кімнатою писаря, коморою, де виготовляли бочки для солі. Криниць було менше, ніж веж, оскільки одна криниця могла забезпечити сировиною для виварювання кілька веж. Від якості солянки в криниці (чи достатньою була в ній концентрація солі), залежав процес виробництва. Як правило, солянку (воду) з меншим вмістом солі переливали (за допомогою коловорота) в криницю з більшими покладами солі, де вона ставала солонішою і більш придатною до виварювання. Для збільшення насиченості соляної води з малою концентрацією солі її виливали в бочки і витримували в них кілька тижнів. Потім зливали верхній шар води, а із солянки, що залишилась, виварювали сіль. За процесом варіння солі на відкритому вогні постійно стежив «зварич», помішуючи ропу, аби сіль не пригорала. Цей робітник був

джерело, яке модернізував В. Жевуський перейшло у його власність на правах старости і було за його особистої участі відрите і освячене у XVIII ст. з волі короля (1762)¹²². Це соляне джерело було фондоване спеціальною грамотою, яка містила герб із дев'ятьма топками солі, що символізували найбільше джерело соляного промислу міста, на якому у 1762 р. було змонтовано дев'ять «черунів» і на яких випарювалася сіль. Тобто мова йшла про символ міського герба з умовним позначенням дев'яти «черунів», які давали з джерела найбільше топок солі, адже що більше солі, то більше прибутку, і відповідно – вищий статус. На цьому джерелі зваричі виробляли велику і малу топки солі. При цьому за даними, віднайденими М. Кельбом, на цьому джерелі станом на 1765 р. 34 рази на тиждень виготовлялося 300 великих топок або 3 000 маленьких топчочок солі, з яких 100 великих або 1 000 маленьких призначалися для польських торговельних гільдій, які експортували найвищої якості сіль в Європу. Ці гільдії постачали сіль у найрізноманітніші куточки «України, Литви та Волині»¹²³. Решта виробітку соляних топок з цього джерела В. Жевуський передав в оренду єврейським купцям Левелю Вольфу і Салораону Перлу. Звідси майбутня тяглість контрактів із гданськими купцями і євреями з Дрогобича про торгівлю сіллю у 1812 р. (документ віднайдено нами у відділі

відповідальним за дотримання технології процесу солеваріння. Продуктивність виварювання солі залежала не тільки від якості солянки, але й від температурних умов та стану посудин – панв. За джерельними матеріалами, взимку на виварювання однієї панви витрачалося часу на одну третину більше, ніж влітку. Відповідно, зимове виварювання солянки було більш затратним і за використанням дров. З описів солеварень в люстраціях відомо, що влітку на виробництво солі із солянки з великою концентрацією солі йшло три підводи дров, а взимку на виварювання солі випалювали від чотирьох до п'яти підвод дров, зокрема частина дров витрачали ще на освітлення у нічний час. Щодо якості металевих посудин для виварювання з інвентарних описів 1753 р. довідуємось, що нова панва прикарпатських солеварень с. Модричі видавала від 31 до 37 бочок солі на тиждень, її заливали суровицею 12–13 разів. За 40 тижнів виварювали 480 панв, з яких вироблялось понад 16 тисяч бочок – практично це й був річний показник. Значно гіршою була продуктивність старих посудин. Виробництво дрібної солі, яку вантажили у бочки здебільшого для транспортування на продаж за межі Галичини, було найбільш поширеним, а тому вежі, відповідно, називали «бочковими». Див., наприклад статтю музейниці Тамари Андрієвської «Карпатське і прикарпатське солеваріння – найбільші промислові виробництва XV–XVIII ст.» на офіційному сайті Шевченківського гаю. Львівського сканесену (URL: <https://lvivskansen.org/news/solyana-kryunczya-u-skanseni-abo-yak-v-karpatah-sil-varyly/>)

122 Kelb M. Die Soolequellen von Galizien... S. 175–176.

123 Ibid.

рукописів Національного музею у Львові ім. Митрополита Андрея Шептицького ще в червні 2007 р.)¹²⁴.

Друге соляне джерело станом на 1762 р. утримувалося і контролювалося, отцями монастиря кармелітів босих. У цьому давньому джерелі діяло **тільки два «черуни»** (панви), на яких 34 рази на тиждень виварювали 300 великих або 3 000 маленьких топок солі. Експорт цієї солі призначався на умовах контрактного договору форми № 8 для єврейських орендарів за 465 польських гульденів¹²⁵.

Третє соляне джерело з давніх-давен було у власності короля і належало виключно королівській родині. Дохід з нього надходив до Самбора у грошах, але переважно у формі солі з метою збереження у замкових підземних складах і сховищах. На цьому джерелі було **п'ять «черунів»** (панв), з яких **чотири – постійно працювали**, а **один – утримувався у резервному** законсервованому режимі. Щотижня кожен металевий «черун» дозволяв випарювати 36 звичайних бочок солі або 16 королівських. Якщо сіль була виготовлена відповідно до виміру одиниці – «відра», то кожен «черун» (чирун) міг давати по 27 відер солі за одне кипіння¹²⁶. Королівську бочку солі не продавали і не залишали на місці, а перевозили на зберігання в королівський шиб соляного заводу, а звідти – до Самбора у сховища чи на продаж (що було вкрай рідко). Щоправда, відомо, що ця бочка солі була найціннішою і могла бути продана лише за ціною 2 флорини 15 польських грошей. Натомість бочка солі, в якій сіль була упакована втрамбованим і очищеним методом, могла коштувати цілих 3 флорини, а відро солі коштувало 2 флорини 24 польських грошей¹²⁷.

Отже, що ми дізнаємося з цих даних. Перше давнє джерело, модернізоване В. Жевуським, мало – дев'ять, друге, орендарське – два, і третє, королівське – п'ять «черунів» (панв), де сіль фасувалася, як правило, в королівські бочки, а не топки. Звідси і логіка геральдики, про яку дискутують. Місто частіше в середньовіччі, і логічно й за В. Жевуського мало на гербі символіку більшої

124 Відділ рукописів Національного музею у Львові ім. Митрополта Андрея Шептицького. Ф.: Рукописи кириличні і латинські. Спр. 506, 4 арк.

125 Kelb M. Die Soolequellen von Galizien... S. 175–176.

126 Ibid.

127 Ibid.

кількості виробничого джерела, де вироблялося на девяти «черунах» – більше топок солі. А в інших гербах міста, зокрема на королівській документації маємо печатки з гербом міста із королівськими мірками в бочках солі.

Під час виварювання солі у XVIII ст. на черні могло бути використано не більше однієї дерев'яної решітки з перегородками для фасування, яка коштувала 13 польських гульденів. Королівське джерело ніколи не передавалося в оренду, адже мало прибуток у розмірі 25 000 польських гульденів на рік¹²⁸.

Враховуючи дослідження Л. Тимошенка¹²⁹, який помітив серйозні зміни у гербі Дрогобича саме за В. Жевуського, сьогодні разом із нашими новими даними сміло можна констатувати, що металеві черуни, кількість яких була найбільшою на джерелі В. Жевуського, і символізувала кількість топок солі на гербі міста Дрогобич. Врешті у 1762 р. на гербі міста виступає укоронований орел з рококовим щитом з дев'ятьма топками на грудях. Оскільки той орел дуже нагадує станіславівського орла, то його треба віднести до часів Августа III. На це вказують дата 1762, уміщена під ним, та слово «король», без точнішого окреслення, а отже, – тоді правлячий. Той герб належить вважати, в порівнянні з попередніми, за певне облагородження давнішого, властиво, у зв'язку і за заступництвом останнього дрогобицького старости Вацлава Жевуського який водночас був Великим Коронним Гетьманом і зумів відродити і модернізувати усі дев'ять давні «черуни» (панви), з яких місто отримувало найбільший прибуток. Оскільки В. Жевуський особисто урядуванням королівських земель не займався, то під час освячення джерела і отримання королівської грамоти одразу призначив своїм державцем Яна Йоахима Туркула, якого в період 1762–1768 рр. кілька разів зустрічаємо на тій посаді, і який проживав у свої палацах в Унятичах і дерев'яному дворику в Нагуєвичах. Врешті у книзі протоколів раецького уряду «*Protocollon Magistratus Drohobicensis ab anno 1762 ad annum 1774*», яка зберігається в депозиті в Державному Архіві у Львові (Depozyt Drohobycz B 347), на другому аркуші від початку, нумерованому, маємо малюнок,

128 Kelb M. Die Soolequellen von Galizien...

129 Тимошенко Л. Нові джерельні свідчення про герб Дрогобича. *Інтернет-газета «Майдан»*, 8 травня 2014. URL: <http://maydan.drohobych.net/?p=28090>

виконаний частково в кольорі, який представляє укоронованого орла з рококовим щитом на грудях, на якому розміщені дев'ять прямокутників (три – три – три). Вгорі малюнка напис: «Король нам дав орла з дев'ятьма товпками, [а] Гетьман – державцю Туркула з [звичними правилами] ласками». А під малюнком напис «Рік 1762»¹³⁰. В одному із описів Дрогобича кінця 1870-х рр. дізнаємося, що після урядування В. Жевуського та братів Туркулів, напередодні відібрання Галичини урядом Австрії, тобто до 1774 р., солеварня все ж була поділена на дві частини, з яких перша, названа «шахта № 1», належала королеві, а друга – «шахта № 2», залишалась у приватному володінні, «її державив барон Гартенберг до червня 1774 р., по тому обидві частини злучено»¹³¹. Саме вони складали основу Дрогобицької соляної жупи до кінця XIX ст., щоправда, власність була замінена на державну або ж періодично соляні жупи здавалися в оренду.

Також М. Кельб визначив, що вже станом на 1869/1870 виробничий рік, за аналітичними документальними даними, Дрогобицький завод виробляв значно більше солі, зокрема 81 000 центнерів сухої сипучої солі, що значно переважало інші соляні райони Східної Галичини¹³². Щоправда, це було пов'язане із австрійськими модернізаціями 1820–1850 рр.

Усі ці описи були опубліковані у 1876 р. на сторінках щорічника цісарсько-королівського імператорського геологічного інституту у Відні. Саме під час проживання в Дрогобичі на Завіжному передмісті дослідник довгий час не міг встановити глибину залягання соляної підосви в ґрунтах соляного заводу. Наприкінці він вперше в історії соляного заводу встановив, що *«Скоріше слід припустити, що підосва соляної ропи з джерелами залягає близько до материкового валу і водночас на більшій глибині мілких ґрунтів, через що відчуття осідання на усій місцевості є абсолютно непомітним, як в інших джерелах Галичини»*¹³³. Така констатація і пояснює унікальність соляних покладів міста Дрогобича та потребу постійного

130 Тимошенко Л. Нові джерельні свідчення про герб Дрогобича. *Інтернет-газета «Майдан»*, 8 травня 2014. URL: <http://maydan.drohobych.net/?p=28090>

131 Тимошенко Л. Описи Дрогобича XIX ст. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2003. Вип. VII. С. 560–561.

132 Kelb M. Die Soolequellen von Galizien... S. 193, 204.

133 Ibid. S. 160–161.

видобутку, адже перерва на кілька років, як це було у випадках із джерелами сусідніх сіл, могла б уповні призвести до їх занепаду.

Цікаво, що в цей час джерела віддаленого від Дрогобича Уличного, за даними цього ж дослідника, вже не підпорядковувалися Дрогобичу. Наприклад, про поклади солі в Уличному дослідник занотував таке: *«Село Уличне належало до камеральної (державної) власності, а обов'язки старости виконував пан Вояковський. В селі знаходилася 1 соляна жупа в якій щотижня добувалося 15 разів по 10 копів солі. За 1 копу уличани просили 2 польські гульдени. Сіль транспортували в основному до Львова. Даний соляний шиб давав стабільний прибуток, який становив у середньому 2 000 гульденів»*¹³⁴. Як виявилось, соляний шиб перебував у власності держави, а відтак транзит уличнянської солі повністю підпорядковувався фінансовій дирекції львівського соляного амбару, а загальне регулювання прибутків та витрат щодо експлуатації уличнянського шибу відбувалося згідно з австрійськими законами про соляний промисел від 1853 та 1856 рр.¹³⁵ Тож, дрібніші солеварні часто переходили під контроль безпосередньо камерального уряду у Львові або Самборі.

Дрогобицька солеварня у творчій спадщині Івана Франка

Особливе значення в історії солевиварювання на теренах Дрогобищини мають праці українського національного генія Івана Франка, який не тільки був учасником експедицій Івана Верхратського і очевидцем розвитку солеварства в Дрогобичі, але й серйозним аналітиком фінансово-економічних проблем, які охоплювали соляну промисловість, а відтак – і селянські та передміські господарства.

Під час навчання у Дрогобицькій гімназії І. Франко часто проходив повз солеварню, позаяк серед його гімназійних друзів були представники давньої гебрейської родини Лімбах, яка мешкала в бідних районах Завіжного передмістя, неподалік соляного про-

134 Kelb M. Die Soolequellen von Galizien... S. 177.

135 *Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1856*. Lemberg, 1856. S. 203.

мислу. Так, у творі «Гірчичне зерно» І. Франко про помешкання до свого друга писав: «Оба Лімбахи, батько й син, жили далеко на Завізінім передмісті. Хоча стояло літо, було горячо і дощу не було давно, то проте на вулиці були глибокі калюжі невилазного болота, в якому одна по одній стрягли селянські фіри, навантажені дровами, які вони возили на соляну жупу. Хатина, де жили Лімбахи, була вбога передміщанська ліп'янка, під соломою, брудна та обшарпана. Малесенькі темні сіни, з яких ішли маленькі чорні дверцята направо й наліво; праворуч, у нужденній цюпці з одним вікном, жили Лімбахи; ліворуч, у кухні, так само малій, але значно чепурнішій, жила властителька хати, господиня, що віднаймала другу половину Лімбахові та за якусь невеличку плату давала своїм жильцям також їсти і прала їм те небагато шмаття, яке було у них»¹³⁶. Як бачимо, наприкінці 1867–1875 рр. І. Франко зафіксував постійний виробнич-промисловий рух фіакрів та гужового транспорту довкола солеварні, адже здійснювалося постійне постачання дерев для опалення та транспортування виробленої солі. У зв'язку з цим на перехресті між вулицею Жупною та Солоним ставком завжди існувала проблема «розбитих доріг», болота та небезпек, які серйозно вплинули на затишок передмістя загалом.

У 1879 р. І. Франко зосередив увагу на написанні поеми «Історія товпки солі»¹³⁷ (див. ілюстрацію 30), яку він присвятив світлій пам'яті свого батька – коваля Якова Франка. Провідною темою поеми «Історія товпки солі» є роль праці в житті людини. Вона написана під значним впливом «Божественної комедії» Данте, яку Франко переклав ще в молоді роки. У початкових рядках «Історії товпки солі» взята лише загальна алегорична картина блукання

136 Франко І. Гірчичне зерно. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. Київ, 1979. Т. 21. С. 323; Галик В. «Там город преславний Дрогобич лежить...» (вибрані праці Івана Франка про Дрогобич) / упорядкування, передмова і коментарі Володимира Галика. Дрогобич, 2008. С. 71–73.

137 Уперше поему надруковано у журналі «Культура» у 1925 році (№ 5. С. 72–94), а археографічну роботу для перевидання підготував М. Возняк. Поема залишилась незакінченою. Зберігаються три неповні автографи твору: 1. Чорновий автограф першої частини поеми, написаний на полях рукопису драматичного образка «Послідній крейцар»; 2. Чорновий автограф другої, незакінченої частини поеми, який уривається на 46-й строфі; 3. Чистовий автограф, який включає повний текст першої частини та 11 строф другої частини поеми. Саме цей автограф був опублікований М. Возняком у журналі «Культура». Дата написання – 1879 р. Подається за виданням: Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. Київ, 1976. Т. 4. С. 396–426.

поета життєвим шляхом у пошуках правди і добра. На відміну від Данте, ця картина у Франка – поета революційної демократії – посилюється непохитною вірою в правду і добро, в їх конечну перемогу в суспільному житті. Не випадково в поемі І. Франко пише:

В вандрівці житні я блудив багато,
блудив, бо правди і добра шукав, в
добро і правду віруючи свято

Поема цікава з огляду і на те, що І. Франко описує призначення товпки солі в духовній культурі бойків Дрогобиччини, її стратегічне і водночас сакральне місце в щоденному житті. Цікаво, що товпку, український геній називає, таким же словом, як і в його добу – «товпка», від слова товкти у форми або затовкувати у форму. Також дізнаємося, яке значення мала в бойківській хаті «господарева товпка солі», і водночас, до яких страв її найчастіше використовували. Врешті І. Франко використовує власні знання про традиції використання солі на теренах Дрогобиччини, а також про легенди та перекази, пов'язані із її цінністю серед простих людей.

Поет не розкрив саму назву твору. Товпка солі згадується в поемі часто, але історія її оповита таємницею. Уперше про неї читаємо в епізоді, де описано, як подорожній ввійшов до хати, і Фрузя подала йому на вечерю варену картоплю. Однак виявилось, що до картоплі немає солі. Випадково оглянувшись, прибулий побачив під образами на дощечці «почорнілу від диму товпку солі», яка вже, очевидно, давно там стояла, бо «насіло верх неї густо диму й порохів». Щоправда, «товпка» була також почорнілою у зв'язку з тим, що у формах під час висушування на «товпки» солі в Дрогобицькій солеварні також потрапляв вогонь або висока температура і дим, у зв'язку із чим вони часто задимлювалися або обвуглювалися. Врешті в поемі письменник про сіль згадує більше не більше 15 разів, проте надає їй ключової ролі в житті простої бойківської родини Дрогобицького передгір'я:

Між тим на стіл гарячі бараболі
вона поставила, зирнула вбік і
«Ах, – сказала, – в [нас] немає солі!»

«Що ж діяти? – сказав я. – Чоловік
з'їсть і без солі, як голоден крайно!»
І я оглянувсь тож, коли-м те рік,

і бач! Під грагаром, там, де звичайно
по хатах висять образки святих,
побачив я серед стіни случайно

на дощечці, серед вінків сухих
і писанок поблеклих, почорнілу
від диму товпку солі. Знать, з давніх

давен ніхто не ткнув ї, бо насіло
верх неї густо диму й порохів.
«А от є сіль! – сказав я й очаділу

вказав їй товпку. – Чи ж не сіль я вздрів?» –
«Ах, сю ви сіль побачили? – рекла вна. –
Ох, ні! Ох, ні! Се батенькова сіль!

До сеї соли в нас ніхто віддавна
не тикаєсь! Се, кажуть, сіль свята!» –
«Свята? Ся сіль? А через що ж свята вна?»

«Не знаю. Но татусь ід ній щодня
молилися, неначе до святого,
і плакали... при них молилась я

і молюсь досі ще». – «А се ж для чого?» –
«Не знаю! Татко ми казали так.
Вкінці й сама пізнала я, що много,

о, много легше в серці стане, як
пред нев помолюсь! Ось і днесь сердечно
молилась я... Се, кажуть татко, знак

На його зауваження про сіль Фрузя відповіла, що цієї солі брати не можна. І на запитання: чим вона свята, відповіла, що до неї батько щодня молився.

Історія товпки солі глибоко зацікавила подорожнього. Він вдивлявся «*в ті дивні святощі, в ту сіль*», намагаючись розгадати її таємницю. «*О що молився до ній старий? За що їй дякував у сльозах на колінах?*». Автор кілька разів повертається до образу товпки солі¹³⁸. Він наділяє її чудодійною силою, перед його очима вона постає не як мертва сіль, а як «*істота сильная, жива, налита людським потом і сльозами*»¹³⁹. Відтак титанічна праця в солеварні Дрогобича так чи так була передана українським письменником в культовій, хоча й не закінченій поемі на честь світлої пам'яті батька.

У народній творчості про сіль здавна збереглося багато повір'їв і легенд. Не лише у слов'янських, але й у багатьох народів світу сіль оточена пошаною, любов'ю, їй приписують чудодійну, магічну силу. Це пояснюється, мабуть, тим, що ще на первісному ступені розвитку люди помітили властивість солі оберігати від псування м'ясо та інші продукти, поліпшувати смак їжі. Ось чому вони вважали, що сіль має чудодійну властивість протистояти нечистій силі, дияволу як втіленню зла на землі. Віра в благодійні властивості солі породила в нашому народі багато повір'їв: новонародженій дитині вішали на шию ганчірочку із зав'язаною в ній сіллю, щоб прогнати нечисту силу; молодятam після шлюбу насипали сіль у кишені та черевики, щоб оберігти їх від підступів диявола; покійникові ставили тарілку з сіллю на груди, щоб диявол не забрав його душу. Сіль як амулет, талісман здавна вживалась у багатьох народів світу. Ці народні повір'я, звичайно, знав Іван Франко. В його фольклорних нотатках зустрічаємо запис про магічну силу солі: «*Злий дух боїться солі*»¹⁴⁰, – записав він. Народні повір'я про сіль і лягли, очевидно, в основу поеми «Історія товпки солі».

У Бориславських оповіданнях, зокрема таких, як «Ріпник», «На роботі», «Навернений грішник» та ін., Іван Франко описує тяжке життя селян, рівночасно показуючи їх тяжкі переживання, визиск

138 Символическое значение соли и народные суеверия, соединяемые с употреблением. *Руководство для сельских пастырей*. 1873. № 6. С. 166.

139 Франко І.Я. *Зібрання творів у 50-и томах*. Київ, 1976. Т. 4. С. 396–426.

140 Див. докладніше у: *Етнографічний збірник*. 1896. Т. V. С. 166.

різного роду промисловців, купців та торговців. Відтворюючи менталітет селян і робітників, одночасно він вказує на тих, хто їх поневолював не тільки працею, але й податками та цінами на сіль¹⁴¹. Дрогобицько-Бориславський регіон у добу Івана Франка завдяки своїм підземним багатствам (нафтової ропи, воску і солі) поступово входив у нову стадію – стадію промислового перевороту. Борислав, Тустановичі, Трускавець, Східниця, Ясениця Сільна та інші поступово втрачали первісний вигляд. На їх полях виростали нафтові вежі, ями для видобування соляної ропи та воску.

Саме в часи І. Франка серйозного потрясіння для розвитку солеварні в Дрогобичі завдала економічна рільнича криза 1885 р., адже її наслідки суттєво торкалися питання рільничого господарства, яке для Королівства Галичини і Лодомерії, а відтак і для Дрогобицького повіту залишалось основним видом виробництва. У першій половині грудня 1885 р. у Львові було ухвалено резолюцію із десяти пунктів, реалізація яких повинна сприяти відновленню селянських господарств після кризи¹⁴². Один із ключових пунктів полягав в утворенні безпосереднього кредиту для рільництва в цісарсько-королівському банку Австро-Угорщини. Окремий пункт стосувався і утримання худоби, а також спрощення умов та зниження цін на сіль, яка призначалася для худоби. Не випадково у цей час Іван Франко опублікував статтю «Сіль і лотерея», у якій гостро розкритикував «соляну політику», а також проаналізував політичні позиції послів Віденського парламенту Лупула, Гайльсберга, Гневожа і Рутовського під час чергового засідання, присвяченого дефіциту солі на ринку¹⁴³. Згідно з даними І. Франка, в цей час «...предметом розгляду бюджетної комісії державної ради постала над усякі сподівання неfortunна проблема нестачі солів в Галичині, краї чи найбагатшому на цей природний продукт у всій Європі»¹⁴⁴. Як виявилось, саме посол Лупул простежив, що причи-

141 Франко І. Ріпник. *Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах*. Т. 14. Київ, 1978. С. 277–291; Франко І. На роботі. *Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах*. Т. 14. Київ, 1978. С. 292–307; Франко І. Навернений грішник. *Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах*. Т. 14. Київ, 1978. С. 307–370.

142 [El.] Gdyie ratunek ? *Gazeta Naddniestrzańska. Dwutygodnik polityczno-ekonomiczno-społeczny*. 1886. № 1. S. 1–2.

143 Франко І. Сіль і лотерея. *Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах*. Київ, 1985. Т. 44. Кн. II. С. 166–170.

144 Там само. С. 166.

ною кризи став неврожай і нестача кормів. Врешті саме цей посол вимагав від уряду пояснень з приводу постійних перешкод у добуванні солі-сирцю, адже необхідно було терміново збільшити видобуток солі, яку одразу треба було роздати селянам¹⁴⁵. Водночас посол Гайльсберг висловив побажання до уряду «...аби набуття солі для землекористування було не таким складним і ціни на неї стали приступнішими»¹⁴⁶. Зі слів міністра Отга дізнаємося, що в цей час уряд терміново виділив 2 000 метрів центнерів солі із соляних жуп Бохні. Водночас селянам було спрощено систему документації для доступу у видобутку солі на місцях, тобто документи стали більше формальними, аніж обов'язковими. Водночас під час засідання окремі послы вимагали, щоб на ринок терміново було введено і угорську сіль. Щоправда уряд Угорщини все ж блокував цей процес. Крім того, посол Блажей Орбан аргументовано доводив потребу зниження ціни на сіль взагалі, що збільшило б прибутки держави, оскільки зросло б її споживання. І. Франко зауважив, що під час «соляної кризи» уряд, «...обминаючи законодавство, підвищував ціни на тютюн і в адміністративному порядку знижував ціну на експортовану сіль»¹⁴⁷. Сумніви щодо політики уряду також виникали у І. Франка, адже якщо в Угорщині за метровий центнер солі платилося по 10–11 злотих римських, то ця ж сіль продавалася урядом до Болгарії по 65 центів, при цьому про ці махінації мало хто в часі кризи узагалі писав¹⁴⁸. Іван Франко опублікував унікальні дані про те, що загалом до Болгарії, Сербії та Боснії австрійський уряд щороку експортував 200 000 метрових центнерів солі, вартість якої за звичними цінами в Галичині чи Угорщині становила б два мільйони й кількасот тисяч злотих, а реальні виробники натомість отримували лише 240 239 злр., тобто десяту частину. Відтак, користь від цієї різниці отримувала не держава, а посередники, тобто торговці¹⁴⁹. Цікаво, що криза солі для худоби полягала, ще й у тому, що у Західній Європі (Франції, Пруссії і Австрії) не існувало фабрик, які б виготовляли сіль для худоби, якої б не

145 Франко І. Сіль і лотерея. *Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах*. Київ, 1985. Т. 44. Кн. II. С. 166–170.

146 Там само.

147 Там само. С. 167.

148 Там само.

149 Там само. С. 168.

могли споживати люди, і навпаки. За виробництво такого виду солі навіть було встановлено спеціальні премії. Щоправда, нічого не вдавалося¹⁵⁰. Натомість такою була Дрогобицька солеварня, яка одночасно здійснювала виробництво різних видів солі, які транспортувалися в Європу не тільки через Самбір чи Львів, але й давнім шляхом з Дрогобича до Угорщини, який проходив маршрутом вул. Бориславська – гора Тептюж – Східниця, і далі перевалами до Угорщини.

Дрогобицька солеварня наприкінці XIX – на початку XX ст.

Порівняно із простими робітниками та зваричами, адміністрація соляного заводу працювала у досить комфортних умовах, адже поряд із канцелярією в адміністративному корпусі також розмішувалися кімнати головного управителя соляної жупи, ад'юнкта та офіціала чи канцеляриста. Врешті були окремі приміщення, закріплені за усім соляним урядом Дрогобицького повіту. Модернізація інтер'єрів соляного уряду проводилася практично щороку. Із спеціального фонду солеварні керівник жупи у 1880 р. замовив унікальний п'єд із дорогоцінного кахлю, який не був властивий ані жовківський, ані дрогобицькій майстерням. Фотографії цих кахлів свого часу опублікувала Наталка Петрушак (див. *ілюстрації 33–35*).

Після важких кризових років, австрійська держава з 1892 р. знову відновила свої монополні права на оптову торгівлю сіллю Дрогобича, Стебника, Сільця і т. д. Тоді у приватній власності і оренді залишилися лише роздрібна торгівля, яка не виходила за межі Львівського циркулу. Через певний час австрійська влада почала узаконювати спеціальні вимоги щодо контролю за видобутком солі, її ревізіями, пломбуванням продукції, а також внутрішнім розпорядком для адміністрації і робітників солеварні. Так, у 1898 р. було стверджено спеціальну інструкцію для адміністрації солеварних заводів Східної Галичини, яка фактично слугувала основою для затвердження внутрішніх статутів кожної соляної жупи Дрогобицького повіту, адже включала більше двох десятків параграфів-вимог з питань: призначення, підпорядкування,

¹⁵⁰ Франко І. Сіль і лотерея. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах. Київ, 1985. Т. 44. Кн. II. С. 169.

внутрішнього розпорядку, графіку роботи, правил безпеки, охорони і т. д.¹⁵¹

На межі XIX–XX ст. ситуація із соляним промислом на теренах Дрогобиччини залишалася непевною, через зміну іригаційної системи річок та потоків. Наприклад, у цей час відбувається іригація річки Тисмениці (район соляної жупи в селі Модричі), р. Колодниця коло Уличного, потоку «Серет» і центрального потоку біля синагоги в Дрогобичі, адже усі ці водні артерії за останнє століття різко збільшили водний рівень та площу допливів. Врешті соляний потік коло солеварні за останні два століття серйозно поживав русло у зв'язку із постійним відведенням водяних соляних струмків, які підтоплювали шиби. На сьогодні нам відомо про дренажування королівського шибу у XIX ст. принаймні за період 1889–1905 рр. Не випадково соляні джерела під час повеней могли бути заповнені водою та мулом.

З іншого боку, урядові програми стосовно водного простору Дрогобицького повіту до 1914 р. стосувалися переважно упорядкування місцевого рибного господарства, яке 21 вересня 1900 р. разом з усіма водними ресурсами краю були включені до рибного округу № 22, який одночасно об'єднував річки та водойми сіл Стрийського та Дрогобицького повіту¹⁵².

Щоправда, у тому ж таки 1900 р. магістрат міста Дрогобича вперше за останні 100 років вирішив серйозно зайнятися проблемо заболоченості доріг на перехресті вулиць Жупної та Завіжного передмістя, адже «жовта преса» не тільки не давала спокою владі, але й інформувала населення Дрогобиччини про реальні проблеми та загрози, які існували через накопичення гужового транспорту, який рухався до солеварні, а особливо під час потопів в дощові періоди. На початку 1900 р. в значній частині міста ситуація із забрудненістю майже не змінилася з часів навчання Івана Франка. Наприклад, вул. Стрийська залишалася однією із найбільш заболочених¹⁵³. Зокрема, починаючи від маєтностей пана Міхалика, аж до головного залізничного вокзалу, тротуарів узагалі

151 Відділ фондів «Музею Дрогобиччина». Од. зб. А-2035. 16 арк.

152 Tymczasowy podział Dniestru na rewiry rybackie. *Okólnik. Organ Krajowego Towarzystwa Rybackiego w Krakowie*. 1900. № 49. S. 7.

153 Stryjska ulica w Drohobyczu. *Tygodnik SamborskoDrohobycki: czasopismo polityczno-społeczno-ekonomiczne* (далі – TSD). Sambor, 1900. № 5. S. 4.

не було, а бічні стічні рови були сильно заболочені¹⁵⁴, причому ями на проїжджій частині дороги часто сягали глибини 1,5 м., а значна частина дороги взагалі була непроїзною¹⁵⁵. Навіть у Самборі звернули увагу на потребу впорядкування дрогобицької каналізації та заштутрування дороги на цій ділянці¹⁵⁶.

Схожа ситуація у цей час спостерігалась на вул. Зварицькій в районі моста над потоком «Серет», при виїзді із вул. Жупної. Це мостове з'єднання збереглося і до нашого часу. Часті перевезення дерева до соляної жупи і транспортування солі з численних складських приміщень у дощову погоду утворювали тут болотяний басейн, який паралізував рух¹⁵⁷. Були випадки, коли пішоходи губили тут взуття, оскільки в окремих частинах дороги болото сягало колін¹⁵⁸. Подібно до гостинцю перед головним залізничним вокзалом, ця частина дороги на вул. Жупній серед громади міста вважалася компетенцією «skarbu salinarnego», який здавна славився консерватизмом¹⁵⁹. Проте, насправді, ця дорога належала до юрисдикції гмінної влади міста Дрогобич¹⁶⁰.

Проблема загострилася і через те, що саме на цьому «соляному передмісті» у зв'язку із забрудненістю та підвищеної вологістю найчастіше спалахували хвороби. У середині червня 1900 р. гмінна рада більш енергійно взялася до впорядкування каналізаційної системи міста¹⁶¹, оскільки на Задвірному передмісті раптово поширювалася епідемія плямистого черевного тифу, симптоми, якого були зареєстровані у будинках родин Флюнтів, Кругліїв, Минів та Магдалени Ґавдяк¹⁶². Вже у липні того року від епідемії тифу на Задвірному передмісті помер 12-літній хлопчик Францішек Корона, син залізничного робітника¹⁶³. У серпні 1900 р. епідемія

154 Stryjska ulica w Drohobyczu. *Tygodnik SamborskoDrohobycki: czasopismo polityczno-społeczno-ekonomiczne* (далі – TSD). Sambor, 1900. № 5. S. 4.

155 Tam же.

156 Tam же.

157 W Drohobyczu. TSD. Sambor, 1900. № 6. S. 4.

158 Ulica Żupna w Drohobyczu. TSD. 1900. № 11. S. 3.

159 Tam же.

160 Tam же. Sambor, 1900. № 12. S. 3.

161 Komisarskie rzody w Drohobycu. TSD. 1900. № 20. S. 1.

162 Tyfus plamisty. TSD. 1900. № 22. S. 2.

163 Ostatnią ofiarą. TSD. 1900. № 23. S. 2.

спалахнула з новою силою¹⁶⁴. Цього разу на Задвірному передмісті занедужала Анна Миньо, а на Зварицькому – українець Михайло Губицький (мешкав неподалік солеварні). Поблизу їхніх будинків постійно вартувала санітарна служба, аби застерегти поширення хвороби у місті. До кінця серпня епідемія в цих родинах зупинилась, натомість епіцентром хвороби став «Лан», до якого збудник потрапив разом із питною водою¹⁶⁵.

Майже одночасно із епідеміологічними подіями магістрат розпочав програму прокладання нової дороги зі сторони Завіжного передмістя, повз соляні жупи до вул. Жупної. Ця дорога дозволяла набагато швидше дібратися до центру міста, зокрема для пожежників¹⁶⁶. У тих місцях, де нова дорога межувала із потоком «Серет», одночасно проводилось його повне перекриття для унеможливлення проникнення на зовні хворобливих бактерій. Щоправда, неподалік місця, де велися дорожні роботи, із приватної каналізації, що належала маєтності пана Поморського, нечистоти виливалися просто на вул. Жупну¹⁶⁷.

На фоні численних реконструкцій змінювалася дорожня інфраструктура довкола усієї солеварні, що так чи так вплинуло на поживлення солевидобутку. У 1903 р. Дрогобицька солеварня розпочала зміну посадових інструкцій, а також посилила контроль за діяльністю усіх працівників та процесу виробництва загалом. Зауважимо, що 1903–1905 рр. це був період, що передував серйозній нафтовій кризі на світовому ринку, яка зачепила практично усі сфери промисловості Дрогобиччини. Незадовго до економічної кризи 1905 р. у Дрогобичі було заплановано відкриття філії «Австро-угорського банку», що, серед іншого, давало змогу відкривати кредит на укладання так званих «соляних контрактів», які дозволяли з малим відсотком розпочати власну справу з транспортування солі і торгівлі нею. Ще 5 лютого 1902 р. газета польської соціал-демократичної партії у Кракові «Уперед» повідомила про утворення та перші плани щодо існування філії «Австро-Угорського банку» в Дрогобичі, адже саме тут були ключові

164 W Drohobyczu. *TSD*. 1900. № 30. S. 2.

165 Tyfus pliamisty. *TSD*. 1900. № 31. S. 2–3.

166 Komisarskie rzody w Drohobyczu. *TSD*. 1900. № 21. S. 1.

167 Przy ul. Żupnej. *TSD*. 1900. № 21. S. 3.

умови для розвитку капіталовкладень як у нафтову, так і в соляну й лікувально-туристичну галузі. При цьому ця філія була передусім відкритою для усіх національних громад. Урешті із її появою українці, поляки та євреї середнього та багатого статку могли відкривати сталі депозити. З іншого боку, бідні мешканці регіону отримали можливість позичати кошти за найменшими квотами. Як виявилось, 4 лютого 1902 р. у Відні відбулася велика рада представників «Австро-Угорського банку», на засіданні якої було прийнято рішення про річну дивідендну ставку у розмірі 68 корон, а також утворення семи нових філій на теренах імперії, зокрема, і в Дрогобичі. Висловлювалася надія, що у зв'язку із завершенням усіх підготовчих робіт дрогобицька філія цілком правомірно могла бути відкрита ще в першій половині 1903 р. Щоправда, зазначалося, що відкриття філій відбувалося у ході наростання кризи та депресії у світовій фінансовій системі, у зв'язку із чим ексконтні інтереси «Австро-Угорського банку» знизилися на 38,4 млн у порівнянні із 1901 р. Висловлювалися також сподівання, що ситуацію змінить валютна реформа, а також ефективність зарезервованої кількості золота у розмірі 196,5 млн корон. На нашу думку, відкриття нової філії у фінансовому серці «Галицької Каліфорнії» – Дрогобичі, мало за мету стабілізувати ситуацію у межах Королівства Галичини та Лодомерії, адже конкуренція у справі нафтового бізнесу могла відбуватися безпосередньо на місці, тобто біля витоків фінансових справ¹⁶⁸.

У 1903 р. Дрогобицька гірнича управа все ж зобов'язала своїх контролерів впорядкувати кадастр соляного промислу Дрогобиччини, зокрема і села Уличне, яке у плані ревізій залишалося разом із Колпцем, Сільцем та Модричами в підпорядкуванні Дрогобицької ревізійної контори. До наших днів зберігся унікальний топографічний план уличнянських соляних шибів та джерел укладений 20 червня 1903 р. власне для розробки нового кадастру, і який сьогодні зберігається в архівосховищі музею «Дрогобиччина»¹⁶⁹. Цей документ якраз і походить з ревізійної

168 Bank austro-węgierski / Telegraf i telefon. *Naprzód: organ polskiej partyi socjalno-demokratycznej*. R. XI. Kraków. 1902. Nr 35. S. 3–4.

169 Висловлюю щире подяку хранительці фондів музею «Дрогобиччина» Оксані Йосипівній Соловці за надану документацію.

частини архіву соляного заводу, який був виявлений ще на початку 1990-х рр.¹⁷⁰

Зазначений план уклав цісарсько-королівський скарбовий наглядач Ян Мошцінський з соляного уряду Дрогобицької солеварні (хоча й числився у Стебнику), який, окрім чотирьох соляних джерел, докладно позначив дороги (на Доброгостів та Стебник, до Гаїв Верхніх, до Уличанки, до Монастирця, до Довголуки та до Опаки), присілки (німецька колонія Гассендорф, присілок «Яцькове поле» (Яцків), присілок Бобівці, 98 будинків, сакральні споруди (німецький евангелістський костюл та українську греко-католицьку церкву Св. Параскеви П'ятниці), два мости на річці Колодниці і саму річку (Kłodnica)¹⁷¹. Як виявилось, станом на 1903 р. два найдавніші соляні джерела (№ 1 та № 2, які у давнину розміщувалися на спірній межі), як і раніше, займали західну частину села по обидва боки р. Колодниці¹⁷². Джерело № 1 було найдавнішим і володіло сильно концентрованими властивостями солі, проте його тимчасово закрили, бо стояло *«сильно затоплене соляними водами»*. Через це Я. Мошцінський пропонував управі повністю відновити його роботу, адже тут був соляний шиб¹⁷³. У сусідньому джерелі № 2, локалізованому поряд із корчмою, а також віддалених на південь значно менших джерелах № 3 (на Бобівцях) та № 4 (за селом ближче до присілка «Яцькове поле» – Яцків) концентрація ропи була слабшою. Як зазначалося: *«мають соленість малу і слабку, а деякі джерела майже не годяться для споживання»*¹⁷⁴. Хоча у них кількісно солі було більше, ніж у першому джерелі.

У зв'язку із неточними даними про вміст солі у джерелах Уличного, а також через відсутність контролю за добуванням

170 У 50-ті роки міською й районним владами непотрібні їм архіви частково передавалися до фондів музею. Серед них були матеріали з історії діяльності підприємств нафтовидобувної, нафтопереробної, солеварної промисловостей міст Дрогобича і Борислава. Значна частина цієї збірки укомплектована науковими працівниками, впроваджені існування Дрогобицького музею. Див., наприклад, рукопис: Фонди музею «Дрогобиччина». Оксана Соловка. *Характеристика колекції писемних джерел музею «Дрогобиччина»*. С. 4).

171 Відділ фондів музею «Дрогобиччина» (далі – ВФМД). ДКМ: KB-2444/A 2046: Soliec topograficzny wsi Ułyczno z uwidocznieniem źródeł solnych. 1 арк.

172 Там само.

173 Там само.

174 Там само.

солянки, 23 листопада 1905 р. старший гірничий та гутничий урядник стебницької соляної управи Кароль Маньковський¹⁷⁵ провів ревізію соляних джерел Уличного і подав докладний звіт до соляної управи Дрогобича¹⁷⁶. Зауважимо, що в різний час Стебницька соляна управа долучалася згідно із дорученнями Дрогобицького уряду до процесу ревізій соляного промислу Уличного. До того ж, відповідно до санітарного проєкту 1892 р., Уличне входило до Стебницького округу по охороні здоров'я, зокрема на виробництві¹⁷⁷.

Вочевидь час від часу до справи проведення ревізії Уличного, долучалася і справа інших сусідніх сіл, які не мали власних соляних урядів. Як зазначалося у звіті, комісар не мав змоги раніше провести аналіз соляних джерел, адже зима 1905 р. була затяжною, а весна, починаючи з квітня, супроводжувалася тривалими дощами та повенями¹⁷⁸. Починаючи від липня 1905 р., стала сонячна погода, що дозволило розпочати роботу соляної комісії в Уличному. 24 липня комісари працювали в Уличному, а 26 липня – в Стебнику та Колпці. Як зазначалося, уличнянський соляний шиб, позначений літерою «А» (згідно з ескізним планом 1903 – шиб № 1), давав з 1 гектолітра (100 л) – 13 кг солі, що було дуже низьким показником, адже солянка добувалася лише із верхніх шарів, а сам соляний шиб був сильно затоплений водою¹⁷⁹. У звіті К. Маньковського зазначалося, що, за свідченнями місцевої громади, цей соляний шиб мав глибину 70 сажнів, проте майже повністю стояв у воді, що потребувало нагальної відкачки. Натомість солянка, яку добували із шибу, позначеного літерою «Б», давав з 1 гл – 22 кг солі, тобто вдвічі більше¹⁸⁰. Останній діючий шиб «С», за словами комісара,

175 *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1905.* Lwów, 1905. S. 219.

176 ВФМД. ДКМ: КВ-2462/А 2028: Soliec topograficzny wsi Ulyczno z uwidocznieniem źródeł solnych. 2 арк. Зауважимо, що у каталозі відділу фондів джерело помилково означено, як «Лист управителя гірництва і гутництва К. Маньковського до управління солеварного заводу в Дрогобичі».

177 *Alegata do Sprawozdań Stenograficznych z Trzeciej Sesji Szóstego Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1892.* Alegat 112. 1892. S. 7.

178 ВФМД. ДКМ: КВ-2462/А 2028. Арк. 1.

179 Там само.

180 Там само.

мав дуже добру будову, і був «правдоподібно, значно глибший за попередній», проте давав лише з 1 гл – 8 кг солі¹⁸¹. Крім того, солянка з цього джерела не була доброю, адже, сильно перемішуючись із водою, поступово втрачала потенційні властивості. Комісар зауважив, що, оскільки йому не було виділено достатньої кількості засобів, він не зміг докладніше дослідити цей шиб. Більше того, на виділені кошти він змушений був закупити необхідну кількість дощок для закриття джерела, адже з нього, як і з шибу «А», всі околичні мешканці самовільно і безконтрольно черпали солянку¹⁸². У зв'язку із цим комісар вимагав від уряду виділити найближчим часом необхідні кошти для відкачування води в шибі «А» та будівництві поряд із ним невеликої греблі, які відкрили б доступ для подальших відновлювальних робіт.

У процесі ревізії К. Маньковський виявив ще одне невелике джерело, яке розташовувалося на обривчастих берегах допливу річки Уличнянки. З'ясувалося, що воно було у відкритому доступі і за показниками нагадувало соляні поклади вздовж ріки Колодницьі, проте так само потребувало очищення від річкової води¹⁸³. Зауважимо, що загалом у 1905 р. на території Уличного, К. Маньковський зафіксував, як мінімум чотири соляні джерела, три з яких постійно експлуатувалися. Висновок комісії був доволі втішний: соляні джерела Уличного мали потенційні можливості для подальшого розвитку.

У 1907 р. Дрогобицька солеварня вкотре була заново обміряна з метою уточнення просторо-ландшафтного зіставлення старих будинків з новими, а також їх розміщення відносно нових дорожніх модернізацій довкола виробництва. Так, у фондах музею «Дрогобиччина» вдалося проаналізувати план і геологічний розріз Дрогобицького солеварного заводу 1907 р. з масштабом 1:1000¹⁸⁴ (див. ілюстрацію 36). За його допомогою сьогодні можна реконструювати місця розташування того чи того виробничого приміщення, житла, складів, а також будинків господарського призначення, тротуарів і доріжок, та, щонайцікавіше, просторову

181 ВФМД, ДКМ: КВ-2462/А 2028. Арк. 1зв.

182 Там само.

183 Там само.

184 ВФМД, Од. зб. А-2025. Арк. 1.

локацію паркових зон соляного заводу напередодні Першої світової війни.

На плані зокрема позначено вхідні ворота, смоляні шахти № 1 і № 2, виварувальний цех, соляний склад, завантажувальний цех, рейковий конвеєр, вапнярку зі складом, заводські стайні, склад будівельних і виробничих матеріалів, будівлю урядової канцелярії, житлові будинки урядників, квартиру головного адміністратора із складськими приміщеннями і господарськими будівлями, житлові будинки інших службовців, контрольну касу, склади дерева та ін.

Економічна криза тривала недовго, відтак вже у 1908–1909 рр. робота Дрогобицької солеварні почала поживлятися. До нашого часу збереглися документ Самбірського окружного суду від 11 червня 1909 р.¹⁸⁵, який засвідчував стягнення оплати платежу Споживчого соляного товариства в Дрогобичі. Крім того, соляне товариство змушене було погасити старіші борги перед солеварнею, зокрема, згідно з квитом від 26 червня 1909 р., 4 корони 12 гелерів¹⁸⁶. З іншого податкового касового квиту дізнаємося, що 7 травня 1912 р. Дрогобицькій солеварні власні кошти перераховував Владислав Бельдовський¹⁸⁷ із Кракова, куди, вочевидь, також постачалася продукція¹⁸⁸.

Під час важких для Дрогобиччини «кривавих виборів» до австрійського парламенту міська влада та соляне господарство підпали під вплив політичного піару місцевої політичної єврейської групи «Левенштайна і Файерштайна» у зв'язку із чим, поряд із численними дискурсами, підкупамі поліції та наклепами «жовтої преси», політики почали видавати додаткові фінансові дотації для модернізації соляного виробництва в Дрогобичі з метою отримання додаткових голосів та підвищення авторитету. Звичайно, усі ці фінансування здійснювалися шляхом не прямих вливань коштів, а через офіційні органи, які мали вплив на соляну адміністрацію. Врешті і адміністрація солеварні вміло користувалася виборами

185 Архів горища солеварні (знахідка 2021 р.). Документ із аркушем № 332.

186 Там само. Документ із аркушем № 367.

187 У 1922 р. побачила світ цікава брошура його авторства про пережиті події Першої світової війни в Яблонові: Bełdowski Wł. *Wspomnienie o Brygadzierze (Rok 1914 w Jabłonkowie)*. Kraków, 1922.

188 Архів горища солеварні (знахідка 2021 р.). Касовий квит Владислава Бельдовського з Кракова № 34 811.

впродовж другої половини XIX – початку XX ст., адже практично під час кожної політичної кампанії завод отримував нові дотації, які йшли на розбудову. Так, у музеї «Дрогобиччина» зберігається лист Міністерства фінансів у Відні від 4 серпня 1911 р. до крайової дирекції у Львові в справі будівництва нової котельної установки на солеварному заводі у Дрогобичі¹⁸⁹.

У 1911 р. адміністрація солеварного заводу Дрогобича розпочала активну розробку проектно-кошторисних документацій з метою ремонту та модернізації виробництва. Наприклад, ще 30 січня 1911 р. управління солеварні в Дрогобичі направило листа до крайової дирекції скарбу щодо підсумків ревізії статистичного обчислення роботи фабричного комина та з метою кращого проектування нової котельні для заводу¹⁹⁰ (див. *ілюстрацію 37*). У своєму листі начальник солеварні і старший гірничий радник Вацлав Пшетоцький зауважив, що ревізія і перевірка комина завершилася ще 22 листопада 1910 р., підсумки котрої 13 грудня затвердило Дрогобицьке староство.

Чи не вперше в історії солеварні 4 серпня 1911 р. міністерство фінансів у Відні направило спеціальний лист до крайової дирекції фінансів у Львові в справі нагальної потреби будівництва котельної установки на солеварному заводі в Дрогобичі¹⁹¹. Відтак справа набула більш розлого характеру, адже мала підтримку безпосередньо у столиці імперії.

Того ж року було розроблено і розпочато втілення проекту розширення ставу на території Дрогобицького солеварного заводу, а також спорудження очисних конструкцій для очищення і пом'якшення води. Кошторисний план проекту було затверджено 16 листопада 1911 р. В описі проекту, укладеному і затвердженому референтом цісарсько-королівської крайової дирекції скарбу п. Мазуркевичем, його виконавцем було затверджено інженера Броніслава Віршляйна¹⁹². 23 листопада 1911 р. цей проект було остаточно затверджено на суму 136 361 зл., які передбачали будівництво очисних споруд, які могли б перерахувати 1 000 кубічних

189 ВФМД, Од. зб. А-2037. 2 арк.

190 Там само. Од. зб. А-2031. 2 арк.

191 Там само. Од. зб. А-2037. 2 арк.

192 Там само. Од. зб. А-2029. 2 арк.

метрів води чи соляної води після переробки в процесі відвару¹⁹³. Завершення робіт було заплановано на 1912 р. До нашого часу також зберігся лист міністерства фінансів у Відні від 2 березня 1912 р. до крайової дирекції скарбу у Львові щодо розширення ставу на солеварному заводі в Дрогобичі, в якому міністр фінансів Австро-Угорщини заявив про фінансову підтримку та нагальність ствердження проєкту¹⁹⁴.

Щоправда, задуманий раніше проєкт будівництва нової котельні, розширення ставу і побудови устаткування для очищення води, представлений управлінням Дрогобицького солеварного заводу крайовій дирекції скарбу у Львові, був затверджений лише 31 травня 1913 р.¹⁹⁵ Одночасно керівництво солеварні продовжувало справу із будівництва нової котельні. Додаткові роз'яснення в окремому листі від заводу було надіслано крайовій дирекції скарбу у Львові 10 квітня 1913 р., де аргументувалася нагальна потреба у справі пришвидшення ствердження проєкту на будівництво котельні і забезпечення водою солеварного заводу¹⁹⁶.

Урешті-решт у січні 1913 р. технічний звіт до проєкту забезпечення водою Дрогобицького солеварного заводу, який уклав львівський інженер Оттон Надольський¹⁹⁷. На 23-х сторінках було докладно розписано загальні потреби модернізацій водних ресурсів, потребу в котельні і т. д. І хоча роботи все ж були розпочаті у 1913–1914 рр. Перша світова війна завадила впровадженню усіх задумів солеварів.

Солеваріння Дрогобича у роки воєнних лихоліть і західноукраїнського державотворення

Історія Дрогобича та його околиць періоду російської окупації у період Першої світової війни на сьогодні досліджена лише в окремих аспектах, зокрема щодо: воєнних кампаній серпня 1914– травня 1915 рр.¹⁹⁸, політики етнофобії російського царату до населення,

193 ВФМД. Од. зб. А-2037. Арк. 1–1зв.

194 Там само. Од. зб. А-2047. 2 арк.

195 Там само. Од. зб. А-2033. 4 арк.

196 Там само. Од. зб. А-2034. 4 арк.

197 Там само. Од. зб. А-2036. 23 арк.

198 Крип'якевич І. *Галичина під час Російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915* / Написав Іван Петрович. Львів, 1915. С. 16; *Московська окупація Галичини 1914–1917 рр. в свідченнях сучасників (Галицький архів)* / упор. В. Семенів. Львів, 2018. С. 33.

тотальних наслідків російської окупації, окремих питань розвитку духовно-релігійного життя і освіти на Дрогобиччині¹⁹⁹. Натомість історія стратегічних об'єктів «Галицької Каліфорнії», таких як нафтові родовища, нафтопереробні заводи та соляний промисел, цегельний завод і транспортні установки та станції, на ґрунті котрих, фактично, зароджувалися «загарбницькі апетити» Російської імперії до Прикарпаття, досі залишалися поза увагою дослідників.

Спокійне життя мешканців Дрогобиччини закінчилося щойно у промислових районах австрійська влада оголосила консервацію стратегічних об'єктів: нафтових шибів та рафінерій, а також підготовку до військової реорганізації, яка була завершена практично на початку серпня 1914 р. Після невдалої для австрійської армії Галицької операції, яка відбувалася впродовж 5 серпня – 13 вересня 1914 р., на Дрогобиччині лінія фронту серйозно змінилася²⁰⁰, австрійські війська в процесі Городоцької битви (5–12 вересня 1914 р.) розпорошилися. З вересня 1914 р. австрійські відділи залишили Стрий, а значна їх частина відступила до Дрогобича, Лішні та Нагуєвич, направляючись у напрямку Карпат. Згідно з даними краківської газети «Нова реформа» від 7 лис-

199 Лазорак Б., Лазорак Т. Дрогобицька цісарсько-королівська гімназія імені Франца Йосифа I в часі Першої світової війни (1914–1916): невідомі епізоди про «передень» війни, російську окупацію і не тільки. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Посвіт, 2013. Вип. 4. С. 29–63; Лазорак Б. Парафіяльні втрати та проблема сиріт в парафіях Дрогобицького деканату в часі Першої світової війни (1916 р.). *Тези III-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи (Дрогобич, 26–27 березня 2015 р.)*. Дрогобич, 2015. С. 80–82; Йоґо ж. Церковні джерела про наслідки російської окупації в парафіях Дрогобицького деканату (1916–1917). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, Дрогобич, 2015. Вип. 12. С. 32–54; Йоґо ж. Секретна папка начальника Дрогобицького повіту капітана Олександра Тілла як аргумент російської українофобії в Галичині (1914–1915). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2015. Вип. 26. С. 339–364; Ільницький І. Нафтопереробна промисловість Галичини в умовах Першої Російської окупації краю (вересень 1914 – червень 1915 рр.). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 23. С. 299–300.

200 З вересня 1914 основним укріпленнями в напрямку Дрогобицького підгір'я залишався Стрий. Після того як з вересня росіяни окупували Стрий, основними опорними пунктами стали Дрогобич та Самбір (Коленковський А. *Маневренний період першої мирової... Схеми № 67, 68*)

топада 1914 р., козацькі загони російської армії увійшли у місто Стрий 8 вересня 1914 р. і розпочали рух у напрямку Дрогобича. 6 вересня 1914 р. в Дрогобичі розпочалася масова евакуація населення з міста²⁰¹.

Згідно зі спогадами Казимири Роланд-Заморської, 11 вересня 1914 р. о 3 00 год ранку мешканців міста розбудив несамовитий гуркіт гармат, які стріляли неподалік міста. Невдовзі у місті знову наступила кількаденна тиша, і лише після цього Дрогобич охопило неймовірне спустіння. Завдячуючи австрійському офіцерові на прізвище з абрєвіатурою «R», який опікувався родиною Заморських, під час перших баталій, а також з огляду на воєнний час, коли родина не мала права викривати його повного імені в спогадах, вони нарешті після обіду 14 вересня розпочали власну нелегку евакуацію²⁰². Наприклад, 7 вересня 1914 р. до містечка Шмітц коло Берна евакуювався із родиною (вісім осіб) касир Дрогобицької солеварні Роман Джулинський, який оселився на вул. Подебрацька, 1/1486²⁰³. Цього ж дня разом із родиною із семи осіб до Відня емігрував урядник соляного заводу Францішек Реруткевич, який оселився на вул. Гофбауєргасс, 1/3. Відомо, що 8 вересня 1914 р. зі Стебницької солеварні евакуювався із родиною касир Юзеф Стельчик (в м. Балігруд)²⁰⁴.

На нашу думку, Дрогобич був початково захоплений перед 10 вересня 1914 р. різними частинами російської армії: кінною дивізією О. Калєдіна та чотирма полками донського козацького кінно-артилерійського дивізіону і туркестанської кінно-гірської батареї генерал-майора Олександра Багалдіна²⁰⁵. Безпосередньо 16 вересня 1914 р. в Дрогобичі було офіційно запроваджено окупа-

201 Докладний опис цієї евакуації нещодавно вдалося віднайти в особистому архіві дрогобицького судового канцеляриста, поляка Валєріана Улицького (згодом був убитий радянськими спецслужбами у Катині. Див.: Архів Науково-дослідної лабораторії археології та краєзнавства історичного факультету ДДПУ ім. І. Франка (далі – АНДЛАКІФ ДДПУ). Ф. Валєріана Улицького. Спр. 1: Опис мандрівки в пошуках притулку з 6.09.1914 р. до 16.06.1915 р.). 43 арк.

202 Ibid.

203 *Księga pamiątkowa i adresowa wyгнаńców wojennych z Galicyi i Bukowiny 1914–1915 oraz Album pamiątkowe. Cz. 3. Prowincya i Bukowina / Opracowano według Dra Antoniego Chmurskiego. Wiedeń, 1915.*

204 Ibid.

205 Валь Э. *Кавалерийские обходы генерала Калєдина, 1914–1915 гг.* Таллин, 1933. С. 12.

ційну владу і адміністрацію, а 19 вересня у дію вводилася постанова воєнного генерал-губернатора Галичини графа Бобринського, яка була видана у Львові і стосувалася нових порядків у краю²⁰⁶.

У містах і містечках залишалися ради і бургомістри, а в селах – війти. Керівником Дрогобицького повіту став Дмитро Сазонов, через короткий час – Рапота, якого невдовзі замінив капітан Олексій Тілло (в І. Кип'якевича згадується «капітан Ан. Ал. Тілло»²⁰⁷). Його помічниками були Антон Олександрович Печковський (адміністративно-господарські питання) і Федір Федорович Красницький (поліційні і канцелярські справи)²⁰⁸. Бургомістром Дрогобича в період урядування капітана О. Тілла було призначено Тюніна, а управителем солеварень – інженера М. М. Івасечка. Останній згодом прийняв управу над соляними жупами Сільця, Стебника та Уличного.

Як відомо, перші козачі загони, які хаотично увірвалися в околиці Дрогобича ще 5 вересня 1914 р., мали за мету спробувати захопити або розвідати ситуацію щодо стратегічних об'єктів міста Дрогобич, передовсім біля нафтопереробних заводів «Галичини», «Австрії» і «Польмін», соляного заводу тощо. Цього дня інтендант Кубанської козачої дивізії капітан Бельський видав розпорядну записку такого змісту: *«Пред'явник цього Фердинанд Гофбауер залишений старшим в державному соляному заводі. Згідно наказу начальника дивізії, прошу його не чіпати»*²⁰⁹. Таким чином, завод було наказано запустити в дію, щоправда, працівники почали працювати лише частково з 9 вересня, а на повний режим дня перейшли з 22 вересня 1914 р.²¹⁰ 8 вересня воєнний комендант Дрогобича осавул Ткачов ствердив посвідчення наступного змісту: *«Згідно наказу Командира I-ї Кубанської козачої дивізії, Карл Банко залишається на посаді директора соляного заводу в Дрогобичі. Він зобов'язується негайно розпочати необхідні роботи в заводі, вести*

206 Садовий В. *Лицар в збруї для міста Дрогобича*. Дрогобич, 2010. С. 8.

207 Крип'якевич І. *Галичина під час Російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915* / Написав Іван Петрович. Львів, 1915. С. 16; *Московська окупація Галичини 1914 – 1917 рр. в свідченнях сучасників (Галицький архів)* / упор. В. Семенів. Львів, 2018. С. 33.

208 Кріль М. *Роки першої світової війни...* С. 122.

209 Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАУЛ). Ф. 694. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 24.

210 Там само.

грошову і матеріальну звітність у всіх справах закладу і щотижня подавати звіт по виконаній роботі коменданту міста»²¹¹.

У 2017 р. нам вдалося опрацювати унікальний секретний документ часів російської окупації соляного заводу в Дрогобичі, який станом на сьогодні дає змогу повністю реконструювати справжні плани шовіністичних російських загарбників, а також методику їх окупаційної політики серед поневолених національних громад Дрогобича²¹². Відтак матеріали нашої розвідки вповні стануть серйозним доповненням до історії солеварні часів російської окупації у жовтня 1914 – травні 1915 рр.

На жаль, на сьогодні відсутня повна інформація про збережені до нашого часу історичні джерела, значна частина яких була засекречена ще під час російської окупації. При цьому інша їх частина у різний час усіма можливими методами вивозилася до архівосховищ Росії. Відзначимо, що проблема інкорпорації Галичини до складу Російської імперії та програма повного її злиття з іншими територіями, як довготривале стратегічне завдання, мають сьогодні чимало дискусійних контекстів. Досі не вивчено питання використання ресурсів соляного промислу Галичини для оперативного забезпечення фронту російської армії, адже саме це було запорукою пришвидшення темпів роботи місцевої промисловості загалом.

Згідно із циркуляром генерал-губернатора Галичини графа Георгія Бобринського від 27 вересня 1914 р., окупаційній російській адміністрації було запропоновано терміново конфіскувати усе рухоме і нерухоме майно у тих мешканців Галичини, які евакуювалися із австрійською армією подалі від фронту, не залишивши на місцях довірених осіб чи родичів. Більше того, тотальна конфіскація стосувалася передовсім тих мешканців, котрі чинили «враждебныя действия по отношению къ русскому войску...»²¹³. Щоправда, ситуація із промисловими стратегічними об'єктами

211 Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ). Ф. 694. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 24–24зв.

212 Лазорак Б. «Его сиятельству господину военному генераль-губернатору Галиции...»: Доповідна записка російського інженера про стратегічне значення окупованого соляного заводу в Дрогобичі (1914 р.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2017. Спец. вип. III. С. 129–149.

213 ЦДІАУЛ. Ф. 694. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1–1зв.

була дещо іншою, позаяк у нафтовому та соляному промислах окремі представники колишнього австрійського персоналу продовжували працювати. Часткову увагу генерал-губернатор просив звертати на ревізію винокурних заводів та дрібних гуралень²¹⁴, які також потрапили до стратегічної програми економічної окупації краю. Розуміючи статус Галичини як сільськогосподарського краю, російська окупаційна влада добре орієнтувалася у колосальних запасах місцевих корисних копалин. У зведеній відомості про стан промисловості в Галичині у вересні 1914 р. зазначалося стратегічне значення: нафти, солі, каїніту, гірського воску, кам'яного вугілля, цинку, олова та ін.²¹⁵.

У § 15 тимчасового положення про управління фінансовими справами Галичини зазначалося, що адміністративні і господарські витрати з експлуатації тютюнової та соляної монополії (відповідно до пункту 8 статті 403 «Положення про польове управління військ у воєнний час») належать юрисдикції Воєнного генерал-губернатора Галичини, який діє згідно із бюджетом, поданим уповноваженими у справах фінансів та з урахуванням прибутків від згаданих підприємств²¹⁶. Водночас, відповідно до § 16, тютюнова та соляна монополія повністю переходила під нагляд Тимчасового управління фінансовими справами Галичини і Буковини. До його компетенції входив контроль за: податками, прибутками, видатками, постачанням службового персоналу гербовими знаками та канцелярськими бланками, веденням кадастрових книг і планів, наглядом за діяльністю податкових ревізорів, веденням звітності та ін.²¹⁷.

Цілком не випадково у вересні 1914 р. з метою ревізії промисловості Східної Галичини з наказу міністра торгівлі та промисловості Російської імперії С. Тімашева сюди було направлено гірничого інженера міністерства, дійсного статського радника Г. Ф. Марковського. Ця технічна ревізія нафтового та соляного промислів була вкрай необхідною, позаяк через потужну оборону перемишльського форту австрійською армією ситуація в Прикарпатті

214 ЦДІАУЛ. Ф. 694. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 12.

215 Там само. Спр. 11. Арк. 1.

216 Там само. Спр. 1. Арк. 80.

217 Там само. Арк. 80зв.

залишалася нестабільною. З огляду на сказане вище максимальний видобуток та обробка корисних копалин в регіоні були ризикованими²¹⁸.

Стосовно вищесказаного до нашого часу збереглася рідкісна доповідна записка російського гірничого інженера Г. Ф. Марковського²¹⁹ на ім'я генерал-губернатора Галичини графа Георгія Бобринського, яка стосувалася розвитку соляної промисловості в Галичині (*див. ілюстрацію 38*). Цікаво, що центральне місце в описі солеварного промислу Галичини у записці відводилося давньому соляному заводу в Дрогобичі, який позиціонувався як найбільш прибутковий та взірцевий у плані якості виробництва, стратегічного місця розташування та довгої традиції торгівлі сіллю. Порівнюючи діяльність дев'яти соляних заводів Східної Галичини (Ляцьке, Дрогобич, Стебник, Болахів, Долина, Калущ, Делятин, Ланчин та Косів), Г. Марковський не тільки аналізує економічний потенціал кожного із них та їх родовищ (кам'яної та сирої солей), але й наводить статичні показники щодо внутрішньої фінансової перспективи у розвитку цих підприємств, враховуючи точні суми витрат на утримання промислу та прибутків від проданої солі. Серед іншого автор записки намагався визначити позитивні і негативні фактори, які впливали на розвиток соляного промислу як в умовах воєнного стану, так і після найближчого підписання можливого мирного договору. З іншого боку, під час ревізії Г. Марковський з'ясував і подав на розгляд генерал-губернатора найбільш оптимальні шляхи реорганізації соляного промислу на користь російської окупаційної влади із мінімальними витратами для потреб тих мешканців, родичі яких воювали на боці Австро-Угорщини.

218 Ільницький І. Нафтопереробна промисловість Галичини... С. 299.

219 Російський інженер. Під час організації побудови Балахано-Сабунчинської церкви Преподобного Макарія єгипетського в м. Баку брав активну участь у розробці її проекту і з 28 березня 1898 р. входив до числа комітету з будівництва храму під керівництвом окружного інженера другого Кавказького гірничого округу Ф. Є. Гаврилова. Приблизно з цього ж часу Г. Марковський обіймав посаду його заступника і виконував функції гірничого інженера. У 1901 та 1902 рр. Г. Ф. Марковський також обіймав посаду помічника окружного інженера Кавказького гірничого управління російської імперії. На початку Першої світової війни почав працювати у Міністерстві торгівлі і промисловості Російської імперії і обіймав чин статського радника. При міністерстві виконував профільну функцію з аналізу та ревізій промислових об'єктів окупованих територій. Див, наприклад: Ільницький І. Нафтопереробна промисловість Галичини... С. 299–300.

Для історії Дрогобича, мабуть, найважливішим у цих матеріалах є наявність даних, які засвідчують про перший прихід російської окупаційної влади в Дрогобич (перед 10 вересня 1914 р.)²²⁰, час відновлення роботи соляного заводу та його внутрішню організацію і підпорядкування. Унікальним для дослідників соляного промислу Дрогобича виявився докладний опис процесу солеваріння, яке діяло під час як австрійського, так і російського управління, зі збереженими традиціями добування, випарювання, фасування, зберігання, транспортування та продажу солі. Чи не вперше вдалося проаналізувати значення солеваріння для дрогобичан у плані як побутових, так і військових потреб. Основний текст ревізії та пропозицій у доповідній записці інженер уклав 20 жовтня 1914 р. і подав на розгляд генерал-губернатору Г. Бобринському. Відтак до цього часу ревізор змушений був опитати чимало львів'ян-промисловців та працівників дев'яти потужних соляних промислів для того, щоб визначити загальну ситуацію із виробництвом та продажем солі.

Спеціальну ревізію Дрогобицького соляного заводу Г. Марковський проводив 23 жовтня 1914 р., у ході якої виявив, що тут працювали робітники із старої адміністрації, оскільки молодше покоління воювало у складі австрійської армії. Дрогобицький соляний завод, як і раніше, мав два потужні джерела: «старостинське» та «королівське». Щоправда, робота підприємства була частково паралізована через воєнний стан та брак коштів на закупівлю необхідного обладнання. Як виявилось, робота на заводі була відновлена 22 вересня 1914 р. з дозволу інтенданта I-ї Кубанської козацької дивізії капітана Белецького. Згідно з наказом начальника цієї дивізії, старшим соляного заводу в Дрогобичі було залишено дрогобичанина Фердинанда Гофбауера. 9 вересня 1914 р. комендант Дрогобича осавул Ткачов призначив Карла Бланко директором цього заводу і зобов'язав його повністю відповідати за усі роботи, вести грошову документацію та матеріальну звітність із відповідним поданням для російської комендатури міста.

²²⁰ Дрогобич був захоплений різними частинами XI-ї армії Російської імперії: кінною дивізією генерала Олександра Каледіна та 4-ма полками донського козацького кінно-артилерійського дивізіону і туркестанської кінно-гірської батареї генерал-майора Олександра Багалдіна (Валь Э. *Кавалерийские обходы генерала Каледина, 1914–1915 гг.* Таллин, 1933. С. 12).

При цьому впродовж 22 вересня – 5 листопада 1914 р. було вироблено лише 3 284 метричні центнери солі. Врешті значна частина соляних запасів у різний час була розграбована²²¹. Не випадково 29 вересня 1914 р. осавул Ткачов зобов'язав тимчасове управління міста терміново вивести соляний завод на повну потужність²²². З інших джерел довідуємося, що до кінця травня 1915 р. начальником Дрогобицького повіту був Олександр Олександрович Тілло, а його помічниками працювали Антон Олександрович Печковський та колезький реєстратор (станційний наглядач) Антон Матейович Мражницький. Згодом посаду реєстратора обійняв Федір Федорович Красницький²²³.

11 листопада 1914 р. львівська газета «Польське слово» опублікувала статтю, присвячену підсумкам діяльності Г. Марковського в Галичині²²⁴. Так, саме в цей час Міністерство торгівлі та промисловості отримало від делегованого з Санкт-Петербурга в Галичину інженера Г. Марковського докладний звіт про розвиток та діяльність на території Галичини усіх урядників торгівлі і казначейства. Зі звіту стало відомо, що Г. Марковський здійснював ревізію тютюнової, соляної, нафтової та інших видів промисловості з метою встановлення уніфікованої системи акцизів. При цьому у Галичині до неї Г. Марковський залучив колишнього агента Міністерства торгівлі і промисловості у Відні – пана А. Остроградського. Саме він, згідно із розпорядження графа Г. Бобринського, очолив нагляд за діяльністю Дрогобицького нафтопереробного заводу²²⁵. Загалом мета ревізії полягала у тому, щоб з'ясувати економічні та торговельні можливості Галичини для перетворення її на досконалий ринок для збуту російських товарів. З цією метою до Санкт-Петербурга було надіслано пробні зразки кожного із видів товарів, які були об'єктом ревізії Г. Марковського і мали серйозний попит в окупованій Галичині, у тому числі славнозвісна дрогобицька сіль²²⁶, яка ставала ще одним приводом для пропагандистської політики оку-

221 ЦДАУЛ. Ф. 694. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 22зв–23.

222 Там само. Арк. 23–24.

223 Там само. Спр. 22. Арк. 3, 6.

224 *Przemysł i handel galicyjski / Wiadomości bieżące. Słowo Polskie*. Lwów, 1914. № 508. S. 2.

225 Льницький І. Нафтопереробна промисловість Галичини... С. 300.

226 *Przemysł i handel galicyjski*... S. 2.

пантів, мовляв: «Галиція – исконное достояние России»²²⁷. Щоправда, добре відомо, що в кінцевому підсумку реорганізація та модернізація промисловості Галичини російською окупаційною адміністрацією, і в Дрогобичі зокрема, лише завдали непоправних збитків на сотні мільйонів рублів, залишивши за собою ганебний слід під час варварського нищення краю в часі евакуації у травні 1915 р.

14 травня 1915 р. від російських розвідувальних частин остаточно були визволені Східниця разом із Рудниками, а також Доброміль, Старий Самбір та Борислав²²⁸. Цього ж дня австрійські війська увійшли до Дрогобича, що сприяло відродженню державної гімназії, хоча того ж дня кілька десятків учнів пройшли мобілізацію (відновлення адміністрації відбувалося до 26 травня). Також було остаточно взято під контроль соляний завод. У цей час сотня Д. Вітовського впродовж 28–29 травня 1915 р. брала активну участь в кривавій битві в околицях Болехова, а 22 червня 1915 р. був остаточно визволений Львів²²⁹.

Після визволення Дрогобича від російських окупантів у 1915 р. солеварний завод повністю перейшов у підпорядкування австрійської адміністрації, зокрема, під контроль тогочасного бургомістра Раймунда Яроша. Впродовж 1916–1918 рр. виробництво солі і її продаж повністю контролювалося військовими регламентами, адже вона мала стратегічне замовлення не тільки на фронт, але й на обмін щодо іншої харчової продукції чи провіанту. 12 листопада 1915 р. дрогобицький староста Гужковський ствердив оголошення для населення Дрогобицького повіту про граничні ціни на сіль, яке було розповсюджено по всіх куточках краю (*див. ілюстрацію 40*). Відтак, кілограм кухонної солі не міг перевищувати граничної ціни 24 галери. Усілякі порушення цього розпорядження у період воєнного часу дуже строго каралися. Відповідно продукція солеварні повністю залежала від цього «державного втручання» у цінову політику, адже наступав час нового етапу Першої світової війни на фронтах.

227 Белгородский А. *Галиция – исконное достояние России*. Москва: Изд. Т-ва И. Д. Сытина, 1914. 48 с.

228 *Erster Weltkrieg: Chronik Mai 1915*. URL: http://www.lexikon-erster-weltkrieg.de/Erster_Weltkrieg_Chronik_Mai_1915

229 Боберський І. Українські січові стрільці в Карпатах... С. 32.

З приходом до влади уряду ЗУНР солеварний завод потрапив під загальну програму націоналізації (українізації), відповідно до якої контроль за виробництвом повністю переходив українській державі. Щоправда, в період постійних військових конфліктів із польськими військами в Дрогобичі вперше у 1914–1919 рр. виникла найбільша харчова криза, серед ключових причин котрої став «дефіцит як кухонної харчової солі, так і солі для худоби».

Під час однієї із перших нарад делегатів сільських громад та організацій Дрогобиччини в рамках роботи Української національної ради, яка засідала 15 грудня 1918 р. в будинку колишньої повітової ради Дрогобича, чи не вперше було піднято питання про стабільність постачання солі сільським господарям, від чого залежало і утримання провіанту для усієї армії та його постачання на фронт. Харчове питання та дискусію розпочав Володимир Крисько, який закликав селян до збору харчів для українського війська. Вчитель державної української гімназії (колишньої австрійської) п. Мацюрак і собі закликав учителів, що мали власні господарства, долучитися до справи. Водночас депутат Української Національної Ради Дрогобича п. Олексюк попросив про негайне виділення солі для сільського населення з метою стабілізації їхнього господарства²³⁰.

Водночас уряд ЗУНР у Дрогобицькому повіті зіткнувся із проблемою ускладнення ввезення харчових продуктів і солі, адже Дрогобич залишився практично відрізаним від джерел їжі, а мешканцям все більше загрожував голод²³¹. Те саме стосувалося дров – їх усе більше не вистачало на холодний період. Згідно зі свідченнями Фана Рубеля, українські патрулі часто конфіскували товари, які до міста постачали євреї, незважаючи на те, що накладні і чеки були в порядку²³². Щоправда, дефіцит зростав не тільки в Дрогобичі, але й у Стебнику та Бориславі. Наприклад, у Стебнику діяла соляна шахта «Саліна», у якій прямо забороняли продавати сіль єврейським купцям і навіть єврейським споживчим кооперативам. Така ситуація, на думку єврейської історіографії, була пов'язана із недо-

230 *Дрогобицький листок*. 1918. 15 грудня. Ч. 6. С. 3–4.

231 Фан Р. Історія Єврейської національної автономії в період Західно-Української республіки... С. 111.

232 Там само.

вірою до євреїв з боку влади. І це фактично є правомірним, адже уряд ЗУНР добре розумів загрозу перекупки солі за завищеними цінами, яку часто можна було спостерігати на інших ринках. Тобто поряд з дефіцитом зростала і неконтрольована продовольча спекуляція. Були випадки, коли на ринку Дрогобича чи Стебника, які були фактично з околичними селами «соляними столицями Галичини», за кілограм солі просили не 32 галери (1 галер = 1/100 австрійської крони), як це було за панування австрійської влади, а 1,50 корони²³³. У цих умовах сіль стала контрабандним товаром: існувала непідтверджена думка, що її можна було отримати лише в українців за ціною від 4 до 5 крон²³⁴. З іншого боку, у зв'язку із заблокованим сполученням між Бориславом і Віднем, у якому розміщувалися центральні офіси нафтових фірм і мешкали власники, ускладнився шлях інших видів товарів до Відня і навпаки. Добре відомо, що дирекції нафтових шибів у Бориславі чи Східниці однаково залежали від наказів і грошових переказів віденського центрального бюро. Саме тому блокада сполучення на ґрунті товарообігу між Дрогобиччиною і Віднем зупинила роботу 25 % нафтових копалень. Крім того, незадоволення урядуванням влади ЗУНР зростало і через збільшення безробіття серед різних національних громад²³⁵.

Загалом події з продовольством у Дрогобичі викликали серйозний резонанс серед представників влади ЗУНР у Відні, адже, згідно з офіційними даними, ніхто не знав про блокаду ввозу продовольства з-зовні. Зважаючи на продовольчу проблему, а також випадки із погромами стосовно української поліції щодо євреїв у Тернополі, Старому Самборі, Стрию у лютому 1919 р. Східногалицька єврейська національна рада передала уряду Дрогобицької єврейської національної ради меморандум, у якому зазначалася потреба досягнути успіху в перемовинах із урядом ЗУНР міста Дрогобича у таких питаннях²³⁶:

1. Чітко визначити компетенції цивільної та військової влад, щоб запобігти «перевищення повноважень» з боку останньої.

233 Фан Р. Історія Єврейської національної автономії в період Західно-Української республіки... С. 111.

234 Там само.

235 Там само.

236 Там само. С. 116–118.

2. Створити міську або державну поліцію, працівники якої носили б розпізнавальні знаки, і доручити їй охорону порядку, щоб неправомочні солдати більше не могли брати на себе повноваження владних органів і завдавати кривди цивільному населенню.
3. Цілковито зняти обмеження на торгівлю харчовими продуктами та іншими необхідними товарами в краї, а також – ураховуючи зростання цін – дозволити вільне ввезення товарів з-за кордону. Конкуренція, що постане в результаті цього, зупинить нелегальну торгівлю швидше, ніж накази та покарання.
4. Забезпечити вільне пересування; для цього потрібно видати дозволи на виїзд за кордон, а також паспорти для поважних купців і промисловців – на 3 та 6 місяців – щоб вони могли виїждати за кордон, адже це вкрай необхідно для нафтової індустрії.
5. Припинити стягувати плату за перепустки; можливо, зменшити гербовий збір і зробити його таким, яким він був за часів Австрійської імперії.
6. Провести вибори до місцевої адміністрації, щоб євреї теж могли ввійти до її складу. Звичайно, євреї охоче братимуть участь і в виконанні обов'язків громади.
7. Реорганізувати міську Харчову Управу в такий спосіб, щоб до неї могли входити лише мешканці міста, і щоб у ній працювала належна кількість єврейських представників.
8. Створити регульовану систему пасажирського та вантажного транспорту (щоб уможливити ввезення та вивезення товарів) і регульовану систему поштового транспорту – як усередині країни, так і між країною та закордоном.
9. Регулювати продаж товарів, на які поширюється державна монополія (для прикладу, сіль, тютюн); встановити на них єдині ціни, щоб запобігти виникненню надмірних цін.
10. Видати урядову постанову про те, що доки не з'являться нові закони, продовжують діяти старі австрійські закони – щоб запобігти самочинній законодавчій діяльності канцелярських працівників.
11. Призначити єврейських представників у Нафтовій Раді, за пропозицією єврейської національної ради. Місцева влада не може призначати лише тих, кого хоче.

12. Щодо шкільної освіти: віддати належні розпорядження повітовій Шкільній Раді та директорам гімназій, щоб вони з повагою ставилися до обіцяної євреям національної автономії.

Варто зауважити, що значна частина прохань та пропозицій єврейської ради мали доцільність, адже проконтролювати діяльність поліції було дійсно важко, так само, як і роботу світських урядників, які могли спекулювати цінами і продовольством. Щоправда, варто зазначити, що в часі війни торгувати з територіями, де керувала ворожа влада, було недоцільно для обох сторін. Уряд ЗУНР у Відні після наради, передав делегатом від Дрогобича паном Гошовським відповідне завдання ствердити продовольчі послаблення обігу товарів у Дрогобичі, але коли той поїхав додому, на адресу Східногалицької єврейської ради прийшов лист у якому йшлося, що: *«Протягом останніх днів харчове забезпечення в нашому місті не тільки не покращилося, але настільки погіршилося, що – якщо нам негайно не допоможуть – населенню загрожує голод. Випадки голодної смерті почалися вже кілька тижнів тому, але протягом останнього тижня вони трапляються з тривожною частотою»*²³⁷. Ситуація ускладнилась, ще й у зв'язку із наближенням весни, коли потрібно було заощаджувати зерно для весняних посівів, а сіль – для худоби.

Не було дозволено нічого самовільно реквізувати, лише здійснювати замовлення виключно через повітових комісарів, які ці затребування, при цьому навіть малозначимого характеру, спрямовували до громадських вїттів. У цій операції оплата здійснювалася або грішми, або нафтою, сіллю, цукром чи іншими видами сировини. Гроші одержувала армія із Державного Секретаріату, а нафту, віск і сіль – виключно з Дрогобича, лише цукор і подекуди зерно зі Східної України. При цьому, як і в інших районах, військові в Дрогобичі мали у своєму розпорядженні склади харчів, одягу, взуття, кравецькі і шевські верстати та пекарні. Без належного планового розподілу харчування усі операції та й врешті побутове щоденне життя були б неможливими²³⁸.

237 Фан Р. Історія Єврейської національної автономії в період Західно-Української республіки... С. 111.

238 *Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях. (Матеріали до історії)* / Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Т. 1. Вінніпег, 1958. С. 264.

* * *

Отже, у XIX – на початку XX ст. соляний промисел Дрогобича розташовувався в основному вздовж потоку Серет між двома давніми церквами – у тому ж місці, що і в ранньомодерний період. Розташування поблизу потоку та підніжжя пагорба на перехресті вулиць Горішня брама і Бориславська, з одного боку, давало змогу швидко фільтрувати ропу через особливості ґрунтових покладів, а з іншого, мало негативний вплив на розвиток промислу, оскільки неконтрольовані повені могли швидко паралізувати процес добування соляної ропи. Українська громада Дрогобича до початку Першої світової війни обіймала меншість серед числа урядників, натомість більшість серед зваричів. Урешті всіма силами намагалася долучитися до управління промислом, через що навіть вдавалася до політичних петицій у вищі державні органи. Так, 27 січня 1912 р. від імені гміни Уличного подано петицію з вимогою зміни виборчого права та збільшення кількості українських урядників в державних установах звернувся пан Ківелюк²³⁹. Хоча за різними даними принаймні до моменту розпаду Австро-Угорщини, тобто до 1918 р., контроль за оподаткуванням промислу стабільно здійснювався винятково Дрогобицьким податковим урядом і австрійськими чиновниками з числа поляків або німців²⁴⁰. Ситуація кардинально змінилася в часі українізації соляного промислу під час ЗУНР. У цей час сіль використовувалася для потреб не тільки населення, але й української армії та призупинення продовольчої кризи загалом, адже сіль обмінювалася на інші види споживчих та військових товарів (до середини травня 1919 р.). Врешті, як і в середньовіччі, у добу Габсбургів солеварна справа Дрогобича формувала бренд міста, яке через стратегічну торгівлю «білим злотом» продовжувало бути відомим у купецькому просторі усїєї Західної Європи.

239 *Sprawozdanie Stenograficzne z Rozpraw Galicyjskiego Sejmu Krajowego. 116 Posiedzenie 1 Sesji IX Peryodu. 1912 S. 6199.*

240 *Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiołkami w Królestwie Galicyi, Wielkiem Księstwie Krakowskiem i Księstwie Bukowińskiem z uwzględnieniem wszystkich dotąd zachłych zmian terytorialnych kraju. Lwów, 1918. S. 174.*

Джерела та література

Архів горища солеварні (знахідка 2021 р.).

Архів Науково-дослідної лабораторії археології та краєзнавства історичного факультету ДДПУ ім. І. Франка (далі – АНДЛАКІФ ДДПУ). Фонд Валеріана Улицького. Спр. 1.

Відділ рукописів Національного музею у Львові ім. Митрополта Андрея Шептицького, Ф.: Рукописи кириличні і латинські. Спр. 506.

Відділ фондів «Музею Дрогобиччина». Од. зб. А-2025, А-2029, А-2031, А-2033, А-2034, А-2035, А-2036, А-2037, А-2047; КВ-2444/А 2046; КВ-2462/А 2028; КВ-2462/А 2028.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 694. Оп. 1. Спр. 1, 12, 22.

Archiwum Narodowe w Krakowie. Oddział w Bochni. Z. 203. Sygn. 14.

Андрієвська Т. *Карпатське і прикарпатське солеваріння – найбільші промислові виробництва XV–XVIII ст.* URL: <https://lvivskansen.org/news/solyana-krunytsya-u-skanseni-abo-yak-v-karpatah-sil-varyly/>

Белгородский А. *Галиція – ісконное достояние России*. Москва : Изд. Т-ва И. Д. Сытина, 1914. 48 с.

Валь Э. *Кавалерийские обходы генерала Каледина, 1914–1915 гг.* Таллинн, 1933. 64 с.

Верхратський І. *Каменна соль [описание жуп Дрогобицкой и Стебницкой]. Литературный сборник галицко-русской Матицы, 1871*. С. 144–157.

Галик В. *«Там город преславний Дрогобич лежить...» (вибрані праці Івана Франка про Дрогобич) / упорядкування, передмова і коментарі Володимира Галика*. Дрогобич, 2008, 208 с.

Грицак Я. *Пророку своєї вітчизні. Франко та його спільнота (1856 – 1886)*. Київ, 2006. 632 с.

Дрогобицький листок. 1918. 15 грудня. Ч. 6. С. 3–4.

Іван Франко. *Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах*. Київ, 2008. Т. 53. 832 с.

Льницький І. *Нафтопереробна промисловість Галичини в умовах Першої Російської окупації краю (вересень 1914 – червень 1915 рр.)*. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 23. С. 297–304.

Коленковський А. *Маневренный период первой мировой империалистической войны 1914 г.* Москва: Воениздат НКО СССР, 1940. 368 с., 90 л. схем.

Крип'якевич І. *Галичина під час Російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915* / Написав Іван Петрович. Львів, 1915. 116 с.

Лазорак Б. *«Его сиятельству господину военному генераль-губернатору Галиции...»: Доповідна записка російського інженера про стратегічне значення окупованого соляного заводу в Дрогобичі (1914 р.)*. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2017. Спец. вип. III. С. 129–149.

Лазорак Б. Парафіяльні втрати та проблема сиріт в парафіях Дрогобицького деканату в часі Першої світової війни (1916 р.). *Тези III-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи (Дрогобич, 26–27 березня 2015 р.)*. Дрогобич, 2015. С. 80–82.

Лазорак Б. Секретна папка начальника Дрогобицького повіту капітана Олексія Тілла як аргумент російської українофобії в Галичині (1914–1915). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2015. Вип. 26. С. 339–364.

Лазорак Б. Церковні джерела про наслідки російської окупації в парафіях Дрогобицького деканату (1916–1917). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2015. Вип. 12. С. 32–54.

Лазорак Б., Лазорак Т. Дрогобицька цісарсько-королівська гімназія імені Франца Йосифа I в часі Першої світової війни (1914–1916): невідомі епізоди про «переддень» війни, російську окупацію і не тільки. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Посвіт, 2013. Вип. 4. С. 29–63.

Мельник І. Згадаймо Івана Верхратського. *Збруч*. 26.04.2016. URL: <https://zbruc.eu/node/50747>

Мельник М. Др. Франц Гербіх як дослідник флори Східної Галичини і Буковини. *Збірник фізикографічної комісії НТШ*. Львів, 1925. Т. 1. С. 27–41.

Московська окупація Галичини 1914 – 1917 рр. в свідченнях сучасників (Галицький архів) / упор. В. Семенів. Львів, 2018. 528 с.

Ровенчак І. І. Бальтазар Гакет як географ України. *Історія української географії: всеукраїнський науково-теоретичний часопис*. 2000. Вип. 2. С. 56–62.

Садовий В. *Лицар в зброї для міста Дрогобича*. Дрогобич, 2010, 44 с.

Семик. Заслужений дослідник. *Краківські вісті, 12–13.02.1940*. *Збруч*. 26.04.2016. URL: <https://zbruc.eu/node/86970>

Символическое значение соли и народные суеверия, соединяемые с употреблением. *Руководство для сельских пастырей*, 1873. Т. 1. № 6. С. 179–186.

Тимошенко Л. Нові джерельні свідчення про герб Дрогобича. *Інтернет-газета «Майдан»*, 8 травня 2014. URL: <http://maydan.drohobych.net/?p=28090>

Тимошенко Л. Описи Дрогобича XIX ст. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2003. Вип. VII. С. 552–561.

Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях (Матеріали до історії) / Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. Т. 1. Вінніпег, 1958, 674 с.

Фан Р. *Історія єврейської національної автономії в період Західно-Української Республіки* : пер. с идиш. Львів : Україна модерна: Манускрипт-Львів, 2019. 270 с.

Франко І. Контракт оселення Слободи біля Нагуєвич, дрогибицького повіту, 1779 р. *Студії з поля суспільних наук і статистики. Видає статистична комісія Наукового Товариства ім. Шевченка*. Том. III. Львів, 1912. С. 1–4.

Франко І. Я. *Зібрання творів у 50-и томах*. Київ, 1976. Т. 4. 470 с.; 1978. Т. 14. 477 с.; 1979. Т. 21. 502 с.; 1985. Т. 44. Кн. II. 768 с.

Alegata do Sprawozdań Stenograficznych z Trzeciej Sesyj Szóstego Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1892. Alegat 112. 1892.

Bank austro-węgierski / Telegraf i telefon. *Naprzód: organ polskiej partyi socjalno-demokratycznej*. R. XI. Kraków, 1902. Nr 35. S. 3–4.

Czemeryński K. *O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej Polskiej: w II. Działach (Dział 1: O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej Polskiej; Dział 2: O dobrach koronnych w granicach byłej Rzeczypospolitej Polskiej)*. Lwów, 1870, 290 s.

El. Gdyie ratunek ? *Gazeta Naddniestrzańska. Dwutygodnik polityczno-ekonomiczno-społeczny*, 1886, № 1. S. 1–2.

Erster Weltkrieg: Chronik Mai 1915. URL: http://www.lexikon-erster-weltkrieg.de/Erster_Weltkrieg:_Chronik_Mai_1915

Hacquet B. *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1791–1792 und 1793 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen*. Nürnberg, 1794. T. III. S. 99–100, 161.

Handbuch der Politischen Behörden in Galizien für das Jahr 1868. Lemberg, 1868. 1061 s.

Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1856. Lemberg, 1856. 660 s.

Hückel Ed. Botanische Ausflüge in die Karpathen des Stryer und Samborer Kreises in Galizien. *Verhandlungen der kaiserlich-königlichen zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien*. B. XV. Wien, 1865. P. 49–66; B. XVI. Wien, 1866. P. 237–300.

Kelb M. Die Soolequellen von Galizien. *Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt*. B. XXVI. Wien, 1876. S. 135–208, Taf. I–XIV.

Klapchuk V., Makaruk I. Salt Mining in Galicia (1867–1900). *Skhidnoievropejskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*. 2020. № 17. P. 56–68.

Komisarskie rzody w Drohobycu. *Tygodnik Samborsko-Drohobycki*. Sambor, 1900. № 20. S. 1.

Księga pamiątkowa i adresowa wygnańców wojennych z Galicyi i Bukowiny 1914–1915 oraz Album pamiątkowe. Cz. 3. Prowincya i Bukowina / Opracowano według Dra Antoniego Chmurskiego. Wiedeń, 1915. 1020 s.

Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiołkami w Królestwie Galicyi, Wielkiem Księstwie Krakowskiem i Księstwie Bukowińskiem z uwzględnieniem wszystkich dotąd zachłych zmian terytorjalnych kraju. Lwów, 1897, 1904, 1918.

Ostatnią ofiarą. *Tygodnik Samborsko-Drohobycki: czasopismo polityczno-społeczno-ekonomiczne*. Sambor, 1900. № 23. S. 2.

Przemyśl i handel galicyjski / Wiadomości bieżące. *Słowo Polskie*. Lwów, 1914. № 508. S. 2.

Przy ul. Żupnej. *Tygodnik Samborsko-Drohobycki: czasopismo polityczno-społeczno-ekonomiczne*. Sambor, 1900. № 21. S. 3.

Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w królestwie Galicji i Lodomerji jakoteż w wielkiem księstwie Krakowskiem i księstwie Bukowińskiem, pod względem politycznej i sądowej organizacji kraju wraz z dokładnem oznaczeniem parafii, poczty i właścicieli tabularnych, ułożony porządkiem abecadłowym, z mapą według nowego podziału. Lwów, 1855, 268 s.

Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Lwów, 1868. 274 s.

Stone skarby Karpat. Warzelnictwo soli w dawnej i współczesnej Polsce. *Ilustracja Wielkopolska*. 1929. Nr 3. S. 6.

Sprawozdanie Stenograficzne z Rozpraw Galicyjskiego Sejmu Krajowego. 116 Posiedzenie 1 Sesyji IX Peryodu, 1912. S. 6199.

Stryjska ulica w Drohobyczu. *Tygodnik Samborsko-Drohobycki: czasopismo polityczno-społeczno-ekonomiczne*. Sambor, 1900. № 5. S. 4.

Szematyzmy Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskiem na roky 1870–1914.

Tyfus pliamisty. *Tygodnik Samborsko-Drohobycki: czasopismo polityczno-społeczno-ekonomiczne*. Sambor, 1900. № 22. S. 2.

Tymczasowy podział Dniestru na rewiry rybackie. *Okólnik. Organ Krajowego Towarzystwa Rybackiego w Krakowie*. 1900. № 49. S. 7.

Ulica Żupna w Drohobyczu. *Tygodnik Samborsko-Drohobycki: czasopismo polityczno-społeczno-ekonomiczne*. Sambor, 1900. № 11. S. 3; № 12. S. 3.

W Drohobyczu. *Tygodnik Samborsko-Drohobycki: czasopismo polityczno-społeczno-ekonomiczne*. Sambor, 1900. № 6. S. 4; № 30. S. 2.

Walczy Ł. Kadra urzędnicza w salinach Wieliczki i Bochni w latach 1810–1918. *Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce*. 2012. T. XVIII. S. 31–90.

Богдан ЛАЗОРАК

Стан Дрогобицької солеварні у міжвоєнний період (1919–1939)

Після закінчення війни у 1918 р. та розвалу Австро-Угорської імперії на теренах Східної Галичини, де домінувало українське населення, була створена Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). Унаслідок польсько-української війни (1 листопада 1918 – 18 липня 1919 рр.) і згодом після підписання Варшавського договору (від 21 квітня 1920 р.) та Ризького миру (від 18 березня 1921 р.) територію ЗУНР анексовано Польщею (Друга Річ Посполита) і пізніше перейменовано на Східну Малопольщу. У міжвоєнний період місто Дрогобич в адміністративному плані було центром Дрогобицького повіту Львівського воєводства¹.

У тогочасному Дрогобичі переважало польське і єврейське населення, що було характерним до тогочасних українських міст, які були у складі Другої Речі Посполитої. Для прикладу, за переписом 1921 р. населення Дрогобича дорівнювало 26 756 осіб з-поміж якого поляками були 8 265 осіб, євреями – 11 833, українцями – 6 513 та нечисленну частину становили мешканці інших націо-

1 Більш детально про соціально-економічний, культурно-освітній та політичний розвиток міста Дрогобича у міжвоєнний період див. у: Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.) / Наук. ред. Л. Тимошенко. Дрогобич: Коло, 2009, с. 141–169; Пастух Р. Вулицями старого Дрогобича / Худож. оформл. Р. А. Гимона. Львів: Каменяр, 1991. 165 с., 25 арк. іл.; Шалата М. Дрогобич: Нарис-путівник. Львів: Каменяр, 1986. 86 с.; Дрогобич. Львів: Каменяр, 1964. 140 с.; Дрогобиччина – земля Івана Франка. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1973. Т. I, 840 с.; 1978. Т. II, 246 с.; 1983. Т. III, 560 с.; 1997. Т. IV. 776 с.; Мариняк М. Дрогобич. Ілюстрований краєзнавчий нарис. Львів: Каменяр, 1979. 48 с.; *Mściwujewski M. Z dziejów Drohobycza. Drohobycz: Księgarnia ludowa, 1935. Cz. I. 110 s.; 1939. Cz. II. 205 s.; Mściwujewski M. Królewskie wolne miasto Drohobycz. Lwow; Drohobycz, 1929. 35 s. ma in.*

нальностей. Така ж тенденція спостерігалася і через 10 років – на початку 30-х рр. ХХ ст. Відповідно до даних перепису населення від 1931 р., населення Дрогобича становило 32 261 мешканців з-поміж якого поляками були 10 629 осіб, євреями – 12 931, українцями – 8 529, а також зовсім нечисленну частину становили мешканці інших національностей. Дещо змінюється ситуація наприкінці 30-х рр. ХХ ст. Відповідно до перепису 1939 р., загальна чисельність населення у місті становила 37 000 осіб. З них поляків – 10 629, євреїв – 12 931, українців – 8 104².

З огляду на це міжвоєнний Дрогобич фактично був польсько-єврейсько-українським містом, хоча за мовним критерієм близько 60 % населення все ж спілкувалися польською мовою. Така тенденція пояснюється тим, що частина непольського населення прагнула ефективніше інтегруватися у суспільство міжвоєнної Польщі³. Відповідно, наявність такої кількості польськомовного населення безпосередньо впливала на його професійний поділ – значимі посади, престижні робочі місця здебільшого належали полякам⁴.

У Дрогобичі впродовж міжвоєнного двадцятиліття вирувало бурхливе національне, культурно-освітнє та громадське життя. У промисловому спектрі міста домінувала нафтопереробна промисловість. З-поміж найбільш популярних професій були шлюсарство, бляхарство, столярство, кравецтво, швецтво, будівництво та інші. Інтелігенцію міжвоєнного Дрогобича в основному формували урядовці, лікарі, адвокати, інженери, учителі тощо⁵.

Адміністративно-юридичне становище Дрогобицької солеварні

Незважаючи на наявність у міжвоєнному Дрогобичі низки великих нафтопромислових та інших підприємств, промислове обличчя міста складно уявити без солеваріння, зосередженого на місцевій саліні. У міжвоєнний час почався новий період в історії

2 Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.) / Наук. ред. Л. Тимошенко. Дрогобич: Коло, 2009. С. 153–154.

3 Там само. С. 154.

4 Там само. С. 145, 154.

5 Там само. С. 152–162.

Дрогобицької солеварні. Випуск солі продовжував залишатися державною монополією, – саме після того, як у травні 1919 р. Дрогобицьк був захоплений польськими військами, місцевий солевиварювальний промисел відійшов у власність польської держави.

На початку 1920-х рр. із 15-ти салін, які діяли у Польщі, вісім функціонували на теренах Східної Галичини. Усі східногалицькі саліни були власністю держави, однак заклади в Калуші і Стебнику уряд віддержавив акціонерному Товариству експлуатації солей поташових (ТЕСП), в якому Скарбу держави належало 2/3 капіталу. Решта салін, у тому числі й Дрогобицька, підлягали адміністрації Дирекції салін державних, яка підпорядковувалася Міністерству промислу і торгівлі⁶. Наголосимо, що Дирекція салін державних займалася управлінням і забезпеченням виробництва солі, але не її продажу.

Згідно з розпорядженням Президента Речі Посполитої від 30 грудня 1924 р., було впроваджено загальну монополію продажу солі на теренах всієї країни. Згідно з ним, купівля і продаж «істинної солі», її вивіз та привезення до Польщі з-за кордону та будь-який інший обіг вважалися винятковим привілеєм Скарбу держави. Винесення солі з місця виробництва, монопольних складів здійснювалося у випадках, окреслених міністром Скарбу. Останній отримував право: визначати ціни набуття і продажу солі на потреби соляної монополії; продавати за зниженими цінами сіль, призначену на вивезення за кордон, на потреби рідництва (на пашу для худоби і управу ріллі), на промислові цілі (за винятком підприємств, які виробляють продукти харчування для людей), на допомогу нужденним та надання добродійними установам, на потреби еспортного рибного промислу⁷.

Найвище управління сільною монополією належало міністрові Скарбу, який оголошувався найвищою інстанцією у справах, які стосувалися увезення, вивозу і торгівлі сіллю. Однозначно наголошувалося, що предметом торгівлі на теренах Речі Посполитої може бути тільки сіль, яка походить із монопольних складів⁸.

6 Bukowski K., Jackiewicz A. *Sól i saliny polskie*. Warszawa, 1926. S. 35–36

7 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 grudnia 1924 r. o wprowadzeniu jednolitego monopolu sprzedaży soli na obszarze całej Rzeczypospolitej Polskiej. *Dziennik Ustaw*. 1924. № 117. Poz. 1043. S. 1568–1569. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19241171043>

8 Ibid.

Згідно з розпорядженням Президента республіки І. Мосціцького від 21 червня 1932 р., була утворена «Польська монополія сільна» (Polski Monopol Solny) – самостійна юридична особа з осідком у Варшаві. Новоствореному підприємству надавалася експлуатація: а) виняткового привілею державного Скарбу (монополії), окресленого розпорядженням Президента республіки від 30 грудня 1924 р. щодо впровадження монополії продажу солі на теренах Польщі; б) державних салін і варилень солі та гірничих площ, наданих для видобуття солі, які належать до монополії продажу солі (виняток робився лише для солеварні Державного оздоровчого закладу в Цехоцінку). Відтак, нове монопольне підприємство отримало в управління та експлуатацію всі державні саліни і солеварні, які перед тим управлялися Дирекцією державних салін, разом з усім рухомим і нерухомим майном, активами і пасивами на рахунках⁹.

Нове монопольне підприємство звільнялося від всіх публічних данин за винятком оплат до Державного дорожнього фонду, комунальних податків і оплат¹⁰. Управління підприємством «Польська монополія сільна» належало Дирекції польської соляної монополії на чолі з директором, яка підпорядковувалася міністрові Скарбу. Ціни реалізації солі знову визначалися міністром Скарбу¹¹. 19 липня 1932 р. з'явилося розпорядження міністра Скарбу про організацію внутрішньої Дирекції «Польської монополії сільної», в структурі якої, зокрема мали функціонувати чотири відділи: загальний, виробничий, торговельний, фінансовий¹². Тож з 1932 р.

9 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 czerwca 1932 r. o przedsiębiorstwie "Polski Monopol Solny". *Dziennik Ustaw*. 1932. № 52. Poz. 497. S. 887–889. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19320520497>

10 Ibid. Відзначимо, що до нашого часу дійшли статuti про податки від копалень в Дрогобицькому басейні 1932 і 1933 р., які приймалися повітовою радою і затверджувалися Відділом (урядом) повіту на чолі зі старостою. У п. 3-у цих статутів чітко зазначалося, що від податку звільнені копальні солі і жупи, які перебувають під управлінням держави і підлягають державній монополії (див.: Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф. 1. Оп. 35. Спр. 990. Арк. 5, 36).

11 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 czerwca 1932 r. o przedsiębiorstwie "Polski Monopol Solny". *Dziennik Ustaw*. 1932. № 52. Poz. 497. S. 887–889. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19320520497>

12 Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 19 lipca 1932 r. o organizacji wewnętrznej Dyrekcji Polskiego Monopoliu Solnego. *Monitor Polski*. 1932. № 171. Poz. 202. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP19321710202>

Дрогобицька солеварня опинилася у складі нового державного підприємства (див. ілюстрації 43, 51).

Інспектування солевиробництв здійснювали гірничі уряди. У 1924 р. було утворено Вищий гірничий уряд в Кракові, якому підпорядковувалися окружні гірничі уряди в Дрогобичі, Яслі, Станіславі і Кракові. У вересні 1935 р. створено Вищий гірничий уряд в Львові, який інколи називали «нафтовим», з огляду на домінування саме нафтового видобутку на теренах, які він контролював. Відтоді окружні гірничі уряди у Дрогобичі, Яслі і Станіславі підпорядковувалися Вищому гірничому уряду у Львові¹³. Інспектори окружного гірничого уряду інспектували на лише бориславські нафтовидобувні компанії, але і Дрогобицьку солеварню.

Виробничі аспекти діяльності Дрогобицької солеварні

На початку 1920-х рр. змін у технології виробництва солі на Дрогобицькій солеварні не спостерігалось. Відомо, що у роки Першої світової війни виробництво солі відбувалося так: за допомогою парових pomp викачувався розсіл, який розливався на сковороди чи ванни (панви), під якими горів вогонь з дров, вугілля, нафти; за сковородою розміщувалася особлива піч для висушування, яка нагрівалася гарячим газом з-під сковороди¹⁴. Сковорідки чи ванни (панви) були виготовлені із різних металів, їх ширина сягала від 5–6 до 8 м, довжина – від 10–12 до 15 м, площа від 60–80 до 100 м². Сховища для розсолу були виготовлені із дерева чи каменю, покритого цементним розчином. За об'ємом, вони охоплювали двомісячний розмір витрати розчину і розташовувалися під навісним дахом. Сам процес виварювання солі тривав цілий рік, проте передбачалися технічні зупинки задля ремонту знищеного обладнання. Робочий час для працівників був цілодобовим, вихідні передбачалися тільки у церковні свята. Кожної неділі відбувалася профілактика устаткування, зокрема щонеділі,

13 *Historia Wyższego Urzędu Górniczego na tle dziejów nadzoru górniczego na ziemiach polskich / Opracowanie Marek Tarabula. Katowice, 2012. S. 31–32.*

14 Лазорак Б. «Его Сіятельству Господину Военному Генераль-Губернатору Галици...»: доповідна записка російського інженера про стратегічне значення окупованого соляного заводу в Дрогобичі (1914 р.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2017. Спецвип. 3. С. 135–136.*

по черзі, під сковорідками чи ваннями гасили вогонь, після чого їх чистили. Фасували сіль топками, вага вмісту яких, дорівнювала одному кілограму¹⁵.

Інженер Е. Віндакевіч, описуючи технологію виготовлення солі у Східній Галичині, наголошував, що дерево для опалювання панв солеварні використовували до 1907 р. Довезення дров відбувалося примітивним способом – возами. З огляду на масштабне видобування нафти та постійне подорожчання дров, було вирішено використати для опалення нафтову ропу. Випробування здійснили на Дрогобицькій солеварні, й результати були досить добрими. Відповідно до тогочасних калориметричних підрахунків (дерево – 3 000 кал., кам'яне вугілля – 5 000 тис. кал., нафтова ропа – 10 000 кал.) та цін на сировину, опалювання вугіллям виявилось на 30 %, а нафтою – на 25 % дешевше, ніж дровами. Тож було прийнято рішення перейти на опалення нафтою, оскільки фахівці гарантували, що топки солі не будуть забруднюватися випаленими газами. Використання нафти для опалювання панв мало як позитивні, так і негативні сторони. Серед позитивних – зникла необхідність рубати й складати дрова, чистити канали від попелу, збільшився вибір солі. Серед негативних – необхідність сумлінного обслуговування, збільшення кількості відходів, зростання небезпеки пожежі, можливість затвердіння парафіномісткої ропи (за умови зменшення температури). Коли ж у наступні роки зросла ціна нафти, то з 1913 р. запроваджено опалення генераторними газами, в тому числі й на солеварні в Дрогобичі. На жаль, обраний для салін генератор Геллера (Heller) не відповідав вимогам й не був пристосований до опалювального матеріалу¹⁶.

Після Першої світової війни на Дрогобицькій солеварні для нагрівання панв застосовувалося переважно вугілля. Щоправда, інженер Е. Віндакевіч писав про використання на початку

15 Лазорак Б. «Его Сіятельству Господину Военному Генераль-Губернатору Галиции...»: доповідна записка російського інженера про стратегічне значення окупованого соляного заводу в Дрогобичі (1914 р.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2017. Спецвип. 3. С. 135–136.

16 Windakiewicz E. *Pogląd na warzelnictwo i przemysł solny w Polsce*. Kraków, 1932. S. 14–15. До нашого часу дійшов план-схема генераторної установки на Дрогобицькій солеварні від 23 травня 1913 р. (див.: Архів музею «Дрогобиччина» (далі – АМД). А-10860, без пагінації).

1930-х рр. нафтового газу (супутній нафтовий газ) у солеварнях Дрогобича, Стебника, Калуша¹⁷. Розглядалося й питання про використання торфу (цю практику апробували на салинах в Долині і Болахові), однак немає відомостей про впровадження такої практики на Дрогобицькій солеварні.

Як відомо, на 1921 р. на теренах Східної Галичини діяли солеварні в Дрогобичі, Стебнику, Ляцку, Долині, Болахові, Ланчині, Косові. Делятинська солеварня припинила діяльність через руйнування в роки Першої світової війни (1914)¹⁸. Крім того, працювали копальні солі у Велічці (разом з солеварнею), Бохні, Стебнику (разом із солеварнею), Косові, Іновроцлаві, Цехоцінеку, Калуші. За 10 років (1909–1919) солеварня у Дрогобичі виробила 42 566 т солі, тобто приблизно 2,2 % від виробленої зазначеними салинами¹⁹ (див. таблицю 9).

Таблиця 9. Виробництво солі у 1909–1919 рр. в салинах, які після Першої світової війни опинилися на теренах Польщі

| Сільзавод* | Виробництво солі / т | Відсотки (%) |
|------------|----------------------|--------------|
| Велічка | 1 105 154 | 56,5 |
| Іновроцлав | 276 613 | 14,1 |
| Бохня | 207 604 | 10,6 |
| Стебник | 66 557 | 3,4 |
| Ляцко | 56 923 | 2,9 |
| Долина | 47 555 | 2,4 |
| Болахів | 45 996 | 2,4 |
| Дрогобич | 42 566 | 2,2 |
| Цехоцінек | 38 890 | 2,0 |
| Калуш | 35 847 | 1,8 |
| Косів | 33 588 | 1,7 |
| Разом | 1 956 293 | 100,0 |

* Немає даних про виробництво солі в Ланчині за це час.

Джерело: *Przemysł solny. Przegląd Gospodarczy. 1921. Nr 17. S. 630.*

У роки Першої світової війни спостерігалося певне падіння виробництва солі в Дрогобичі: під час воєнних років солеварня

17 Windakiewicz E. *Pogląd na warzelnictwo i przemysł solny w Polsce...* S. 67.

18 *Przemysł solny. Przegląd Gospodarczy. 1921. Nr 17. S. 629.*

19 Там же. S. 630.

виготовляла приблизно 3 445 т солі на рік. У 1919 р. виробіток склав 5 585 т солі, у 1920 р. – 5 348 т²⁰ (див. таблицю 10). Бачимо, що вже у перші два роки після завершення війни виробництво дрогобицької солі зросло приблизно на 2 тис. т на рік.

Таблиця 10. Щорічне виробництво солі у двох п'ятиліттях (1909–1913, 1914–1918 рр.) та у 1919 і 1920 рр. в салінах, які після Першої світової війни діяли на теренах Польщі

| Сільзавод* | Виробництво солі у 1909–1913 рр. (тонн у середньому на рік) | Виробництво солі у 1914–1918 рр. (тонн у середньому на рік) | 1919 р. | 1920 р. |
|------------|---|---|----------|----------|
| Велічка | 103 591 | 117 440 | 163 364 | 136 737 |
| Іновроцлав | 29 413 | 25 710 | 10 318 | невідомо |
| Бохня | 16 076 | 25 445 | 28 006 | 29 297 |
| Стебник | 9 198 | 4 118 | 7 880 | 9 966 |
| Ляцко | 6 793 | 4 587 | 3 011 | 6 236 |
| Долина | 6 011 | 3 500 | 4 029 | 5 873 |
| Болехів | 5 886 | 3 314 | 5 524 | 6 782 |
| Дрогобич | 5 067 | 3 445 | 5 585 | 5 348 |
| Цехоцінек | 3 889 | 3 889 | 3 978 | 3 840 |
| Калуш | 3 576 | 3 592 | 5 561 | 6 256 |
| Косів | 4 563 | 2 155 | 2 248 | 3 681 |
| Ланчин | невідомо | невідомо | невідомо | 2 920 |
| Разом | 194 067 | 197 191 | 239 505 | 216 885 |

* Немає даних про виробництво солі в Ланчині до 1919 р. включно.

Джерело: *Przemysł solny. Przegląd Gospodarczy. 1921. Nr 17. S. 630.*

Відзначимо, що *таблиця 10* подає середні показники за роки війни. Однак збереглися дані, які засвідчують, що для Дрогобицької солеварні важким виявився 1918 р., коли було спродувано всього 1 933 т за весь рік²¹. За перші п'ять місяців 1921 р. Дрогобицька солеварня виготовила 2 555 т солі, випередивши за показниками саліни в Болехові (2 030 т), Долині (1 847 т) і с. Ляцко біля Добромиля (2 288 т), але знову відставши від Стебницької саліни (3 312 т). Фахівці припускали, що до кінця 1921 р. солеварня

20 Przemysł solny. *Przegląd Gospodarczy. 1921. Nr 17. S. 630.*

21 Tam же.

в Дрогобичі зможе виробити 6 132 т солі²², а це означало, що очікувалося збільшення виробництва у порівнянні з попереднім роком.

Характеризуючи Дрогобицьку солеварню станом на середину 1920-х рр., польські інженери К. Буковський та А. Яцкевич відзначили відсутність у ній копальні, оскільки соляні джерела постачають достатньо дешевої природної солянки в необхідній для потреб закладу кількості. Експлуатація солянкових джерел відбувалася через два шибі:

- 1) шиб № 1 «Королівський», який існував біля 600 років, розміром 3,5 на 2,5 м, завглибшки 42,6 м (*див. ілюстрацію 44*);
- 2) шиб № 2, поглиблений в 1772 р., розширений і реконструйований у 1922 р., розміром 1,9 на 1,6 м, завглибшки 52 м. Стіни обох шибів були викладені деревом²³.

На думку інженерів, природного припливу насиченої солянки в обох шибих може вистачити на вироблення 6 500 т солі щорічно. Видобуття солянки відбувалося за допомогою парових зворотно-поступальних насосів. Дрогобицька солеварня посідала дві панви площею поверхні 63 і 68 м², поруч з якими розміщувалися сушарні, кожна площею поверхні 14,5 м². Опалення панв проводилося вугіллям, спалюваним на решітках системи «Паргос» (Pargos). Максимальна продукція солеварні складала приблизно 6 000 т на рік²⁴.

Крім варильні, саліна володіла чотирма фабричними будинками, складами (магазинами) солі на 470 т, двома збірниками солянки, 15 житловими будинками та 31 іншими забудовами промислово-господарчого характеру. Ґрунтова посілість солеварні складала 9,15 га. Перелік машин і установок, якими володіла саліна, складався із: семи котлів із загальною поверхнею обігріву 170 м² (експлуатувалися два); двох двигунів на 16 Кс, п'яти помп, 1 238 м водних і солянкових трубопроводів, 300 м вузькоколіїних залізниць. Саліна не мала власної промислової залізниці, а відстань до найближчої станції складала 3 км. Власність усього маєтку Дрогобицької солеварні на 1 січня 1925 р. складала 393 935,29 зл.²⁵

22 Przemysł solny. *Przegląd Gospodarczy*. 1921. Nr 17. S. 630.

23 Bukowski K., Jackiewicz A. *Sól i saliny polskie*. Warszawa, 1926. S. 60.

24 Tam же. S. 61.

25 Tam же.

У 1924 р. виробництво солі Дрогобицькою солеварнею через низький попит на неї становило 65 % від звичайних обсягів. Але вже в наступному ситуація виправилася, й саліна продовжувала виробляти приблизно 6 000 т на рік. Вартість проданої продукції в 1925 р., відповідно до монопольних цін, становила понад 1 млн зл. Крім вивареної харчової солі, солеварня, як й інші галицькі саліни, продукувала ще й «підмітальну» сіль. Вартість продукції Дрогобицької саліни вже на 1924 р. була на 40 % вищою, ніж перед Першою світовою війною. Значні видатки для солеварні становили емеритури (пенсії) для працівників: на 1924 р. вони складали 8 зл. на тонну продукції. Фахівці зауважили, що чисельність робітників була достатньою для реалізації виробничих функцій, але спостерігався надмір адміністративного персоналу²⁶.

Відзначимо, що інженери К. Буковський та А. Яцкевич дійшли сумного висновку щодо майбутнього Дрогобицької саліни: «Достатній запас дешевої сировини, а саме природної солянки, дає підстави для нормального виробництва і існування саліни, але її невеликий розмір, значне зношення варильні та інших будівель, а також устаткування, які потребують великих інвестиційних вкладень, врешті незручне розташування саліни щодо залізниці – говорить за те, що утримання закладу в дії на довший період часу не було економічно раціональним»²⁷.

Відстоюючи свою позицію, інженери наголошували, що справжнім центром виробництва солі вже стала Великопольща. Так, лише саліна в Іновроцлавеку у 1925 р. виготовила 38 940 т солі, тоді як шість «східних» – 30 391 т. Це при тому, що кількість панв була майже однаковою (в Іновроцлавеку – 20, у східногалицьких салінах – 17), але за чисельністю робітників та адміністрації удвічі передували солеварні виробництва на теренах Східної Галичини. Так, шість салін (разом з Дрогобицькою) у 1925 р. налічували шість інженерів, 40 урядників, 460 робітників. Водночас на саліні в Іновроцлавеку працювали один інженер, 18 урядників, 254 робітники. Середня виробнича потужність у «східних» салінах становила 222 кг/день на одного робітника, а в Іновроцлавеку цей показник був більше ніж удвічі вищим – 497 кг/день на одного робітника.

26 Bukowski K., Jackiewicz A. *Sól i saliny polskie*. Warszawa, 1926. S. 61.

27 Там же. S. 62.

При цьому нижчими були видатки на вугілля: в Іновроцлавеку для виготовлення тонни солі спалювали 0,59 т вугілля, а в салінах Східної Галичини – 0,75 т вугілля (1925)²⁸.

Відтак інженери К. Буковський та А. Яцкевич пропонували закрити (не одразу, а поступово) три східногалицькі саліни у Дрогобичі, Косові, Ляцку та одну саліну в північно-центральной частині Польщі – у Цехоцінку. З приводу Дрогобицької солеварні інженери резюмували: саліна «значно знищена» (зношена, стара) й вимагає великих інвестицій задля доведення її до відповідно стану, однак цей крок був би нецільовим з огляду на малі розміри підприємства²⁹. Додамо, що закриття салін рекомендував зробити і професор Принстонського університету (США) Е. Кемерер, який вивчав економіку Польщі у 1926 р. і давав економічні рекомендації польському урядові. Він уважав, що необхідно закрити саліну в Бохні, а після того, коли саліни у Велічці та Іновроцлавеку збільшать виробництво солі, рекомендував припинити діяльність й усіх східногалицьких солеварень³⁰.

Відзначимо, що пропозиції відомих інженерів щодо закриття чотирьох салін та рекомендації знаного американського професора серйозно розглядалися урядовими чиновниками. 29 січня 1927 р. міністр промислу і торгівлі утворив комісію, до складу якої увійшли інженери К. Коеліхен, А. Ціховський та Є. Міхальський. Їй доручили перевірити справу організації виробництва і продажу солі, з'ясувати підстави для закриття деяких салін. Комісія побувала на всіх салінах (і в копальнях, і у варильнях), а також керівних установах: Міністерстві скарбу (департаменті акциз і монополій, бюро продажу) та Міністерстві промислу і торгівлі (Дирекція державних салін). У березні 1927 р. комісія подала міністрові промислу і торгівлі письмову «опінію», а 25 квітня того ж року в приміщенні Міністерства промислу і торгівлі відбулася велика «анкета сільна» – конференційний захід за участі представників промисловості, гірництва, політики, науки. На ньому один із членів комісії, професор Варшавської політехніки та посол Сейму

28 Tam же. S. 104. Схожі факти наводив і Є. Міхальський (див.: Michalski J. Gospodarka solna w Polsce. *Przegląd Gospodarczy*. 1927. № 15. S. 630–631).

29 Tam же. S. 105.

30 Michalski J. Reorganizacja monopolu soli w Polsce. *Studium źródłowe. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*. 1927. № 7(3). S. 202–203.

Єжи Міхальський представив свій реферат³¹. Наперед зауважимо, що поважний вчений розкритикував стан справ у виробництві та реалізації солі в Польщі, підкресливши наявність дуалізму в державній монополії: одне міністерство керувало виробництвом солі, інше – продажем.

У рефераті Є. Міхальського, який згодом було опубліковано у формі наукової статті, йшлося і про Дрогобицьку солеварню. Інженер відзначив, що в солеварнях справді велика частина коштів (50–66 % від доходу) витрачається на утримання персоналу, що працював, та пенсіонерів. Наприклад, у Дрогобицькій саліні в 1926 р. було вироблено 5710 т солі, доходи з реалізації якої становили 315 тис. зл. З них на опалення, матеріали, амортизацію і податки витратили 117 тис. зл., а решту (майже 200 тис. зл.) – на заробітну плату і винагороди для персоналу³². Відзначимо, що виробництво солі в Польщі станом на 1926 р. становило 408 тис. т.³³ Тож на середину 1920-х рр. частка Дрогобицької солеварні в загальному обсязі виробництва солі на теренах Польщі складала 1,4 %. Щоправда, за підхунками польського дослідника П. Грати, солеварня в Дрогобичі впродовж усього міжвоєнного двадцятиліття продукувала 2 % всієї солі, яку виробляли державні соляні підприємства Польщі³⁴.

У 1926–1927 рр. Головна дирекція державних гірничих і гутничих закладів, яка діяла у складі Міністерства промислу і торгівлі Польщі, доручила групі своїх інженерів провести оцінку маєтків усіх державних салін. Останні враховували лише нерухомість (грунти і будинки, започатковане будівництво) та рухоме майно (верстати, установки, інвентар та ін.), але не брали до уваги покладів солі³⁵. Результати оцінки представлені в таблиці 11.

Як бачимо, вартість нерухомого і рухомого майна Дрогобицької саліні не була значною й поступалася вартості більшості підприємств,

31 Tam że, s. 162–163; Michalski J. Gospodarka solna w Polsce. *Przegląd Gospodarczy*. 1927. № 15. S. 634.

32 Tam że. S. 170; Michalski J. Gospodarka solna w Polsce. *Przegląd Gospodarczy*. 1927. № 15. S. 631.

33 Tam же. S. 166.

34 Grata P. *Monopole skarbowe w polityce podatkowej Drugiej Rzeczypospolitej*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2009. S. 355.

35 Michalski J. Reorganizacja monopolu soli w Polsce... S. 176.

Таблиця 11. Вартість рухомого і нерухомого майна державних салін (друга половина 1920-х рр.)

| Сільзавод* | Вартість / зл. |
|------------|----------------|
| Велічка | 11 614 314 |
| Бохня | 3 769 375 |
| Іновроцлав | 2 089 332 |
| Болехів | 707 794 |
| Делятин | 289 689 |
| Долина | 782 928 |
| Дрогобич | 629 364 |
| Косів | 904 643 |
| Ланчин | 245 534 |
| Ляцко | 1 121 191 |
| Разом | 22 154 218 |

Джерело: Michalski J. Reorganizacja monopolu soli w Polsce. Studium źródłowe. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny. 1927. № 7(3). S. 177.

за винятком солеварень в селі Ланчин та містечку Делятин на Станіславщині. Водночас зауважимо, що зазначена оцінка уточнювала вартість майна Дрогобицької солеварні, яке ще на січень 1925 р. оцінювали у 393 935,29 зл.³⁶ Зауважимо, що така переоцінка мала й негативний бік – керівництву підприємства тепер доводилося передбачати більше коштів на амортизацію основних фондів.

Вищезгадана комісія у складі інженерів К. Коеліхена, А. Ціховського та Є. Міхальського (1927) виступила проти закриття східногалицьких солеварень. На думку членів комісії, передовсім Є. Міхальського, треба на рівні держави усунути проблеми у соляному промислі, які стосуються штучного дефіциту солі для худоби, надмірних цін на продукцію солеварень, потреби збільшення виробництва солі промислової і для худоби, піднесення експорту, укладення раціональних господарських планів. Комісія вважала, що було б помилкою закрити солеварні, не відкривши нові, або не розширивши ті, що функціонують. Усе ж інженери розуміли, що доведеться закрити солеварні в Цехоцінку та Ляцку, які пропонували перетворити на «купелеві заклади»³⁷.

36 Bukowski K., Jackiewicz A. *Sól i saliny polskie...* S. 61.

37 Michalski J. Reorganizacja monopolu soli w Polsce... S. 204–205.

Зауважимо, що проти закриття не завжди рентабельних східногалицьких салін виступали й польські політичні кола міжвоєнного періоду, представники яких оголошували ці підприємства «провідниками польськості у Східній Малопольщі»³⁸. Відтак, солеварню в Дрогобичі та інших східногалицьких містах і селах було збережено, і вона продовжувала діяти.

Відповідно до звітних матеріалів Дрогобицької солеварні, які зберігаються Національному архіві Кракова, підприємство впродовж 1925 р. виготовило 5 042 т вивареної (їстівної) солі, але віддало державі 5 155 т, бо збереглися ще запаси з попереднього року. На наступний рік залишили про запас 53 т солі. Вироблено у 1925 р. ще й 90 т «підмітальної» солі. На виробничі потреби витратили 4 262 т вугілля. Нафтовою ропою уже майже не опалювали, тож її за весь 1925 р. було витрачено лише 1,6 т. На підприємстві працювали 55 робітників, на кожного з яких в середньому припало 273 кг щоденно виготовленої продукції (найменше в травні – 213 кг/день, найбільше у жовтні – 330 кг/день). На тонну продукції солі в середньому за рік було використано 829 кг вугілля³⁹ (див. таблицю 12).

Ці показники загалом підтверджують наведену у праці К. Буковського інформацію. Вказівка цього інженера про здатність Дрогобицької солеварні виробляти приблизно 6 000 т на рік поступово справджувалася. З огляду на сприятливе зростання ринкової кон'юнктури (зростання попиту на сіль на внутрішньому і зовнішньому ринках), підприємство збільшило виробництво продукції. Уже в 1927 р. Дрогобицька саліна спродувала 6430 т вивареної солі (див. таблицю 13).

Вочевидь, ефективність праці зростала, оскільки на одного робітника в 1927 р. припадало в середньому вже 328 кг щоденно виробленої солі. Кількість робітників дещо зменшилася – з 55 до 53-х. Спостерігалось й зменшення витрат вугілля (що правда, в статистичних звітах немає даних за декілька місяців)⁴⁰.

38 Grata P. *Monopole skarbowe w polityce podatkowej Drugiej Rzeczypospolitej...* S. 356.

39 Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK). Zespol 29/301: Polski Monopol Solny 1925–1939 (PMSol). Sygn. 7 (tab.).

40 Tam же. Sygn. 8 (tab.).

Таблиця 12. Виробництво солі на Дрогобицькій солеварні у 1925 р.

| місяці | Виварена сіль / тонн | | | Виготов. підмітальну сіль / тонн | Використано вугілля / тонн | Виробіток на 1-го робітника (кг/день) | На 1 тонну продукції використано вугілля / т |
|----------|----------------------|-------|-------|--|----------------------------------|--|---|
| | вигот. | здано | запас | | | | |
| січень | 290 | 320 | 136 | – | 308 | 231 | 1,06 |
| лютий | 440 | 404 | 171 | 5 | 461 | 297 | 1,03 |
| березень | 320 | 336 | 154 | 3 | 339 | 249 | 1,05 |
| квітень | 381 | 378 | 157 | 3 | 361 | 287 | 0,938 |
| травень | 328 | 320 | 164 | 18 | 271 | 213 | 0,800 |
| червень | 415 | 384 | 195 | 6 | 321 | 242 | 0,759 |
| липень | 362 | 435 | 122 | 16 | 264 | 251 | 0,705 |
| серпень | 428 | 519 | 30 | 8 | 328 | 267 | 0,750 |
| вересень | 472 | 461 | 40 | 4 | 360 | 273 | 0,755 |
| жовтень | 604 | 631 | 13 | 4 | 434 | 330 | 0,712 |
| листопад | 512 | 499 | 25 | 17 | 390 | 292 | 0,735 |
| грудень | 490 | 462 | 53 | 6 | 420 | 322 | 0,935 |
| Разом | 5042 | 5155 | 53 | 90 | 4262 | 273 | 0,829 |

Джерело: Archiwum Narodowe w Krakowie. Zespol 29/301: Polski Monopol Solny 1925–1939. Sygn. 7 (tab.).

Держава як монопольний власник платила кошти салінам за вироблену сіль. Бюро продажу солі, яке діяло при Міністерстві Скарбу, у порозумінні з Міністерством промислу та торгівлі визначало ціни для всіх салін відповідно до собівартості продукції й так званих «потреб краю». Відомо, що з 1 квітня 1931 до 31 березня 1932 р. Бюро продажу солі виплачувало за 100 кг вивареної солі 76 зл.⁴¹ Відзначимо, що собівартість дрогобицької солі, як зрештою й продукції інших салін, поступово зростала (див. таблицю 14).

Бачимо, що собівартість виробництва однієї тонни солі у Дрогобичі за три роки зросла майже на 20 зл. Наголосимо, що йдеться про усі види солі: кухонної, промислової і «бидлячої» (призначеної для худоби). Зростання вартості на усіх солеварнях (за винятком солеварні у Велічці) пояснюється такими чинниками: 1) підвищення платні урядників і функціонерів нижчої ланки: від 1 січня 1927 р. – на 10 %, від 1 січня 1928 р. – на 15 %; 2) підвищення

41 Windakiewicz E. *Pogład na warzelnictwo i przemysł solny w Polsce...* S. 57.

Таблиця 13. Виробництво солі на Дрогобицькій солеварні у 1927 р.

| місяці | Виварена сіль / тонн | | | Виготов. підмі- тальну сіль / тонн | Використано вугілля / тонн | Виробіток на 1-го робітника (кг/день) | На 1 тунну продукції використано вугілля / кг |
|----------|----------------------|-------|-------|---|----------------------------------|--|--|
| | вигот. | здано | запас | | | | |
| січень | 560 | 584 | 47 | 2 | 445 | 341 | 799 |
| лютий | 420 | 462 | 5 | – | 318 | 278 | 758 |
| березень | 640 | 580 | 65 | 11 | 432 | 369 | 675 |
| квітень | 530 | 432 | 163 | – | 400 | 367 | 665 |
| травень | 580 | 597 | 146 | – | 492 | 327 | ? |
| червень | 500 | 442 | 205 | 10 | 447 | 292 | ? |
| липень | 572 | 464 | 312 | 2 | 500 | 331 | 873 |
| серпень | 550 | 570 | 293 | 2 | 461 | 325 | 832 |
| вересень | 558 | 635 | 215 | 3 | 433 | 357 | ? |
| жовтень | 535 | 619 | 131 | 4 | 414 | 335 | ? |
| листопад | 530 | 621 | 39 | – | 412 | 334 | ? |
| грудень | 455 | 479 | 16 | 4 | 399 | 297 | 870 |
| Разом | 6430 | 6486 | 16 | 38 | 5126 | 328 | 774 |

Джерело: Archiwum Narodowe w Krakowie. Zespół 29/301: Polski Monopol Solny 1925–1939. Sygn. 8 (tab.).

Таблиця 14. Собівартість однієї тонни солі, виготовленої на солеварнях Польщі (1926–1930 р.)

| Солеварні | Фінансовий рік / собівартість у польських злотих | | | |
|--------------|--|------------|------------|------------|
| | 1926 р. | 1927/28 р. | 1928/29 р. | 1929/30 р. |
| Велічка | 57,76 | 50,43 | 49,76 | 51,67 |
| Іновроцлавек | 36,61 | 42,50 | 54,38 | 51,09 |
| Болехів | 68,10 | 74,47 | 72,53 | 76,16 |
| Долина | 70,41 | 74,01 | 68,73 | 77,64 |
| Дрогобич | 55,21 | 61,90 | 68,92 | 73,94 |
| Косів | 84,35 | 90,72 | 92,13 | 97,75 |
| Ляцко | 73,04 | 83,13 | 86,30 | 89,37 |
| Ланчин | 57,76 | 61,41 | 64,34 | 79,48 |

Джерело: Archiwum Narodowe w Krakowie. Zespół 29/301: Polski Monopol Solny 1925–1939. Sygn. 2. S. 52; Targowski Z. Aktualne zagadnienia monopolu solnego. Polska Gospodarcza. 1930. Z. 27. S. 1185.

платні робітникам постійним і тимчасовим: між 1 червня 1926 р. і 1 березня 1929 р. – загалом на 50 %; 3) подорожчання опалення на 40 % і зростання залізничних тарифів; 4) подорожчання допоміжних матеріалів, особливо будівельних – від 20 до 125 %; 5) переоцінки майна державних салін (загалом на 72 %), внаслідок чого довелося більше витрачати на амортизацію⁴².

Крім собівартості, ціну солі формувала й значна націнка, продиктована керівниками державної монополії, які відповідали за продаж солі. Згідно зі спогадами дрогобицьких старожилів, кілограм солі у міжвоєнний час коштував 10 грошів⁴³. Проте така ціна видається сумнівною, адже виварена біла сіль завжди була дорожча від сірої кам'яної (приблизно на 1/3). Якщо ж собівартість однієї тонни дрогобицької солі усіх різновидів складала у 1926 р. понад 55 зл., то кілограм коштував щонайменше 55 грошів. Частка харчової (кухонної) солі на Дрогобицькій солеварні складала приблизно 60–65 %, тож собівартість її кілограма мала б складати 33 гроші.

Відомо, що на підставі розпорядження міністра Скарбу від 24 листопада 1930 р., запроваджувалися, починаючи з 1 липня 1931 р., такі ціни за 100 кг солі у Польщі: 1) біла виварена сіль (запакована в пакети) з салін Велічки, Іновроцлавека, Цехоцінка, Болехова, Долини, Дрогобича, Косова, Ляцка, Ланчина, Калуша, Стебника і кам'яна мелена сіль із саліни Вапно – 36 зл.; 2) сіра сіль (запакована в пакети кам'яна мелена сіль) з салін Велічки і Бохні – 26 зл.; 3) біла сіль (без упаковки), кам'яна в грудках з саліни Вапна – 34 зл.; 4) сіра сіль (без упаковки), кам'яна в грудках з салін Велічки і Бохні – 24 зл.; 5) виварена сіль з Велічки в картонних пачках по кілограму і по 0,5 кг (в скринях по 50 кг): у пачках кілограму (уміщених в скринях по 50 кг) – 46 зл., у пачках – по 0,5 кг (уміщених в скринях по 50 кг) – 51 зл.⁴⁴ Зазначені ціни дають підстави стверджувати, що кілограм дрогобицької білої вивареної солі на початку 1930-х рр. коштував 36 грошей.

7 квітня 1939 р. з'явилося чергове розпорядження міністра Скарбу, яке встановлювало ціни на сіль і солянку. Так, біла сіль, запакована продавцем у місцях продажу, мала коштувати 32 гроші за кілограм, сіра, запакована продавцем, – 20 грошей. Водночас

42 ANK. Zespol 29/301: PMSol. Sygn. 2. S. 52.

43 Пастух Р. *Вулицями старого Дрогобича*. Львів : Каменяр, 1991. С. 110.

44 Windakiewicz E. *Pogląd na warzelnictwo i przemysł solny w Polsce...* S. 55–56.

біла сіль у картонній упаковці від державної монополії мала диференційовану ціну: а) у пачках вагою кілограм – 46 грошей; б) у пачках вагою 0,5 кг – 50 грошей за дві пачки (1 кг). Ціна за йодовану сіль була найвищою: вона мала продаватися у чвертькілограмових пачках по 100 грошей за чотири пачки (1 кг)⁴⁵.

Населення могло закупувати сіль на вільних складах, гуртівнях та у дрібних торговців. Вільні склади продавали сіль великими партіями (50 т і більше) з націнкою до 4–7 %, гуртівні – (понад 50 кг) з націнкою до 10 %, а дрібні підприємці – у роздрібному фасуванні з націнкою до 10–15 %⁴⁶. Як зауважив П. Ґрата, у роки матеріальних нестатків населення здебільшого купувало дешевшу, хоч і менш якісну сіру сіль. З поліпшенням економічної ситуації і зростанням купівельної спроможності населення, зростав попит на білу сіль. У зв'язку з цим, до речі, зростало виробництво вивареної солі, але знижувалося – кам'яної. Так, піднесення виробництва білої солі в Польщі спостерегалось поступово від початку 1920-х рр. і тривало до 1932 р., коли внаслідок світової економічної кризи, погіршилися умови внутрішнього ринку⁴⁷.

Найбільший попит на кухонну сіль на внутрішньому ринку Польщі спостерігався у 1927–1928 і 1930–1931 рр.⁴⁸ Загалом рівень споживання на одного мешканця в середньому становив 9–10 кг солі на рік. Проте у 1932 р., внаслідок кризи та цінової монопольної політики, рівень споживання знизився й становив менше 9 кг солі на людину. У 1935 р. цей показник складав 8,3 кг, а у 1938–1939 рр. – 8,5 кг солі⁴⁹.

Виробництво солі після економічної кризи початку 1930-х рр. поступово набирало обертів. Однак більшість державних салін ніколи не працювали на 100 % власної потужності. Саліни в Дрогобичі та Іновроцлавеку на середину 1930-х рр. використовувалися на 70–85 %. У 1938–1939 р. виробничі потужності

45 Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 7 kwietnia 1939 r. o cenach soli i solanki. *Dziennik Ustaw*. 1939. № 37. Poz. 244. S. 707. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19390370244/O/D19390244.pdf>

46 Windakiewicz E. *Pogląd na warzelnictwo i przemysł solny w Polsce...* S. 58; Michalski J. *Gospodarka solna w Polsce. Przegląd Gospodarczy*. 1927. № 15. S. 632.

47 Grata P. *Monopole skarbowe w polityce podatkowej Drugiej Rzeczypospolitej...* S. 353–354.

48 Tam же. S. 389.

49 Tam же. S. 393.

усіх державних солевиробничих підприємств використовувалися в середньому на 64,5 %⁵⁰. Попри все, Дрогобицька солеварня отримувала стабільні прибутки, й навіть здійснювала інвестиції у модернізацію. Наприкінці 1920-х рр. запроваджено газове опалення⁵¹, встановлено котли⁵², а згодом (у 1935 р.) – станцію для вимірювання тиску газу⁵³. Газ постачався 10-кілометровим трубопроводом з Борислава⁵⁴ (див. ілюстрацію 45). Для однієї з шахт було встановлено помпу-качалку, яка працювала на електричній енергії⁵⁵. Проведено трубопроводи для соляної ропи з родовищ Колпця. У 1934 р. збудовано будинок столярного цеху⁵⁶. Того ж року закрито деякі соляні джерела в Стебнику і Колпці, причому з приводу останнього збереглося листування між дирекцією Дрогобицької жупи, громадським урядом Колпця і скарбовим урядом акциз і монополій у Самборі щодо обгородження дубовими палями parceli № 19, на якій містилося джерело, котре підлягало закриттю⁵⁷.

У міжвоєнний період (можливо ще на початку 1920-х рр.), судячи з планів, які зберігаються в фондах краєзнавчого музею «Дрогобиччина», було зведено шопу для трансмісії, яка височіла над накритим коридором, що з'єднував варильню з магазинами солі⁵⁸. Неповдалік урядово-адміністративної будинку було зведено

50 Grata P. *Monopole skarbowe w polityce podatkowej Drugiej Rzeczypospolitej...* S. 358.

51 Ще 2 січня 1920 р. інженер І. Лазарович уклав план запровадження опалення природним газом при зупинці пристроїв для опалення нафтовим газом (цим же планом передбачалося окрему сушіння топок солі природним газом) (Архів музею «Дрогобиччина» (далі – АМД). А-10951, без пагінації).

52 Відомо, що на січень 1929 р. було виготовлено план обмуровування нового, щойно закупленого газового двопальникового котла з нагрівальною поверхнею 60 м². Для обмуровування використовували звичайну цеглу, цеглу-шамотку, бетон та шлак (див: АМД. А-10949, без пагінації).

53 23 квітня 1935 р. підписано план станції вимірювання газу на Дрогобицькій жупі, на якому показано складові трубопроводу з назвами частин, вихід труби до варильні і котельні. Станція розташовувалася в мурованій будівлі (з прибудовою з дерева), де раніше знаходилося устаткування для нагрівання ропи (АМД. А-10952, без пагінації).

54 *Stone skarby Karpat. Warzelnictwo soli w dawnej i współczesnej Polsce. Ilustracja Wielkopolska.* 1929. Nr 3. S. 6.

55 Ще у березні 1928 р. було складено «Ескіз трансмісії для можливого використання при електричному урухомленні помпи в солянковому шибі № 1 на Саліні в Дрогобичі» (див.: АМД. А-10959, без пагінації).

56 *Комплексна програма ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території.* Дрогобич, 2021. С. 18, 21, 41.

57 АМД. А-2045 (без пагінації).

58 АМД. А-10858 (без пагінації).

муровану хатину (розмір 3,42 x 2,84 м) для дегідратації (сушарні)⁵⁹. У 1934 р. запроваджено газове опалення для будинку канцелярії Дрогобицької жупи⁶⁰. У лютому 1936 р. розроблено (і, припускаємо, здійснено) проведення деяких конструкторських змін у панві № 2⁶¹. У березні 1937 р. складено креслення двоквартирно будинку на солеварні⁶². Відзначимо, що у квітні 1934 р. на підприємстві трапилася пожежа, внаслідок чого згоріли заводські будівлі з боку церкви Воздвиження Чесного Хреста (*див. ілюстрацію 45а*).

На жаль, з огляду на недоступність джерел не можемо навести показники виробництва солі на Дрогобицькій солеварні у 1930-х рр. Проте архівні документи засвідчують зростання обсягів видобування соляної ропи від 1935 до 1939 рр. Найменший обсяг солянки (7900 м³) було видобуто у травні 1936 р., найбільший (22 490 м³) у жовтні цього року (*див. таблицю 15*).

Таблиця 15. Видобуток соляного розсолу на Дрогобицькій солеварні з 01.04.1934 до 31.03.1939 рр. (дані станом на 25.08.1942 р.)

| місяць | Видобуток розсолу у господарському році м ³ | | | |
|----------|--|-----------|-----------|-----------|
| | 1935/1936 | 1936/1937 | 1937/1938 | 1938/1939 |
| Квітень | 13 510 | 8 150 | 19 770 | 18 140 |
| Травень | 15 010 | 7 900 | 19 180 | 19 930 |
| Червень | 14 170 | 13 390 | 17 270 | 19 360 |
| Липень | 17 720 | 17 850 | 12 870 | 19 930 |
| Серпень | 17 590 | 17 920 | 19 710 | 19 460 |
| Вересень | 16 240 | 20 730 | 20 950 | 18 160 |
| Жовтень | 18 280 | 22 490 | 19 740 | 18 980 |
| Листопад | 20 450 | 21 500 | 18 710 | 18 020 |
| Грудень | 17 960 | 18 970 | 18 580 | 18 700 |
| Січень | 16 160 | 16 700 | 18 770 | 18 300 |
| Лютий | 15 870 | 18 210 | 16 660 | 16 060 |
| Березень | 20 130 | 18 980 | 19 940 | 17 000 |
| Всього | 203 090 | 202 790 | 222 150 | 222 140 |

Джерело: ДАЛО. Ф. Р-1939. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 3.

59 Там само.

60 АМД. А-10958 (без пагінації).

61 АМД. А-10959 (без пагінації).

62 АМД. А-10962 (без пагінації).

Припускаємо, що виробництво солі на Дрогобицькій солеварні до кінця 1930-х рр. сягнуло 7 000 т на рік. Підстави для такого припущення, з одного боку, дають показники виробництва солі у 1940 р. (див. наступний розділ), з іншого, елементарні математичні розрахунки. Якщо Дрогобицька солеварня, працюючи у 1920-х рр. на рівні 60–65 % потужності, виробляла понад 6 тис. т на рік, то зростання виробництва до 70–85 % потужності заводу мало б забезпечувати приблизно 7 тис. т солі на рік.

Працівники солеварні: чисельність, оплата праці, житлові умови

Упродовж 1920-х рр. на Дрогобицькій солеварні працювали понад 60 осіб. У 1925 р. серед них був один інженер, 10 урядників, 55 робітників. У 1927 р. чисельність урядників становила сім осіб, робітників – 53⁶³.

У міжвоєнний період на території саліни в Дрогобичі були розташовані будинки, котрі слугували службовим помешканням для адміністративного та допоміжного персоналу солеварні. Відповідно до «Виказу житлових будинків Соляної Жупи в Дрогобичі», укладення якого припадає, очевидно, на другу половину 30-х рр. XX ст., директором заводу був Мечислав Обертинський, урядниками руху (штигерами – майстрами, котрі безпосередньо керували робітниками) Йозеф Гладкий та Владислав Корко, бухгалтером – Ян Руткович, касиром – Антоній Спунда, механіком – Ян Урбанович, касиром – Ян Холева (пенсіонер), урядником і магазинером Аполінарій Уманський, майстром варильні Петро Ковальський, візником Ілля Гаврилишин⁶⁴.

На службових квартирах при заводі проживали: директор Мечислав Обертинський (невідомо від якого часу), Йозеф Гладкий (мешкав від 01.08.1924 р.) Ян Руткович (від 1936 р.), Антон Спунда (від 01.09.1932 р.), Аполінарій Уманський (від 01.10.1923 р.), Ян

63 ANK. Zespol 29/301: PMSol. Sygn. 7 (tab.); Sygn. 8 (tab.).

64 Архів Дрогобицького солеварного заводу (далі – АДЦЗ). Książka kontrolna Zarządu żupy solnoy. S. [16].

Урбанович (з 01.09.1932 р.) Петро Ковальський (з 01.10.1923 р.), Ілля Гаврилишин (з 06.05.1924 р.)⁶⁵ (див. таблицю 16).

Таблиця 16. Виказ житлових будинків Соляної Жупи в Дрогобичі (друга половина 1930-х рр.)

| № | Назва будинку | Призначення | Кількість зайнятих кімнат | | | | |
|---|---|--|---------------------------|-------|--------|--------------|---------|
| | | | кімн. | кухня | комора | кімн. служб. | пральня |
| 1 | Житловий будинок директора | а) кімната–вітальня | 1 | – | – | – | – |
| | | б) помешкання директора інж. Мечислава Обертинського | 6 | 1 | 1 | 1 | – |
| 2 | Житловий будинок урядника руху | а) помешкання штигера Йозефа Гладкого | 3 | 1 | 1 | – | – |
| | | б) помешкання штигера Владислава Корка | 1 | – | – | – | – |
| 3 | Житловий будинок при будинку, в якому міститься магазин допоміжних матеріалів | Помешкання керівника рахуби (бухгалтерії) Яна Рутковича | 2 | 1 | 1 | – | 1 |
| 4 | Будинок каси і помешкання касира | а) локаль каси | 1 | – | – | – | – |
| | | б) локаль міліції фабричної | 1 | – | – | – | – |
| | | в) помешкання касира Антонія Спунди | 4 | 1 | 1 | – | 1 |
| 5 | Житловий будинок для 2–х родин біля соляних збірників | а) помешкання машинного майстра (механіка) Яна Урбановича | 3 | 1 | 1 | – | – |
| | | б) помешкання емеритованого касира Яна Холеви | 2 | 1 | 1 | – | – |
| 6 | Житловий будинок для 2–х родин біля горішнього колодязя | а) помешкання урядника адміністративного і магазинера матеріалів Аполінарія Уманського | 2 | 1 | 1 | – | – |
| | | б) помешкання майстра варильні Петра Ковальського | 2 | 1 | 1 | – | – |
| 7 | Будинок стайні закладу | а) стайня закладу, убікації | 1 | – | – | – | – |
| | | б) гараж для автомобілів | 1 | – | – | – | – |
| | | в) помешкання візника Іллі Гаврилишина | 1 | 1 | – | – | – |

Джерело: ДАЛО. Ф. Р-1939. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 7.

65 ДАЛО. Ф. Р-1939. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 6.

Адміністрація Дрогобицького солеварного заводу складалася з поляків. Серед робітників також переважали поляки, хоча працювала значана кількість українців як з Дрогобича, так і навколишніх сіл. Поділялися вони на постійних і погодинників. Час і оплата праці останніх залежала від обсягу роботи на підприємстві.

Відповідно до «Книжки контрольної Управління жупи сольної» за 1925–1926 рр. (див. ілюстрацію 42), у числі працівників Дрогобицького солевиварювального заводу на постійній основі працювали:

- у січні-лютому 1925 р.: Сильвестр Бучко, Юліан Бориславський, Ян Бориславський, Микола Бойчук, Йозеф Черняк, Кароль Черняк, Йозеф Голаб, Олександр Грицай, Ігнацій Губицький, Микола Юнак, Микола Коваль, Микола Ковальський, Михайло Легедза, Теофіл Легедза, Микола Мацюрак, Володимир Модрицький, Пилип Музичин, Михайло Пагута, Йозеф Павлішак, Ян Пельчар, Прокіп Пінчук. Відомо, що Микола Коваль, Микола Юнак Ігнацій Губицький, Ян Пельчар і Прокіп Пінчук працювали біля першого і другого котлів у варильні. Михайло Пагута, Сильвестр Бучко та низки інших працівників, час від часу очищували і ремонтували сушарню⁶⁶;
- у березні 1925 р. такі працівники, як Михайло Пагута, Йозеф Павлішак, Ян Пельчар, Прокіп Пінчук не значилися у списку постійних працівників, натомість згадувалися Євстахій Лоек, Микола Лех⁶⁷;
- у квітні 1925 р. в переліку постійних працівників не згадувалися Михайло Легедза, Теофіл Легедза, Михайло Мацюрак, Володимир Модрицький, Пилип Музичин, Михайло Пагута, Йозеф Павлішак, Ян Пельчар, Прокіп Пінчук. Натомість зафіксовано таких робітників: Броніслав Антонюк, Ян Балюк, Мартин Беднарчук, Ігнацій Блажків, Дмитро Геврик, Ян Кулевич, Дмитро Кузан⁶⁸;
- у травні 1925 р. список робітників був тотожний зі списком за січень-лютий, лише не згадувався Прокіп Пінчук. Загалом

66 АДСЗ. Książka kontrolna Zarządu żupy solnoj. S. [2, 4].

67 Там само. S. [6].

68 Там само. S. [8].

у списку значаться: Сильвестр Бучко, Юліан Бориславський, Ян Бориславський, Микола Бойчук, Йозеф Черняк, Кароль Черняк, Йозеф Голаб, Олександр Грицай, Ігнацій Губицький, Микола Юнак, Микола Коваль, Микола Ковальський, Михайло Легедза, Теофіл Легедза, Михайло Мацюрак, Володимир Модрицький, Пилип Музичин, Михайло Пагута, Йозеф Павлішак, Ян Пельчар. Серед сезонних працівників зафіксовано Іллю Гаврилишина⁶⁹;

- у червні 1925 р. серед робітників вже не згадувалися Микола Ковальський, Йозеф Павлішак та Ян Пельчар⁷⁰;
- у січневому та люневому списках за 1926 р. також бачимо зміни складу постійних працівників у порівнянні із минулорічними переліками. Постійно працювали робітники: Болеслав Ляхович, Микола Лех, Михайло Легедза, Теофіл Легедза, Євстахій Лоек, Микола Мацюрак, Михайло Мацюрак, Степан Мацюрак, Станіслав Маєр, Володимир Модрицький, Пилип Мизичин, Михайло Пагута, Йозеф Павлішак, Ян Пельчар, Прокіп Пінчук, Станіслав Павлович, Павло Пазлойко, Степан Пазлойко, Ян Пронько, Йозеф Прихліцький⁷¹.

Списки постійних працівників Дрогобицької солеварні за окремі місяці 1925–1926 рр. дають підстави стверджувати, що на підприємстві в окреслений період відбувалася незначна змінюваність робітників.

Відомо, що заробітна плата робітників східногалицьких солеварень після подолання післявоєнної кризи (1919–1924) поступово зростала. Так, у Дрогобичі робітники-солеварі у 1925 р. за день отримували на 45,5 % вищу платню, ніж у довоєнні роки (див. таблицю 17).

Як зазначалося вище, у роки, що передували світовій економічній кризі, щороку відбувалося упевнене зростання платні постійних і тимчасових робітників солеварень. Так, від 1 червня 1926 р. вона зросла на 10 %, від 1 вересня 1926 р. – на 8 %, від 1 грудня 1926 р. – на 6 %, від 1 жовтня 1927 р. – на 10 %, від 1 травня 1928 р. – на 6 %,

69 АДСЗ. Książka kontrolna Zarządu żupy solnoj.S. [10].

70 Там само. S. [11].

71 Там само. S. [14, 16].

Таблиця 17. Денний заробіток робітника на солеварнях у 1912, 1924 і 1925 рр.

| Саліна | Заробіток робітника за день у польських злотих | | | |
|----------|--|------|------|-----------------------------------|
| | 1912 | 1924 | 1925 | зростання (%) порівняно з 1912 р. |
| Велічка | 3,63 | 3,94 | 4,23 | 16,5 |
| Бохня | 3,71 | 4,85 | 5,72 | 54,0 |
| Болехів | 3,41 | 3,53 | 4,20 | 19,0 |
| Долина | 3,20 | 3,48 | 4,98 | 56,0 |
| Дрогобич | 3,20 | 4,33 | 4,59 | 43,0 |
| Косів | 2,90 | 3,76 | 3,97 | 37,0 |
| Ляцко | 2,98 | 3,87 | 4,66 | 57,5 |
| Ланчин | 3,06 | 4,18 | 4,54 | 48,5 |

Джерело: Bukowski K., Jackiewicz A. *Sól i saliny polskie*. Warszawa, 1926. S. 91.

від 1 лютого 1929 р. – на 3 %, від 1 березня 1929 р. – на 7 % (загалом на 50 %) ⁷².

До нашого часу дійшов затверджений правлінням Дрогобицької жупи тариф оплати щоденних заробітків робітників від 12 січня 1927 р. Тариф було укладено на підставі розпорядження Дирекції державних салін у Варшаві. Згідно з ним, денний заробіток старших зваричів, зваричів та «вогневиків» складав 4,35 зл. До нього додавалася надбавка у розмірі 30 %. За 300 робочих днів на рік зазначені категорії працівників отримували 1 696 зл. ⁷³ Відзначимо, що одна «обсада» – група з 12-ти робітників (3 старших зваричів, 6 зваричів і 3 «вогненника»), які обслуговували панви за зміну – отримували 20 352 зл. за 300 робочих днів на рік ⁷⁴. До пакування солі залучалися молоді робітники, які отримували платню IV, V, VI ступенів – відповідно 3,5 зл., 3,9 зл., 4,35 зл. Один робітник-пакувальник міг запакувати приблизно 2 500 кг солі за робочий день ⁷⁵.

Разом із доходами солеварень, збільшувалися видатки на харитативні виплати провізіоністам (переважно пенсіонерам), вдовам і сиротам солеварів. Дрогобицька саліна напередодні Першої світової війни виплачувала пенсію і допомогу 47 особам, а у 1925 р. –

⁷² ANK. Zespol 29/301: PMSol. Sygn. 2. S. 52.

⁷³ АМД. А-2041 (без пагінації).

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Там само.

33-м. З цієї метою підприємство лише за січень 1926 р. витратило понад 2 363 зл. (див. таблицю 18). За рік ці видатки сягали майже 30 тис. зл.

Таблиця 18. Кількість і вартість утримання провізійністів, вдів і сиріт солеварнями

| Саліна | Провізіоністи, вдови, сироти | | |
|----------|------------------------------|--------------|--|
| | до 1-ї світ. війни | у 1920-х рр. | кошти, виплачені у січні 1926 р. (зл.) |
| Велічка | 846 | 666 | 40 107,58 |
| Бохня | 222 | 197 | 9 423,26 |
| Болехів | 24 | 48 | 1 649,52 |
| Долина | 49 | 27 | 1 622,97 |
| Дрогобич | 47 | 33 | 2 365,41 |
| Косів | 73 | 74 | 4 095,47 |
| Ляцко | 109 | 64 | 5 300,61 |
| Ланчин | 59 | 44 | 2 460,43 |
| Десятин | 29 | 59 | 2 172,92 |

Джерело: Bukowski K., Jackiewicz A. Sól i saliny polskie. Warszawa, 1926. S. 91.

Це доволі великі видатки, які обтяжували фінансове господарство підприємства. З іншого боку, вони засвідчують соціальну зорієнтованість його діяльності. Звичайно, право на отримання таких виплат мали лише постійні працівники солеварні, які виходили на емеритуру, а також їхні вдови та сироти. Робітники-погодинники (тимчасові працівники) не могли розраховувати на такі привілеї.

Однозначно, становище робітників залишало бажати кращого, особливо якщо йшлося про кризові роки. Мабуть, незадоволення соціальним та матеріальним становищем підштовхувало робітників до професійної солідаризації, а також утворення органів (організацій) із захисту своїх прав. Безумовно, на це впливало й поширення лівих ідей, діяльність соціалістичних партій, які розгортали відповідну пропаганду. Можливо, саме з цими обставинами пов'язане утворення солеварями Дрогобича й Стебника так званих «робітничих рад», котрі ставили за мету домогтися від керівництва підприємств

поліпшення умов праці⁷⁶. Уважається, що саме в адміністративному корпусі Дрогобицького солеварювального заводу відбулося перше засідання «Робітничої Ради» у 1918 р., що засвідчує меморіальна таблиця на його фасаді (див. ілюстрацію 41).

Згодом працівники Дрогобицької солеварні інтегрувалися у профспілковий рух робітників підприємств, які належали до державної монополії. На початку 1937 р. дрогобицькі солевари утворили місцевий осередок Товариства працівників сільної монополії (Koło Stowarzyszenia Pracowników Monopolu Solnego). До виділу (правління) цього осередку увійшли: Йозеф Гладкий – презес, Ян Руткович – заступник презеса, Аполінарій Уманський – секретар, Антоній Спунда – скарбник⁷⁷. Було розроблено власний статут, який ґрунтувався на статуті матірнього товариства у Варшаві. Відтак керівники осередку звернулися до Дрогобицького староства з проханням зареєструвати організацію у Дрогобичі. 5 лютого 1937 р. дрогобицький староста Еміль Верстейн надіслав Йозефу Гладкому офіційного листа, в якому не заперечував проти діяльності цієї громадської організації, лише наголосив на необхідності дотримуватися відповідного законодавства і, зокрема, повідомляти староство про зміни в особовому складі осередку, його статуті чи адресі упродовж не більше двох тижнів з часу проведення таких змін⁷⁸. Водночас староста повідомив воєводський уряд у Львові про утворення такої організації й відзначив, що керівники і члени цього товариства поводяться без закидів⁷⁹ (передовсім з політичного погляду).

Деякі працівники Дрогобицької жупи брали активну участь в громадсько-політичному житті. Відомо, що напередодні виборів до Сейму декілька солеварів у грудні 1927 р. було обрано до складу виборчих комісій на дільницях у Дрогобичі. Так, Ян Урбанович був заступником члена виборчої комісії на 5-й виборчій діяльниці у школі ім. А. Міцкевича, Михайло Пагута – заступником члена виборчої комісії на 7-й виборчій діяльниці у школі ім. королеви Ядвіги, Микола Мацюрак – заступником члена виборчої комісії

76 Мизовий Д. Перша Робітнича рада на Дрогобиччині. *Радянське слово*. 1957. № 129. С. 4.; Сивохіп Г. Бачили світлу мету. *Радянське слово*. 1987. № 20. С. 5.

77 ДАЛО. Ф. 1. Оп. 54. Спр. 390. Арк. 1-1зв.

78 Там само. Арк. 1.

79 Там само. Арк. 1зв.

на 8-й виборчій діяльниці у школі ім. Г. Пірамовича⁸⁰. Безумовно, міська влада, формуючи склад виборчих комісій, зважала на лояльність громадян до польської держави.

Отже, Дрогобицька солеварня у міжвоєнні роки перебувала в державній власності і входила до складу державної монополії, оформленої у 1932 р. як окреме підприємство «Польська монополія сільна». Виробництво продукції на солеварні поступово зросло, перетнувши межу у понад 6 тис. т на рік. Попри це, існували проекти закриття солеварні через її низьку рентабельність, віддаленість від залізниці, подорожчання опалювального матеріалу (вугілля, нафти), значні видатки на утримання персоналу і провізіоністів, потребу значних інвестицій в оновлення основних фондів (устаткування і зведення нових будівель). Однак проект не було реалізовано, тож солеварня продовжувала діяльність. На ній працювали понад 60 осіб, з них один директор-інженер, 7–10 урядовців, більше 50 робітників.

Джерела і література

Архів Дрогобицького солеварного заводу. Książka kontrolna Zarządu żupy solnoј.

Архів музею «Дрогобиччина». Од. зб. А-2041, А-2045, А-10858, А-10860, А-10949, А-10951, А-10952, А-10958, А-10959, А-10962.

Державний архів Львівської області. Ф. 1. Оп. 54. Спр. 390; Ф. 1. Оп. 35. Спр. 990; Ф. Р-1939. Оп. 1. Спр. 1.

Archiwum Narodowe w Krakowie. Zespol 29/301: Polski Monopol Solny 1925–1939. Sygn. 2, 7, 8.

Комплексна програма ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території. Дрогобич, 2021. 140 с. : іл.

Лазорак Б. «Его Сіятельству Господину Военному Генераль-Губернатору Галициі...»: доповідна записка російського інженера про стратегічне значення окупованого соляного заводу в Дрогобичі (1914 р.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник.* 2017. Спецвип. 3. С. 129–149.

Мизовий Д. Перша Робітнича рада на Дрогобиччині. *Радянське слово.* 1957. № 129. С. 4.

Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку XXI ст.) / наук. ред. Л. Тимошенко. Дрогобич : Коло, 2009. 320 с.

80 Członkowie i zastępcy obwodowych komisij wyborczych w Drohobyczu. *Głos Drohobycko-Boryslawsko-Samborski.* 1927. Nr 51. 17 grudnia. S. 2.

Пастух Р. Вулицями старого Дрогобича / Худож. оформл. Р. А. Гимона. Львів: Каменяр, 1991. 165 с., 25 арк. іл.

Сивохіп Г. Бачили світлу мету. *Радянське слово*. 1987. № 20. С. 5.

Bukowski K., Jackiewicz A. *Sól i saliny polskie*. Warszawa, 1926. 108 s.

Dziwik K. Zagadnienie nierentownych salin i koncentracji produkcji soli w Polsce międzywojennej. *Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych*. 1982. T. XI. S. 101–115.

Чłonковие і заступцы обwodowych комисыі wyborczych w Drohobyczu. *Głos Drohobycko-Boryslawsko-Samborski*. 1927. № 51. 17 grudnia. S. 2.

Grata P. *Monopole skarbowe w polityce podatkowej Drugiej Rzeczypospolitej*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2009. 544 s.

Historia Wyższego Urzędu Górniczego na tle dziejów nadzoru górniczego na ziemiach polskich / Opracowanie Marek Tarabula. Katowice, 2012. 70 s.

Michalski J. Gospodarka solna w Polsce. *Przegląd Gospodarczy*. 1927. № 15. S. 628–637.

Michalski J. Reorganizacja monopolu soli w Polsce. Studium źródłowe. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*. 1927. № 7(3). S. 162–205.

Mściwujewski M. *Z dziejów Drohobycza*. Drohobycz: Księgarnia ludowa, 1935. Cz. I. 110 s.; 1939. Cz. II. 205 s.

Poborska-Młynarska K., Andrusikiewicz W. Eksploatacja soli potasowych w Małopolsce Wschodniej w czasach II Rzeczypospolitej – przyczynek do historii górnictwa solnego na Podkarpaciu. *Akademia Górniczo-Hutnicza*. Kraków, 2010. S. 273–285.

Przemysł solny. *Przegląd Gospodarczy*. 1921. № 17. S. 629–631.

Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 19 lipca 1932 r. o organizacji wewnętrznej Dyrekcji Polskiego Monopolu Solnego. *Monitor Polski*. 1932. № 171. Poz. 202. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP19321710202>

Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 7 kwietnia 1939 r. o cenach soli i solanki. *Dziennik Ustaw*. 1939. № 37. Poz. 244. S. 706–708. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19390370244/O/D19390244.pdf>

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 czerwca 1932 r. o przedsiębiorstwie "Polski Monopol Solny". *Dziennik Ustaw*. 1932. № 52. Poz. 497. S. 887–889. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19320520497>

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 grudnia 1924 r. o wprowadzeniu jednolitego monopolu sprzedaży soli na obszarze całej Rzeczypospolitej Polskiej. *Dziennik Ustaw*. 1924. № 117. Poz. 1043. S. 1568–1569. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19241171043>

Słone skarby Karpat. Warzelnictwo soli w dawnej i współczesnej Polsce. *Ilustracja Wielkopolska*. 1929. Nr 3. S. 6.

Targowski Z. Aktualne zagadnienia monopolu solnego. *Polska Gospodarcza*. 1930. Z. 27. S. 1184–1185.

Windakiewicz E. *Pogląd na warzelnictwo i przemysł solny w Polsce*. Kraków, 1932. 72 s.

Windakiewicz E. *Solnictwo. Sole kamienne, potasowe i solanki, ich własności, fizjografia, górnictwo i warzelnictwo. Cz. 3: Sól i sole potasowe w Polsce. Miejsca wytwórczości*. Kraków, 1927.

Windakiewicz E. Występowanie soli w Polsce. *Życie Techniczne*. 1939. № 1 i 2. S. 41–50.

Maślankiewicz K. *Z dziejów górnictwa solnego w Polsce*. Warszawa : Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 1965. 283 s.

Микола ГАЛІВ, Володимир ГАЛІК

Дрогобицька солеварня у роки Другої світової війни (1939–1945)

Радянізація підприємства у 1939–1941 рр.

З початком Другої світової війни і приєднанням західноукраїнських земель до СРСР відбулися значні зміни в укладі економічного життя нашого краю загалом та Дрогобича зокрема. У неділю 10 вересня 1939 р. німецька авіація скинула бомби на залізничний вокзал, рафінерії «Польмін», «Нафта» і «Галіція». Наступного дня німці знову бомбардували «Польмін», а також залізничну станцію на вул. Трускавецькій та передмістя Зваричі і Задвірна, де розміщувалися, відповідно, Дрогобицький сільзавод та управління лісів зі складом збіжжя. При цьому постраждало цивільне населення, було декілька вбитих¹.

Про короткий час перебування німецький військ у Дрогобичі від 18 до 24 вересня 1939 р. відомо небагато. Відходячи перед частинами Червоної армії, яка, з 17 вересня, почала окупувати терени Західної України, німці встигли вивезти з дрогобицьких рафінерій запаси пального та мастил². Не знаємо, чи була вивезена сіль, яка зберігалася на складах солеварні.

З утвердженням більшовицького тоталітарного режиму на західноукраїнських землях відбулися радянізаційні перетворення в усіх сферах суспільного життя, зокрема й економічній. 4 грудня 1939 р. утворено Дрогобицьку область і з цього ж дня започатковано націоналізацію промислових підприємств. До 1 січня 1940 р.

1 *Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку XXI ст.).* Дрогобич: Коло, 2009. С. 180.

2 Там само. С. 181.

у Дрогобичі і повіті одержавлено 19 великих підприємств³. Серед них, безумовно, була і Дрогобицька саліна, яка отримала офіційну назву «Державний Соляний Завод в Дрогобичі». До нашого часу дійшло декілька картографічних документів і креслень зі штампом, на якому вказана саме така назва цього заводу⁴.

Згідно з матеріалами першої міської партійної конференції Дрогобича 26 квітня 1940 р., на якій про стан промисловості міста доповідав секретар міському КП(б)У П. Гребенник, на сільзаводі працювала 81 особа, соляну ропу викачували з двох свердловин (доповідач підкреслював, що за «бувшої Польщі» завод часто використовував лише одну свердловину) і план першого кварталу того ж року виконав на 110 %, виробивши 1 802 т продукції⁵. Радянські дослідники нерідко підкреслювали, що показники продукції сільзаводу, виготовленої за перший квартал 1940 р. перевищили показники виробництва за весь 1939 р. – 1 640 т.⁶ Аналогічні цифри наводить польський дослідник А. Бонусяк⁷. Зауважимо, що при збереженні такої ж продуктивності виробництва кожного кварталу за підсумками 1940 р. Дрогобицький сільзавод мав відвантажити не менше 7 200 т солі.

До нашого часу дійшли звітні статистичні матеріали щодо виробництва солі на Дрогобицькому державному сільзаводі від січня 1940 до червня 1941 р. Щоправда, їх було укладено в часі німецької окупації (25 серпня 1942 р.), проте не маємо підстав у них сумніватися, оскільки, найбільш вірогідно, звітність формувалася на основі власної ретельної заводської статистики (*див. таблицю 19*). Наше припущення про річне (1940) виробництво солі виявилось майже точним. Найбільш продуктивним для дрогобицьких солеварів був травень 1940 р., коли вдалося виробити 641,5 т солі. Найменші показники солевиробництва спостерігалися у вересні 1940 р., лютому та червні 1941 р. Відзначимо, що система надходження виробленої солі до місцевої торговельної

3 Націоналізація промисловості. *Більшовицька правда*. 1939. № 46. 30 грудня. С. 4.

4 Архів музею «Дрогобиччина» (далі – АМД). А-10960, А-10963.

5 Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф. 5002. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 16.

6 Кошарний І. Я., Підпригоршук М. В. та ін. *Радянська Дрогобиччина*. Дрогобич, 1957. С. 85.

7 Bonusiak A. *Gospodarka obwodu drohobyckiego pod okupacją sowiecką. Drohobycz – miasto wielu kultur*. Rzeszów, 2005. S. 168.

мережі не завжди працювала. На згаданій першій міській партійній конференції 26 квітня 1940 р. стверджувалося про випадок, коли в одній із дрогобицьких крамниць не було солі⁸.

Важливими є щомісячні показники видобутку соляної ропи впродовж 1940–1941 рр. (див. таблицю 20). Як бачимо, вони досить відмінні у різні місяці, а найвищими були у травні, липні та серпні 1940 р. і у травні 1941 р., найнижчими – у квітні 1940 р. і лютому 1941 р.

Однак показники видобутку соляної ропи не варто сприймати однозначно. Річ у тім, що для виробництва солі за один місяць могли використати меншу або й більшу кількість ропи. Бо ж видобуту солянку спеціальними трубопроводами відправляли до відстійників, а вже потім вона використовувалася для виробництва солі. Тож ці показники не завжди були рівномірними. Так, у вересні 1939 р. на Дрогобицькій солеварні, з огляду на воєнні події, було видобуто незначну кількість ропи – 7227 м³, а використано для виробництва солі 8003 м³. Уже наступного місяця ці показники збільшилися: у жовтні 1939 р. було видобуто соляної ропи 15 800 м³, а використано 15 048 м³, у листопаді, відповідно 17 800 і 17 941 м³, у грудні – 19 800 і 19 757 м³ (див. таблицю 21).

Радянське керівництво заводу (формувалося з осіб, скерованих зі східних областей України), маючи намір впровадити певні будівельні та технологічні зміни, вдалося за допомогою до місцевих українських і польських фахівців. Саме вони українською (з відчутними полонізмами) і польською мовами уклали різні проекти і плани. Так, у 1940 р. було складено «План диспозиційний варильні солі в Дрогобичі» (масштаб 1:100). На ньому по всій довжині позначено варильню у горизонтальному перерізі, з розмірами і назвою всіх приміщень та оснащень: кімната інспекційна, сіни, комин, кімната відпочинкова, підручний склад матеріалів, два склади матеріалів, крамниця, давніше приміщення газових генераторів, панва № 2 з пальниками («пальовиками»), панва № 1 з пальниками, дві слимарні, дві сушарні, вузькоторова залізнична колія до складів солі, коридор («кори-

8 ДАЛО. Ф. 5002. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 37.

Таблиця 19. Виробництво солі на Дрогобицькому сільзаводі з 01.01.1940 р. до 30.06.1941 р. (інформація на 25.08.1942 р.)

| Рік | Місяць | Виробництво солі (т) |
|--------------|--------------|----------------------|
| 1940 | Січень | 601,0 |
| | Лютий | 570,0 |
| | Березень | 631,0 |
| | Квітень | 548,0 |
| | Травень | 641,5 |
| | Червень | 591,0 |
| | Липень | 611,3 |
| | Серпень | 601,3 |
| | Вересень | 526,0 |
| | Жовтень | 602,0 |
| | Листопад | 604,0 |
| | Грудень | 615,0 |
| | <i>Разом</i> | 7142,1 |
| 1941 | Січень | 564,0 |
| | Лютий | 523,0 |
| | Березень | 547,0 |
| | Квітень | 605,0 |
| | Травень | 628,0 |
| | Червень | 527,4 |
| <i>Разом</i> | 3394,4 | |

Джерело: ДАЛО. Ф. Р-1939. Оп. 1. Спр. 5, Арк. 1.

тар”), залізні сходи⁹. Вочевидь, цей план мав, до певної міри, звітний характер.

Водночас було укладено «Проект будинку варильні висою 8 м». На проєкті зображено коридор (3 м висоти) від старої варильні і сільних магазинів-

Таблиця 20. Видобуток розсолу на Дрогобицькому сільзаводі з 01.01.1940 р. до 31.12.1941 р. (інформація на 25.08.1942 р.)

| Рік | Місяць | Видобуток розсолу (м ³) |
|---------------------------------|--------------|-------------------------------------|
| 1940 | Січень | 19 000 |
| | Лютий | 17 600 |
| | Березень | 18 000 |
| | Квітень | 16 700 |
| | Травень | 19 942 |
| | Червень | 18 547 |
| | Липень | 19 974 |
| | Серпень | 19 589 |
| | Вересень | 17 721 |
| | Жовтень | 18 436 |
| | Листопад | 17 948 |
| | Грудень | 19 389 |
| | <i>Разом</i> | 222 846 |
| 1941 | Січень | 17 506 |
| | Лютий | 16 463 |
| | Березень | 17 506 |
| | Квітень | 19 287 |
| | Травень | 21 107 |
| | Червень | 17 822 |
| | Липень | 3 986 |
| | Серпень | 8 712 |
| | Вересень | 6 418 |
| | Жовтень | 7 896 |
| | Листопад | 9 045 |
| Грудень | 16 945 | |
| <i>Разом</i> | 162 693 | |
| <i>Разом за 1940 і 1941 рр.</i> | 385 539 | |

Джерело: ДАЛО. Ф. Р-1939. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 2.

⁹ АМД. А-10960.

складів до нової варильні, будинок нової варильні з двома великими панвами, прибудова (4 м висоти) до нової варильні, де розмістилися котли для підігрівання солянки та бубнова сушарня. З боку від нової варильні позначено склад вареної солі, склад мішків, кімнату зварника¹⁰. На жаль, не маємо точних даних, чи реалізацію цього проєкту було започатковано під час управління радянських властей (відповідно до технічної документації, його заклали у 1941 р.¹¹). Проте із певністю можна стверджувати, що нова варильня (солеварний цех № 2) будувалася у роки німецької окупації, про що мова піде нижче.

19 березня 1940 р. було укладено ескіз котла системи «Стребель» для лазні, яка діяла на сільзаводі¹². Незабаром складено план будинку для «верстатового» – механіка і вже згаданої лазні, що прилягала до цього будинку¹³. 16 квітня 1940 р. сформовано плани будинків та складів солі (16 квітня 1940 р.) із позначкою «Сільгrest. Дрогобич»¹⁴. У червні 1940 р. укладено план «солянкових руропроводів» (див. ілюстрацію 52). Уже з цього словосполучення здогадуємося, що його склали місцеві українські фахівці. На плані позначено три трубопроводи: 1) від шахти № 1 до збірників № 1 і № 2 завдовжки 192 м із відгалуженнями до панви № 1 (довжина – 30 м) і до панви № 2 (довжина 38 м) – разом 260 м; 2) від збірників до варильні – завдовжки 201 м; 3) від шахти № 2 до збірника № 1 завдовжки 74,5 м із відгалуженням до панви № 2 (довжина – 47,5 м) – разом 122 м¹⁵.

Дещо раніше (29 лютого 1940 р.) керівники заводу, мабуть, вирішили полагодити огорожу, щодо якої уклали два плани ремонту (окремо для зовнішньої і внутрішньої). Ремонт зовнішніх огорожень стосувався паркану, який тягнувся від вулиці Горішня Брама до меж «реальності» (нерухомої власності) Греха і Костшемського. Інший план передбачав ремонт огорож навколо помешкань директора, керівника руху, керівника «рахуби» (бух-

10 Там само. А-10961.

11 *Комплексна програма ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території*. Дрогобич, 2021. С. 41.

12 АМД. А-10967.

13 Там само. А-10963.

14 Там само. А-10967.

15 Там само. А-10966.

галтерії), касира, а також полагодження однокрилових хвірток та двокрилових брам¹⁶.

До споруд, зведених на території заводу у 1940–1941 рр., зарховують розсолосбірник № 3¹⁷. На сьогодні він являє собою майже цілковиту руїну. Однак, наразі не виявлено документів, які б засвідчували його будівництво саме у роки «перших совітів»¹⁸. Не виключаємо й того, що цей розсолосбірник був закладений ще наприкінці 1930-х рр. з ініціативи польської адміністрації солеварні, а радянським керівникам довелося продовжувати будівельні роботи.

На жаль, не збереглися документи, які б висвітлювали становище робітництва заводу, яке в більшості продовжувало працювати ще з попередніх років. Припускаємо, що й сільзавод не оминула властива радянській системі боротьба з безробіттям, тож на солеварні з'явилися додаткові робітники. На підприємствах Дрогобича у перші місяці радянської влади встигли утворити чимало різних гуртків (технічного навчання, підвищення кваліфікації тощо)¹⁹. Нова влада у традиційному для себе стилі зайнялася ідеологічним виховання робітників. Так, за грудень 1939 – квітень 1940 р. на підприємствах і установах міста було прочитано 96 лекцій на

16 Там само. А-10967.

17 *Комплексна програма ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території*. Дрогобич, 2021. С. 40.

18 Необхідно взяти до уваги й те, що дослідників може вводити в оману нумерація споруд солеварного заводу, технічна документація на які формувалася радянськими фахівцями уже після Другої світової війни. Згідно з нею, розсолосбірник № 2 було збудовано в 1943 р., а розсолосбірник № 3 – у 1940–1941 рр. Проте у документації Дрогобицького сільзаводу періоду німецької окупації чітко вказано, що у 1943 р. робітники підприємства працювали на будівництві розсолосбірника № 3 (див.: ДАЛО. Ф. Р-1939. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 67). Припускаємо, що розсолосбірник № 3 (за німецьким маркуванням) і розсолосбірник № 2 (за радянським маркуванням) – це одна й та ж споруда, побудована у 1943 р. Тож збудований у 1940–1941 рр. розсолосбірник німецька адміністрація заводу маркувала № 2. Відзначимо й те, що таке маркування спочатку використовували й радянські управлінці, бо відповідно до плану «солянкових руропроводів» на червень 1940 р. уже існував розсолосбірник № 2, до якого йшли труби від шахти № 1 і від якого тягнулися труби до варильні (солеварного цеху № 1). Вочевидь, це й був той самий розсолосбірник (відстійник, резервуар), який пізніше у радянській документації позначили № 3. Але якщо він уже існував на червень 1940 р., то це наводить на думку, висловлену мною вище, про започаткування будівництва цього розсолосбірника дещо раніше (за часів польського урядування) і закінчення його вже новою владою, яка, як це неодноразово робила, приписала собі ініціативу будівництва споруди й задокументувала її зведення 1940–1941-м роками.

19 ДАЛО. Ф. 5002. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 15.

різноманітну тематику: міжнародне становище; марксистсько-ленінське вчення про державу; партія більшовиків у боротьбі за Жовтневу соціалістичну революцію та ін.²⁰

Ще одним нововведенням стала реалізація на Дрогобицьких підприємствах Указу Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 р. «Про перехід на восьмигодинний робочий день, семиденний робочий тиждень та про заборону самовільного покидання підприємств та установ робітниками і службовцями». Це питання обговорювали 27 вересня 1940 р. на пленумі Дрогобицького міського КП(б)У. Місцевий прокурор Кобзєв звітував, що від 27 червня до 20 вересня 1940 р. виявлено 311 недисциплінованих працівників, з них зробили прогули – 264, покинули роботу – 45, покровителі прогульників – 2. До слова, серед підприємств Дрогобича, де виявлено прогульників, сільзавод не згадувався²¹. Попри все, прокурор Кобзєв наголошував, що керівники підприємств мають взяти в свої руки справу боротьби з порушникам трудової дисципліни – «летунами, прогульниками», приймати своєчасні заходи для усунення причин, які породжують недисциплінованість²².

Попри виклики радянського режиму, українські робітники продовжували у недільні та святкові дні відвідувати греко-католицькі церкви Св. Юрія, Воздвиження Чесного Хреста, Св. Трійці, Св. Параскеви, поляки навідувалися до костелу Св. Варфоломія. Колишня польська школа ім. Пірамовича була реорганізована в неповну середню школу з українською мовою навчання, тож діти українських солеварів зі Зварицького передмістя змогли навчатися рідною мовою, при цьому опинившись під тиском «більшовицького виховання».

Дрогобицький сільзавод у роки німецької окупації: господарсько-адміністративні та виробничі процеси

У роки німецької окупації (1941–1944) становище заводу змінилося. Він залишився у державній власності, але вже іншого державно-політичного утворення – Генеральної Губернії.

20 ДАЛО. Ф. 5002. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 17.

21 Там само. Спр. 3. Арк. 3–4.

22 Там само. Арк. 8.

Дрогобицький сільзавод (Siedesalzwerk Drohobych) було включено до складу монопольного підприємства «Salzmonopol», осідок якого базувався у Кракові. У дистрикті «Галичина» цій монополії належали сільзаводи у Дрогобичі, Болехові та Долині. Зберігся документ, датований 18 травня 1944 р., де вміщено розпорядження Дирекції монополії «Salzmonopol» у Кракові щодо звітності для цих заводів²³.

Змінилося і керівництво заводу. На зміну радянським функціонерам, які швидко евакуювалися з початком німецько-радянської війни, німецькі власті призначили директором Франца Піллера. Про нього є згадки станом на березень 1942 р. із твердженням, що новий директор проживає у заводській квартирі з 1941 р.²⁴. Припускаємо, що призначення Ф. Піллера відбулося не раніше серпня-вересня 1941 р., коли Галичину було включено до Генеральної Губернії (і відповідні підприємства передано під управління німецьким компаніям), але не пізніше листопада-грудня 1941 р., коли на Дрогобицькому сільзаводі стабілізувався видобуток соляної ропи (див. таблицю 21).

У перші місяці німецько-радянської війни Дрогобицька солеварня працювала уповільненими темпами. Припускаємо, що через відсутність керівництва і непевність у завтрашньому дні чимала кількість робітників (а значна частина їх мешкали в навколишніх селах) не поспішали до праці. Показники видобутку соляної ропи та її використання були такими: у липні 1941 р. видобуто 3 986 м³, а використано всього 905 м³; у серпні відповідно – 8 712 м³ і 8 598 м³; у вересні – 6 418 м³ і 6 463 м³; у жовтні – 7 896 м³ і 7 895 м³; у листопаді – 9 045 м³ і 9 111 м³. І лише в грудні 1941 р. видобуток солянки на Дрогобицькій солеварні сягнув довоєнних показників: було видобуто 16 945 м³, використано 16 966 м³. Справи з видобутком поліпшилися у перші місяці 1942 р.²⁵ Загалом детальну картину видобутку і використання солянки у різні місяці дає таблиця 21, яку було складено не раніше квітня 1942 р.

Про видобуток і використання соляної ропи, виробництво й транспортування солі свідчать щоденні табелі від 1 квітня

23 ДАЛО. Ф. 5002. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 150.

24 Там само. Спр. 1. Арк. 6.

25 Там само. Спр. 5. Арк. 3.

Таблиця 21. Видобуток і використання розсолу на Дрогобицькому сільзаводі з 01.04.1938 р. до 31.03.1942 р.

| Госп. рік | Місяць | Видобуток розсолу (м ³) | Використання розсолу (м ³) |
|-----------|----------|-------------------------------------|--|
| 1 | 2 | 3 | 4 |
| 1938/1939 | Квітень | 18 140 | 17 400 |
| | Травень | 19 930 | 20 920 |
| | Червень | 19 360 | 19 540 |
| | Липень | 19 930 | 20 950 |
| | Серпень | 19 460 | 18 420 |
| | Вересень | 18 160 | 19 000 |
| | Жовтень | 18 980 | 19 722 |
| | Листопад | 18 020 | 18 598 |
| | Грудень | 18 700 | 16 316 |
| | Січень | 18 300 | 19 218 |
| | Лютий | 16 060 | 15 628 |
| | Березень | 17 100 | 16 222 |
| | Разом | 222 140 | 221 934 |
| 1939/1940 | Квітень | 17 600 | 16 753 |
| | Травень | 18 600 | 19 222 |
| | Червень | 18 500 | 19 534 |
| | Липень | 17 700 | 19 390 |
| | Серпень | 17 760 | 14 316 |
| | Вересень | 7 227 | 8 003 |
| | Жовтень | 15 800 | 15 048 |
| | Листопад | 17 800 | 17 941 |
| | Грудень | 19 800 | 19 757 |
| | Січень | 19 000 | 19 035 |
| | Лютий | 17 600 | 18 316 |
| | Березень | 18 000 | 20 066 |
| | Разом | 205 387 | 207 381 |
| 1940/1941 | Квітень | 16 700 | 17 378 |
| | Травень | 19 942 | 20 252 |
| | Червень | 18 547 | 18 594 |
| | Липень | 19 974 | 19 833 |
| | Серпень | 19 589 | 19 252 |
| | Вересень | 17 721 | 16 529 |
| | Жовтень | 18 436 | 18 969 |

| 1 | 2 | 3 | 4 |
|-----------|----------|---------|---------|
| | Листопад | 17 948 | 18 866 |
| | Грудень | 19 389 | 19 339 |
| | Січень | 17 506 | 17 674 |
| | Лютий | 16 463 | 16 432 |
| | Березень | 17 506 | 17 209 |
| | Разом | 219 721 | 220 327 |
| 1941/1942 | Квітень | 19 287 | 19 362 |
| | Травень | 21 107 | 21 129 |
| | Червень | 17 820 | 17 550 |
| | Липень | 3 986 | 905 |
| | Серпень | 8 712 | 8 598 |
| | Вересень | 6 418 | 6 463 |
| | Жовтень | 7 896 | 7 895 |
| | Листопад | 9 045 | 9 111 |
| | Грудень | 16 945 | 16 966 |
| | Січень | 16 148 | 16 523 |
| | Лютий | 18 504 | 18 106 |
| | Березень | 20 399 | 20 135 |
| | Разом | 166 269 | 162 743 |

Джерело: ДАЛО. Ф. Р-1939. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 3.

1943 р. і до 10 червня 1944 р. Німецькомовні табелі надруковано у друкарні. Кожен мав розділи: робоча сила (персонал); видобуток; потужність; споживання енергії; постачання вагонів; продаж продукції. Робітники поділялася на три категорії: 1) видобувачі солі, 2) допоміжні працівники (слюсарі, теслі), 3) будівельні та інші працівники (водії, садівники, охорона, інші). У рубриці «робоча сила» вказувалися посади (наглядач, працівники верхнього котла (Obersieder), котла (Sieder), сушарні (Heizer), пакування (Salzpacker)) та зміни (перша, друга, третя). Під поняттям «верхній котел» і «котел» треба розуміти першу і другу панви у приміщенні варильні, де розміщувалися газові котли, а працівники стежили не лише за рівнем горіння, але й займалися пересуванням солі. Знаємо, що робітники працювали у три зміни, адміністративні працівники – у дві, начальник з питань «вилучення розсолу» (мабуть, штигер або «управитель руху») – у першу зміну.

Станом на квітень 1943 р. на верхньому котлі працювало два робітники на зміну (разом – шість на добу), на котлі – чотири (разом – 12 добу), на сушарні – два (разом – шість на добу), на пакуванні – два (разом – шість на добу). Слюсарі (три особи), теслі (шість осіб), будівельні робітники (13 осіб), працівники автопарку (сім осіб), садівники / прибиральники (три особи), інші робітники («різноробочі» – 28 осіб) – усі працювали у першу зміну. Сторожі (охоронці) – четверо – у першу зміну, шестеро – у третю²⁶.

Згідно з табелем за 3 квітня 1943 р., на Дрогобицькому сільзаводі видобули 63,1 м³ соляної ропи, використали стільки ж. Густина ропи становила 31 г солі на 1 л рідин. Виробили солі 19 200 кг.²⁷ Для цього витрачено газу 7460 м³, а електрики – 78 кВт/год. Було завантажено один вагон солі – 17 т²⁸. Наступного дня (мабуть, вихідний, бо не працювали слюсарі, теслі, будівельники, садівники, лише солевари, один водій, усі сторожі) видобуто ропи 79,1 м³, використано 65,1 м³. Виробили 20 т солі, з них найбільше у третю зміну (вночі) – 7,2 т²⁹. Сіль у цей день не відвантажували. 5 квітня 1943 р. до роботи було залучено 101 працівника. Відсутні – 11 (шестеро хворіли, троє – за власний рахунок, один – невинуватена відсутність, один відпросився). Видобуто ропи 25,9 м³, використано ропи 43,8 м³, витрачено газу 6200 м³, електрики – 77 кВт/год. Солоність ропи – 310 кг/м³. Виготовлено за добу 9,6 т. і одна тонна відпрацьованої солі («підмітальна сіль» – *Kehrsalz*)³⁰. Станом на 1 травня 1943 р. на Дрогобицькому сільзаводі працювали 103 з 112 робітників. Було видобуто ропи 66 м³, використано – 66 м³, виготовлено за добу 20,1 т солі, витрачено газу 7430 м.куб., електрики 82 кВт/год. Відвантажень не було³¹. На 1 червня 1943 р. працювали 99 зі 112 робітників. Було вироблено за добу 20,4 т солі³². Відвантажили два вагони (32,5 т)³³.

26 ДАЛО. Ф. 5002. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 3.

27 Там само.

28 Там само. Арк. 3зв.

29 Там само. Арк. 4.

30 Там само. Арк. 7.

31 Там само. Арк. 14–14зв.

32 Там само. Арк. 45.

33 Там само. Арк. 45зв.

Відзначимо, що вивезення солі із заводу відбувалося як залізницею, так і автотранспортом, зокрема, заводськими вантажівками. Наведемо показники відвантаження солі за травень 1943 р.: 4 травня відвантажили один вагон – 17,5 т, таку ж кількість відвантажували 6, 7, 11, 14, 17, 19, 21–22, 30 травня³⁴. В окремі дні вантажили по два вагони (35 т) – 25–29 і 31 травня³⁵. Вантажівками возили сіль майже кожного дня: 1 травня – 5 т, 3 травня – 7 т, 4 травня – 7 т, 5 травня – 8 т, 6 травня – 6 т, 7 травня – 7 т, 8 травня – 5 т, 10 травня – 8 т, 11 травня – 7 т, 12 травня – 7 т, 13 травня – 6 т, 14 травня – 7 т, 15 травня 8 т³⁶ і т. д.

Задля розуміння щомісячних витрат газу та електроенергії для обслуговування сільзаводу, відзначимо, що за серпень 1943 р. було спожито 207 460 м³ газу та 2836 кВт/год електроенергії³⁷.

На 1 вересня 1943 р. на заводі працювали 102 зі 118 робітників. Було видобуто 66,4 м³ ропи і стільки ж використано. Виготовлено за добу 20,3 т солі. Витрачено газу 7130 м³, електрики – 136 кВт/год. Відвантажень не було³⁸. Відзначимо, що протягом вересня відвантажували по 1–2 вагони, але не щодня. Так, 7 вересня – 2 вагони (32,5 т) і 14 т вивезено вантажівками. 10 вересня – 2 вагони (32,5 т) і 7 т – вантажівками. 29 вересня – 2 вагони (32,5 т) і 24,5 т – вантажівками, разом – 57 т солі за добу. Загалом за вересень вивезено із сільзаводу 609,5 т солі залізницею і вантажівками³⁹.

У новорічний день – 1 січня 1944 р. працювали лише 40 з 103 робітників. Було видобуто ропи 68,6 м³, використано – 70,4 м³, виготовлено за добу 20,7 т солі, витрачено газу 7370 м³, електрики 164 кВт/год. Відвантажень, цього дня не було⁴⁰. 3 січня 1944 р. із солеварні вивезли вантажівками 22,5 т продукції. Наступного дня відвантажили два вагони (35 т), ще 6 т вивезли вантажівками. За січень 1944 р. було вивезено 614,2 т солі залізницею і вантажівками⁴¹.

34 Там само. Арк. 17зв, 19зв, 20зв, 25зв, 27зв, 30зв, 32зв, 34зв, 35зв, 43зв.

35 Там само. Арк. 38зв, 39зв, 40зв, 41зв, 42зв, 44зв.

36 Там само. Арк. 14зв–28зв.

37 Там само. Арк. 136зв.

38 Там само. Арк. 137–137зв.

39 Там само. Арк. 143зв, 165зв, 166зв.

40 Там само. Спр. 8. Арк. 1–1зв.

41 Там само. Арк. 3зв, 4зв, 31зв.

1 лютого 1944 р. працювали 92 зі 100 робітників. Було видобуто 86,3 м³ солянки, використано – 64,8 м³. Виготовлено за добу 20,7 т солі, витрачено газу 7180 м³, електрики – 75 кВт/год. Відвантажень не було⁴². 1 травня 1944 р. працювали 83 з 99 робітників. Видобуто ропи 65 м³, використано – 66 м³. Виготовлено за добу 20,7 т солі, витрачено газу 8340 м³, електрики – 87 кВт/год. Відвантажено два вагони – 34 т, а вантажівками вивезено 12 т, разом – 46 т⁴³.

Важливо наголосити, що у травні і перші дні червня 1944 р., розуміючи серйозну загрозу швидкого наступу радянських військ, німецькі власті посилено вивозилися усі запаси солі, яка зберігалася на складах. 6 травня 1944 р. було завантажено шість вагонів – 96,5 т, вантажівками вивезли 44 т, разом – 140,5 т⁴⁴. 9 травня вивезли 62,5 т (два вагони – 32,5 т, вантажівками – 30 т)⁴⁵. У наступні дні подавалося 3–5 вагонів, вантажівками вивозили по 30 т. 13 травня вивезли 138 т (шість вагонів – 100 т, вантажівками – 38 т)⁴⁶. Надалі декілька днів вивезення зменшилося. Але 20 травня 1944 р. у сім вагонів завантажили 115 т⁴⁷.

1 червня 1944 р. на сільзаводі працювали 89 зі 100 робітників. Було видобуто ропи 77 м³, використано стільки ж. Виготовлено за добу 20,4 т солі. Солоність ропи становила 27 гр/літр. Витрачено газу 8420 м³, електрики – 85 кВт/год. Відвантажено два вагони – 33 т, і вантажівками вивезли 13 т, разом – 46 т⁴⁸. Від 1 до 10 червня регулярно працювали 82 зі 100 робітників. Видобули за цей період 671,6 м³ ропи, використали 707,4 м³. Виробили 198,8 т солі. Витрачено газу 75 980 м³, електрики – 725 кВт/год. Відвантажено у вагони 131,5 т, вивезено вантажівками 100,6 т, разом – 232,1 т⁴⁹.

Керівництво заводу в роки німецької окупації продовжувало складати плани щодо проведення різних робіт на підприємстві. Так, 20 вересня 1941 р. було розроблено проект збірника

42 Там само. Арк. 32–32зв.

43 Там само. Арк. 131–131зв.

44 Там само. Арк. 137зв.

45 Там само. Арк. 140зв.

46 Там само. Арк. 145зв.

47 Там само. Арк. 154зв.

48 Там само. Арк. 168–168зв.

49 Там само. Арк. 178–178зв.

на солянку для нової варильні⁵⁰. У жовтні 1941 р. складено план цілої секції для випарювання та фільтрування ропи на солеварні в Дрогобичі⁵¹. 21 грудня того ж року сформовано план випарювальної станції солеварні (складений В. Гавтком та В. Савліком)⁵².

У квітні 1943 р. було складено ситуаційний план солеварні в Дрогобичі з вказівкою будівель, приміщень, доріг тощо⁵³. 5 травня 1943 р. укладено німецькомовний план проєкту дороги навколо нового складу вивареної солі, котрий будувався біля нової варильні (солеварного цеху № 2)⁵⁴. У грудні того ж року було розроблено план будиночка для охорони біля воріт заводу. На плані зображено три кімнати: одна з них із піччю, інша – туалетна – з умивальником та санвузлом⁵⁵. У 1943 р. зроблено креслення для будівництва закритої ґрунтовим насипом (з толем та іншими матеріалами) траншеї (котлована) на солеварні в Дрогобичі (глибина – майже 2 м)⁵⁶. У березні 1944 р. складено креслення газової топки для нагрівання панв на солеварні, причому подано у розрізі вигляд газового пальника⁵⁷.

Працівники сільзаводу у роки німецької окупації: адміністрація, робітники, умови праці, деякі аспекти повсякденного життя

Віднайдені у Державному архіві Львівської області документи періоду німецької окупації дають унікальну можливість змалювати «людське обличчя» сільзаводу, розповісти про його працівників.

Про менеджмент сільзаводу відомо, що його члени мешкали в житлових будинках на теренах солеварні. Йдеться про будинок директора, будинок керівника руху (штигера), будинок (в якому

50 АМД. А-10877. Розсолрозбірник № 2 було зведено у 1943 р. (див.: *Комплексна програма ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території*. Дрогобич, 2021. С. 40, 99).

51 Там само. А-10879.

52 Там само. А-10878.

53 Там само. А-10964.

54 Там само. А-10862.

55 Там само. А-10865.

56 Там само. А-10867.

57 Там само. А-10866.

мешкав керівник «рахуби») при складі допоміжних матеріалів, будинок каси (в якому було і помешкання касира), будинок для двох сімей біля соляних збірників (у ньому мешкав механік та емеритований касир), будинок для двох сімей біля горішнього колодязя (в якому мешкали керівник складу та майстер варильні). Крім того, у стайні містилися й кімнати для помешкання візника⁵⁸. Кожен, хто займав ці помешкання, щомісяця сплачували певну суму за користування квартирою.

Станом на 31 березня 1942 р. директор Франц Піллер (поселився у 1941 р.) займав сім кімнат (разом із великою вітальнею на 29,34 кв.м.). Загальна площа його помешкання складала 172,5 м², за які він щомісяця сплачував 48 зл. 88 гр. Управитель (штигер) Йозеф Гладкий (мешкав з 01.08.1924 р.) займав три кімнати загальною площею 93,91 м² й сплачував 26 зл. 61 гр. на місяць. Головний бухгалтер Ян Руткович (мешкав з 1936 р.) займав дві кімнати загальною площею 37,25 м² й платив 10 зл. 55 гр. на місяць. Касир Антон Спунда (мешкав з 01.09.1932 р.) займав три кімнати загальною площею 79,95 м² й сплачував 22 зл. 65 гр. Керівник магазинів-складів Аполінарій Уманський (проживав з 01.10.1923 р.) займав три кімнати загальною площею 69,16 м² і платив 19 зл. 59 гр. щомісяця. Механік Ян Урбанович (проживав з 01.09.1932 р.) займав три кімнати загальною площею 80,6 м² і сплачував на місяць 22 зл. 83 гр. Майстер варильні Петро Ковальський (мешкав з 01.10.1923 р.) займав три кімнати загальною площею 65,24 м² і щомісяця сплачував 18 зл. 48 гр. Гжегож Обертинський (мешкав з 01.10.1941 р.) займав три кімнати загальною площею 51 м² і сплачував 14,45 зл. на місяць. Візник Ілля Гаврилишин (мешкав з 06.05.1924 р.) посідав дві кімнати загальною площею 29 м² і сплачував щомісяця 8 зл. 35 гр.⁵⁹. На жаль, невідомо, яку посаду займав Гжегож Обертинський (можливого, другого штигера), однак працював він на заводі лише до 1 січня 1943 р.⁶⁰

Робітники заводу здебільшого перебували на погодинній оплаті праці (категорія А). На постійних засадах (категорія Б) серед робітників працювали лише чотири особи: конюх-візник Ілля Гаврилишин,

58 ДАЛО. Ф. Р-1939. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 7.

59 Там само. Арк. 6.

60 Там само. Спр. 2. Арк. 6зв.

шофер Олександр Губицький, шофер Карл Гліва (фольксдойч), будівельник Міхал Волянський. Останні два були римо-католиками, оскільки у «робочих табелях» зазначено, що вони не працювали 25–26 грудня 1942 р.⁶¹, тобто на католицькі Різдвяні свята.

Серед робітників-погодинників на січень 1943 р. були поставальники Ян Антонік, працівник котла Ян Баліцький, охоронець фольксдойч Казімеж Баслер, працівник верхнього котла Олександр Байчук, працівник котла Микола Байчук, працівник верхнього котла Ілля Бориславський, працівник котла Іван Бориславський, пакувальники Віктор Бориславський і Владислав Блажків, працівник верхнього котла Йозеф Черняк, прибиральник заводу Ярослав Харів, прибиральниця Гелена Дашко, працівники котла Дмитро Флюнт, Микола Флюнт, Йозеф Фузик (на червень 1943 р. – охоронець), обліковець Віра Фузик, пакувальник і працівник котла Миколай Гембал, садівник Гейнріх Готаб, очищувач солі Йозеф Готаб, різнороби Марія Гралак, Франц Галух, охоронець фольксдойч Йоган Галабут, канцеляристка Анастасія Галишин, прибиральники заводу Юда Герман та Ісаак Гербст (євреї), ремонтник і прибиральник Іван Геврик, прибиральниця Марія Геврик, охоронець фольксдойч Прокіп Глінський, працівник верхнього котла Едвард Гіммель, пакувальник Іван Глодан, працівник котла Олександр Грицай, коваль та різнороб Дмитро Губицький, столяр та різнороб Ігнатій Губицький, охоронець фольксдойч Роман Гутович, працівник сушарні Миколай Юнак, прибиральник та різнороб Дмитро Юркевич, транспортувальник (вантажник) Роман Канів, ремонтник Антон Кавінський, працівник сушарні Гжегож Кавінський, садівник Казімеж Клось, охоронець Григорій Когут, прибиральник заводу Казімеж Кошман, канцеляристка Юлія Коваль, працівник при котлах Микола Коваль, ремонтник Микола Ковальський, телефоністка Марія Козак, прибиральник заводу Адам Краснодобський, ремонтник Казімеж Кухарський, прачка Юлія Кузів, прибиральник і транспортувальник Станіслав Куратковський, обліковець Болеслав Ляхович, ремонтник Казімеж Ляхович, охоронець Збігнев Ляхович, працівник котла Микола Лех, працівник верхнього котла Михайло Легедза, працівник котла Теофіль Легедза, працівник сушарні Євстахій Лоїк, прибиральник і різнороб Євстахій

61 Там само. Арк. 1зв–2.

Луцишин, прибиральник і вантажник Сильвестр Липа, охоронець Любомир Мацюрак, працівник сушарні Михайло Мацюрак, працівник котла Михайло Мацюрак (молод.), транспортувальник-вантажник Михайло Матвішин, пакувальник Адам Міцкевич, Володимир Модрицький (функції не встановлено), прибиральник заводу Володимир Михаць, пакувальник Андрій Музичин, коваль та різнороб Теофіль Музичин, працівник котла Владислав Новак, Георг Обертинський (функції не вказано), ремонтник Андрій Пагута, конюх Микола Паращак, ремонтник Адам Пачулка, працівник котла, коваль та різнороб Казімеж Пельчар, учень шофера, вантажник та різнороб Петро Попівняк, працівник котла Петро Постойко, помічник шофера Теофіль Прихлінський, коваль і ремонтник Едвард Рейснер, коваль і ремонтник Йосип Романяк (можливо батько відомого лікаря Мирослава Романяка), помічник шофера Ярослав Романяк (син Йосипа Романяка⁶²), охоронець і конюх фольксдойч Йозеф Рудкевич, прибиральник заводу Прокіп Ринда, ремонтник Йосип Савка, охоронець Петро Савшак, прачка Стефанія Савшак, прибиральник і ремонтник Міхал Скопінський, Станіслав Собольський (функції не вказано, оскільки його не було на роботі весь місяць), ремонтник і коваль Якуб Шляхтер (єврей), охоронець фольксдойч Дмитро Шульц, ремонтник Лев Скрипук, канцелярист Владислав Шандровський, працівник верхнього котла Микола Стасула, коваль та ремонтник Михайло Стеців, працівник котла Франц Шеласт, прибиральниця Магдалена Шимська, ремонтник Ян Следзьона, працівник сушарні Йосип Татарський, тесля і ремонтник Йосип Трибух, працівник котла і пакувальник Владислав Трибух, ремонтник Євген Тимочко, садівник Ріхард Уманський, тесля Бартоломій Урбанович, механік Ян Урбанович, канцеляристка Ванда Вата, працівник котла і пакувальник Володимир Вата, охоронець фольксдойч Міхал Висятицький, коваль та різнороб Василь Веклюк, охоронець фольксдойч Йозеф Веснер, тесля і різнороб Станіслав Войтків, прибиральник і вантажник Петро Войтович, Ян Войтуцишин (функції невідомі, оскільки не був на роботі у січні), пакувальник Станіслав Врублевський, працівник верхнього котла Франц Волянський, друкар Мечислав

62 Романяк Я. Йосиф Романяк – останній провізор церкви Св. Юра. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Т. 4. Дрогобич, 1997. С. 267–268.

Возняк, ремонтник Тадеуш Волянський, тесля Рудольф Згода, прибиральник Йосип Зинич, охоронець фольксдойч Йозеф Антон Заєр (почав працюю на заводі з 18.01.1943 р.)⁶³.

У січні 1943 р. Станіслав Собольський не працював весь місяць, єврей Якуб Шляхтер – мав вихідні 1 січня, у неділі, та 11–12 січня, фольксдойч Дмитро Шульц працював усі дні, крім неділь, але останній тиждень місяця – не працював⁶⁴. Цікаво, що поляки Адам Пашулка, Казімеж Пельчар, Теофіл Прихлінський, Едвард Рейснер 1 січня мали вихідний. Натомість робітники-українці у цей день працювали. Але під час Різдваєних свят (за східним обрядом) українці мали вихідні – наприклад, Євстахій Луцишин, Сильвестр Липа, Любомир Мацюрак, Михайло Мацюрак та ін. Натомість поляки працювали – Адам Міцкевич, Владислав Новак тощо⁶⁵. Беручи до уваги, скільки осіб не працювали під час свят 7–9 січня, можна визначити кількість греко-католиків серед робітників Дрогобицького сільзаводу: таких було 50 серед погодинних працівників та один – серед постійних.

Необхідно відзначити, що робітники сільзаводу у роки німецької окупації виконували п'ять категорій робіт на п'яти об'єктах: категорія А – будівництво варильні № 2; категорія Б – будівництво відстійника для розсолу № 3; категорія Ц – будівництво розсольного трубопроводу Колпець – Солець – Дрогобич і соляних насосів у Колпці і Сільці; категорія Д – підключення резервуару розсолу № 3 із напірним соляним трубопроводом від шахти № 1 і № 2 у Дрогобичі; категорія Е – будівництво розсольного трубопроводу від бака № 3 до варильні № 2⁶⁶. На зазначених категоріях робіт не було сталих робітників, вони змінювалися. Наприклад, Петро Попівняк та Едвард Рейснер працювали у липні 1943 р. і на об'єкті Д, і на об'єктах А та Б. Іван Геврик, Едвард Гіммель, Дмитро Юркевич – переважно на об'єктах А і Б. Теофіл Музичин працював на об'єктах А, Д, Е. Франц Волянський працював лише на об'єкті А⁶⁷. Більшість працівників сільзаводу не виконували жодних робіт на

63 ДАЛО. Ф. Р-1939. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 2зв-11.

64 Там само. Арк. 8зв-9.

65 Там само. Арк. 6зв-7.

66 Там само. Арк. 67.

67 Там само. Арк. 59зв-63, 64зв-65.

цих будівництвах, а, вочевидь, були зайняті звичайним виробничим процесом.

У лютому 1943 р. на погодинній оплаті працювали 116 робітників, серед них ті ж євреї і фольксдойчі⁶⁸. Але деяких із працівників не було на роботі весь місяць (Йосип Фузик, Тадеуш Волянський, Ян Войтуцишин⁶⁹), а Казімеж Кухарський працював лише 1–2 лютого⁷⁰. У березні 1943 р. працювали вже 113 осіб. Продовжували виконувати свою роботу три євреї, фольксдойчі ж залишилися не всі, бо вже не було Казімежа Баслера (якого зазначено у січні). Крім того, серед робітників уже не було Марії Гралак та Станіслава Собольського⁷¹. Тадеуш Волянський не працював весь місяць, а Андрій Музичин є в списках робітників, але немає жодних позначок про його працю чи звільнення⁷². Водночас у списку з'явився новий робітник – Степан Панькевич⁷³. Зауважимо, що фольксдойчам (наприклад, Йозеф Рудкевич і Дмитро Шульц⁷⁴) записували більше робочих годин ніж іншим – 12, а решті – 9 чи менше.

До роботи на заводі залучали євреїв, котрі перебували в гетто і таборах праці як дармову робочу силу. До нашого часу дійшли прізвища десяти євреїв, яких німецькі власті використовували для чорнових робіт на солеварні, передовсім для прибирання території заводу: Осія Апфельдорф, Ізраель Бенкендорф, Гермуль Діаманд, Йозеф Феєрштейн, Ісак Гербст, Леон Собель, Леві Вексельберг, Зігмунт Вейнзеб, Мойша Вільф, Ізраель Вільф. Вони працювали по шість днів на тиждень⁷⁵. Датування цього документа немає, але припускаємо, що йдеться ще про 1942 р., бо в наступному році фіксують три-чотири єврейські працівники.

У червні 1943 р. на Дрогобицькому сільзаводі налічувалося 108 працівників⁷⁶. Але євреї працювали ще тільки на початку червня. Так, Юда Герман та Ісак Гербст працювали 1–4 і 7 червня. На один

68 Там само. Арк. 12зв–21.

69 Там само. Арк. 12зв–13, 19зв–20.

70 Там само. Арк. 15зв–16.

71 Там само. Арк. 22зв–30.

72 Там само. Арк. 26зв–27.

73 Там само. Арк. 26зв–27.

74 Там само. Арк. 27зв–28.

75 Там само. Арк. 105зв–106.

76 Там само. Арк. 49зв–57.

день потрапив на працю на сільзавод Абрахам Гершдорфер – 10 червня. Якуб Шляхтер працював 1–4 червня, потім його вже не зафіксовано серед робітників у робочих табелях заводу⁷⁷. Очевидно, єврейські робітники заводу в умовах голокосту були знищені нацистами, адже у травні-червні в Дрогобичі, як й інших містах Галичини, ліквідовано гетто (разом з усіма мешканцями) та майже усі єврейські табори праці⁷⁸. Щодо інших працівників, то Микола Байчук не працював до 14 червня, потім вийшов на роботу. Олександр Байчук вже не працював на заводі. Не значилися у списках робітників і Анастасія Галишин, фольксдойч Роман Гутович, Роман Канів, Гжегож Кавінський, Казімеж Ляхович, Любомир Мацюрак, Андрій Музичин, Ярослав Романяк, Євген Тимочко.

У діяльності інших робітників у червні 1943 р. також відбулися зміни. Зокрема, Юлія Коваль уже працювала не в канцелярії, а зафіксована як “садівник”, Микола Ковальський – не ремонтник, а працівник котла. Казімеж Кухарський не працював майже весь місяць (лише останні три дні), а Збігнев Кухарський лише перші три дні, а потім був звільнений⁷⁹, Євстахій Луцишин не працював майже весь місяць, Адам Міцкевич, Йосип Романяк, Володимир Вата – увесь червень (вочевидь, хворіли). Було працевлаштовано Тадеуша Шандровського (народився 19.12.1919 р., мабуть син Владислава Шандровського) та Юлію Вишньовську – у канцелярії⁸⁰. Серед працівників на постійній оплаті з’явилися робітники з Болахівської солеварні: Федір Парахоняк і Станіслав Довбняк (з 15 червня 1943 р.)⁸¹.

У робочих табелях сільзаводу за липень 1943 р. зафіксовано прізвища 103 погодинних працівників⁸², але насправді їх було більше, бо наприкінці місяця почала працювати Катерина Ангальт, а на початку місяця – Василь Грицуняк (народився 29.11.1899 р., тесля на об’єкті А). Повернулася до праці на завод Марія Гралак

77 Там само. Арк. 50зв–51, 54зв–55.

78 *Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку XXI ст.)*. Дрогобич : Коло, 2009. С. 206.

79 ДАЛЮ. Ф. Р-1939. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 51зв–52.

80 Там само. Арк. 54зв–55, 56зв–57.

81 Там само. Арк. 57зв–58.

82 Там само. Арк. 58зв–66.

(1906 р. н.)⁸³. Розпочали працю Стефан Вінцковський (на об'єктах А і Б), монтер Антон Волянський (з 10 липня 1943 р.) – на об'єктах А і Б⁸⁴. Адам Міцкевич, Йосип Романяк, Володимир Вата, фольксдойч Міхал Висятицький знову не були на роботі весь місяць. Цікаво, що охоронцям (Йозеф Заєр, Йосип Зинич) у таблиці записували вже 11 год. праці, а не 12. На сталій платні перебували ті самі чотири працівники, що й раніше⁸⁵.

У серпні 1943 р. на Дрогобицькому сільзаводі налічувалося 97 осіб погодинників⁸⁶. До чотирьох постійних працівників додався ще один – Мечислав Уманський⁸⁷, який раніше був погодинником. У вересні 1943 р. серед погодинників згадуються вже фольксдойчі Йозефом Ангалт і Катерина Ангалт⁸⁸ (припускаємо, подружжя). Робітник Іван Геврик хворів весь місяць⁸⁹ Всього 113 працівників зафіксовано на погодинній основі, а серед постійних знову залишилися чотири: Ілля Гаврилишин, Олександр Губицький, фольксдойч Карл Гліва, Міхал Волянський⁹⁰. У жовтні 1943 р. Йосип Фузик, Володимир Вата і фольксдойч Міхал Висятицький хворіли весь місяць⁹¹, деякі інші (Василь Грицуняк, Володимир Коссак, Степан Круцай, Міхал Скопінський, Тадеуш Шандровський, Йосип Татарський, Ванда Вата, Станіслав Врублевський) – по 2–3 тижні. Всього на той час налічувалося 109 працівників погодинників і чотири на постійній основі⁹². У листопаді 1943 р. вже не згадувався Йозеф Ангалт, але ще працювала Катерина Ангалт. Робітники Ян Баліцький, Степан Панькевич, Йосип Татарський хворіли весь місяць. Дмитро Флюнт також хворів, був на роботі лише чотири дні впродовж місяця, а Владислав Трибух – лише два. Міхал Стропінський хворів протягом 1–10 листопада, а потім відсутні вказівки на його працю (мабуть, більше вже не працював, або

83 Там само. Арк. 58зв–60.

84 Там само. Арк. 64зв–65.

85 Там само. Арк. 66зв–67.

86 Там само. Арк. 97зв–104.

87 Там само. Арк. 104зв–105.

88 Там само. Спр. 6. Арк. 1зв–2.

89 Там само. Арк. 3зв–4.

90 Там само. Арк. 12зв–13.

91 Там само. Арк. 15зв–16, 22зв–23.

92 Там само. Арк. 23зв, 24зв.

й помер). Упродовж 12–30 листопада хворів Ілля Гаврилишин⁹³. Робітників налічувало 112 (108 погодинників і чотири сталі)⁹⁴.

Робочі табелі сільзаводу за зиму 1943/1944 рр., на жаль, не збереглися. У березні 1944 р. зафіксовано 97 погодинників і чотири постійні робітники⁹⁵. Весь місяць хворів Василь Бугрин⁹⁶. Йосип Татарський хворів до 15 березня, потім немає записів про його працю⁹⁷. Серед працівників-фольксдойчів відбулися зміни. Йогана Галабута чомусь уже не позначено фольксдойчем. Серед інших були Катерина Ангальт, Прокіп Голинський, Йозеф Рудкевич, Йоган Спіс, Йозеф Заєр, Карл Гліва, а також Генріх Колесніков та Петер Лобашкін⁹⁸ (припускаємо, що це російські німці).

У квітні 1944 р. продовжувалися зміни у колективі. Катерини Ангальт уже не було серед працівників. Василь Бугрин, Петро Войтович хворіли весь місяць. Тривалий час хворіли Миколай Рітавка, Микола Боєрук, Марія Козак, Ян Урбанович⁹⁹. Усього в документах заводу позначено 94 погодинники, але насправді їх було 96, бо посеред місяця прийнято на роботу фольксдойчів Йогана Скабронку і Александра Вишинського – звісно ж, на посади охоронців¹⁰⁰. Ще чотири працювали на постійній основі, але водій Карл Гліва вже не згадується як фольксдойч¹⁰¹. На жаль, не збереглися документи про кадровий склад робітництва заводу в останні місяці німецької окупації.

Працівники сільзаводу у роки німецької окупації перебували в скрутних економічних умовах. Як й інші мешканці Дрогобича, сплачували комунальний, ґрунтовий і подохідний податки (останній становив 25 % від заробітної плати), особистий податок (сплачували ті, кому виповнилося 18 років) у сумі 16 злотих на рік тощо¹⁰². Особливо гострою була продовольча проблема.

93 Там само. Арк. 26зв–28, 31зв–34, 36зв–37.

94 Там само. Арк. 35зв, 36зв.

95 Там само. Арк. 80зв.

96 Там само. Арк. 72зв–73.

97 Там само. Арк. 78зв–79.

98 Там само. Арк. 74зв, 75зв.

99 Там само. Арк. 84зв–86, 88зв–90.

100 Там само. Арк. 88зв, 89зв.

101 Там само. Арк. 90зв–91.

102 *Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку XXI ст.)*. Дрогобич : Коло, 2009. С. 196.

В умовах воєнного часу брак харчів був явищем постійним, а недоїдання – хронічним. Тож міській владі доводилося проводити раціоналізацію розподілу харчів між мешканцями. Ще в липні 1941 р. організували розподіл хліба за пайками – 250 гр на особу щоденно. Тоді ж налагодили продаж молока. З 1 грудня 1941 р. в Дрогобичі запровадили нову карткову систему харчування. Харчові приділи поділялися на дві категорії: засадничі й додаткові. Перші отримували всі працевлаштовані мешканці міста, правда, задля отримання в крамниці належних харчів мусили показати посвідку, що засвідчувала їх реєстрацію в уряді праці. Особи, які працювали в установах категорії А і Б (важливі підприємства, серед них і сільзавод, установи, уряди тощо) могли отримати й “харчові додатки”. Харчі мешканці міста отримували в споживчих крамницях у районі проживання¹⁰³. У грудні 1941 р. 19 тисяч мешканців отримали основний харчовий приділ, який складався з 6 кг хліба, 800 гр цукру, 400 гр борошна, 400 гр м’яса й 80 гр кави на особу. Дрогобичани, що працювали в установах категорії А і Б (до двох тис. осіб) отримали ще й додатковий приділ: 500 гр цукру, 400 гр борошна, 400 гр м’яса і 125 гр масла на особу. Поступово розмір харчових приділів зменшувався. У березні 1942 р. споживчі крамниці Дрогобича за харчові картки на одну особу видали по 400 гр борошна, стільки ж цукру та м’яса, 500 гр молока для дітей віком до 10 років, 5,6 кг хліба для дорослих і 4,2 кг – для дітей¹⁰⁴.

Очевидно, сільзавод реалізовував свою продукцію і для роздрібної торгівлі Дрогобича. Відомо, що у другій половині 1941 р. Союз українських кооператив відкрив 11 хлібних, три споживчі, по дві сільні і овочеві крамниці, а також два ресторани¹⁰⁵. Тож дві спеціалізовані крамниці солі, найбільш ймовірно, продавали товар з солеварні Дрогобича. У дрогобицькій пресі (газета «Вільне Слово», згодом «Дрогобицьке слово») майже не згадувалося про роботу солеварні. У львівській газеті

103 *Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку XXI ст.)*. Дрогобич: Коло, 2009. С. 196–197.

104 Там само. С. 197.

105 Збори Союзу Українських Кооператив. *Вільне слово*. 1941. № 4. 16 липня. С. 4; Обласна кооперативна нарада. *Вільне слово*. 1941. № 22. 27 серпня. С. 4.

«Голос Підкарпаття» лише двічі відзначено наявність покладів солі у Дрогобичі¹⁰⁶.

Духовне життя більшості дрогобицьких солеварів й надалі було пов'язане з церквами Св. Юра, Воздвиження Св. Хреста, костелом Св. Бартоломея. Відомо, що робітник сільзаводу Йосип Романяк (1885–1967) тривалий час був провізором церкви Св. Юра, доклав багато зусиль для збереження самого храму та його майна. Саме за стараннями провізора у 1939 р. для церкви було придбано великий дзвін. За власні гроші він купив для потреб священника гарний фелон¹⁰⁷. Діти деяких робітників сільзаводу відвідували семикласну школу на Зваричькому передмісті (колишня школа ім. Г. Пірамовича), яка подовжувала діяти в роки німецької окупації та зберегла українську мову навчання. Інші діти відвідували польські школи у центральній частині міста, державну українську гімназію, фахові школи різного спрямування.

* * *

У серпні 1944 р. Дрогобич знову опинився під контролем радянських властей, а сільзавод продовжив роботу в умовах планової командно-адміністративної економічної системи.

Отже, в роки Другої світової війни Дрогобицький сільзавод перебував у державній власності, належачи спочатку до радянського Сільтресту, а згодом до німецької соляної монополії з центром у Кракові. Видобуток ропи і виробництво солі проводилося на максимальну потужність, а показники виробництва на рівні 600 т солі щомісяця досягалися, безумовно, не лише експлуатацією власних родовищ (шахти № 1 і 2), але й родовища у Колпці. Започатковано розробку родовища у селі Солець, яку планувалося з'єднати трубопроводами з Дрогобицьким сільзаводом, де діяла варильня з двома панвами, що опалювалися газом. Заплановано і реалізовано будівництво нової варильні солі (солеварний цех № 2) й відповідних приміщень та механічних систем для її

106 Хробак Гр. Промисловість Дрогобича. *Голос Підкарпаття*. 1942. № 18 (52). 27 грудня; Хробак Гр. Господарство Дрогобичини. Корисні копалини, транспорт. *Голос Підкарпаття*. 1943. № 1–2 (66–67). 7 січня. Див. також: Садовий В. *Німецька окупація Дрогобича (1941 – 1944)*. Дрогобич : Коло, 2018. С. 142, 144.

107 Романяк Я. Йосиф Романяк – останній провізор церкви Св. Юра. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Т. 4. Дрогобич, 1997. С. 267–268.

обслуговування. Збудовано розсолосбірник № 3 (за пізнішим радянськими маркуванням – № 2) у 1943 р. На заводі у різний час працювали від 80 до 120 осіб, які виконували не лише роботи, пов'язані з власне солевиробництвом, але й будівельні та допоміжні. Дрогобицька сіль вивозилася залізницею та вантажівками й, очевидно, призначалася для потреб населення Генеральної Губернії, Німецького Рейху та вермахту.

Джерела та література

Архів музею «Дрогобиччина», м. Дрогобич. Од. зб. А-10862, А-10865, А-10866, А-10867, А-10877, А-10878, А-10879, А-10960, 10961, А-10963, А-10964, А-10966, А-10967.

Державний архів Львівської області. Ф. 5002. Оп. 1. Спр. 1, 3, 5, 7 8; Ф. Р-1939. Оп. 1. Спр. 2, 6.

Збори Союзу Українських Кооператив. Вільне слово. 1941. № 4. 16 липня. С. 4.

Обласна кооперативна нарада. Вільне слово. 1941. № 22. 27 серпня. С. 4.

Комплексна програма ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території. Дрогобич, 2021. 140 с., іл.

Кошарний І.Я., Підпригорщук М.В., Гапшенко І.І., Скрипник К.І. Радянська Дрогобиччина. Дрогобич : Дрогобицьке обласне вид-во, 1957. 202 с.

Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку XXI ст.) / за наук. ред. Л. Тимошенка. Дрогобич : Коло, 2009. 320 с.

Націоналізація промисловості. Більшовицька правда. 1939. № 46. 30 грудня. С. 4.

Романяк Я. Йосиф Романяк – останній провізор церкви Св. Юра. Дрогобиччина – земля Івана Франка. Т. 4. Дрогобич, 1997. С. 267–268.

Садовий В. Німецька окупація Дрогобича (1941–1944). Дрогобич : Коло, 2018, 348 с.

Хробак Гр. Господарство Дрогобиччини. Корисні копалини, транспорт. Голос Підкарпаття. 1943. № 1–2 (66–67). 7 січня.

Хробак Гр. Промисловість Дрогобича. Голос Підкарпаття. 1942. № 18 (52). 27 грудня.

Bonusiak A. Gospodarka obwodu drohobyckiego pod okupacją sowiecką. Drohobycz – miasto wielu kultur. Rzeszów, 2005. S. 157–170.

Микола ГАЛІВ

Дрогобицький солевиварювальний завод в умовах радянської економічної системи (1945–1991)

Діяльність Дрогобицького сільзаводу у перші післявоєнні роки

Після відновлення радянської влади у 1944 р. сільзавод, як і багато інших підприємств Дрогобиччини, зобов'язувався виконувати доволі високі планові завдання у річищі «кращих» традицій командно-адміністративної економіки. При цьому докорінної реконструкції виробництва у перші повоєнні роки на заводі не було. У 1946 р. працівники перевиконали планові зобов'язання і, незважаючи на перебої з постачанням сировини, реалізували річний план на 101,7 %¹. У 1948 р. було вперше розпочато йодування солі мокрим методом з метою профілактики захворювань щитоподібної залози, викликаних йододефіцитом².

На серпень 1944 р., згідно з відомостями на видачу заробітної плати, на Дрогобицькому сільзаводі працювала 71 особа. Розмір заробітної плати коливався від 100 до 350 крб., більшу платню отримували лише директор (1000 крб.) та головний інженер (800 крб.)³. У 1945 р., з а тими самими відомостями, можемо довідатися про керівний склад заводу: директор – П. І. Зубенко; головний інженер – М. О. Великопольський; інженер-хімік – Р. Ф. Троцький; головний бухгалтер – Л. Л. Фесечко; начальник цеху – М. С. Левицький;

1 Передові підприємства Дрогобича. *Радянське слово*. 1946. 15 листопада. № 221. С. 1.

2 *Дрогобицький солевиварювальний завод*. URL: <https://www.saltfactory.com.ua/>.

3 Архів Дрогобицького солевиварювального заводу, м. Дрогобич (далі – АДСЗ). Спр. 8: Відомості на виплату заробітної плати робітникам і службовцям (виробничі робітники), липень–грудень 1944 р. Арк. 5–8.

змінні майстри – Ю. М. Обертинський, Я. Й. Урбанович; головний механік – Й. М. Романяк⁴.

У 1946 р. на підприємстві працювала 91 особа. Цікавими є професії працівників: зваричі, кочегари, конюхи, каменярі, столяри, машиністи-пакувальники, ковалі, кухарі, водії, слюсарі, садові робітники⁵. Особливо значна плинність кадрів у перші повоєнні роки спостерігалась на підприємстві серед керівництва. Так, у січні 1946 р. його очолював Л. Ф. Полторак, а на червень 1946 р. директором став С. К. Григоренко. Змінюються й інші працівники. Посаду головного інженера обіймає М. Білинський, змінними майстрами призначені І. Бориславський, М. Стеців, В. Вата, головним механіком – Й. М. Романяк⁶. У грудні 1950 р. директором був Д. Л. Коровник⁷, а наприкінці 1953 р. В. П. Логвиненко⁸.

У той період завод мав підсобне господарство, де працювали садівник, візник, доярки, робітники⁹. Його начальником був О. Колесниченко. При заводі також функціонував відомчий дитячий садок, де у 1951 р. працювали чотири особи – завідувач, вихователь, кухар, прибиральниця¹⁰.

Дрогобицькі солевари, як колективи інших підприємств Дрогобича активно брали участь у соціалістичних змаганнях за дострокове виконання п'ятирічних планів та виробничих змаганнях до «травневих», «жовтневих» свят, відзначення Дня конституції СРСР тощо. На заводі працювали навіть спеціальні агітатори, які проводили роз'яснювальну роботу серед робітників та наголо-

4 Там само. Спр. 19: Відомості на виплату заробітної плати робітникам і службовцям (службовці), січень–листопад 1945 р. Арк. 4.

5 Там само. Спр. 25: Відомості на виплату заробітної плати робітникам і службовцям (виробничі робітники), січень–грудень 1946 р. Арк. 30–33.

6 Там само. Спр. 26: Відомості на виплату заробітної плати робітникам і службовцям (службовці), січень–листопад 1946 р. Арк. 19.

7 Там само. Спр. 67: Відомості на виплату заробітної плати робітникам і службовцям. Арк. 31.

8 Там само. Спр. 124: Відомості нарахування за вислугу років робітникам і службовцям заводу за 1953 р. Арк. 2.

9 Там само. Спр. 27: Відомості нарахування за вислугу років робітникам і службовцям підсобного господарства, серпень–грудень 1946 р. Арк. 2–4; Спр. 33: Відомості нарахування за вислугу років робітникам і службовцям підсобного господарства, січень–грудень 1947 р. Арк. 1–9.

10 Там само. Спр. 83: Відомості на виплату заробітної плати робітникам і службовцям дитячого садка, лютий–листопад 1951 р. Арк. 1.

шували на значенні соціалістичних виробничих змагань. Кращим агітатором на підприємстві була Ковальова, яка систематично проводила тематичні бесіди та «читання газет» у бригаді І. Глодана¹¹.

У 1950 р. завод виробив продукції на 3 % більше порівняно попереднім роком¹². У 1951 р. солевари обіцяли знизити собівартість продукції на 3,5 % та підвищити продуктивність праці на 5 %. Підприємство зобов'язувалося надати країні 150 тисяч карбованців понадпланових нагромаджень, а річний план валової продукції виконати до 25 жовтня. Першість у соціалістичних змаганнях за перевиконання плану мала бригада кочегара Б. А. Антоніка¹³. У газеті «Радянське слово» за 26 жовтня 1951 р. відзначалося, що завдяки використанню заводського обладнання на повну технічну потужність, удосконаленню організації виробництва у третьому кварталі продуктивність праці робітників заводу підвищилась на 33,1 %, і за рахунок цього було отримано 163,3 тис. крб. надпланових прибутків. Бригади, очолювані В. Ватою, І. Бориславським та О. Губицьким виготовляли на 15–20 % високоякісної солі більше, ніж було передбачено планом. По півтора-дві норми видобутку солі виконували Іван Войтович, Галина Дашко, Василина Цибань. У цей рік працівникам заводу був вручений «перехідний червоний прапор»¹⁴.

У тій же газеті відзначалося, що солевари брали також участь у змаганнях і до дня Сталінської конституції. До 5 грудня 1951 р. вони зобов'язувалися добути понад план більше 350 т солі¹⁵. Працівники І. Бориславський, Б. Антонік, О. Губицький щозміни виконували план на 120–130 %¹⁶. Тільки за третій квартал 1951 р. підприємство виконало план на 134 %. Прикметно, що активними учасницями соцзмагань були жінки. Так, про це звітувала робітниця Петрашова, відзначаючи водночас, що трудівниці дбають і про підвищення свого «ідейно-теоретичного рівня»¹⁷. Абсолютна підтримка ідеї соціалістичних змагань за перевиконання планів

11 На сользаводі. *Радянське слово*. 1951. 26 вересня. № 191. С. 3.

12 Сіль землі Галицької. *Галицька брама*. 2013. № 7–8. С. 4.

13 На сользаводі. *Радянське слово*. 1951. 26 вересня. № 191. С. 3.

14 У солеварів Дрогобича. *Радянське слово*. 1951. 26 жовтня. № 212. С. 1.

15 У дрогобицьких солеварів. *Радянське слово*. 1951. 18 листопада. № 229. С. 1.

16 Там само.

17 Там само.

випуску валової продукції постійно звучала і на зборах працівників сільзаводу, які часто такі проходили під ідеологічним забарвленням «зміцнювати велику справу миру»¹⁸. Наприклад, саме на зборах бригадир І. Бориславський зобов'язувався щоденно перевиконувати норму виробітку солі на 113 %. Його підтримали бригадир О. Губицький та робітники М. Камінський, М. Лех та інші, які під бурхливі оплески запевнили, що і надалі будуть збільшувати продуктивність праці¹⁹. Перманентно працівники заводу втілювали у життя різноманітні раціоналізаторські пропозиції, спрямовані на підвищення продуктивності праці. Так, З. Чайковський удосконалив йодувальний апарат, значно збільшивши цим продуктивність праці²⁰.

У 1952 р. план виконано на 103,8 %, продуктивність праці зросла на 3,7 %. У цей період був виконаний план переобладнання заводу на спалення паливного мазуту²¹, розпочалася робота з часткової механізації солеваріння. Ручну працю поступово замінювали механізми. Це дало змогу підвищити продуктивність праці, удосконалити технологічні процеси виготовлення продукції, зекономити великі кошти²².

Репресії щодо працівників солеварні у другій половині 1940-х рр.

Необхідно відзначити, що працівників Дрогобицького сільзаводу у добу сталінського режиму не оминула карально-репресивна діяльність радянських спецорганів. У колишніх архівах репресивно-каральних органів (сучасні архіви Управління СБУ Львівської області (АУСБУЛО), Головного Управління МВС України у Львівській області (АГУМВСУЛО) вдалося виявити небагато матеріалів, які безпосередньо чи опосередковано стосуються Дрогобицького солеварного заводу. Зокрема, в АУСБУЛО

18 Велике виробниче піднесення. *Радянське слово*. 1951. 12 вересня. № 181. С. 1.

19 Там само.

20 Там само.

21 АДСЗ. Спр. 07-10: Накази з виробничих питань, накази про прийняття на роботу, переміщеннях та про звільнення від 2.04.53 до 31.12.53, наказ от 28.04.53. Арк. 29.

22 Станіславець Я. Успіхи солеварів. *Радянське слово*. 1952. 17 червня. № 119. С. 2.

вдалося віднайти групову кримінальну справу на чотирьох осіб: Станіслава Лоренца (механік), Яна (Івана) Урбановича (машиніст), Станіслава Врублевського (пакувальник), Казимира Рібнера (з яких перших троє – працівники сільзаводу)²³. Хоча початково ці справи були окремі, однак старший слідчий слідчого відділу УНКДБ Дрогобицької області молодший лейтенант державної безпеки Кушнар'юв, розглянув слідчу справу № 1303 за звинуваченням Яна Урбановича, Станіслава Врублевського, слідчу справу № 1305 за звинуваченням Казимира Рібнера і слідчу справу № 1309 за звинуваченням Станіслава Лоренца, звинувачених за ст.ст. 54-1 «а» і 54-11 КК УРСР. Відтак усі ці слідчі справи вирішив об'єднати в одну²⁴.

У самій справі про цих осіб збереглися досить скупі відомості. Так, відомо, що Казимир Рібнер, народився 1908 р. у м. Дрогобич. За національністю – поляк. Був членом «Польської Організації Військової». Працював бухгалтером обласного харчопрому.

Станіслав Лоренц, народився 1893 р. у м. Станиславів. За національністю – поляк. Енкаведисти володіли інформацією, що він очолював осередок «ПОВ» (членство від 1913 р.) до 1939 р., а після був учасником Армії Крайової. Мав власну електромайстерню, хоча перед арештом працював механіком на сільзаводі²⁵.

Ян (Іван) Бартоломейович Урбанович, народився 1891 р. у Дрогобичі. За національністю – поляк. Здобув середню спеціальну освіту (спеціальність – машиніст). Працював старшим машиністом сільзаводу м. Дрогобич. Проживав на території сільзаводу, будинок № 6. Заарештований 26 грудня 1944 р. Управлінням НКВС по Дрогобицькій області (ст. 54-1а, 54-11 КК УРСР). 28 січня 1945 р. етапований у спецтабір НКВС № 048, м. Шахти Ростовської області, для продовження слідства. Радянські слідчі встановили, що Я. Урбанович був учасником «ПОВ» від 1933 р. до 1939 р., входив до складу повітового комітету цієї організації. Я. Урбановича було звільнено 5 листопада 1945 р. за відсутністю доказів. Рішенням УНКДБ по Ростовській області від 9 листопада 1945 р. справу

23 Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – АУСБУЛО). Спр. П-459Д.

24 Там само. Арк. 41.

25 Там само. Арк. 1, 50.

припинено за відсутності у діях складу злочину. Реабілітований 17 квітня 1991 р.²⁶

Станіслав Йосипович Врублевський, народився 1907 р. у м. Дрогобич. За національністю – поляк. Працював на сільзаводі пакувальником. Проживав у м. Дрогобич на вул. Пушкіна, 18. Радянські чекісти писали, що до вересня 1939 р. він був активним членом «ПОВ». Відтак підозрювали його у приналежності до Армії Крайової. Заарештований 26 грудня 1944 р. УНКВС по Дрогобицькій області. Обвинувачувався за ст. 54-1«а» і 54-11 КК УРСР. Зокрема інкримінували, що, проживаючи на окупованій території Західної України, був учасником «ПОВ», у складі якої проводив активну діяльність. 28 січня 1945 р. для продовження слідства був етапований до спецтабору НКВС № 048, м. Шахти Ростовської області. Рішенням УНКДБ по Ростовській області від 9 листопада 1945 р. справу припинено за відсутність у діях складу злочину. Реабілітований 17 квітня 1991 р.²⁷

Як бачимо, усі зазначені працівники заводу обвинувачувалися у належності до «Польської Організації Військової»²⁸, однак у радянських слідчих не було фактів антирадянської діяльності робітників від 1939 р. і до часу арешту.

Значно більше біографічної інформації та й загалом відомостей про працівників сільзаводу отримуємо із протоколу допиту Станіслава Врублевського (від 21 жовтня 1944 р.). У ньому він розповідав, що народився 1907 р. у сім'ї кустаря-одноосібника. У 1920 р. закінчив чотири класи школи та до 1930 р. трудився у господарстві батька. Впродовж 1930–1932 рр. проходив військову службу у польській армії (солдат). У 1932–1937 рр. працював на різних роботах. У 1938 р. влаштувався на сільзавод пакувальником, на цій посаді працював і під час німецької окупації. З-поміж своїх родичів називає брата – Тадеуша (1902 р. н.) – монтер на заводі № 2 (проживав у м. Дрогобич, вул. Пушкіна, 25), сестру Марію (1900 р. н.) – домогосподарка (проживала у м. Дрогобич, вул. Пушкіна, 25), брата Антона (1914 р. н.), у 1939 р. потрапив до

26 Там само. Арк. 1, 13, 47.

27 Там само. Арк. 1, 52.

28 Детальніше про польське підпілля на Дрогобиччині у 1944 р. див: *Українсько-польське протистояння на теренах Дрогобиччини (1943–1944 рр.): документи ОУН і УПА / Упоряд. В. Ільницький, М. Галів. Дрогобич : Посвіт, 2008. 60 с.*

німецького полону. Важливу інформацію подає саме у відповідь на запитання слідчого про близьких знайомих, називаючи працівників сільзаводу: Броніслав Антоник (50 років), поляк, працював на сільзаводі бухгалтером (проживав у м. Дрогобич, вул. Пушкіна); Ян Баліцький (60 років), працював на сільзаводі кочегаром (проживав у м. Дрогобич, вул. Пушкіна); Ілля Бориславський (60 років), українець, працював на сільзаводі майстром із солеваріння (проживав у м. Дрогобич, вул. Вербова); Григорій Кавинський (45 років), поляк, працював на сільзаводі кочегаром (проживав у м. Дрогобич, вул. Пушкіна); Олена Дашко (35 років), українка, працювала на сільзаводі пакувальницею (проживала у м. Дрогобич, вул. Бічна); Антон Кавинський (39 років), поляк, працював на сільзаводі пакувальником (проживав у м. Дрогобич, вул. Св. Івана); Микола Ковальський (50 років), поляк, працював на сільзаводі солеваром (проживав у м. Дрогобич, вул. 11-го листопада); Микола/Петро Ковальський (60 років), поляк, працював завідувачем магазину на сільзаводі (проживав у м. Дрогобич, на території сільзаводу); Іван Лоїк (30 років), українець, працював на сільзаводі пакувальником (проживав у м. Дрогобич, вул. Церковна); Рудкевич (50 років), поляк, працював на сільзаводі старшим бухгалтером (проживав у м. Дрогобич, на території сільзаводу); Станіслав Рудкевич (25 років), поляк, працював на сільзаводі бухгалтером (проживав у м. Дрогобич, на території сільзаводу); Ян Слєденов (55 років), поляк, майстер із солеваріння; Уманський (60 років), поляк, працював касиром на сільзаводі (проживав у м. Дрогобич, на території сільзаводу); Ян Урбанович (50 років), поляк, працював на сільзаводі начальником електроцеху, (проживав у м. Дрогобич, на території заводу); Ян Урбанович (55 років), поляк, працював на сільзаводі змінним майстром (проживав у м. Дрогобич, вул. Церковна); Йосип Черняк (60 років), поляк, працював на сільзаводі майстром із варіння солі (проживав у м. Дрогобич, вул. Церковна)²⁹.

Станіслав Врублевський суттєво доповнив цей перелік у протоколі допиту за 23 жовтня 1944 р. Так, на запитання слідчого назвав відомих йому членів «Польської Організації Військової» і резервістів: Антоник Броніслав (50 років), поляк, працював на сільзаводі молодшим бухгалтером (проживав у м. Дрогобич, вул. Пушкіна);

29 Там само. Арк. 37–37зв.

Бойчук (49 років), українець, працював на сільзаводі зварником (проживав у м. Дрогобич, вул. І. Франка); Ілля Бориславський (60 років), українець, працював на сільзаводі, старшим зварником (проживав у м. Дрогобич, вул. Вербова); Іван Бориславський (50 років), українець, працював на сільзаводі, зварником (проживав у м. Дрогобич, вул. Церковна); Ян Войтошицин (55 років), поляк, працював на сільзаводі кур'єром (проживав у м. Дрогобич, вул. Биднарека); Ілля Гаврилишин (60 років), українець, працював на сільзаводі візником (проживав у м. Дрогобич, на території сільзаводу); Францішек Гасюк (40 років), поляк, працював на сільзаводі електромонтером (проживав у м. Дрогобич, вул. Сільна); Йосиф Голуб (55 років), поляк, працював на сільзаводі змінним майстром (проживав у м. Дрогобич, вул. Козловського); Йосиф Женич (60 років), поляк, працював на сільзаводі охоронцем (проживав у м. Дрогобич, вул. Стрийська); Рудольф Згода (42 років), поляк, працював на сільзаводі кочегаром (проживав у м. Дрогобич, вул. Солоний Ставок); Коваль (65 років), українець, працював на сільзаводі старшим зварником (проживав у м. Дрогобич, вул. Завіжна; Микола / Петро Ковальський (60 років), поляк, працював завідувачем магазину на сільзаводі (проживав у м. Дрогобич, на території сільзаводу); Михайло Легедза (63 років), українець, працював на сільзаводі в охороні (проживав у м. Дрогобич, вул. Пушкіна); Теофіл Легедза (50 років), українець, працював на сільзаводі зварником (проживав у м. Дрогобич, вул. Пушкіна); Микола Лех (50 років), українець, працював на сільзаводі зварником (проживав у м. Дрогобич, вул. Тиха); Михайло Магурак (50 років), українець (проживав у м. Дрогобич, вул. Самбірська); Михайло Магурак (60 років), українець, працював на сільзаводі в ідальні (проживав у м. Дрогобич, вул. Церковна); Володимир Мудрицький (55 років), українець, працював на сільзаводі змінним майстром (проживав у м. Дрогобич, вул. Вербова); Владислав Новак (45 років), поляк, працював на сільзаводі кочегаром (проживав у м. Дрогобич); Петро Постойко (50 років), українець, працював на сільзаводі зварником (проживав у м. Дрогобич, вул. Пушкіна); Станіслав Потилевеч (55 років), поляк, працював завідувачем магазину на сільзаводі (проживав у м. Дрогобич, вул. Пушкіна); Йосиф Пшиклінський (Ковальський) (60 років), поляк, пенсіо-

нер (проживав у м. Дрогобич, вул. Церковна); Рудкевич (50 років), поляк, працював на сільзаводі старшим бухгалтером (проживав у м. Дрогобич, на території сільзаводу); Микола Стецула (60 років), українець, працював на сільзаводі, старшим зварником (проживав у м. Дрогобич, вул. Завіжна); Владислав Трибух (45 років), поляк, працював на сільзаводі зварником (проживав у м. Дрогобич, вул. Церковна); Йосиф Трибух (50 років), поляк, де працював невідомо (проживав у м. Дрогобич, вул. Пушкіна); Уманський (60 років), поляк, працював касиром на сільзаводі (проживав у м. Дрогобич, на території сільзаводу); Ян Урбанович (55 років), поляк, працював на сільзаводі змінним майстром; Ян Урбанович (55 років), поляк, працював на сільзаводі начальником електроцеху (проживав у м. Дрогобич, на сільзаводі); Микола Флюнт (50 років), українець, працював на сільзаводі зварником (проживав у м. Дрогобич, вул. Завіжна); Йосиф Черняк (60 років), поляк, працював на сільзаводі, старшим зварником (проживав у м. Дрогобич, вул. Церковна); Францішек Шелест (45 років), поляк (проживав у м. Дрогобич, вул. Церковна)³⁰.

9 листопада 1945 р. старший оперуповноважений оперативно-чекістського відділу Управління перевірконо-фільтраційного табору 048 НКВС лейтенант Голюк, розглянувши справу № 1309 (тоді мала такий номер, архівно-кримінальні справи декілька разів змінювали нумерацію) за звинуваченням Станіслава Лоренца, Івана (Яна) Урбановича, Станіслава Врублевського, Казимира Рибнера встановив, що вони заарештовані 23 і 26 грудня 1944 р. УНКДБ Дрогобицької області за підозрою у приналежності до «ПОВ». Їх було допитано «по суті звинувачення»: 23, 28 грудня 1944 р., 2 січня, 2 листопада 1945 р. – обвинувачений С. Лоренц; 26 грудня 1944 р., 9 листопада 1945 р. – обвинувачений І. Урбанович; 21, 23, 26, 30 грудня 1944 р., 9 листопада 1945 р. – обвинувачений С. Врублевський; 23, 31 грудня 1944 р., 2 листопада 1945 р. – обвинувачений К. Рібнер. Усі вони заперечували приналежність до «ПОВ». Інших викривальних матеріалів у приналежності до «ПОВ» зазначених осіб слідство не знайшло, а наявної інформації для передання до суду було недостатньо. Тому на основі ст. 4, п. 5 кримінально-процесуального кодексу РСФРР слідчий постановив справу

30 Там само. Арк. 39–40зв.

№ 1309 за звинуваченням Станіслава Лоренца, Івана Урбановича, Станіслава Врублевського, Казимира Рібнера припинити і здати в І спецвідділ УНКВС Ростовської області на зберігання. Копію постанови направили прокурору³¹.

Також радянські спецоргани заарештували працівника сільзаводу Івана Антоника³². Із цієї архівно-кримінальної справи довідуємося, що Іван Антонович Антоник, народився 1891 р. у м. Дрогобич. За національністю був поляком. Закінчив чотири класи школи. Був одружений із Анастасією Теодорівною. Працював робітником на сільзаводі у Дрогобичі. Заарештований 16 листопада 1944 р. УНКВС по Дрогобицькій області (хоча постанову на арешт слідчий УНКВС по Дрогобицькій області лейтенант міліції Мазур підписав 4 жовтня 194 р., а сам ордер на арешт виписали 12 жовтня 1944 р.³³). Звинувачувався за ст. 54-1«а» Кримінального кодексу УРСР. Суть обвинувачення полягала у тому, що він, проживаючи в окупованому німцями Дрогобичі, «сприяв встановленню фашистського режиму, перебував серед осіб, які мали статус «фольксдойч» і в результаті цього перебував під особливим захистом німецької окупаційної влади та був тісно зв'язаний із ними»³⁴. 12 грудня 1944 р. відбулася «очна ставка» Івана Антоника та його дружини Анастасії, яку проводив слідчий ВББ УНКВС по Дрогобицькій області лейтенант міліції Мазур за участі прокурора Львівського ВО по Дрогобицькій області гвардії капітана юстиції Кузнецова. Саме на ній уточнювалася інформація, наявна у матеріалах справи (протокол допиту від 17 жовтня 1944 р.), зокрема те, що у січні 1944 р. при заповненні бланку оподаткування сказав Володимирі Василькевичу (своєму сусіду, якого попросив заповнити цей бланк) записати у ньому, що його дружина Анастасія Антоник була «фольксдойчкою». Такі дії він пояснював тим, що мав намір платити на 50 % нижчий податок, оскільки у «фольксдойчів» була така пільга. Згідно з цим же протоколом, Іван Антоник обвинувачувався у тому, що передав німецьким каральним органам Йосипа Дмитровича Фетича. За версією слідчих, І. Антоник слідкував за цією людиною, встановив місце її перебування і вказав

31 Там само. Арк. 65–65зв.

32 АУСБУ ЛО. Спр. П-522Д.

33 Там само. Арк. 3.

34 Там само. Арк. 1–1зв.

поліцейському, який заарештував Й. Фетича)³⁵. У постанові про припинення справи від 23 грудня 1944 р. зазначалося, що Іван Антоник підозрювався у злочині, передбаченому ст. 54-1а КК УРСР, 16 жовтня 1944 р. був заарештований і ув'язнений. У справі допитувалися свідки – Дмитро Григорович Фетич, Володимир Дмитрович Василькевич, Микола Степанович Знак, однак провину І. Антоника за інкримінованими обвинуваченнями довести не вдалося. Відтак, керуючись ст. 4 п. 5 КПК УРСР, справа № 651 за звинуваченням Івана Антоника була закрита, а через недоведеність складу злочину з-під варти його було звільнено, провадження припинене. 25 грудня 1944 р. була видана відповідна постанова про припинення провадження у справі за відсутність у діях складу злочину. Реабілітований³⁶.

Крім того, в архіві Головного Управління Міністерства внутрішніх справ України у Львівській області зберігаються дві архівні справи на родину Манчак. У першій справі «проходили» Манчаки: Герасим (1915, поляк, освіта початкова, робітник сільзаводу) і Михайло (1904, ур. с. Вороблевичі, поляк, освіта початкова, робітник (мебляр))³⁷. У другій – Манчаки: Гелена (1929, полька, освіта початкова, домогосподарка), Євгенія (1932, полька, освіта початкова, домогосподарка), Здзіслав (1945, поляк), Мирослава (1935, полька, освіта початкова, домогосподарка), Розалія (1906, нар. у с. Вороблевичі, полька, освіта початкова, домогосподарка)³⁸. Усі вони були 8 квітня 1951 р. через релігійні переконання виселені в Єнісейський район Красноярського краю. Герасим і Михайло були звільнені 1 лютого 1958 р., відтак виїхали до Польщі. Гелена, Євгенія, Здзіслав, Мирослава, Розалія звільнені 8 січня 1957 р. Усі реабілітовані 17 квітня 1991 р.

У Галузевому державному архіві СБУ також вдалося виявити детальний опис загибелі завідувача відділу кадрів Дрогобицького сільзаводу Філіпенка. Так, 8 серпня 1947 р. о 12.00 секретар Стрільківського РК КП(б)У Дудко на тритонній вантажівці із групою партійного активу чисельністю чотири особи і охороною

35 Там само. Арк. 12–12зв.

36 Там само. Арк. 13.

37 Архів Головного Управління МВС України у Львівській області. Спр. Р-34619.

38 Там само. Спр. Р-29016.

у складі трьох автоматників із 18 стрілецького полку внутрішніх військ МДБ виїхав у села Стрільківського району: Мала Лінина, Лаврів і Велика Лінина (тепер – Самбірського району Львівської області) для перевірки груп радянського партійного активу, які працювали у цих та суміжних селах з виконання плану хлібопоставок. Ознайомившись із ходом поставок, Дудко вирішив при поверненні до Стрілок зібрати усі групи і привезти їх до районного центру. Повертаючись назад, він забрав у селі Мала Лінина групу із п'яти осіб, заїхавши у с. Лаврів, підібрав групу чисельністю чотири особи, а потім виїхав у село Велика Лінина, де працювала група із шести осіб. У 18.00 автомобіль із партійним радянським активом чисельністю 20 осіб і трьома автоматниками при виїзді із села Велика Лінина, був обстріляний кулеметами і автоматами підпільниками із засідки. Внаслідок цього загинули: перший секретар Стрільківського РК КП(б)У Дудко; завідувач оргінструкторського відділу РК КП(б)У Семенуха; уповноважений обкому КП(б)У – Філіпенко (працював завідувачем відділу кадрів на Дрогобицькому сільзаводі); заготівельник райупомінзагу Пивнев і дружина інструктора РК ВЛКСМ – Дюс. Поранень зазнали завідувач відділу пропаганди та агітації РК КП(б)У Гайворонський; завідувач будівельної контори райвиконкому – Герич (пізніше помер); директор заготконтори райспоживспілки Хмелинський; судовиконавець Кальмук і дружина голови районної ради товариства сприяння обороні, авіації і хімічному будівництву – Вонар³⁹.

Відзначимо, що на меморіалі у Дрогобичі (перехрестя вул. Самбірська і вул. Івана Франка) згадується прізвище Іллі Калиновича Філіпенка (1906 – 9.08.1947 р.). Тож завідувач відділу кадрів Дрогобицького сільзаводу, партійний активіст І. Філіпенко, найбільш імовірно, був співпрацівником радянських МДБ/МВС і похований разом з іншими представниками окупаційних радянських спецорганів.

39 ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 141. Арк. 90–98.

Виробничі та соціальні процеси на сільзаводі (1953–1991)

На початку 1953 р. виробництво на заводі було призупинено з метою реконструкції. Проте вже з травня 1953 р. роботу заводу було відновлено у повному обсязі⁴⁰. З цього ж року на заводі працював спеціальний фасувальний цех, працівники якого розфасовували сіль у пакунки⁴¹ (див. ілюстрацію 54–55). Щозміни цех виконував норми на 140–150 %, розфасовуючи до 7 т солі. У цьому році були переглянуті норми виробітку солі на шахтах № 1 (40,8 м³) та 2 (12,8 м³), а також шахт у Сільці (8,4 м³) і Колпці (7,2 м³)⁴².

Директор сільзаводу Д. Коровник намагався встановити чіткий облік надходження соляного розсолу з шахт і видачі розсолу⁴³. Виробничий план за 1953 р. був виконаний достроково на 116 %, за що дирекція оголосила подяку та видала грошові винагороди працівникам⁴⁴. Дострокове виконання виробничого плану з випуску валової продукції спостерігаємо і у 1954 р. За 11 місяців 1954 р. план виконано на 100,1 %⁴⁵. Загалом виробничий план за 1954 р. реалізовано на 109,2 %, за січень 1955 р. – на 117 %, за лютий – на 114,1 %⁴⁶.

У 1955 р. на заводі було розпочато запровадження механічного вигрібання солі. Спочатку ремонтна бригада встановила вигрібний механізм на першому агрегаті. Через місяць було запущено вигрібний апарат на четвертому випарювальному апараті, а в грудні – механізовано ще один⁴⁷.

У 1957 р. завдяки раціоналізатору Т. Мисишину встановлено удосконалені вигрібні механізми на двох випарювальних агрегатах. Загалом підприємство давало щодоби 32–35 т солі. Протягом цього року був проведений і новий трубопровід до соляної шахти у Модричах⁴⁸.

40 АДСЗ. Спр. № 07–10. Арк. 31.

41 Гришук Т. Дрогобицька сіль. *Радянське слово*. 1957. 27 серпня. № 169. С. 4.

42 АДСЗ. Спр. № 07–10. Арк. 13.

43 Там само. Арк. 34–35.

44 Там само. Арк. 93–94.

45 Там само. Арк. 31.

46 Там само.

47 Гришук Т. Дрогобицька сіль. *Радянське слово*. 1957. 27 серпня. № 169. С. 4.

48 Там само.

У механізації виробництва солі активну участь взяли й інші робітники і місцеві раціоналізатори, зокрема, З. Чайківський. Солевари почали називатися солеварами-мотористами. Особливо продуктивно працювали мотористи О. Губицький, І. Войтович, І. Бориславський, В. Вата та центрофугівники Ю. Кузів, І. Березький, А. Рупенталь. Унаслідок механізації виробництва у 1962 р. продуктивність праці підвищилася у порівнянні з 1955 р. на 59 %, собівартість виварювання солі знизилася на 40 %. Щорічна економія за рахунок механізації виробництва складала понад 100 тис. крб. Замість 14 робітників, які обслуговували у 1955 р. два агрегати, у 1962 р. на них працювали три солевари-мотористи. Заробітна плата солеварів зросла удвічі.

Наприкінці 50-х рр. XX ст. працівники заводу розпочали роботу з механізації процесу фасування солі. Для отримання досвіду подібної роботи адміністрація заводу відправляла на курси робітників Бориславського, Гришняк, Панченко та інших в Артемівськ Донецької області (сучасний Бахмут), де вже були фасувальні автомати. Поступово на підприємство заводу надходило нове устаткування для механізації процесу фасування солі і силами працівників здійснювався його монтаж⁴⁹. Тоді ж проводилися суттєві ремонтні роботи, зокрема випарювальних агрегатів та надшахтних споруд⁵⁰.

У 1958 р. працівники заводу вже у першому кварталі випуск валової продукції перевиконали на 106,6 %. Особливо відзначилися фасувальні бригади М. Шевченко та Я. Постойко, які щоденно виконували план на 200 %⁵¹.

Прикметно, що на середину минулого століття завод повністю задовольняв сіллю населення Дрогобицької області. Крім того, 45–50 % її йшло у Львівську, Чернівецьку та інші області республіки, а також до Калінінграда, Естонії, Латвії⁵².

У 1961 р. директором заводу був М. Яворський⁵³. Він рапортував, що в результаті соціалістичних змагань до 11 жовтня солевари завершили 10-місячну програму з випуску валової і товарної продукції та достроково виконали планові зобов'язання на 100,5 %.

49 Балінський К. Коли машина стає другом. *Радянське слово*. 1962. 17 липня. № 84. С. 3.

50 Без розкачки. *Радянське слово*. 1962. 30 серпня. № 103. С. 2

51 Гриценко В. На вахті. *Радянське слово*. 1958. 18 квітня. № 78. С. 1.

52 Грищук Т. Дрогобицька сіль. *Радянське слово*. 1957. 27 серпня. № 169. С. 4.

53 XXII зїзду КПРС – гідну зустріч. *Радянське слово*. 1961. 10 жовтня. № 122. С. 1.

Собівартість солі знижена на 1,3 % при плані 0,2 %. До кінця жовтня 1961 р. солевари планували випустити понад план продукції на 25 тис. карбованців. 44 дні у цьому році завод працював за рахунок зекономленої електроенергії. Особливо у виробничих змаганнях відзначилася бригада виварювальників, де бригадиром був І. Войтович. Бригада фасувальників солі на чолі з Я. Постойко виконувала норми виробітку на 124,5 %⁵⁴. До чергової річниці революції працівники сільзаводу зобов'язувалися ще активніше включитися у соціалістичні змагання і семигодинну норму виробітку солі виконувати за 6 годин та дати понад план до кінця року продукції на 23 тис. крб.⁵⁵

У 1963 р. конструкторсько-технологічним бюро Львівського раднаргоспу був розроблений спеціальний проект, спрямований на механізацію подачі солі на розфасування. Згідно з ним, було встановлено сушильний барабан і два автомати для розфасування солі. Подача солі на розфасування мала здійснюватися за допомогою лінійних транспортерів. Загальна довжина транспортера сягала 130 м. Продуктивність транспортерів солі складала 3 т за годину⁵⁶. На робочих місцях біля центрифуги та сушильного барабана передбачалося обладнання світлової та звукової сигналізації⁵⁷.

У 1963 р. в. о. директора заводу О. Аршинник рапортував, що солевари достроково до 10 вересня виконали дев'ятимісячну виробничу програму та до кінця місяця виварили 561 т солі і випустили продукції понад план на 23 тис. крб.⁵⁸

На середину 60-х рр. XX ст. собівартість топки солі знизилася на 20 коп., а розфасування – на 36 коп. Це відбулося внаслідок успішної механізації процесу видобутку і доставки сировини та випарювання солі. Потужні сушильні центрифуги, агрегати, стрічкові транспортери, фасувальні автомати логічно зменшили витрати виробництва. На заводі встановили контрольно-вимірювальні газові прилади⁵⁹.

54 Наш трудовий дарунок. *Радянське слово*. 1961. 12 жовтня. № 123. С. 1.

55 Річну програму – до 10 грудня. *Радянське слово*. 1961. 26 жовтня. № 129. С. 3.

56 АДСЗ. Спр.: Різні питання 1989. Проектне завдання на механізацію подачі солі до розфасування Дрогобицького сіль заводу (Пояснювальна записка). Арк. 1.

57 Там само. Арк. 2.

58 Аршинник О. Достроково. *Радянське слово*. 1963. 4 жовтня. № 34. С. 1.

59 У всьому – діловий підхід. *Радянське слово*. 1965. 23 жовтня. № 169. С. 1.

Косигінські економічні реформи зумовлювали необхідність запровадження більш заощадливих методів господарювання. Проте на підприємстві у той час, схоже, розгорталися протилежні процеси. Зокрема, фальшування економічних показників, необґрунтоване використання державних коштів, надмірне списування втрат на виробництві, розкрадання готової продукції. Такі негативні процеси періоду застою, що відбувалися на сільзаводі, яскраво відображені у статті членів комітету народного контролю «Криве дзеркало», що вийшла друком у газеті «Радянське слово». Контролери відзначали, що у 1966 р. на заводі проводився черговий капітальний ремонт, на який затратили значну кількість матеріалів (на понад 10 тис. крб.). Чимало лісоматеріалів було списано на ремонтні роботи і у 1967 р. (щоправда, без належного оформлення документів). Однак після ремонту солевари не ввели в дію обладнання попереднього нагріву розсолу на випарювальних агрегатах, капітально не відремонтували розсолосбирач. У 1966–1967 рр. надлишки продукції не знімалися, проте списання солі, зважаючи на природні втрати, здійснювалося щомісяця, при цьому норми були завищені втричі. У 1966 р. без належного обґрунтування і затвердження директором А. Мазурцевим протягом 11 місяців списали майже 72 т солі. Грубі порушення були в означений період і під час відпуску готової продукції, і, таким чином, були створені умови для її розкрадання⁶⁰.

У 1969–1970 рр. під завершення так званої «золотої» п'ятирічки і боротьби за рентабельність виробництва і як підсумок соціалістичного змагання, присвяченого сторіччю від дня народження головного вождя комуністів Леніна, солевари звітували про виконання реалізації продукції на 105,7 %. Продуктивність праці становила 100,6 %. За п'ять місяців 1969 р. виготовлено 4770 т харчової солі, з них понад план – сотні тонн. Директор А. Мазурцев та головний інженер Я. Слободян стверджували, що план реалізації продукції за 1969 р. був виконаний на 116,8 %⁶¹. Особливо відзначилася у виробничих змаганнях бригада солеварів І. Новосільського та фасувальні бригади З. Пришляк і К. Чичітко. Цього року бригада ремонтників Б. Даума достроково завершила ремонт випарюваль-

60 Криве дзеркало. *Радянське слово*. 1967. 27 вересня. № 152. С. 3.

61 Богданов Д. На марші. *Радянське слово*. 1970. 30 січня. № 16. С. 1.

ного агрегату⁶². Прикметно, що до ремонтних робіт доєднувалися і солевари. Така співпраця дала змогу відремонтувати заводські приміщення та замінити покрівлю даху.

В означений період особливо активно втілювалися у життя різноманітні раціоналізаторські пропозиції, що дало змогу зекономити за рік 2350 крб. Зокрема, заслуговує на увагу пристосування для сушіння паперу, яке запропонували слюсарі М. Поверляк і Б. Даум й автоматизував електрик О. Онищенко. Ця раціоналізаторська пропозиція дала змогу раціональніше витратити папір і щороку економити 700 крб. Найбільшим досягненням солеварів у цей час було спорудження баків попереднього підігріву сировини, проєкт яких розробив М. Соколов, а допомагав споруджувати електроварювальник М. Ключак. Це нововведення допомогло зекономити паливо і підвищити якість солі⁶³. М. Соколов акцентував, що спорудження баків попереднього підігріву розсолу дало змогу зекономити сотні кубометрів природного газу. 11 квітня 1970 р. – у день «комуністичного суботника» – солевари на зекономленій сировині і матеріалах добули 30 т солі⁶⁴.

У 1960-х рр. на деякий час закрито шурф № 1 («Королівський»), бо навколо виникли значні карстоутворення через завеликі обсяги для цього місця видобутку, оскільки для збільшення кількості розсолу в цьому шурфі запускали прісну воду в інші свердловини, що спричинило інтенсивну просадку поверхні ґрунту. Згодом шахту відкрили, але зі встановленим дебітом не більше 55 м³ за добу при обов'язковому геологомайкшейстерському контролі, бо через нерівномірний інтенсивний видобуток солі могла виникнути небезпека нових карстоутворень⁶⁵.

З метою збільшення сировинної бази сільзаводу у 1970-ті рр. Львівською геологорозвідувальною експедицією проведені геологорозвідувальні роботи. Пошуковими роботами виділено Губицьке родовище кам'яних солей в кількості 25 млн т, за якістю придатне до підземного вилужування з метою отримання високоякісної сировини, що, зі свого боку, надало б можливість збіль-

62 Бучинський С. Трудові здобутки солеварів. *Радянське слово*. 1969. 11 червня. № 90. С. 1.

63 Ключак М. Дні колективної творчості. *Радянське слово*. 1969. 20 серпня. № 130. С. 1; Тадей Б. Активіст. *Радянське слово*. 1969. 29 серпня. № 135. С. 1.

64 Соколов М. На зекономленій сировині. *Радянське слово*. 1970. 4 березня. № 35. С. 1.

65 Сіль землі Галицької. *Галицька брама*. 2013. № 7–8. С. 4.

шити виробництво солі з 8 до 30 тис. т на рік з терміном експлуатації 50 років. Ленінградський інститут ВНДІНГ розробив проєкт на спорудження розсолупромислу добутку розсолу методом підземного вилуговування. Ще у 1973 р. було забезпечено пробне відкачування розсолів з пробуреної свердловини № 469 у с. Губичі⁶⁶. Однак у повному обсязі Губицьке родовище не було введено в експлуатацію через потребу значних капіталовкладень⁶⁷.

Загалом у 70–80-ті рр. XX ст., незважаючи на «застійні» явища та незначне поліпшення матеріально-технічної бази підприємства, за рахунок добре відомого екстенсивного способу господарювання, зокрема, введення в експлуатацію нових родовищ солі, обсяги виробництва збільшувалися. Так, у 1976 р. виготовлено понад 10 тис. т кухонної солі.

У 1983 р. Дрогобицький сільзавод виробив 10,4 тис. т солі. Однак тодішній директор А. Г. Котенко у листах секретарю Дрогобицького міського комітету КПРС В. П. Барібану та начальнику Укрсольпрому В. І. Єрмакову констатував, що підприємство не може забезпечити стабільне виконання державних завдань зі збільшення виробництва виварювальної солі через причини морального та фізичного застаріння технологічного оснащення будівель і споруд. Директор підкреслював, що практично за останні роки цільового виділення грошових засобів на реконструкцію заводу не було. Як результат, обсяг виробництва залишався на рівні 1950-х рр. Плани не виконувалися, рішень про перспективний розвиток заводу не було. Хоча сировинна база за даними геологорозвідки дозволяла збільшення видобутку продукції до 30 тис. т на рік.

За твердженням директора заводу, 1983-й рік характеризувався невиконанням плану, періодичним виходом з ладу основного технологічного обладнання, відсутністю необхідних верстатів, машин і механізмів, низьким рівнем культури виробництва, недостатнім оснащенням допоміжних служб. На думку керівника, завод потребував кардинальних заходів з ліквідації недоліків і зупинення виробництва на 3–4 місяці. А. Г. Котенко просив, у випадку

66 АДСЗ. Спр. 07–10: Накази з виробничих питань, накази про прийом на роботу, про переводи на іншу роботу та про звільнення ві 12.01.73 до 21.12.73 (наказ від 20.11.73 № 142). Арк. 37.

67 Бунда О. Щодо виробничих перспектив Дрогобицького сільзаводу. *Галицька брама*. 2013. № 7–8. С. 5.

вирішення питання доцільності дальшого функціонування Дрогобицького солевиварювального заводу, виділити у найближчий час необхідні капіталовкладення на його реконструкцію. Для забезпечення нормальної роботи підприємства необхідні були такі обладнання та механізми: станки-качалки – 5 шт., гвинтовий конвеєр «Мінск» – 2 шт., консольна помпа – 5 шт., компресор, відбійні молотки – 4 шт., екскаватор «Беларусь», автомобіль ЗІЛ-130, автопричеп, легковий автомобіль, розбірний склад⁶⁸. Характерно, що виконавчий комітет Дрогобицької міської ради звертався до начальника Львівського облплану Ф. Я. Твердого з проханням виділити для термінового капітального ремонту заводу 50 тис. шт. цегли⁶⁹.

Натомість інші фінансові документи засвідчують, що з фонду матеріального заохочення окремим працівникам і адміністрації надавалася грошова винагорода «за підсумками роботи» та відзначалося, що колектив виконав основні техніко-економічні показники плану 1983 р. у такому: за обсягом реалізації продукції – 101,9 %; за обсягом валової продукції – 100 %; за прибутком – 119,5 %; за продуктивністю праці – 100,9 %; за собівартістю товарної продукції – 100,8 %⁷⁰.

Прикметно, що в означений період сільзавод перевіряла група міського комітету народного контролю (голова М. Д. Краснов) у зв'язку з анонімним листом про порушення на підприємстві. У її результаті встановлено, що керівництво заводу (директор А. Г. Котенко) безвідповідально ставилося до збереження та використання матеріальних ресурсів, допускало безгосподарність у цьому питанні. Зокрема, нержавіючі труби, фарби, метал, сітка, замки, устаткування були списані без належного оформлення (на суму 3955 крб. 72 коп.). На складі в день перевірки було 304 погонних метрів необлікованих нержавійних труб на суму 3421 крб. 23 коп. Ремонти основного технологічного обладнання проводилися не за нормативами. Раціоналізаторська робота на заводі за 1982 р. у порівнянні з попереднім погіршилась. Був випадок

68 АДСЗ. Спр.: Різні питання 1989. Лист № 1011 від 11.11.83 р. секретареві Дрогобицького міського комітету КПРС тов. Барібан В.П.

69 Там само (без пагінації). Лист від 25.0.1 83. № 3-15/170-4.

70 Там само (без пагінації). Наказ від 21.02.84 № 13-К.

несвоєчасної виплати премії слюсарю Осередчуку за впровадження рацпропозицій. Перевіркою виявлено факти безконтрольності використання фонду заробітної плати старшим бухгалтером М. М. Бориславською та старшим економістом О. А. Бучинським. Ці особи, перебуваючи в туристичних поїздках, отримували заробітну плату. За допущенні порушення директору заводу А. Г. Котенку та старшому бухгалтеру М. М. Бориславській було оголошено сувору догану, їх зобов'язано відшкодувати в касу заводу незаконно отриману заробітну плату в сумі 149,1 крб. Щодо інших зафіксованих порушень були прийняті такі рішення: труби оприбуткувати на склад, керівництву заводу посилити увагу до ефективного та раціонального використання матеріальних, фінансових та паливно-енергетичних ресурсів, підвищити вимогливість до посадових осіб за виконавчу дисципліну, вести боротьбу з безгосподарністю⁷¹.

Численні документи середини 80-х рр. XX ст. засвідчують незадовільний стан обладнання на підприємстві. Так, початок 1984 р. для Дрогобицького сільзаводу виявився складним. 28 лютого 1984 р. вийшов з ладу шурф № 1. 29 березня того ж року сталася аварія в цеху № 2 виварювальної дільниці, вийшло з ладу щеплення на центрифугі⁷². Та попри це у звіті про виконання плану читаємо: «за 10 місяців 1984 р. випуск солі 100,3 %, розфасування солі 100 %, обсяг реалізації продукції 102,1 % (понад план реалізовано продукції на 13 тис. крб.)». Загалом план зростання продуктивності праці був виконаний на 105 %⁷³.

У 1985 р. теж періодично виходило з ладу обладнання на шахтах, відбувалися прориви на розсолтрасі у селах Губичі та Дерезичі, що призводило до тимчасової зупинки роботи заводу⁷⁴. В результаті цього план видобутку солі за перший квартал 1985 р. не виконувався. Директор заводу А. Г. Котенко відзначив, що «довелося корегувати план видобутку солі на 27 т». Він підкреслює, що план капітального ремонту дільниць був виконаний лише на 66, %. Ремонтні роботи розсолотраси і шахт проводилися несвоєчасно та

71 Там само (без пагінації). Лист від 28.01.83 № К-І-5.

72 Там само (без пагінації). Накази з адміністративно-господарським питанням 1984 р.; Наказ від 28.02.84 № 17-К; Наказ від 2.04.84 № 22-К.

73 Там само (без пагінації). Наказ від 5.11.84 № 82-К.

74 Там само (без пагінації). Наказ від 12.03.85 №21-К.; Наказ от 25.03.85 № 24-К.

неякісно. Наказом директора працівники ремонтної дільниці були позбавлені премії за березень 1985 р.⁷⁵

Водночас у 1985 р. колектив заводу брав участь у соцзмаганні до 40-річчя Перемоги і звітував про виконання виварювання, йодування та фасування солі на 100 %, обсягу реалізації продукції на – 102,04 %⁷⁶. Отже, можемо говорити про невідповідність між виробничими реаліями і звітами соцзмагань та очевидними фальшуваннями економічних показників виконання виробничих планів, як типових явищ для періоду застою.

Численними у 1980-х рр. були факти порушення трудової та виробничої дисципліни, зокрема, поява на роботі в нетверезому стані, спання на робочих місцях, прогули⁷⁷.

Гасла «перебудови» та «прискорення», спрямовані на інтенсифікацію виробництва, певною мірою позначилися на історії сільзаводу. 1986 р. вочевидь був переломним у його історії. З одного боку, затверджено план капітального ремонту, а з іншого – Всесоюзним проектно-конструкторським бюро соляної промисловості «ВПКБ Соль» розроблена проектно-кошторисна документація будівництва нового фасувального цеху. Він призначався для висушування вологої солі та її розфасування у поліетиленові пакети та паперові мішки. Цех розрахований на річну потужність виробництва 10 тис. т. Проектом планувалося спорудження конвеєрної естакади, яка передбачала відкриті бетонні майданчики під конвеєр та фундаменти під стійки майданчиків і конвеєра⁷⁸. Згідно з проектно-кошторисною документацією будівництво цеху мало завершитися протягом 1986 р., включаючи місяць підготовчого періоду. Але будівництво затягнулось на кілька років.

Згідно з графіком виконання капітально-відновлювального ремонту передбачалося від 1 квітня до 30 вересня 1987 р. виконати такі види робіт: ремонт випарювальних агрегатів № 1, 2, 3, 4, електрооснащення, апаратури автоматизації, монтаж конвеєрної лінії, спорудження фронтальної стіни цеху № 1 з монтуванням

75 Там само (без пагінації). Наказ від 2.04.85 № 28-К.

76 Там само (без пагінації). Наказ від 30.04.85 № 36-К.

77 Там само (без пагінації). Наказ від 30.05.85. № 46-К; Наказ від 24.07.85 № 57-К; Наказ від 21.10.85 № 79-К; Наказ від 24.10.85 № 82-К.; Наказ від 18.12.85 № 89-К.

78 Там само. Спр.: Цех фасування солі з сушильним відділенням. Пояснювальна записка. Організація будівництва 602-ОС (1986 р.). Арк. 6.

контрафорсів, мурування стін аварійних ділянок цеху № 2, капітальний ремонт обладнання цеху фасування солі, сушарного відділення з оснащенням вентиляції, монтаж апаратури внутрішнього телефонного зв'язку АТК-10, капітальний ремонт розсолпроводів (8 км), розсолзабірних свердловин та шурфів, під'їзних автошляхів та промайданчика заводу⁷⁹. У другому кварталі 1987 р. було здійснено капітальний ремонт агрегатів, у зв'язку з чим комплексні бригади № 1 та 3 розформовані на виварювальній та фасувальній дільницях⁸⁰. На період ремонту директор А. Г. Котенко наказував забезпечити можливість часткового випуску продукції цехам виварювання та фасування солі. Утім варто відзначити, що, незважаючи на ремонти, виробничі плани виварювання і фасування солі були виконані на 100 %, окремі працівники і керівники нагороджені грошовими преміями⁸¹.

Документи свідчать, що будівництво нового фасувального цеху не було завершено навіть у 1989 р. Зокрема, у цьому році план з капітального будівництва на сільзаводі виконано лише на 52,8 %. При плані 326 тис. крб., фактичні капіталовкладення становили 172 тис. крб., у тому числі будівельно-монтажні роботи виконано на 60,5 % за планом 119 тис. крб. фактично освоєно 72 тис. крб. Причинами такого стану справ було невиконання підрядних будівельних робіт та перебої з постачанням обладнання.

Лише у 1989 р. виробниче об'єднання Укрсольпром зобов'язувало доставити у березні-квітні на завод центрифугу⁸² Укрсольпром 30 червня 1989 р. для комплектації цеху фасування солі виділяв газові лічильники, прилади контролю полум'я, настільно-сверлильний верстат⁸³. Відомо, що шурф № 2 у 1980-х рр. довелося закрити й забетонувати через просідання ґрунту⁸⁴.

79 Там само. Спр. П (без пагінації). Накази виробничі за 1987 р. (Додаток № 1 до наказу Укрсільпрому від 03.03.87 № 24 «Графік виконання капітально-відновлювального ремонту Дрогобицького солеварювального заводу у 1987 г.»).

80 Там само (без пагінації). Наказ від 28.04.1987 № 37.

81 Там само (без пагінації). Наказ від 2.04.87 № 32; Наказ від 28.04.87 № 36; Розпорядження від 24.03.88 № 52/3-193.

82 Там само. Спр.: Різні питання 1989 (без пагінації). Фондове повідомлення від 17.02.89 № 52/8 «Про поставку центрифуги 1/2ФГП-801к-06».

83 Там само (без пагінації). Фондове повідомлення від 30.06.89 № 52/8-314.

84 План солеварні. URL: <https://drohobych-saltworks.com/plan/>

25 грудня 1990 р. відбулося засідання комісії у такому складі: голова – головний інженер І. Д. Краснюк, члени – головний механік І. І. Семчук, голова профкому І. Ю. Билута, інженер-технолог і інженер з техніки безпеки У. В. Бишко, начальник виварювального цеху І. Н. Винницький, начальник фасувального цеху С. Т. Бекіш, яка розглядала стан готовності завершеного будівництва цеху фасування солі з сушильним відділенням та виявила недоліки в технологічному оснащенні, у теплоізоляційних роботах, вентиляції, пожежній сигналізації, конвеєрній естакаді, загальнобудівельних роботах, налагодженні газового оснащення⁸⁵. Незавершене будівництво на 1 січня 1990 р. передбачало затрати на 277 тис. крб. За рахунок капіталовкладень придбано і введено в експлуатацію обладнання на суму 37,8 тис. крб. Уведення цеху в експлуатацію перенесено на перше півріччя 1991 р.⁸⁶ Відомо, що будівництво цеху так і не було завершено, сьогодні у цій будівлі розташований магазин.

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. сільзавод переживав доволі складні часи і змушений був перейти на розширення асортименту у зв'язку з новими тенденціями періоду горбачовської перебудови, зокрема, вимогами, які ставилися до всіх тогочасних радянських підприємств, а саме: економічної самостійності, регіонального госпрозрахунку, запровадження елементів ринкових відносин, забезпечення населення товарами широкого вжитку і насичення споживчого ринку⁸⁷. Прикметно, що 14 вересня 1990 р. генеральний директор «Укрсольпрому» В. І. Єрмаков затвердив спеціальну програму підготовки переходу до ринкової економіки підприємств соляної промисловості⁸⁸. Згідно з цією програмою передбачалася чітка робота з уточнення обсягів добування та виробництва фасованої солі, укладення договорів на її постачання,

85 АДСЗ. Спр.: Різні питання 1989 (без пагінації). Протокол № 1 засідання робочої комісії про стан готовності закінченого будівництва цеха фасування солі з сушильним відділенням на Дрогобицькому сільзаводі.

86 Там само (без пагінації). Телеграма.

87 Там само (без пагінації). Рішення Виконкому Дрогобицької міської ради народних депутатів Львівської області від 17.08.90 № 184 «Про хід виконання комплексної програми виробництва товарів народного споживання та надання платних послуг населенню промисловими підприємствами міста та заходи по їх розширенню».

88 Там само (без пагінації). «Програма підготовки переходу до ринкової економіки підприємств (об'єднань) соляної промисловості Укрхарчпрому 14 вересня 1990 р.».

формування ринкових цін, визначення рентабельності підприємств тощо.

1 липня 1989 р. колектив заводу був переведений на орендний підряд з метою стабілізації роботи підприємства. Перед тим, за наказом директора А. Г. Котенка, було проведено організаційно-технічні заходи з підготовки до цього важливого рішення⁸⁹. План за всіма показниками виробничо-фінансової діяльності за 1989 р. виконано (хоча рівня видобутку солі 1983 р. не було досягнуто). Добуто солі 8 120 т, розфасовано 8 157 т. Товарна продукція у тодішніх цінах підприємства оцінювалася 612 тис. крб., а в цінах на 1 січня 1982 р. – 543 тис. крб. План за валовими прибутками за 1988 р. виконано на 103,4 % (при плані 119 тис. крб. отримано 123 тис. крб., з яких 3 тис. крб. перераховано на орендну плату, 10 тис. – у фонд соціального розвитку виробництва, 110 тис. крб. спрямовано в єдиний фонд оплати праці)⁹⁰.

Стабілізація фінансового стану заводу досягнута за рахунок поліпшення роботи підприємства в умовах орендного підряду та часткової компенсації затрат на виробництво за рахунок централізованого фонду розвитку виробництва «Укрсільпрому» (33 тис. крб.).

Трудовий колектив заводу був переведений на нові умови оплати праці, що привело до зростання заробітної плати. Зарплата одного працівника зросла на 105,3 % порівняно з 1988 р. (147,9 крб. у 1988 р., 155,7 крб. у 1989 р.). Середня заробітна плата робітника виварювального цеху становила 166,6 крб., фасувального – 152,5 крб.⁹¹. Вражає цифрами плинність кадрів, яка за 1989 р. досягла 43 %. Прийнято на роботу 38 працівників, з них на виварювальну дільницю 22, на фасувальну – сім, в ремонтну бригаду – чотири, вантажників – один, адміністративна – чотири. Протягом року звільнено 43 людини, з них за власним бажанням – 36, за переводом – двоє, за скороченням – троє і за прогули – двоє⁹².

Низка документів свідчать про незадовільний санітарно-гігієнічний стан приміщень заводу у період «перебудови». Так, дирек-

89 Там само (без пагінації). «Організаційно-технічні міроприємства з підготовки Дрогобицького сіль заводу до переходу на орендний підряд».

90 Там само (без пагінації). «Звіт».

91 Там само (без пагінації). «Записка».

92 Там само (без пагінації). «Кадри».

тор А. Г. Котенко наказував головному механіку заводу І. І. Симчуку провести протічну воду в цех № 1, встановити умивальник, здійснити ремонт санітарно-побутових приміщень, дверей, вікон, огорожі, завершити засипку водойми. Головному технологу У. В. Біжко наказувалося придбати градуйовані мірні кухлі для правильного і точного йодування солі. Інженеру з постачання І. Ю. Білуті доручено сформулювати заявку на придбання пілососів для прибирання сушарного відділення та фасувальної дільниці. Старший інженер Є. А. Бородавко мав забезпечити централізоване прання⁹³.

Наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр. сільзавод мав також проблеми із забезпеченням охорони матеріальних цінностей і здійснення пропускнуго режиму.⁹⁴

27 січня 1989 р. Дрогобицький міський комітет народного контролю з'ясував, що на сільзаводі підлога на прохідній та огорожа по всьому периметру потребує ремонту, незадовільне освітлення в кабінетах директора, головного інженера, секретаря, бухгалтерії. Контрольні замки не оснащені запобіжними чохлами.⁹⁵ Цікаво, що ці ж зауваження щодо незадовільного стану огорожі та освітлення звучали і раніше, про що Республіканське промислове об'єднання соляної промисловості повідомляло директора заводу А. Г. Котенка та начальника позавідомчої охорони при Дрогобицькому МВ МВС майора М. І. Розенка⁹⁶.

У зв'язку із тотальною соціально-економічною кризою в СРСР працівникам заводу навіть передбачалося зменшити ліміти на молочно-м'ясну продукцію за картками споживача (800 грамів м'яса і 200 грамів масла)⁹⁷. Попри складні соціально-економічні обставини у 1990 р. на заводі працювали 96 робітників, хоча за планом передбачалося 108. Середньомісячна зарплата складала 181 крб. (при високих темпах інфляції звісно це не були високі показники). Видобуток солі за 9 місяців 1990 р. становив 6985 кг,

93 Там само (без пагінації). наказ від 11.09.87 № 79.

94 Там само (без пагінації). «Представлення директору Дрогобицького сільзаводу тов. Палюх М.І. від начальника охорони при Дрогобицькому МВ МВС майора міліції Н. Розенка».

95 Там само (без пагінації). Постанова Дрогобицького міського комітету народного контролю від 27.01.89 № І-2.

96 Там само (без пагінації). Лист от 01.11-88 № 52/4-517.

97 Там само (без пагінації). Записка від 01.02.91.

що складало 103,5 % виконання плану. Сіль фасували переважно у паперову тару і значно менше – у поліетиленові мішки (див. ілюстрацію 59). Загалом завод у 1990 р. отримав прибутку від реалізації продукції на 103,1 % більше, ніж планувалося. Тодішній стан сировинної бази заводу вимагав певних ремонтних робіт, зокрема, заміни манжетів на свердловинах. У ці роки функціонували дільниці у Модричах, Губичах, Дерезичах, звідки, за даними інженера-гідрогеолога О. Р. Бунди щоденно надходило 63 м³ розсолу. Найбільше з дільниці у Губичах із свердловини 470 Б (дебіт – 31 м³ / доб., мінералізація – 200 г/л). (див. ілюстрацію 58).

Уся сіль, що випускалася у Дрогобичі, проходила обов'язкове йодування. Прикметно, що на заводі в цей час виготовлялася навіть приправа з солі та кропу⁹⁸.

Солевари брали активну участь у процесах національно-духовного відродження краю. І. Ю. Білуга, І. М. Чмиріл, І. М. Вінницький, І. І. Грицай, З. М. Вакула 14 липня 1991 р. брали участь у захороненні жертв більшовицьких репресій⁹⁹.

У 1991 р. усі важливі рішення щодо функціонування заводу приймали директор М. І. Палюх і Рада трудового колективу виробничого об'єднання «Укрсольпром» (секретарем якого був колишній генеральний директор виробничого об'єднання соляної промисловості «Укрсольпром») В.І. Єрмаков). Повноваження Ради трудового колективу були продовжені до 1 листопада 1991 р.¹⁰⁰.

Отже, у 1945–1991 рр. відбулися певні якісні зміни у виробничому процесі Дрогобицького сіль заводу, зокрема, запроваджено механізацію добування, солеваріння, фасування солі. Проведено значні геологорозвідувальні роботи, введено в експлуатацію перспективне Губицьке родовище. Водночас зростання виробництва забезпечувалось в основному завдяки екстенсивному способу – введення в експлуатацію нових родовищ. Попри звіти про виконання планів, показники виробництва солі погіршувалися. У 1970–1980-х рр. загострилися проблеми, пов'язані зі зношенням застарілого обладнання.

98 Там само (без пагінації). Виконання плану по Дрогобицькому солевиварювальному заводу за 9 місяців 1990 р.

99 Там само (без пагінації). «Список працівників, які повинні прибути в неділю, 14 липня 1991 р. на захоронення жертв більшовицьких репресій».

100 Там само (без пагінації). Лист від 12.06.91 № 52/30-3-179.

Джерела та література

Архів Дрогобицького солевиварювального заводу, м. Дрогобич. Справи 8, 19, 25, 26, 27, 33, 67, 83, 124, 07–10, «Різні питання 1989», № П.

Архів Головного Управління Міністерства внутрішніх справ України у Львівській області. Спр. Р-34619, Р-29016.

Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області. Спр. П-459Д, П-522Д.

Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 141.

Аршинник О. Достроково. *Радянське слово.* 1963. 4 жовтня. № 34. С. 1.

Балинський К. Коли машина стає другом. *Радянське слово.* 1962. 17 липня. № 84. С. 3.

Без розкачки *Радянське слово.* 1962. 30 серпня. № 103. С. 2

Богданов Д. На марші. *Радянське слово.* 1970. 30 січня. № 16. С. 1.

Бунда О. Щодо виробничих перспектив Дрогобицького сільзаводу. *Галицька брама.* 2013. № 7–8. С. 5.

Бучинський С. Трудові здобутки солеварів. *Радянське слово.* 1969. 11 червня. № 90. С. 1.

Велике виробниче піднесення. *Радянське слово.* 1951. 12 вересня. № 181. С. 1.

Гриценко В. На вахті. *Радянське слово.* 1958. 18 квітня. № 78. С. 1.

Грищук Т. Дрогобицька сіль. *Радянське слово.* 1957. 27 серпня. № 169. С. 4.

Дрогобицький солевиварювальний завод. URL: <https://www.saltfactory.com.ua/>

Ключак М. Дні колективної творчості. *Радянське слово.* 1969. 20 серпня. № 130. С. 1.

Криве дзеркало. *Радянське слово.* 1967. 27 вересня. № 152. С. 3.

На сользаводі. *Радянське слово.* 1951. 26 вересня. № 191. С. 3.

Наш трудовий дарунок. *Радянське слово.* 1961. 12 жовтня. № 123. С. 1.

Передові підприємства Дрогобича. *Радянське слово.* 1946. 15 листопада. № 221. С. 1.

Річну програму – до 10 грудня. *Радянське слово.* 1961. 26 жовтня. № 129. С. 3.

Сіль землі Галицької. *Галицька брама.* 2013. № 7–8. С. 4.

Соколов М. На зекономленій сировині. *Радянське слово.* 1970. 4 березня. № 35. С. 1.

Станіславець Я. Успіхи солеварів. *Радянське слово.* 1952. 17 червня. № 119. С. 2.

Тадей Б. Активіст. *Радянське слово.* 1969. 29 серпня. № 135. С. 1.

У всьому – діловий підхід. *Радянське слово.* 1965. 23 жовтня. № 169. С. 1.

У дрогобицьких солеварів. *Радянське слово.* 1951. 18 листопада. № 229. С. 1.

У солеварів Дрогобича. *Радянське слово.* 1951. 26 жовтня. № 212. С. 1.

XXII зїзду КПРС – гідну зустріч. *Радянське слово.* 1961. 10 жовтня. № 122. С. 1.

Світлана БІЛА, Ірина ЛОЗИНСЬКА, Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

Дрогобицьке солевиробництво в добу незалежності України: трансформаційні процеси, промислово-виробничі та туристично-культурні вектори

З проголошенням 24 серпня 1991 р. незалежності України розпочалася нова ера в історії Дрогобиччини. 27 серпня 1991 р. голови Бориславської міської Ради В. Копись, Дрогобицької міської Ради М. Глубіш, перший заступник голови виконкому Дрогобицької районної Ради Л. Сікора, голова Стебницької міської Ради І. Корнута та заступник голови Трускавецької міської ради В. Лаврінок звернулися до громадян: «Від нині український народ став на шлях побудови суверенної незалежної соборної демократичної держави, цей шлях складний і відповідальний. Тоталітарна система поділила народи на нації за класовим принципом, всю владу узурпувала компартійна меншість, привівши нас до морального та економічного занепаду. Пам'ятаймо, що не дивлячись на відмінність наших національних, політичних і релігійних переконань, ми усі разом є український народ і наша батьківщина – Україна»¹.

Доленосні події торкнулися і Дрогобицького сільзаводу та його працівників. У документації підприємства за 1991 р. знаходимо розпорядження Дрогобицької міської Ради, видане 27 серпня 1991 р., в якому, зокрема, зазначалося, що «у зв'язку з припиненням 24 серпня 1991 р. існування національного утворення під назвою УРСР, на території Дрогобича та Стебника анулювати державну символіку та гімн СРСР, протягом тижня таблиці з назвами державних та громадсько-політичних установ та підприємств,

1 Звернення до громадян Дрогобиччини. *Галицька Зоря*. 1991. 30 серпня. С. 2.

оформити державною мовою України»². Тоді підприємство мало назву «Дрогобицький солевиварювальний завод».

У 2003 р. цілісно-майновий комплекс Дрогобицького солевиварювального заводу було передано в оренду на десять років ЗАТ «Галка-Дрогобич». У зв'язку зі зміною чинного законодавства 2011 року він набув організаційно-правової форми ПрАТ «Галка-Дрогобич». Після закінчення терміну оренди, відповідно до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України № 368 від 14 червня 2013 р., було повернено з оренди цілісно-майновий комплекс підприємства та на його основі 24 липня 2013 р. створено «Державне підприємство Солевиварювальний Дрогобицький завод» з установчим капіталом у 9986 грн., і в такому статусі підприємство працює до сьогодні. Офіційно затвердженими видами діяльності підприємства є: добування солі, добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів, н. в. і. у., надання допоміжних послуг у сфері добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів, неспеціалізована оптова торгівля³.

Дрогобицький солевиварювальний завод розташовується у південній частині міста Дрогобича вздовж річки Побук, притоки Тисмениці, при дорозі напрямку Стрий – Самбір на вулиці Солоний Ставок, 27. З центром міста сполучається вулицею Жупною. Його територія складає 5,8 га. Приміщення солеварного заводу – це різні за часом побудови та призначенням будинки, які розташовані на досить великій, нерегулярно забудованій території⁴.

Сьогодні на сільзаводі робочим є тільки шурф № 1, той, що був колись королівським, – він уведений в експлуатацію у XV ст. Шахта-колодязь має розміри 3,5 – 2,5 м. і глибину 48 м., дебіт шурфа складає 55 метрів кубічних за добу, середня мінералізація розсолу – 290 г/л. Вона розташовується у найстарішій споруді підприємства. Це – одноповерхова невелика дерев'яно-цегляна будівля

2 Архів Дрогобицького солевиварювального заводу (далі – АДСЗ). Спр.: Різні питання 1991 р. (без пагінації). Розпорядження Дрогобицької міської Ради народних депутатів Львівської області від 21.07.1991 р. № 184.

3 Там само (без пагінації). Довідка АБ 702135 з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України.

4 Там само (без пагінації). Облікова картка об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини «Комплекс споруд Дрогобицького солеварного заводу. Шахта соляної ропи № 1 («Королівська»)».

з дерев'яною чотиригранною вежею, в якій розміщений верстат качалка СКН (З) (зараз не діє). На фронтальній частині шахти прикріплені два схрещених молотки (світовий девіз геологів: «розумом і молотком»). Над гирлом шахти для забезпечення її роботи був споруджений високий каркас з металевого кутника, ззовні обшитий дерев'яними дошками. Для спуску вниз по її периметру розміщені сходи і сходові майданчики-настили. Підлоги в приміщенні практично відсутні, правда, є цементна стяжка, втрамбована земля, а стіни з середини не обштукатурені. Зі сторони головного фасаду розміщені дерев'яні двері і одне вікно. Частина будинку зі сторони входу добудована в 70-х рр. XX ст⁵.

Виробництво вивареної солі на Дрогобицькому солевиварювальному заводі базується на випарці природних відстояних розсолів в черінних агрегатах (панвах). Природні розсоли утворюються у зв'язку із розчиненням соленосних порід воротитченської серії прісними водами, які інфільтруються із четвертинних відкладів. Підприємство видобувало природні розсоли спочатку згідно із затвердженими запасами (протокол ДКЗ СРСР № 4830 від 1003 1966 р.), а 1996 року одним із перших в Україні отримало спеціальний дозвіл (№ 527 від 13.05. 1996 р.) на право експлуатації Дрогобицького родовища природних розсолів (чотири свердловини і два шурфи)⁶. У 2005 р. Міністерство навколишнього природного середовища України видало ЗАТ «Галка-Дрогобич» спеціальний дозвіл на користування надрами (№ 3814 від 30. 12. 2005 р.)⁷. У 2016 р. державна служба геології та надр України тимчасово призупинила дозвіл ДП «Солевиварювальний Дрогобицький завод» на користування надрами. Проте це неправомірне рішення було скасовано в судовому порядку⁸.

Відстояний розсіл з шурфа розсолوپроводом подається у дерев'яні розсолозбірники, а з них самопливом у сьогоднішніх

5 АДСЗ. Спр.: Різні питання 1991 р. (без пагінації). Облікова картка об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини «Комплекс споруд Дрогобицького солеварного заводу. Солеварний цех».

6 Там само. Спр.: Звіти 1998 р., без пагінації: доповідна записка до звіту Дрогобицького солевиварювального заводу за 9 місяців 1998 р.

7 Там само. Юрчик М. *Дрогобицький солевиварювальний завод. Історична довідка* (машинопис). С. 5.

8 Касаційний адміністративний суд Верховного Суду України. URL: <https://opendatobot.ua/court/99037183-26fdbff03d34a3db7254eba5e21b0bb0>

умовах подається на три черені для випарки солі⁹. Черені – це випарні установки, які нагадують ванну чотирикутної форми, звареної з листової сталі завтовшки 8–10 мм. Під черенями розміщувалися топки, які до серпня 2012 р. нагрівали їх за допомогою газу (висота бортів кожного череня тоді складала 0,7 м., довжина 12 м. і ширина – 8 м.). Черінь перекривався по всій довжині і ширині дерев'яним ковпаком, від центру якого відходила паровитяжна труба чотирикутної форми. Механічний вигріб розміщувався під вигрібним ковпаком і приводився в рух електродвигуном через редуктор при допомозі ланцюга Галля. Вимушена відмова від дорогого газу в серпні 2012 р. змусила повернутися до технології XIII ст. з використанням дров.

Розсіл у черенях нагрівається до температури кипіння 105–108 градусів Цельсія. Норма випарки солі з одного череня, наприклад, у 2003 р. становила 2.6–2.7 т за зміну, вигріб солі проводився двічі, зміна продовжувалася 8 год¹⁰. Зараз за день виходить в середньому до 700 кг солі¹¹. Підживлення череня свіжим розсолом повинно продовжуватися не більше 25 діб, після цього агрегат необхідно зупиняти на ремонт і збивку черінного каменю¹².

Унаслідок випаровування води відбувається перенасичення розсолу і осідання кристалічної солі. При виробництві на газі сіль, яка випала, вигрібалася за допомогою скребкового механізму в лоток транспортера, звідки зі вмістом вологи до 12 % подавалася в центрифугу, де зневоднювалася. Після фугування у центрифугі в солі залишається до 5% вологи. У центрифугі проводиться йодування солі мокрим методом з розрахунку 67 г йодоватокислого калію на тону солі. Відфугована сіль із центрифуги подавалася скребковим на стрічковий транспортер, який доставляв її до приймача сушильного барабана. Тепер, коли виробництво на дровах, площа нагріву черенів складає до 6 кв м., висота заповнення розсолом – 40 см, вигрібається сіль, що осіла на поріг панви,

9 Приватний архів Руслани Попп (далі – ПАРП). Інтерв'ю О.Р. Бунди, 1956 р. н., записала Р. Попп 03.09.2021 р.

10 АДСЗ. Юрчик М. *Дрогобицький солевиварювальний завод. Історична довідка* (машинопис). С. 6.

11 ПАРП. Інтерв'ю О.Р. Бунди, 1956 р. н., записала Р. Попп 03.09.2021 р.

12 АДСЗ. Юрчик М. *Дрогобицький солевиварювальний завод. Історична довідка* (машинопис). С. 6.

скребковими лопатами. Сьогодні виробництво по-справжньому є автентичним. Навіть виварена в мішках сіль транспортується до центрифуги на возі, запряженому конем¹³.

Використовувати природні ресурси шурфа необхідно з обережністю. Держгіртехнагляд у 60-х рр. XX ст. його закрити на деякий час, оскільки через завеликі для цього місця норми видобутку відбувалося карстоутворення. Щоб збільшити кількість розсолу в цьому шурфі, запускали прісну воду в інші свердловини, що і призвело до інтенсивної просадки поверхні ґрунту. Коли карстоутворення припинилося, дві гірничі виробітки закрили, а шахту знову відкрили, проте дозволили експлуатувати згідно зі встановленим дебітом не більше, аніж 55 м³ за добу при обов'язковому геологомаркшейдерському контролі¹⁴. У сучасних умовах, щоб не порушувати фізико-хімічну рівновагу, рекомендовано добувати до 50 метрів кубічних на добу, позаяк при надмірному видобуванні може початися вилуговування, а також утворюватися пустоти¹⁵.

Для сушіння солі як сипучого матеріал, використовується сушильний барабан. Нагріте повітря пропускається всередину сушильного барабана, воно стикається з сіллю, висушуючи її. Гаряче повітря подається в барабан з протилежного боку, а волога сіль, рухаючись у напрямі його обертання, піднімається до середини і падає вниз, де огортається повітрям, завдяки чому забезпечується велика поверхність випаровування вологи. Висушена сіль з сушильного барабана подається у фасувально-пакувальний автомат. Фасування солі в поліетиленову плівку проводиться на автоматі М1-АРЖ, який має продуктивність 50 пакетів за хвилину, масою 0,75 кг¹⁶.

У період незалежності для реалізації пропонувалася сіль кухонна виварена йодована, фасована в паперові пачки, а також поліетиленові пакети по 750 гр. та 1 кг, із подальшим затарюванням у поліетиленові мішки масою 16,5 кг; сіль кухонна виварена без добавок, фасована в поліетиленові пакети по 750 гр. з подальшим затарю-

13 ПАРП. Інтерв'ю О.Р. Бунди, 1956 р. н., записала Р. Попп 03.09.2021 р.

14 Бунда О. Щодо виробничих перспектив Дрогобицького сіль заводу. *Галицька Брама*. 2013. № 7-9 (223-225). С. 10.

15 ПАРП. Інтерв'ю О.Р. Бунди, 1956 р.н., записала Р. Попп 03.09.2021 р.

16 АДСЗ. Юрчик М. *Дрогобицький солеварювальний завод. Історична довідка* (машинопис). С. 6.

ванням у поліетиленові мішки масою 16,5 кг, а також сіль виварена йодована і без добавок насипом в мішки масою 40 кг¹⁷.

Метод видобутку солі на одному із найстаріших підприємств України та Європи є дійсно оригінальним і має перспективу бути внесеним до списку нематеріальної спадщини ЮНЕСКО. Дрогобицький завод продукує високоякісну сіль, яка за своїми властивостями є однією з найкращих у нашій країні та за кордоном. Сіль виварена з природних розсолів розчиняється у воді і не має домішок гіпсу, містить калій, магній, залізо, бром. Нерозчинених у воді речовин не більше 0,45 %. Дрогобицька кухонна виварювальна сіль є винятково екологічно чистим продуктом. Масова частка хлористого натрію становить не менше 97,5 %, йоду (40 + 15) – 10%, вологи – не більше 1,00 %, для солі без добавок – 0,7 %¹⁸. Термін її придатності залежить від упакування¹⁹. Кухонна виварена йодована сіль є профілактичним засобом йодозалежних захворювань, використовується для соління.

Крім того, на відміну від кам'яної солі, для виготовлення якої просто перемелюють тверду породу, виварювання є ще й творчим процесом та дає змогу моделювати результат. Залежно від способів виварювання ропи утворюються кристали солі різного розміру та різної форми. Цікавими є кристали у формі риб'ячої луски, або ж нарощені у вигляді едельвейса. Крупнокристалічну сіль, що сяяла прозорістю, і за кілька років перед початком 2000-х рр. продавалася у дрогобицьких магазинах, називали «Соляна квітка Карпат».

Біля діючої шахти соляної ропи, в безпосередній близькості біля неї розміщені інші будівлі, які мали виробниче призначення: старий солевиварювальний цех XIX ст. За укладеною в 2007 р. «Обліковою Карткою об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини», солеварний цех – це ще великий одноповерховий цегляний будинок з двома дерев'яними баштами-коминами для виходу парів, сьогодні вже цього, на жаль, немає. Дотепер у ньому розміщені три солевиварювальні агрегати²⁰. Поруч – залишки другого недіючого,

17 Там само. Довідка «Закрите акціонерне товариство Галка-Дрогобич. Пропонуємо для реалізації».

18 Там само.

19 Там само. Довідка ТУУ 10.8-38831368-002:21.

20 ПАРП. Інтерв'ю О.Р. Бунди, 1956 р. н., записала Р. Попп 03.09.2021 р.

побудованого в 1941 р. виварювального цеху (зараз це одноповерховий цегляний будинок в аварійному стані, без даху). Поблизу також розміщуються одноповерхові цегляно-дерев'яні складські, виробничі будівлі, колишня лабораторія, фасувальний цех. У верхній, південній частині території комплексу розташовані два діючі і один напівзруйнований розсолосбірники з дерев'яними басейнами для накопичення соляної ропи. При огорожі із західної сторони стоїть одноповерховий будинок колишніх механічних майстерень²¹.

До окремої групи будинків, розташованих у східній частині подвір'я і відділених від виробничої зони зеленими насадженнями та газонами, належить одноповерховий, покритий черепицею адміністративний корпус (колишня контора кінця XIX ст.). Будинок має цікавий, нещодавно відреставрований дерев'яний ганок, з фігурними балками і огороженням. Поруч – майже повністю зруйнований будинок колишнього власника заводу, а пізніше – заводоуправління, клуб (XIX – поч. XX ст.). Біля контори – два видовжені однотипні цегляні під черепицею будинки кінця XIX ст. Один із них з мансардними вікнами – це колишня стайня для коней²². На території солеварні є багато зелених насаджень – дерев, кущів, а також кілька невеликих струмків.

Комплекс Дрогобицької солеварні – невіддільний від історичної спадщини міста і становить значну історично-архітектурну пам'ятку. Згадані нами будівлі, загалом 9 об'єктів, мають статус пам'яток культури місцевого значення (№ 1834-м)²³. Крім того, уся територія підприємства локалізується у буферній зоні пам'ятки ЮНЕСКО – церкви Святого Юра та поблизу пам'ятки державного значення – церкви Воздвиження Чесного Хреста. Будівництво та оздоблення цих храмів проводилося за кошт купців і власників солевидобувного промислу. Сьогодні уповноваженими органами розглядається питання і про присвоєння заводу статусу щойно виявленої пам'ятки археології. Під час розкопок на території солеварні у 2003 р. були виявлені фрагменти кераміки культури

21 АДСЗ. Спр.: Різні питання 1991 р. (без пагінації). Облікова картка об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини «Комплекс споруд Дрогобицького солеварного заводу».

22 Там само.

23 Там само. Рішення Львівського облвиконкому від 21.05.91 р. № 289.

фракійського гальштату²⁴. Також вся територія підприємства є охоронною санітарною зоною контролю у зв'язку з видобутком корисних копалин. Будь-які будівельні роботи на території ДП «Солевиварювальний Дрогобицький завод» підпадають під дію Закону України «Про охорону культурної спадщини».

Незважаючи на те, що більшість споруд і їх технічний стан є незадовільними, вони майже зруйновані, а виробничі потужності підприємства фактично повністю зношені, воно працює, і в цьому його унікальність. Попри всі труднощі і негаразди новітньої доби завод встояв. Він безперервно продукує сіль з найдавніших часів і вважається найстарішим з нині діючих солеварних заводів України та одним із найдавніших підприємств Східної Європи.

На початку незалежності України були великі сподівання та ентузіазм. У переддень референдуму 1 грудня 1991 р. та виборів президента газета «Галицька Зоря» опублікувала дані про ступінь економічної незалежності і можливостей України, які Deutsche Bank оцінив у 9 з 10 балів²⁵. Однак тогочасні реалії суспільно-політичного та економічного розвитку країни виявилися набагато складнішими і суперечливішими.

Більшість галицьких солеварень, невеликих підприємств, де працювали не одне покоління галичан, які зберігали традиції місцевого солеваріння, припинили існування ще в 50-х рр. XX ст., коли здійснювалася індустріалізація регіону. В радянський час Дрогобицький сільзавод був промисловим об'єктом, основним завданням якого було виконання та перевиконання усіх планових показників, постійне підвищення продуктивності праці, максимальне збільшення виробітку солі, що використовувалася в харчовій промисловості і для технічних цілей. На листопад 1991 р. підприємство мало підготовлений робочий проект на будівництво розсолпромислу методом підземного вилуговування кам'яної солі Губицького родовища. Розсолпромисел був призначений для створення надійної сировинної бази, що в перспективі дало б можливість збільшити випуск продукції у 2–3 рази. Кошторисна вартість його будівництва становила 2,7 млн. крб.

24 Думан Т. Діюче солевидобувне підприємство у скансені. *Галицька Брама*. 2013. № 7–9 (223–225). С. 23.

25 *Галицька Зоря*. 1991. 23 листопада. С. 2.

і почати його планувалося у 1993 р.²⁶. У зв'язку з переходом господарства на ринкові відносини, через різноманітні структурно-відомчі зміни в промисловості України, цей проєкт так і залишився на папері.

У частково збереженому архіві заводу знаходимо деякі показники його господарської діяльності після 1991 р. У 1993 р. сільзавод у Дрогобичі виконував ще у повному обсязі виробничі плани, за що працівники отримували премії (70 % від тарифного фонду)²⁷. Тоді були думки про будівництво нового цеху випарки солі, проєкт якого в 1994 р. виготовив «УкрПКТісіль». Прийнята в ньому технологія солі базувалася на випарці очищених розсолів у випарних агрегатах потужного горіння (за розробкою Київського політехнічного інституту)²⁸. На підприємстві поступово започатковувалися і нові виробничі відносини. Так, за рішенням трудового колективу в квітні 1993 р. бригадирами були обрані солевари Василь Сілецький та Іван Мелькович²⁹.

У першому півріччі 1995 р. виварка солі на заводі становила 1113 т, розфасували 1106 т, за такий ж період 1996 р. показники відповідно були такими: 1385 т та 1327 т. За перше півріччя 1995 р. обсяг промислової продукції у тодішніх цінах становив – 13561 млн крб., відповідно за перше півріччя 1996 р. – 30 816 млн крб., тоді ж прибуток відповідно становив 2 591 та 5 706 крб.³⁰. Загалом у 1998 р. було видобуто 2687 т розсолу, його втрати при транспортуванні, зберіганні, а також технологічній переробці становили 1278,04 т, що не перевищувало норму³¹. У 2002 р. виварили 2150 т солі, у 2003 р. – 1556 т. Технічної солі для промислового використання вже тоді не виробляли³². Товарна продукція у порівняльних цінах на 1 січня 2002 р. становила 46,3 млн, на 1 січня 2003 р. – 31,9. млн крб. За 2008 р. соле-

26 АДСЗ. Спр.: Різні питання 1991 р. (без пагінації).

27 Там само. Наказ від 26.02.93 р. № 9-А.

28 Там само. Юрчик М. *Дрогобицький солевиварювальний завод. Історична довідка* (машинопис). С. 5.

29 Там само. Спр.: Штатний розклад 1993 р. (без пагінації). Доповідна записка.

30 Там само. Спр.: Звіти 1996 р.

31 Там само. Спр.: Звіти 1998 р.

32 Там само. Спр.: Звіт про виробництво 2003–2002 р. (без пагінації). Виробництво видів промислової продукції.

варня дала 3 тис. т солі, що не покривало потреб навіть однієї Львівської області³³.

Виробничу діяльність дрогобицька солеварня у статусі ДП «Солевиварювальний Догобицький завод» з випуску солі розпочала в листопаді 2013 р. У цьому році випуск натуральної солі становив 10,8 т, у тодішніх цінах це складало 64,7 тис. грн. Реалізували її на 36,8 тис. грн³⁴. За період з листопада 2013 до березня 2021 р. загалом було вироблено 841,1 т солі. Виробничі показники за роками відображені в таблиці 22.

Таблиця 22. Виробництво солі на ДП «Солевиварювальний Догобицький завод» у 2013–2021 рр. (у тоннах)

| № з/п | Місяць | 2013 рік | 2014 рік | 2015 рік | 2016 рік | 2017 рік | 2018 рік | 2019 рік | 2020 рік | 2021 рік |
|-------|---------------|-------------|--------------|-------------|--------------|--------------|-------------|-------------|--------------|-------------|
| 1. | Січень | | 5,9 | 8,6 | 5,8 | 8,6 | 6,5 | - | 7,5 | 14,5 |
| 2. | Лютий | | 5,5 | 7,7 | 10,1 | 9,0 | 9,4 | 9,5 | 8,1 | 11,0 |
| 3. | Березень | | 5,9 | 8,7 | 8,6 | 12,1 | 2,4 | 8,5 | 10,8 | 24,9 |
| 4. | Квітень | | 8,2 | | 10,0 | 10,9 | 3,6 | 7,2 | 14,0 | |
| 5. | Травень | | 8,5 | 6 | 8,5 | 11,0 | 6,6 | 4,2 | 14,5 | |
| 6. | Червень | | 8,2 | 8,3 | 12,2 | 10,9 | 11,0 | 4,2 | 10,0 | |
| 7. | Липень | | 8,7 | 5,4 | 12,5 | 11,1 | 11,1 | 8,1 | 14,0 | |
| 8. | Серпень | | 8,7 | 11,3 | 12,7 | 12,1 | 9,4 | 10,1 | 14,5 | |
| 9. | Вересень | | 16,7 | 12,0 | 12,4 | 11,1 | 8,4 | 8,7 | 14,0 | |
| 10. | Жовтень | | 11,4 | 12,0 | 10,0 | 8,9 | 11,0 | 9,9 | 14,5 | |
| 11. | Листопад | 5,0 | 6,8 | 10,2 | 10,2 | 9,0 | 11,0 | 8,0 | 14,5 | |
| 12. | Грудень | 5,8 | 6,8 | 9,0 | 8,6 | 8,6 | 8,0 | 7,1 | 14,5 | |
| | Всього | 10,8 | 101,3 | 99,2 | 121,6 | 123,0 | 98,4 | 85,5 | 150,9 | 50,4 |

Джерело: АДСЗ. Довідка щодо діяльності ДП «Солевиварювальний Дрогобицький завод» за період з 14 червня 2013 р. до 31 березня 2021 р. (без пагінації).

Хоча кількість виробленої та реалізованої продукції в наш час суттєво менша, але підприємство працює, хоч з мінімальними, але прибутками. Чистий прибуток: за 2013 р. – 78 298 грн.; 2014 р. – 85 962 грн.; 2015 р. – 174 465 грн.; 2016 р. – 132 887 грн.; 2017 р. – 68 658 грн.; 2018 р. – 184 938 грн.; 2019 р. – 110 131 грн.; збитки

33 Останні зваричі. *Ми тиждень*. 2009. № 10 (71). 13–19 березня. С. 41.

34 АДСЗ. Спр.: Основні показники розвитку підприємства за 2013 р.

за 2020 р. – 311 767 грн.; прибуток за перший квартал 2021 р. – 130 984 грн.³⁵

У довідці про підсумки діяльності Дрогобицького солеварювального заводу за 1996 р. серед негативних чинників, які впливали на його роботу, називались «неритмічне поступання таро-пакувальних матеріалів, повний знос обладнання, технологія видобутку, яка потребує значних матеріальних затрат, зокрема газу»³⁶. На липень 1996 р. підприємство погасило 857 млн крб. заборгованості за газ. Собівартість продукції зростала. Так у грудні 2002 р. оптово-відпускні ціни становили 335 грн. з ПДВ за одну тонну, і на той час це не покривало затрат на виробництво. Питому вагу в собівартості продукції тоді займали: 39 % – витрати на паливо, 44 % – упакування³⁷. у 2003 р. рентабельність до собівартості продукції становила 0, 37 %³⁸.

Проблема нерентабельності призвела до поступового витіснення на ринку галицької солі донецькою кам'яною. Артемівське родовище кам'яної солі було відкрите лише в другій половині XIX ст., загальна потужність шару солі в Донбасі коливається від 100 до 200 м, там видобувається найбільша кількість кам'яної солі в Європі. Якість виварної солі краща, але кам'яну добувати дешевше. Сіль на Донеччині, як і у всій Європі, видобувають у вигляді руди. Її викопують у шахтах, подрібнюють та фасують³⁹. У радянський час адміністративно забороняли ввозити на Львівщину артемівський продукт. В епоху СOT і глобалізації це вже нереально⁴⁰.

Економічні труднощі підприємства за часів незалежності зумовлювалися відсутністю належної державної підтримки, достатнього фінансування, високими податками. За період з листопада

35 АДСЗ. Спр.: Основні показники розвитку підприємства за 2013 р. (без пагінації). Довідка щодо діяльності ДП «Солеварювальний Дрогобицький завод» за період з 14 червня 2013 р. до 31 березня 2021 р.

36 Там само (без пагінації). Довідка про підсумки Дрогобицького соліварювального заводу за перше півріччя 1996 р.

37 Там само (без пагінації). Довідка від 20 грудня 2002 р. Папка. Калькуляція собівартості.

38 Там само (без пагінації). Розрахунок відпускних цін на фасовану сіль в поліетиленові пакети по 750 гр.

39 *Реквієм за галицькою сіллю*. URL: https://zaxid.net/rekviyem_z_galitskoyu_sillyu_n1243792

40 Останні зваричі. *Ми тиждень*. 2009. № 10 (71). 13–19 березня. С. 41.

2013 р. до березня 2021 р. ДП «Солевиварювальний Дрогобицький завод» сплатило 866637 грн. податків⁴¹.

У 2013 р., оцінюючи виробничі перспективи заводу, Оксана Бунда (маркшейдер і гідрогеолог) зазначала, що збільшення видобутку солі можливе лише при використанні усіх свердловин, але вони вже на той час були занедбані і не експлуатувалися протягом тривалого часу. З іншого боку, нові сучасні технології також дають можливість у разі збільшувати виробництво солі та зменшувати виробничі затрати. На заводі намагалися модернізувати обладнання, почали будувати дві панви, але не через нестачу коштів втілити цю ідею не вдалося. Цим виробництво можна було б збільшити щонайменше вдвоє⁴².

Знов ж таки, встановлення надпотужних важких об'єктів у старій частині Дрогобича є небезпечним. Наприкінці 80-х рр. минулого століття міська рада та управління архітектури і містобудування заборонили встановлення вакуумної виварки, бо це надто велике обладнання потребувало високої надбудови. Планувалося основні потужності Дрогобицького сільзаводу винести за межі міста, як вже згадувалося, до Губицького родовища, де була можливість добувати сіль вже за іншою технологією – вилуговуванням. Крім того, для рентабельності новітніх установок потрібні великі об'єми однорідного розсолу, а з кожної свердловини різна мінералізація, – все це зумовлює потребу додаткового очищення, що теж є проблематичним⁴³.

У 2016 р. для активізації діяльності передбачалося і впровадження на підприємстві міжнародних систем якості та безпеки харчових продуктів для виходу на зовнішні ринки і активніше представлення продукції на різноманітних ярмаркових заходах⁴⁴.

Дрогобицьку сіль складно знайти у великих продуктових мережах, її закупають в основному дрібні підприємці з Дрогобича, Самбора, Стрия, Трускавця, іноді – з Рівного, Івано-Франківська.

41 АДСЗ. Довідка щодо діяльності ДП «Солевиварювальний Дрогобицький завод» за період з 14 червня 2013 р. до 31 березня 2021 р.

42 Бунда О. Щодо виробничих перспектив Дрогобицького сільзаводу. *Галицька Брама*. 2013. № 7–9 (223–225). С. 10.

43 Там само.

44 АДСЗ. Протокол наради «Щодо стану діяльності та перспектив розвитку «Солевиварювальний Дрогобицький завод», 08 липня 2016 р.

Частково вона реалізовувалася на львівському ринку «Шувар», у супермаркетах «Наш край». Складність співпраці з великими торговельними мережами полягає у тому, що вони просять тривалої відстрочки платежів, а державне підприємство має іншу систему оподаткування. Незважаючи на те, що дрогобицька сіль дорога, у містян вона має найбільший попит. Коли у червні 2020 р. на складах підприємства накопичилося близько 25 тис. пачок солі, працівники заводу, туристично-інформаційного центру Дрогобича та місцеві мешканці закликали підтримати завод і активніше купувати його продукцію. Тоді 750-грамову пачку у поліетиленовій упаковці за 12 грн. можна було замовити або безпосередньо на солеварні, або у туристично-інформаційному центрі⁴⁵. Навіть при високій собівартості, добута стародавнім способом сіль є привабливою туристичною та сувенірною продукцією. На сьогодні вже розроблено декілька пропозицій сувенірної солі, зокрема, з додаванням різних спецій (*див. ілюстрації 61–67*).

До 2015 р. сільзавод мав статус стратегічного підприємства і не підлягав приватизації. Були спроби реформувати його в орендне підприємство. У статуті орендного підприємства, прийнятому на загальних зборах в червні 1993 р., зазначалося, що воно створюється з «метою найбільш ефективного використання державного майна шляхом спільної діяльності по запровадженню нових технологій виробництва, форм організацій та оплати праці, залучення іноземних інвестицій, для насичення споживчого ринку та задоволення потреб населення у продукції підприємства»⁴⁶. На базі цеху незакінченого виробництва із розфасування та сушіння солі планувалось утворити спільне українсько-литовське підприємство під назвою «Мінерал»⁴⁷. Деякі приміщення здавалися в оренду.

Постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2015 р. № 271 «Про проведення прозорої та конкурентної приватизації у 2015–2016 роках», в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 р. № 588, Державне підприємство «Солевиварювальний Дрогобицький завод» було внесено до пере-

45 Дрогобицька солеварня призупинила виробництво через надлишок продукції. URL: https://zaxid.net/drogobitska_solevarnya_zupinila_virobnitstvo_soli_cherez_nadlishok_produktsiyi_n1504035

46 АДСЗ. Статут орендного підприємства солевиварювального заводу.

47 Там само. Протокол про наміри.

ліку об'єктів державної власності, які підлягають приватизації у 2016–2017 рр.

Приватизація, на думку багатьох працівників заводу, дала б можливість залучити значні кошти для відновлення підприємства, з іншого боку – громада міста була стурбована тим, що продаж солеварні призведе до втрати унікальної технології видобутку солі та забудови території у центрі міста. Регіональна координаторка ВІ «Активна Громада» М. Кульчицька разом із громадською ініціативою «БерегТи» переконали власника погодитися на іншу ділянку, а Дрогобицька міська рада змінила своє рішення⁴⁸. У зв'язку з тим, що підприємство було у складних соціально-економічних умовах і зважаючи на його історичну цінність, місце та значення унікального промислового виробництва, розглядаючи Дрогобицький солевиварювальний завод як перспективний історико-культурний та промисловий осередок міста, місцеві депутати звернулися до тодішнього Прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана з переконливим проханням внести зміни до переліку об'єктів державної власності, що підлягають приватизації у 2016–2017 рр., й вилучити з нього Державне підприємство «Солевиварювальний Дрогобицький завод»⁴⁹.

У 2018 р. Кабінет Міністрів України знову вніс солеварню до списку підприємств, що підлягають приватизації. Представники ініціативної громадської групи «Зберегти солеварню» одразу організували адвокаційну кампанію. Активісти встановили намет у центрі міста та вели інформаційно-роз'яснювальну роботу. Протягом березня-травня 2018 р. було написано та надіслано до Кабінету Міністрів України майже 400 листів від мешканців міста та представників громадських організацій з вимогами не допустити приватизації підприємства. Широка інформаційна кампанія допомогла привернути до солеварні увагу громадськості не лише

48 Чи буде Дрогобицька солеварня знову виставлена на продаж? URL: <https://inrespublica.org.ua/aktivna-hromada/chy-bude-drogobytska-solevarnya-znovu-vystavlena-na-prodazh.html>

49 Місцеві обранці Дрогобича та Стебника звернулися до Прем'єр-міністра України про недопущення приватизації Дрогобицького солевиварювального заводу. URL: <https://lifeinfo.com.ua/2016/11/28/mistsevi-obrantsi-drogobycha-ta-stebnyka-zvernuly-sya-do-premyer-ministra-ukrayiny-pro-nedopushchennya-pryvatyzatsiyi-drogobytskogo-solevyvarylvalnogo-zavodu.html>

в Дрогобичі, а й по всій Україні. Протягом 2018 р. активісти організували десятки інтерв'ю для українських засобів масової інформації та брифінг у Верховній Раді України. Дрогобицька міська та Львівська обласна ради також підтримали ініціативу мешканців щодо недопущення приватизації підприємства та надіслали десяток офіційних звернень до Уряду⁵⁰.

На спільному засіданні у червні 2018 р. за участю представників Дрогобицької міської ради, громадських активістів та керівництва Дрогобицького солеварювального заводу обговорювалися різні шляхи для збереження та розвитку солеварні. Було досягнуто спільної позиції у тому, що виробництво та робочі місця мають бути збережені, а територія солеварні – розвиватись у культурному, туристичному та рекреаційному напрямках⁵¹.

На сьогоднішній день чіткого рішення щодо заборони приватизації сільзаводу немає, підприємство не захищене Законом України «Про перелік підприємств, які не підлягають приватизації», а тому в будь-який момент може бути виставлене на продаж.

Кожна солеварня у Галичині – унікальна, але дрогобицькій вдалося протриматися саме через людський фактор. Колектив у надскладних умовах зробив все для того, щоб завод продовжував роботу. Саме його працівники після припинення постачання газу власноруч спорудили дві малі печі із невеликими чанами та продовжували виварювати сіль на дровах, вигрібаючи її вручну⁵². У грудні 1993 р. у різних структурних підрозділах (апарат управління, виварювальна, фасувальна, ремонтна, транспортна, вантажна дільниці, охорона підприємства) працювали 95 осіб. У колективі переважали чоловіки, жінок було лише – 17. Тоді досвід роботи серед робітників до одного року мали – 33, від одного до п'яти – 26, більше п'яти

50 Чи буде Дрогобицька солеварня знову виставлена на продаж? URL: <https://inrespublica.org.ua/aktyvna-hromada/chy-bude-drogobytka-solevarnya-znovu-vystavlena-na-prodazh.html>

51 Громада – Влада – Керівництво підприємства: Перші спільні дії заради порятунку Дрогобицького солеварювального заводу. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/gromada-vlada-kerivnytstvo-pidpryemstva-pershii-spilni-diyi-zarady-poryatunku-drogobytkskogo-solevnyaryvalnogo-zavodu-foto/>

52 Думан Т. Діюче солевидобувне підприємство у скансені. *Галицька Брама*. 2013. № 7–9 (223–225). С. 23.

років – 34 особи. У 1996 р. було 93 працівники⁵³, у 1999 р. – 78⁵⁴. Із скороченням виробництва зменшувалася кількість працівників. У січні-грудні 2003 р. штат налічував 39 осіб⁵⁵. Ситуація з 2013 р. відображена в таблиці 23.

Таблиця 23. Чисельність працівників Дрогобицького солевиварювального заводу у 2013–2019 рр.

| Середня кількість працівників | |
|-------------------------------|----------|
| 2013 р. | 9 осіб |
| 2014 р. | 24 особи |
| 2015 р. | 24 особи |
| 2016 р. | 24 особи |
| 2017 р. | 28 особи |
| 2018 р. | 24 особи |
| 2019 р. | 26 осіб |

Станом на вересень 2021 р. у ДП «Солевиварювальний Дрогобицький завод» налічувалося 30 працівників⁵⁶.

Серед переліку різних посад на підприємстві надзвичайно цікавою видається праця маркшейдера і гідрогеолога, у посадовій інструкції якого, зокрема, зазначається, що його основними завданнями є: «забезпечення сировиною підприємства, облік запасів розсолу, дотримання безпечних умов експлуатації родовища природних розсолів»⁵⁷. Довший час цю посаду обіймає Оксана Бунда, яку заслужено можна назвати «Соляною королевою». Працювати на підприємство вона прийшла в 1980 р. після навчання на геологічному факультеті Львівського університету. Вона завжди вболівала за завод, доклала і докладає чималих зусиль задля його збереження та відродження. Сьогодні також проводить екскурсії рідним заводом⁵⁸.

53 АДСЗ. Спр.: Звіти 1996 р. (без пагінації). Штатний розклад.

54 Там само. Спр.: Тарифні угоди. Штатний розклад (без пагінації). Штатний розклад робітників на 1999 р.

55 Там само. Спр.: Звіт по виробництву 2002–2003 рр. (без пагінації). Звіт з праці.

56 Там само. Спр.: Довідка щодо кількості працівників ДП «Солевиварювальний Дрогобицький завод» (без пагінації).

57 Там само. Спр.: Посадова інструкція маркшейдера-гідрогеолога, 2011 р. (без пагінації).

58 ПАРП. Інтерв'ю О.Р. Бунди, 1956 р. н., записала Р. Попп 03.09.2021 р.

На солеварні є і своя трудова династія Нащочичів. Пані Стефа працює на сільзаводі з 1966 р., була робітницею, бригадиром і сьогодні продовжує фасувати сіль. Жінка згадує, що з солеварнею пов'язані дуже важливі і дорогі моменти її життя⁵⁹. Син буквально виріс на підприємстві (родина до 1982 р. мешкала на його території), в 1992 р. Ігор Нащочич почав трудовий шлях на заводі працівником складу, тепер він обіймає посаду заступника директора і гідно продовжує родинну справу⁶⁰.

Багато років на солеварні працював Микола Юрчик. Крім основного фаху інженера з техніки безпеки, він цікавився історією рідного краю, солеварного промислу регіону, уклав історичну довідку про підприємство, мав посвідчення екскурсовода по солеварні, видане міським товариством охорони пам'яток архітектури⁶¹.

У період незалежності України директорами підприємства були: з 1989 – до 2003 р. – Михайло Іванович Палюх, згодом – Юрій Богданович Куновський, Орест Ярославович Ортинський, Йосиф Михайлович Дяків, Дмитро Миколайович Ковальов. У 2021 р. Фонд державного майна у конкурсі на посаду керівника солеварні переможцем обрав Олега Петренка, уродженця Дрогобича, адвоката, громадського активіста.

Відновлення та збереження підприємства сьогодні пов'язані із планами перетворення його на промислово і туристичну родзинку регіону. За часів незалежної України було чимало напрацювань щодо створення історико-архітектурного заповідника та культурно-оздоровчого комплексу, арт-локації, креативного простору тощо. Ще на початку 80-х рр. минулого століття Ларисою Скорик був розроблений проєкт історико-архітектурного заповідника під відкритим небом, який включав у себе солеварню і два храми – Св. Юрія та Воздвиження⁶². План проєкту супроводжувався докладним кресленням, макетом скансену, пояснювальною запискою. За твердженням В. Пограничного, старшого наукового працівника,

59 ПАРП. Інтерв'ю С. Г. Нащочич, 1946 р. н., записала Р. Попп 03.09.2021 р.

60 Там само.

61 Там само. Інтерв'ю О.Р. Бунди, 1956 р.н., записала Р. Попп 03.09.2021 р.

62 Думан Т. Діюче солевидобувне підприємство у скансені. *Галицька Брама*. 2013. № 7–9 (223–225). С. 24.

завідувача відділу природи Музею «Дрогобиччина», доля їх на сьогодні невідома⁶³.

За рішенням Львівського облвиконкому № 280 від 21 травня 1991 р. комплекс споруд Дрогобицького солеварного заводу отримав статус пам'ятника місцевого значення (охоронний номер 1834-м)⁶⁴. У 1992 р. з ініціативи заводу представниками Інституту Укрзахідпроектреставрація було проведено обстеження території, технічного стану пам'ятки архітектури XIII ст.: Комплекс споруд солеварні в м. Дрогобич Львівської області, розроблена програма та методика планувально-реставраційних заходів, проведена фотофіксація об'єктів⁶⁵. На той час до комплексу входили 22 об'єкти. Незадовільний і аварійний стан був у більшості приміщень. Відсоток руйнувань оцінювався від 30 до 80 %⁶⁶. З урахуванням важливої ролі, що відігравала солеварня в промисловому розвитку міста ще з давньоруських часів, автори пропонували привнести нові функції у діяльність заводу, тобто влаштувати музей солеваріння на зразок музеїв під відкритим небом. Науковим керівником проекту була головний архітектор проєктів Львівського інституту Укрзахідпроектреставрація І. Д. Яворська⁶⁷.

У рамках виконання Комплексної програми паспортизації об'єктів культурної спадщини на 2003–2010 рр., управління охорони культурної спадщини Львівської обласної держадміністрації у 2007 р. профінансувало виготовлення облікової документації на пам'ятку архітектури місцевого значення – комплекс споруд Дрогобицького солеварного заводу XIII–XX ст.

У 2000-х рр. дирекція заводу пропонувала на території підприємства створити культурно-відпочинковий, туристичний

63 Пограничний В. Семінар-стажування наукових працівників районних краєзнавчих музеїв України на базі відділу природи Дрогобицького краєзнавчого музею 17–23 серпня 1981 р. *Вісник музею Дрогобиччина: Записки присвячені дослідженням природи, історії та культури Дрогобиччини*. 2018. Ч. 1. С. 131.

64 АДСЗ. Спр.: Облікова картка об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини «Комплекс споруд Дрогобицького солеварного заводу» (без пагінації).

65 Архів музею «Дрогобиччина» (далі – АМД). Спр. 9078: Науково-проектна документація на проведення реставраційно-реконструкторських робіт / Попередні роботи: Пам'ятка архітектури архітектури XIII ст.: Комплекс споруд солеварні в м. Дрогобичі Львівської області (№ 289–1991 р.). Том I, книга I, випуск I. Шифр 92–190. Львів, 1992. Арк. 6.

66 Там само. Арк. 18.

67 Там само. Арк. 5.

комплекс з котеджами, спа-салонами із рестораном та кафе⁶⁸. Такі ідеї є і в проєкті реконструкції підприємства авторства Ю. Волощак (2008), де теж передбачалося на базі заводу розвинути торговельний, оздоровчий та туристичний комплекси. У цьому проєкті містилися пропозиції обладнання на території заводу ресторану, кафе, оздоровчих соляних ван, котеджів. Такі заклади були б цікавими та корисними для відвідувачів, доцільні у комерційному плані. Але це не відповідало вимогам історико-архітектурного заповідника, а забудова новими об'єктами привела б до порушення історичної цілісності середмістя⁶⁹.

Музей «Дрогобицьчина», який досліджує, поляризує важливі історико-культурні пам'ятки нашого міста та сприяє їх збереженню, зважаючи на попередні напрацювання та пропозиції, розробив свій план реконструкції, що об'єднав конструктивні ідеї сільзаводу й історико-туристичні музейні напрацювання. Пропонувалося об'єднання архітектурних комплексів музею та Дрогобицької солеварні у цілісний міський історико-архітектурний заповідник під відкритим небом із діючим солевидобувним виробництвом для жителів та гостей міста. Поступово на територію скансену передбачалося перенесення низки пам'яток архітектури, які розміщені у нашому регіоні. Зокрема, сюди планувалося перемістити збудовані у бойківській архітектурній традиції дерев'яні хати XVII–XX ст. із сіл Унятичі, Бистриця Дрогобицького району, а також водяний млин, яких сьогодні залишилось небагато із с. Зубриця. Перенесення зрубних хат відбувалося б у межах робітничого поселення поблизу солеварні. Йшлося у плані і про перетворення окремих архітектурних об'єктів на експозиційні приміщення, у яких мала бути розміщена мультимедійна презентація історії міського солевидобування у всеукраїнському та світовому контекстах, фото, артефакти дрогобицького сільзаводу із музейної збірки та приватних колекцій, експозицій, що розкривають культуру української, польської та єврейської громад у Дрогобичі. Доцільним вважалося відкриття у заповіднику експозиції народ-

68 АДСЗ. Спр.: Дрогобицький історико-архітектурний заповідник (із діючим солевидобувним виробництвом) (без пагінації).

69 Думан Т. Діюче солевидобувне підприємство у скансені. *Галицька Брама*. 2013. № 7–9 (223–225). С. 24.

них ремесел, побутової етнографії, наголошувалося, що солевидобувне підприємство у рамках скансену мало б стати відкриттям для промислового туризму, і це було б значною перевагою у порівнянні із подібними заповідниками, що функціонують в Європі. Для цього пропонувалося зберегти старі шахти, цехи й оригінальне обладнання австрійської, польської та радянської доби для демонстрації історичних способів видобування солі⁷⁰.

Напрацюванням у цьому напрямі стала і дипломна робота Любові Журко «Реставрація та пристосування солевиварювального заводу м. Дрогобич під музей солеваріння», виконана 2009 року на кафедрі реставрації та реконструкції архітектурних комплексів Національного університету «Львівська Політехніка» під керівництвом Костянтина Присяжного⁷¹. Цей проєкт був націлений на збереження історико-культурного ландшафту, реконструкції історичних об'єктів та історичного процесу виробництва солі. На основі оцінки стану певних об'ємно-планувальних елементів сільзаводу, а також наявних іконографічних джерел та дослідження аналогів, у дипломній роботі створено загальну концепцію проведення реставраційних робіт на об'єкті з визначенням застосування реставраційних методик і концептуальну розробку програми пристосування. Л. Журко наголошувала, що порушення історичних меж та свавільна забудова навколо комплексу заважає його візуальному сприйняттю⁷².

2018 року в рамках проєкту Київський діалог за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини громада міста працювала концепцію ревіталізації Дрогобицької солеварні. На її основі студенти Львівської політехніки Софія Іванчук, Ярослав Федина, Олександра Субота, Олена Геречко під керівництвом кандидата архітектури, доцента Василя Петрика створили архітектурний проєкт ревіталізації⁷³. Візуальна концепція ревіталізації

70 АДСЗ. Спр.: Дрогобицький історико-архітектурний заповідник (із діючим солевидобувним виробництвом) (без пагінації).

71 Петрик В. Соляні промисли Передкарпаття. *Галицька Брама*. 2013. № 7–9 (223–225). С. 3.

72 Журко Л. Пристосування Дрогобицького зводу під музей солеваріння. *Галицька Брама*. 2013. № 7–9 (223–225). С. 19.

73 *3 серпня дрогобичан запрошують на презентацію проєкту ревіталізації Дрогобицької солеварні*. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/anons-3-serpnya-drohobychan-zaproshtuyut-na-prezentatsiyu-proektu-revitalizatsiyi-drogobytkskoyi-solevarni-2/>

заводу дає можливість уявити, як би могло виглядати оновлене підприємство. Автори пропонують зберегти виробництво та діючу свердловину соляного розсолу для виготовлення солі, яка може використовуватися для оздоровчих процедур, через територію Дрогобицької солеварні з'єднати дві дерев'яні церкви (Святого Юра та Чесного Хреста), створивши культурно-історичний комплекс під назвою «Парк Зварич», забезпечити консервацію та реконструкцію наявних будівель, створити на території комплексу добре організовані зелені насадження, організувати музейну, виробничо-експозиційну, відпочинково-розважальну та оздоровчі зони для мешканців і туристів. Зонування, на думку авторів, уможливить максимально розкрити багатогранний потенціал території комплексу.

2021 року кафедра дизайну архітектурного середовища Львівської політехніки провела низку студентських воркшопів із колегами з Технічного Університету Кайзерслаутерна, що у Німеччині, на яких обговорювали проєкт розвитку старої солеварні Дрогобича. У межах заходу розробили чотири концепції розвитку солеварні, в яких більше уваги приділено арт-активній складовій для туристів. Архітектори розвивають проєктну концепцію довкола усієї території підприємства, акцентуючи на її благоустрої та додаткових функціях, зокрема – планують створити громадський центр, де б відбувалися різноманітні громадські зібрання, конференції, коворкінги, літні театри. Також висловлюється пропозиція рекреаційно-туристичного комплексу, об'єднання Трускавця, Борислава і Дрогобича в єдиний екскурсійний маршрут⁷⁴.

У серпні 2021 р. у Дрогобичі розпочали роботу зі створення комплексної програми ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території. Основною метою цього проєкту, який фінансувався Українським культурним фондом, було створення архітектурної концепції та економічної стратегії розвитку Дрогобицької солеварні. Його реалізовували ГО «Прорив-місто» (менеджер – Олег Дукас) у партнерстві із Дрогобицькою солеварнею, Дрогобицькою міською радою, НУ «Львівська політехніка», Дрогобицьким дер-

74 На кафедрі дизайну архітектурного середовища розробляють проєкт розвитку старої солеварні Дрогобича. URL:<https://lpnu.ua/news/na-kafedri-dyzainu-arkhitekturnoho-seredovishcha-rozrobliaiut-proiekt-rozvytku-staroi>

жавним педагогічним університетом імені Івана Франка та університетом «Люблінська політехніка» за підтримки Українського культурного фонду. До роботи над проектом також залучалися експерти з ГО «МетаЛаб» та «PPV Knowledge Networks»⁷⁵. У результаті було створено «Комплексну програму ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території»⁷⁶.

Звичайно, доцільно врахувати усі проєктні пропозиції, розробки, проекти, але головне – знайти інвесторів і втілити їх у життя.

Мешканці Дрогобича пишуться своєю сіллю, розуміють важливість збереження історичної спадщини міста. За допомогою публічної консультації вони обрали туристичне гасло міста: «Дрогобич – у ньому вся сіль»⁷⁷. Соляні топки, конусоподібні форми для зберігання і перевезення солі є символом міста з найдавніших часів. Кількість топок солі на гербі змінювалась, зараз їх дев'ять. На синьому бордюрі герба Дрогобицького державного університету імені Івана Франка зображено теж дев'ять срібних соляних топок, на емблемі закладу освіти топки у вигляді книжки⁷⁸.

Нещодавно дизайнер Олег Білий на замовлення сільзаводу розробив новий логотип і упакування солі. За його задумом, вік підприємства є його цінністю, тому дата 1390 р. як перша згадка про дрогобицьку сіль, відображена в логотипі та упакуванні солі, а гравюрне зображення самої солеварні передає цінність традицій і атмосферу давнини, підкреслюючи історичне значення підприємства. Логотип обрамлюється шестикутником. Так позначається кристал солі в символах та умовних позначеннях корисних копалин. Також у логотипі присутній символ схрещених молотів, який і досі височіє над солеварнею. На упакуванні солі намальований

75 У Дрогобичі розпочали роботу зі створення комплексної програми ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/%d1%83>

76 *Комплексна програма ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території*. Дрогобич, 2021. 140 с., іл.

77 *Історія боротьби дрогобичан за збереження своєї історичної та архітектурної пам'ятки – солеварні*. URL: <https://www.prostir.ua/?news=istoriya-borotby-drohobychan-za-zberezhennya-svojeji-istorychnoji-ta-arhitekturnoji-pamyatky-solevarni>

78 *Архів Дрогобицького державного університету імені Івана Франка ДДПІ імені. Книги документів: Ухвала вченої ради університету «Про затвердження емблеми Дрогобицького державного університету імені Івана Франка» (протокол від 20 грудня 2018 р. № 17); Ухвали вченої ради університету «Про затвердження герба і хоругви Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» (протокол від 29 серпня 2019 р. № 8).*

Солевар, в руці він тримає топку солі, ще вісім – на таці, позаду фігури – будівля солеварні (*див. ілюстрації 68–69*).

Місцеву сіль як символ, бренд міста активно пропагують і використовують дрогобицькі кав'ярні, відвідувачам пропонується кава за особливою рецептурою із сіллю, солоний торт.

На дрогобицькій солеварні з ініціативи художника Лева Скопа було організовано художній пленер, в якому взяли участь знані митці нашого краю. Відомий трускавецький художник Олександр Ніколаєвський зазначав, що «Дрогобицька солеварня – це місце, яке не відпускає». Приїхавши сюди вперше під час пленеру, він неодноразово повертався впродовж наступних кількох років, щоб зобразити неймовірні дрогобицькі краєвиди, які відкриваються звідси. На думку митця, «художні виставки, публікації каталогів чи листівок із зображенням солеварні не дає забути про її цінність. Адже мистецтво іноді здатне зробити значно більше, аніж розмови та суперечки»⁷⁹.

Нещодавно дрогобицьку сіль увіковічили на центральній площі міста в арт-об'єкті-інсталяції, автором якої є львівський митець Юрій Чернявський. Її назва: «При потребі розбити скло». Підземна музейна вітрина наповнена топками солі, виготовленими на дрогобицькій солеварні. Задум автора полягає у тому, щоб загерметизувати багатство міста для майбутніх поколінь, а також привернути увагу до крихкості символу, до його можливого зникнення⁸⁰.

Усі охочі можуть безпосередньо надихнутися історичними традиціями галицького солеваріння. З 2019 р. туристично-інформаційним центром Дрогобича разом із заводом проводяться організовані екскурсії Дрогобицькою солеварнею. Усіх відвідувачів заохочують придбати «біле золото». Можна побувати і на онлайн-екскурсії територією історичного підприємства. Відео оприлюднено на сторінці «Варто – Галицькі новини» у мережі Фейсбук⁸¹.

79 У Палаці мистецтв музею «Дрогобиччина» триває виставка «Дрогобицька солеварня – свідок епох». URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/u-palatsi-mystetstv-muzeyu-drohobychchyna-tryvaye-vystavka-drohobytska-solevarnya-svidok-epoh-foto/>

80 На площі Ринок встановили арт-об'єкт присвячений дрогобицькій солі. Відео. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua>

81 У мережу виклали онлайн-прогулянку Дрогобицькою солеварнею. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3212770-u-merezu-vyklali-onlajnprogulanku-drogobickou-solevarneu.html>

Сільзавод має і свою фейсбук-сторінку, де, як кажуть, з перших рук, можна довідатися усі новини і плани дрогобицьких солеварів, де йде активне комунікування з мешканцями регіону.

Отже, є великі надії, що спільні зусилля працівників заводу, представників влади країни, області, міста, активних громадян Дрогобищини, бізнесу й усіх небайдужих, будуть скеровані на збереження, відновлення і реконструкцію солеварні, пристосування її ще віцілих історичних споруд до нових потреб, створення музейного, туристичного, лікувально-реабілітаційного, рекреаційного і торговельного середовища на території підприємства. Попри усвідомлення факту малої конкурентоздатності Дрогобицької солеварні на фоні сучасних підприємств із великими обсягами виробництва та широкими ринками реалізації, важливо, щоб тут не припиняли виробництво солі. Вже зараз вкрай необхідна детальна просторова й економічна стратегія розвитку, яка б могла стати дорожньою картою для залучення інвестування.

Джерела та література

Архів Дрогобицького солеварювального заводу, м. Дрогобич.

Архів музею «Дрогобищина». Спр. 9078: Науково-проектна документація на проведення реставраційно-реконструкторських робіт / Попередні роботи: Пам'ятка архітектури архітектури XIII ст.: Комплекс споруд солеварні в м. Дрогобичі, Львівської області (№ 289–1991 р.). Том I, книга I, випуск I. Шифр 92–190.

Архів Дрогобицького державного університету імені Івана Франка ДДПУ імені Івана Франка, м. Дрогобич.

Приватний архів Руслани Попп. Інтерв'ю О.Р. Бунди, 1956 р.н., записала Р. Попп 03.09.2021 р.; Інтерв'ю С. Г. Нащочич, 1946 р.н., записала Р. Попп 03.09.2021 р.

З серпня дрогобичан запрошують на презентацію проекту ревіталізації Дрогобицької солеварні. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/anons-3-serpnya-drogobychan-zaprosheyut-na-prezentatsiyu-proektu-revitalizatsiyi-drogobytzkoyi-solevarni-2/>

Бунда О. Щодо виробничих перспектив Дрогобицького сільзаводу. Галицька Брама. 2013. № 7–9 (223–225). С. 10.

Галицька Зоря. 1991. 23 листопада. С. 2.

Громада – Влада – Керівництво підприємства: Перші спільні дії заради порятунку Дрогобицького солеварювального заводу. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/gromada-vlada-kerivnytstvo-pidpryyemstva-pershi-spilni-diyi-zarady-poryatunku-drogobytzkogo-solevyvayvalnogo-zavodu-foto/>

Дрогобицька солеварня призупинила виробництво через надлишок продукції. URL: https://zaxid.net/drogobitska_solevarnya_zupinila_virobnitstvo_soli_cherez_nadlishok_produktsiyi_n1504035

Думан Т. Діюче солевидобувне підприємство у скансені. *Галицька Брама*. 2013. № 7–9 (223–225). С. 23–24.

Журко Л. Пристосування Дрогобицького зводу під музей солеваріння. *Галицька Брама*. 2013. № 7–9 (223–225). С. 19–22.

Звернення до громадян Дрогобиччини. *Галицька Зоря*. 1991. 30 серпня. С. 2.

Історія боротьби дрогобичан за збереження своєї історичної та архітектурної пам'ятки – солеварні. URL: <https://www.prostir.ua/?news=istoriya-borotby-drohobychan-za-zberezhennya-svojeji-istorychnoiji-ta-arhitekturnoji-pamyatky-solevarni>

Касаційний адміністративний суд Верховного Суду України. URL: <https://opendatobot.ua/court/99037183-26fdbff03d34a3db7254eba5e21b0bb0>

Комплексна програма ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території. Дрогобич, 2021. 140 с., іл.

Місцеві обранці Дрогобича та Стебника звернулися до Прем'єр-міністра України про недопущення приватизації Дрогобицького солевидобувального заводу. URL: <https://lifeinfo.com.ua/2016/11/28/mistsevi-obrantsi-drogobychata-stebnyka-zvernulysya-do-premyer-ministra-ukrayiny-pro-nedopushchennya-privyatzatsiyi-drogobytskogo-solevyvayuvalnogo-zavodu.html>

На кафедрі дизайну архітектурного середовища розробляють проєкт розвитку старої солеварні Дрогобича. URL: <https://lpnu.ua/news/na-kafedri-dyzainu-arkhitekturnoho-seredovishcha-rozrobliaiut-proiekt-rozvytku-staroi>

На площі Ринок встановили арт-об'єкт, присвячений дрогобицькій солі. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua>

Останні зваричі. *Ми тиждень*. 2009. № 10 (71). 13–19 березня. С. 41.

Петрик В. Соляні промисли Передкарпаття. *Галицька Брама*. 2013. № 7–9 (223–225). С. 2–3.

Пограничний В. Семінар-стажування наукових працівників районних краєзнавчих музеїв України на базі відділу природи Дрогобицького краєзнавчого музею 17–23 серпня 1981 р. *Вісник музею Дрогобиччина : Записки, присвячені дослідженням природи, історії та культури Дрогобиччини*. 2018. Ч. 1. С. 117–140.

Реквієм за галицькою сіллю. URL: https://zaxid.net/rekviyem_za_galitskoju_sillyu_n1243792

Сіль землі Галицької. *Галицька Брама*. 2013. № 7–9 (223–225).

У Дрогобичі розпочали роботу зі створення комплексної програми ревіталізації Дрогобицької солеварні та прилеглої території. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/%d1%83>

У мережу виклали онлайн-прогулянку Дрогобицькою солеварнею.
URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3212770-u-merezu-vyklali-onlajnprogulanku-drogobickou-solevarneu.html>

У Палаці мистецтв музею «Дрогобиччина» триває виставка «Дрогобицька солеварня – свідок епох». URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/u-palatsi-mystetstv-muzeyu-drogobychchyna-tryvaye-vystavka-drogobytska-solevarnya-svidok-epoh-foto/>

Чи буде Дрогобицька солеварня знову виставлена на продаж? URL: <https://inrespublica.org.ua/aktyvna-hromada/chy-bude-drogobytska-solevarnya-znovu-vystavlena-na-prodazh.html>

Юрчик М. *Дрогобицький солевиварювальний завод. Історична довідка* (машинопис).

Руслана ПОПП

ВИСНОВКИ

Першою писемною згадкою Дрогобицької солеварні віддавна вважається лист папи Боніфація IX до перемишльського католицького єпископа Еріха, датований 1390 р. Цей лист засвідчує факт існування Дрогобича у час панування в Галицькому князівстві Владислава Опольського (1372–1379). Саме цей князь надав галицькому католицькому архієпископству «десятину солі в Дрогобичі і Жидачеві, яка тому князеві справедливо належала».

У ході дослідження проаналізовано результати археологічних розвідок і досліджень І. Могитича, Р. Могитича (1989) та В. Петрика (2003). Зокрема, під час археологічних досліджень у липні 2003 р. було виявлено рештки давнього виробництва: фашини, дерев'яний трубопровід, обладнання, яке використовувалося для процесу солеваріння, фрагменти будівлі (згодом – XVII–XIX ст.), порівняно велику кількість кераміки (за попереднім датуванням – XII–XIX ст.).

Безумовно, власне солеварний промисел відіграв основну містотвірну роль для Дрогобича, адже саме навколо соляних родовищ селилися найдавніші мешканці. Важливість місцевого солеварного промислу в XV–XVI ст. підкреслюється тим, що урядник дрогобицької жупи називався «руським жупником». Наведено перелік відомих з історичних джерел жупників, показано перехід жупи під юрисдикцію, а потім у держання дрогобицьким старостам.

З'ясовано, що у Дрогобичі XVI ст. було три (за іншими джерелами – чотири) королівські криниці соляної ропи. Причому, в структурі солеварного місцевого виробництва розрізняють королівські / старостинські, міщанські і передміщанські, церковні і приватновласницькі осередки. Люстрація міста 1570 р. виокремлює шість великих панв виварювання солі, з них чотири – у Дрогобичі. Важливим є свідчення 1551 р.: біля жуп виросло ціле «нове місто», мешканці якого називали себе «Neapolitanus».

Довкола солеварного промислу (вочевидь, зовсім не випадково) розміщувалося три давні міські (пізніше передміські чи замські) церкви: Св. Юрія, Воздвиження Чесного Хреста

і П'ятницька; трохи далі, але ближче до магдебурзького середмістя, – четверта, Пречистої Богородиці, заснована в XVI ст. Таке скупчення аж чотирьох сакральних об'єктів засвідчує передусім концентрацію давнього населення міста довкола одного з найважливіших центрів – солеварного промислу. Біля солеварні розміщувався й двір (будинок) місцевого вйта, а також «жупний дім» (двір жупника). Припускаємо, що до розбудови у Дрогобичі центру магдебурзького міста з Ринковою площею в XVI ст. осередки управління містом концентрувалися саме поблизу солеварні.

Досліджено, що у джерелах ранньомодерного часу виокремлюється передмістя Завіжне. Власне Зварицьке передмістя з'являється на мапі історичної топографії міста лише в Йосифінській метриці 1788 р. На основі джерел XVI–XVIII ст. реконструйовано технологічний процес виварювання солі в минулому, добре відомий із джерел, починаючи з XVI ст. На основі статті австрійського геолога М. Кельба (1876), з'ясовано, що у другій половині XVIII ст. на солеварні була проведена модернізація виробництва, відома як «реформа старости Вацлава Жевуського». Крім упорядкування та збільшення обсягів виробництва, старости вдалося канонізувати міську символіку, передовсім міський герб, кількість соляних топок на якому знайшла обґрунтування: відтепер дев'ять топок почали пов'язувати з дев'ятьма «черунами», на яких виварювалася сіль, добута з найдавнішої королівської криниці (шахти).

Із приходом у Галичину австрійської влади всі королівські маєтки перейшли у власність держави. У 1782 р. австрійський уряд провів реорганізацію управління державними соляними підприємствами: було утворено шість економічних округів, які управлялися економічними дирекціями. До складу кожної із них, у тому числі і Дрогобицької, входили директор, інспектор та два писарі.

Відзначено, що з кінця XVIII ст. у солеварнях Галичини розпочався процес заміни старого обладнання новим, продуктивнішим. Зокрема, на початку XIX ст. започатковано заміну залізних панв на мідні більшого об'єму, а також дерев'яних форм для набивання топок солі на металеві, більш досконалі. Дрогобицька солеварня переходить на продуктивніший метод сушіння топок, який став можливим із будівництвом нових веж. Наприкінці XVIII ст. відомий природознавець Бальтазар Гакет описав соляну жупу в Дрогобичі:

діючі два вікна-криниці, глибина вікон – 45,5 м, висота рівня солянки – 11,4 м, вміст солі – 24–25 %.

Досліджено, що австрійська адміністрація Галичини вважала найкращою за якістю саме сіль з Дрогобицької солеварні. У 1807 р. у Дрогобичі виробили 66 199 ц солі вартістю 57 483 фл., у 1810 р. – 69 729 ц вартістю 83 329 фл. З'ясовано, що у листопаді 1831 р. соляний уряд міста започаткував програму розбудови території солеварного заводу, яка передбачала будівництво складів, сушарень, варильні, а також стовпових збірників соляної ропи. Плани цих будівель уклав маркшейдер (гірничий інженер) А. Лассовський. В описі соляної жупи 1840-х рр., опублікованому Ф. Сярчинським, найцікавішою є інформація про те, що вже на початку XIX ст. солянка з криниць дрогобицької жупи використовувалася з лікувальною метою.

На основі державних шематизмів Королівства Галичини та Лодомерії укладено перелік адміністрації соляного уряду у Дрогобичі (Salinenampt in Drohobycz) від 1856 до 1914 р. З'ясовано, що у 1866 р. на прохання соляного уряду Дрогобича зі Львова прибув інженер та архітектор Дінер, який отримав завдання збудувати три нові будинки, котрі мали стосунок до трьох соляних джерел у процесі виробництва. Ці будівлі пізніше слугуватимуть житловими будинками для керівництва солеварні. Встановлено, що у 1870 р. Дрогобицька солеварня розпочала будівництво аж восьми нових приміщень, зокрема: 1) будинку офісу урядника з продажу солі з житловим приміщенням; 2) господарські будинки поблизу помешкання головного адміністратора солеварні; 3) будинки поблизу офісу з продажу солі; 4) будинок-помешкання доглядача варильні біля верхньої криниці-джерела із дводільним котеджним плануванням двох помешкань; 5) будинок-помешкання контролера з продажу солі з двома господарськими будівлями; 6) конюшня із возівнею; 7) столярська майстерня; 8) будівля над вапняркою і склад будівельних матеріалів.

Проаналізовано опис Дрогобицької солеварні, здійснений І. Верхратським (1871). Він описав, по суті, давній спосіб видобування соляної ропи з двох криниць-вікон за допомогою керата, який обертали коні. Важливо, що вчений окреслив конструкцію трьох черунів, вказавши кількість робітників і види виконуваних

ними робіт. Відзначив і спосіб «пультового» опалення черунів та одночасно сушильних пічок, розповів про виготовлення топок і гурманів солі. Проаналізовано «тематику солі» у творчості геніального українського мислителя і письменника І. Франка.

Установлено, що Дрогобицька солеварня у 1870–1890-х рр. продукувала щорічно приблизно 4,8 тис. т солі. У 1889–1905 рр. проведено дренажування королівського шибу. На початку ХХ ст. запровадили опалювання панв нафтовою ропою, вугіллям, поступово відмовившись від використання дров. У 1907 р. солеварню заново обміряли з метою уточнення просторо-ландшафтного зіставлення старих будинків з новими, а також їхнє розміщення відносно нових дорожніх модернізацій навколо підприємства. У 1911 р. адміністрація заводу розпочала активну розробку документації з метою ремонту та модернізації виробництва. У січні 1913 р. технічний звіт до проекту забезпечення водою Дрогобицького сільзаводу уклав інженер О. Надольський. Перша світова війна завадила реалізації цих задумів.

Російська окупаційна влада 1914–1915 р. узяла під контроль солеварний завод. До нашого часу збереглася доповідна записка російського гірничого інженера Г. Марковського для генерал-губернатора Галичини Г. Бобринського, яка стосувалася розвитку соляної промисловості в Галичині. Центральне місце відводилося соляному заводу в Дрогобичі, який позиціонувався як найбільш прибутковий та взірцевий щодо якості виробництва, стратегічного місця розташування та тривалої традиції торгівлі сіллю. Після визволення Дрогобича від російських окупантів у 1915 р. солеварний завод Дрогобича повністю було переведено у підпорядкування австрійської адміністрації. Однак його виробничі потужності різко знизилися й становили в середньому 3,5 тис. т солі на рік, а у 1918 р. – упали нижче 2 тис. т.

У міжвоєнний час почався новий період в історії Дрогобицької солеварні, яка перебувала у державній власності і з 1932 р. була включена до складу державного монопольного підприємства «Польська монополія сільна» з центром у Варшаві. На початку 1920-х рр. на солеварні Дрогобича виробляли на рік близько 5 500 т солі, у 1927 р. – вже 6 400 т. На заводі продовжували експлуатувати переважно старе устаткування, однак з 1930-х рр. запроваджено газове опалення, встановлено котли і станцію для

вимірювання тиску газу. Для однієї із шахт було встановлено помпу-качалку, яка працювала на електричній енергії. Проведено трубопроводи для соляної ропи з родовищ Колпця. Собіварість виготовлення однієї тонни солі на Дрогобицькій солеварні у 1930 р. становила майже 74 зл. Понад 60 % доходів підприємства витрачалося на зробітну плату персоналу (директор-інженер, 7–10 урядників, понад 50 робітників) й утримання пенсіонерів, удів і сиріт солеварів.

З утвердженням більшовицького тоталітарного режиму Дрогобицька жупа була одержавлена і отримала офіційну назву «Державний Соляний Завод в Дрогобичі». У квітні 1940 р. тут працювала 81 особа, соляну ропу викачували з двох свердловин. За перші три місяці того року було виготовлено 1802 т, а загалом за рік – 7142,1 т солі (від 570 до 640 т щомісяця). У червні 1940 р. укладено плани «солянкових руропроводів», які засвідчують наявність на території заводу трьох трубопроводів з відгалуженнями, загальною довжиною 583 м.

З'ясовано, що у перші місяці німецько-радянської війни Дрогобицька солеварня працювала уповільненими темпами. Лише в грудні 1941 р. видобуток солянки сягнув довоєнних показників: було видобуто 16 945 м³. Справи з видобутком поліпшилися у перші місяці 1942 р. Сільзавод перейшов у власність Державної соляної монополії з центром у Кракові, а його директором став Франц Піллер. Так, за 3 квітня 1943 р. видобули 63,1 м³ соляної ропи (густина солянки становила 31 грам солі на 1 літр рідини), виробили 19 200 кг солі. Встановлено, що у травні і перші дні червня 1944 р., розуміючи серйозну загрозу швидкого наступу радянських військ, німецькі власті посилено вивозили усі запаси солі, яка зберігалася на складах. Зокрема, 6 травня 1944 р. було завантажено шість вагонів – 96,5 т і вантажівками вивезли 44 т, разом – 140,5 т.

З'ясовано, що у роки німецької окупації відбувалося будівництво солеварного цеху № 2, відстійника для розсолу № 3 (за пізнішою радянською номенклатурою – розсолосбірник № 2), розсольного трубопроводу Колпець – Солець – Дрогобич і соляних насосів у Колпці і Сільці, розсольного трубопроводу від бака № 3 до варильні № 2, здійснено підключення резервуару розсолу № 3 із напірним соляним трубопроводом від шахти № 1 і № 2 у Дрогобичі.

Досліджено, що після Другої світової війни Дрогобицький сільзавод потрапив у підпорядкування Українського промислового об'єднання «Укрсільпром», котре перебувало під управлінням Міністерства харчової промисловості УРСР. На серпень 1944 р. на ньому працювала 71 особа. Директорами підприємства у перші післявоєнні роки були: з 1944 р. – П. Зубенко, з 1946 р. – С. Григоренко, з 1950 р. – Д. Коровник, а з кінця 1953 р. – В. Логвиненко. З'ясовано, що в умовах сталінського репресивного режиму працівники заводу зазнавали арештів, зокрема було заарештовано трьох працівників заводу за належність до «Польської Організації Військової».

У 1948 р. на Дрогобицькому сільзаводі вперше розпочато йодування солі мокрим методом, у 1955 р. – впроваджено механічне вигрібання солі. У 1957 р. встановлено удосконалені вигрібні механізми на двох випарювальних агрегатах. Загалом, підприємство давало 32–35 т солі на добу. Протягом цього ж року був прокладений і новий трубопровід до соляної шахти у Модричах. Наприкінці 50-х рр. ХХ ст. започатковано механізацію фасування солі. У 1966 р. на заводі проведено капітальний ремонт приміщень. У 1960-х рр. на деякий час закрито шурф № 1 («Королівський»), бо навколо виникли значні карстоутворення через завеликі для цього місця обсяги видобутку, оскільки для збільшення кількості розсолу в цьому шурфі запускали прісну воду в інші свердловини, що призвело до інтенсивної просадки поверхні ґрунту. Згодом шахту відкрили, але зі встановленим дебітом не більше 55 м³ за добу. Натомість шурф № 2 довелося закрити й забетонувати.

Загалом, у 1970–1980-ті рр. завдяки введенню в експлуатацію нових родовищ солі обсяги виробництва збільшувалися. Так у 1976 р. виготовлено понад 10 тис. т кухонної солі, у 1983 р. – 10,4 тис. т. Однак директор А.Г. Котенко константував моральне зношення та фізичне застаріння технологічного оснащення будівель і споруд. Плани не виконувалися. Будівництво нового фасувального цеху не було завершено.

Відзначено, що на листопад 1991 р. підприємство мало підготовлений робочий проєкт на будівництво розсоліпромислу методом підземного вилуговування кам'яної солі Губицького родовища. Однак, на жаль, він так і залишився на папері. У першому півріччі 1995 р. виварили 1 113 т солі, розфасували – 1 106 т, а за такий самий

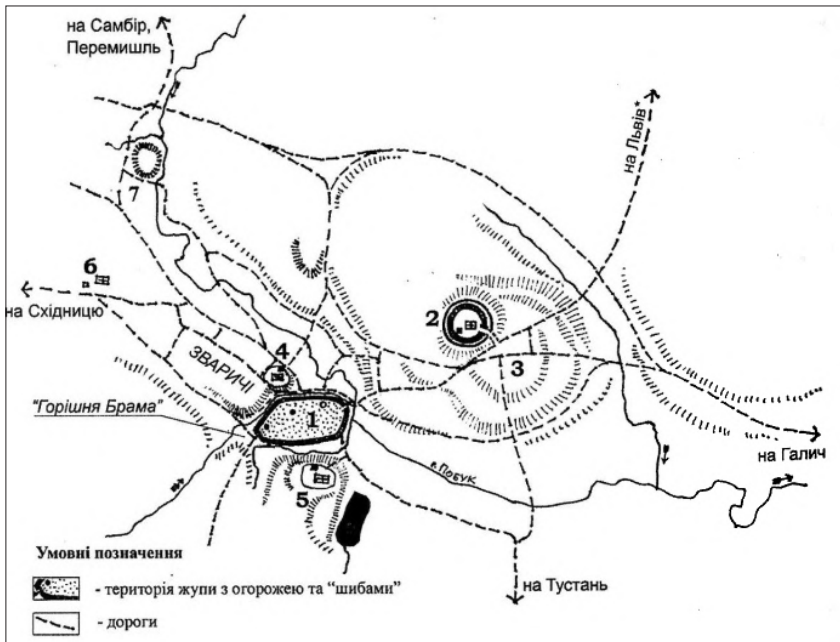
період 1996 р. показники відповідно були: 1385 т і 1327 т. У 2003 р. майновий комплекс Дрогобицького солевиварювального заводу було передано в оренду на десять років ЗАТ «Галка-Дрогобич». У зв'язку зі зміною чинного законодавства в 2011 р. він набув організаційно-правової форми ПрАТ «Галка-Дрогобич». Після закінчення терміну оренди (24 липня 2013 р.) створено «Державне підприємство Солевиварювальний Дрогобицький завод», і в такому статусі підприємство працює до сьогодні. Колектив у надскладних умовах зробив усе для того, щоб завод продовжував роботу. Саме працівники солеварні після припинення постачання газу власноруч спорудили дві малі печі із невеликими чанами та продовжували виварювати сіль на дровах, вигрібаючи її вручну. Станом на вересень 2021 р. у ДП «Солевиварювальний Дрогобицький завод» нараховується 30 працівників.

Активізувалася туристична робота, якій сприяє як місцева влада, так і адміністрація заводу. Численні туристи прагнуть побачити як працює найстаріше в Україні та, зрештою, і в Європі, підприємство, метод видобутку солі на ньому є дійсно оригінальним і має перспективу бути внесеним до списку нематеріальної спадщини ЮНЕСКО.

ІЛЮСТРАЦІЇ¹

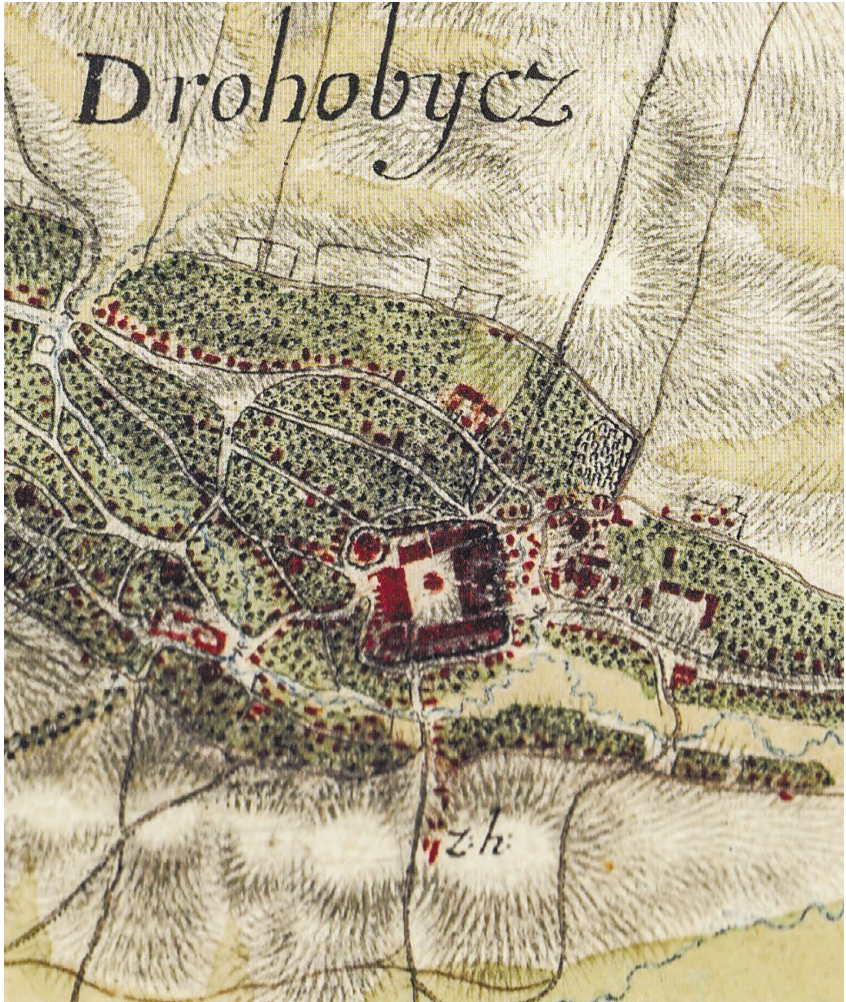
Ілюстрація 1. Жупа (солеварня) в топографії середньовічного Дрогобича:

Жупа (солеварня) в розпланувальній структурі Дрогобича XIII–XIV ст. (за І. Могитичем та Р. Могитичем з доповненнями В. Петрика): 1 – територія Жупи до XIX ст.; 2 – укріплений двір княжого урядника («воєводи»); 3 – торговиця (на місці сучасної пл. Ринок; 4 – церква Воздвиження Чесного Хреста; 5 – церква св. Юрія; 6 – церква св. Великомучениці Параскеви; 7 – згодане «Медведьове дворище»; 8 – Солоний ставок



1 Ілюстрації отримано з різних джерел. Переважна більшість знаходяться у відкритому доступі в інтернеті, зокрема на сайті Національного цифрового архіву Польщі. Інші скопійовано в музеї «Дрогобиччина» та архівах: Національний архів Кракова (відділ у Бохні), Державний архів Львівської області, Центральний державний історичний архів України у Львові, Архів Дрогобицького солевиварювального заводу.

Ілюстрація 16. Дрогобицька солеварня на мапі Дрогобича, укладеній Фрідріхом фон Мігом (1779–1783)



Ілюстрація 2. Герб міста Дрогобич XVI–VIII ст. (з експозиції відділу історії музею «Дрогобиччина»; в експозитарії вказується, що експонат є макетом)



Ілюстрації 2а–2б. Малюнки міської геральдики з магістратських книг Дрогобича (друга половина XVIII ст.) із зображенням топок солі

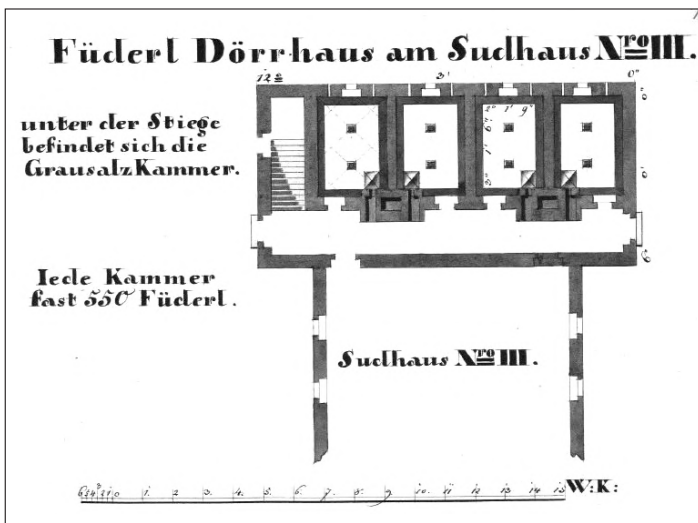
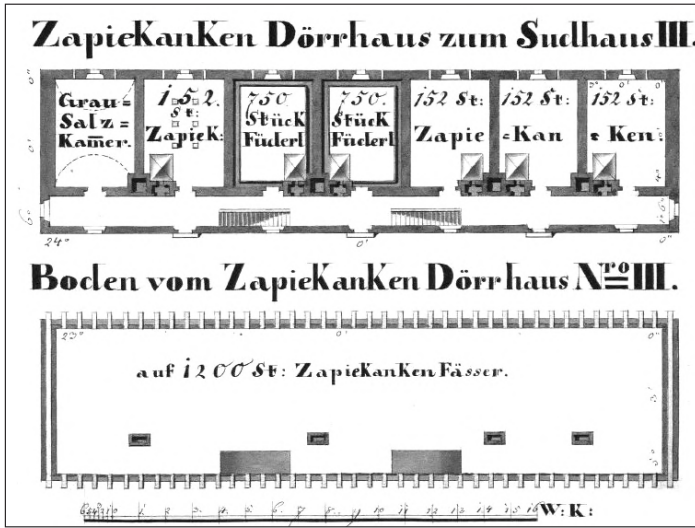


Ілюстрація 3. Вид на дрогобицьку солеварню середини XVII ст. за версією Левка Скопа (за матеріалами ікони)



Ілюстрація 4. Металева форма для великої топки солі з Дрогобицької солеварні. 1820-ті рр.

Ілюстрації 5–12. Описи та плани виробничих приміщень, складів та контейнерів-збірників солі на території Дрогобицької солеварні 1831 р.



Dörrhaus N^{ro} II zum Sudhaus N^{ro} I.

Auf 4 Käm
= mer.

Iede Kämmer
fast 160 St:
Zapiekänken.

Dörrhausboden N^{ro} II zum Sudhaus N^{ro} I.

auf 600 St:
Zapiekän=
= Ken.

Wien: Klaf:

Dörrhaus N^{ro} I zum Sudhaus N^{ro} II.

Auf 4 Käm
= mer.

Iede Kämmer
fast 160 St:
Zapiekän=
= Ken Fäs =
= ser.

Dörrhausboden N^{ro} I zum Sudhaus N^{ro} II.

auf 600 St:
Zapiekän=
= Ken.

W: K:

Dörrhaus N^{ro} II zum Sudhaus N^{ro} II.

Auf 4
Kämmer.

Iede Kam
mer fast
160 Stüek
Zapiek:

Dörrhausboden N^{ro} II zum Sudhaus N^{ro} II.

auf 600 St:
Zapiek:

W: K:

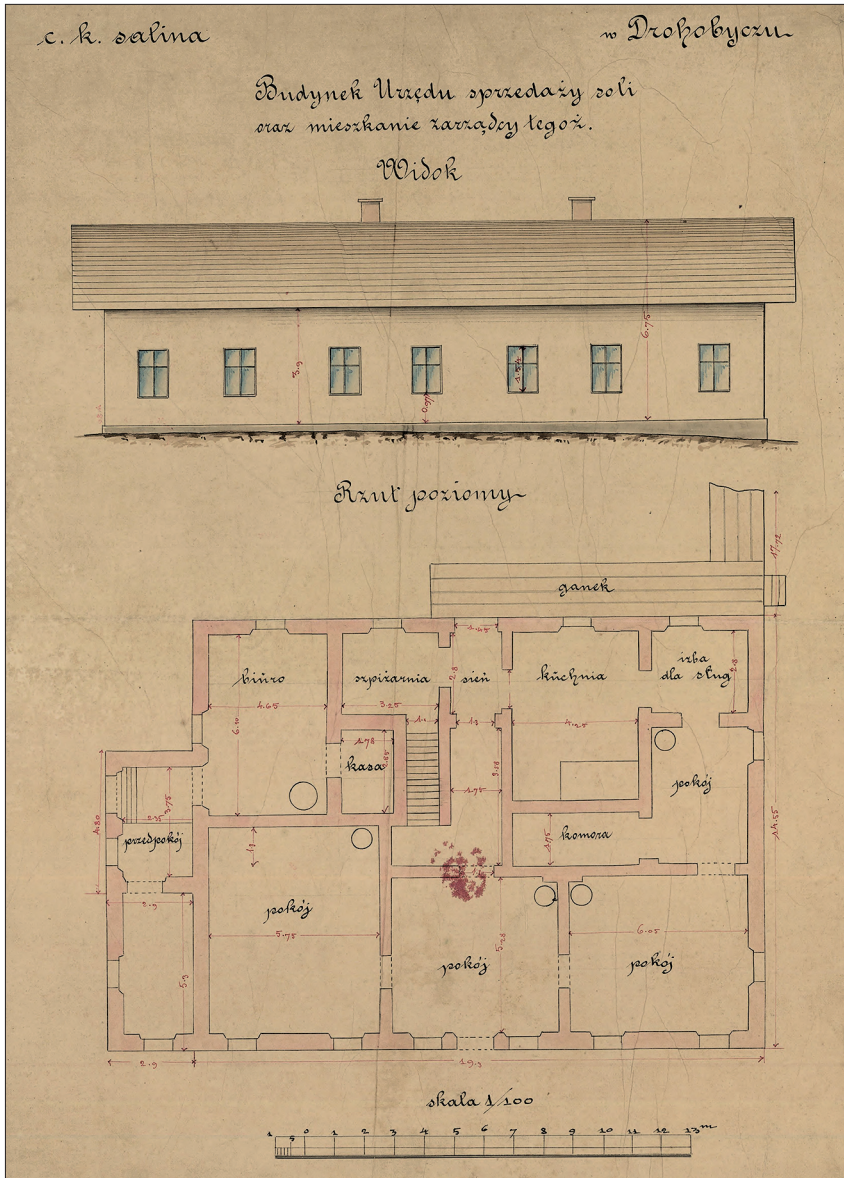
Ілюстрація 13. Польові ескізи передмістя Зваричі з позначенням церкви Воздвиження Чесного Хреста і частини будівель Дрогобицької солеварні (1853 р.)

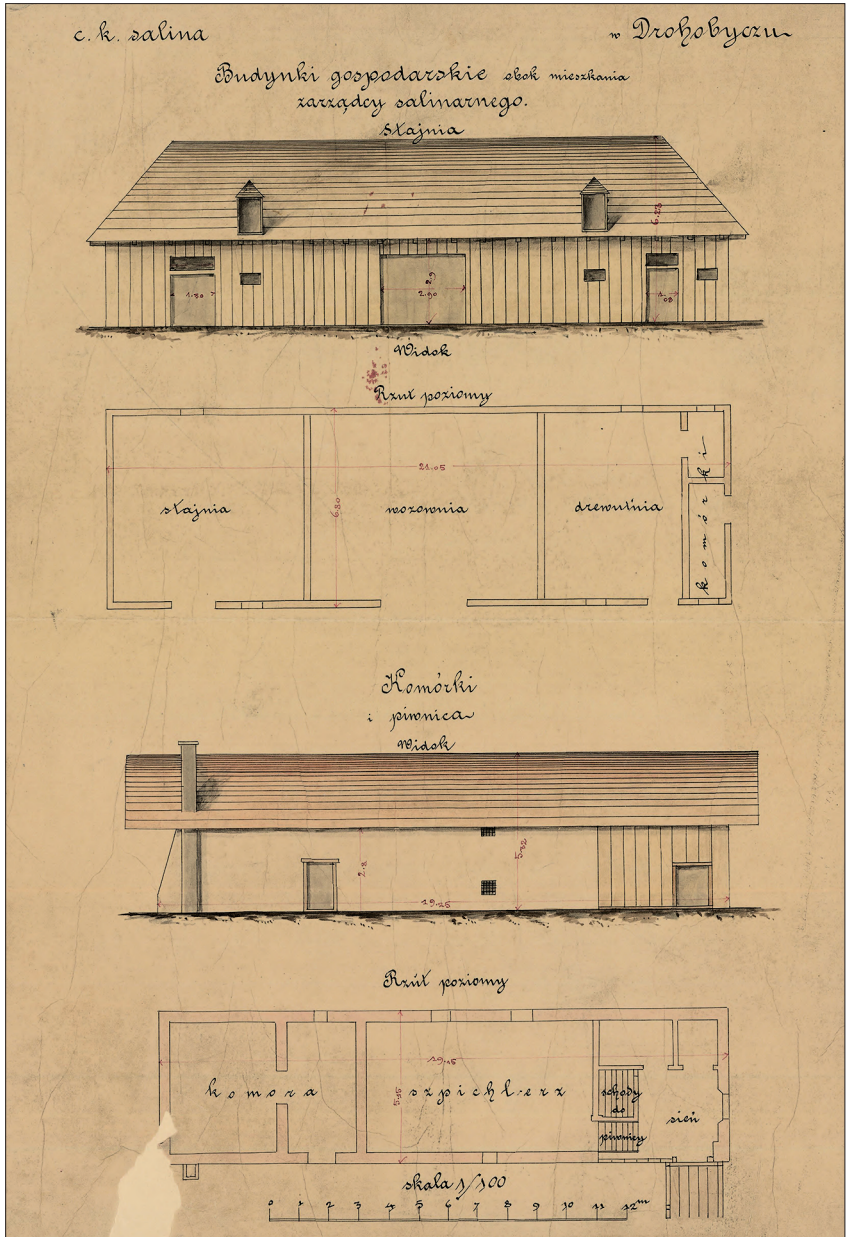


Ілюстрація 14. Фрагмент кадастрової карти Дрогобича з передмістями Зваричі і Завіжне, на якому чітко позначено територію і будівлі Дрогобицької солеварні між церквами Воздвиження Чесного Хреста та Св. Юрія (1853 р.).



Ілюстрації 18–25. Плани восьми нових будинків, житлових, господарських, складських та виробничих приміщень Дрогобицької солеварні 1870 р.



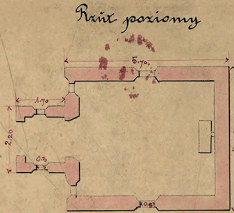


c. k. salina

w Drohobyczu

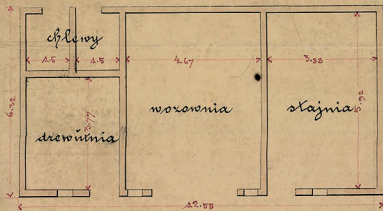
Budynki obok Urzędu sprzedawcy soli

Strachnica



Stajnia

Plan poziomy

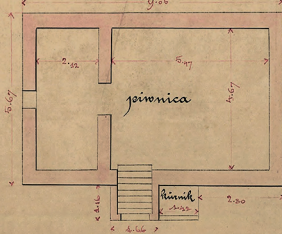


Wzrost

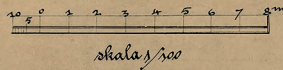
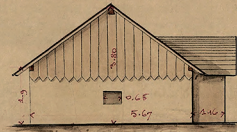


Pronica

Plan poziomy



Wzrost z bokiu



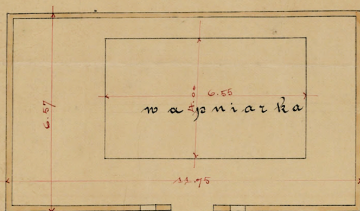
c. k. salina.

w Drohobyczu

Budynek nad wazniarka,
osaz
sklad materialow budowlanych

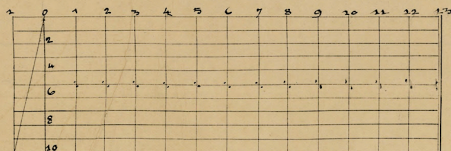


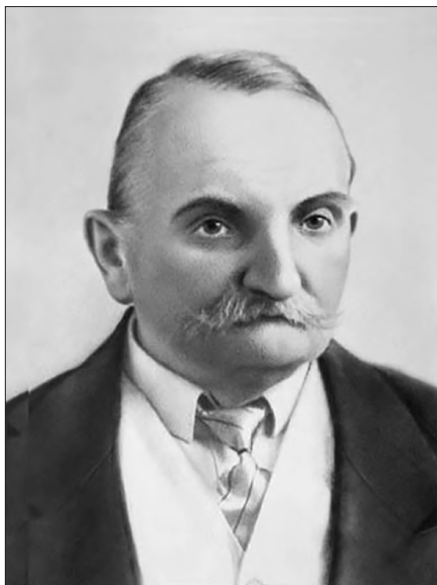
Widok



Rzut poziomy

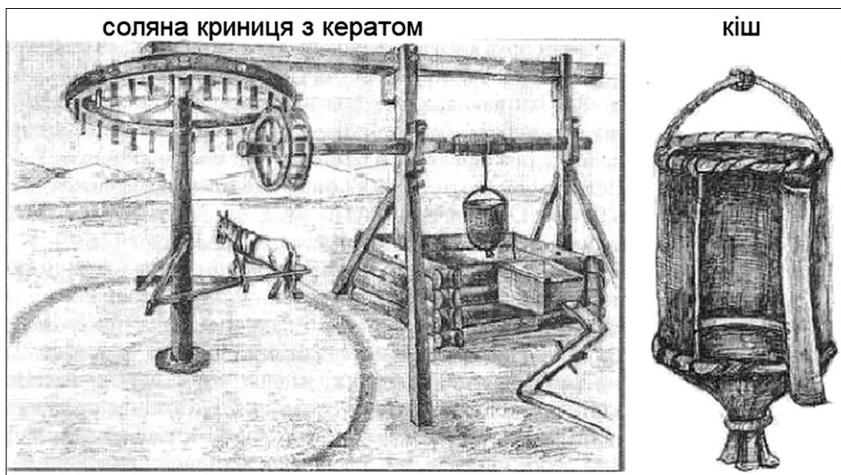
skala 1/100



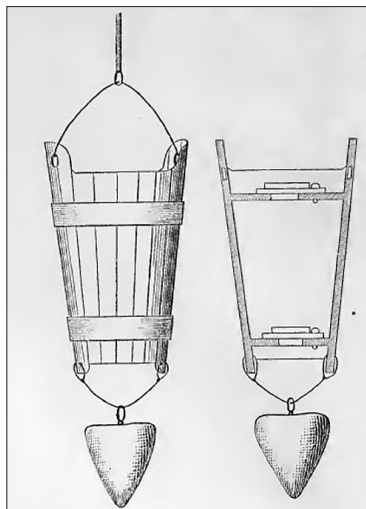


Ілюстрація 26. Іван Верхратський
(24.04.1846 – 29.11.1919)

Ілюстрація 27. Робочі елементи соляного джерела із кератом, кошом, бурдюком та трубами/рурами



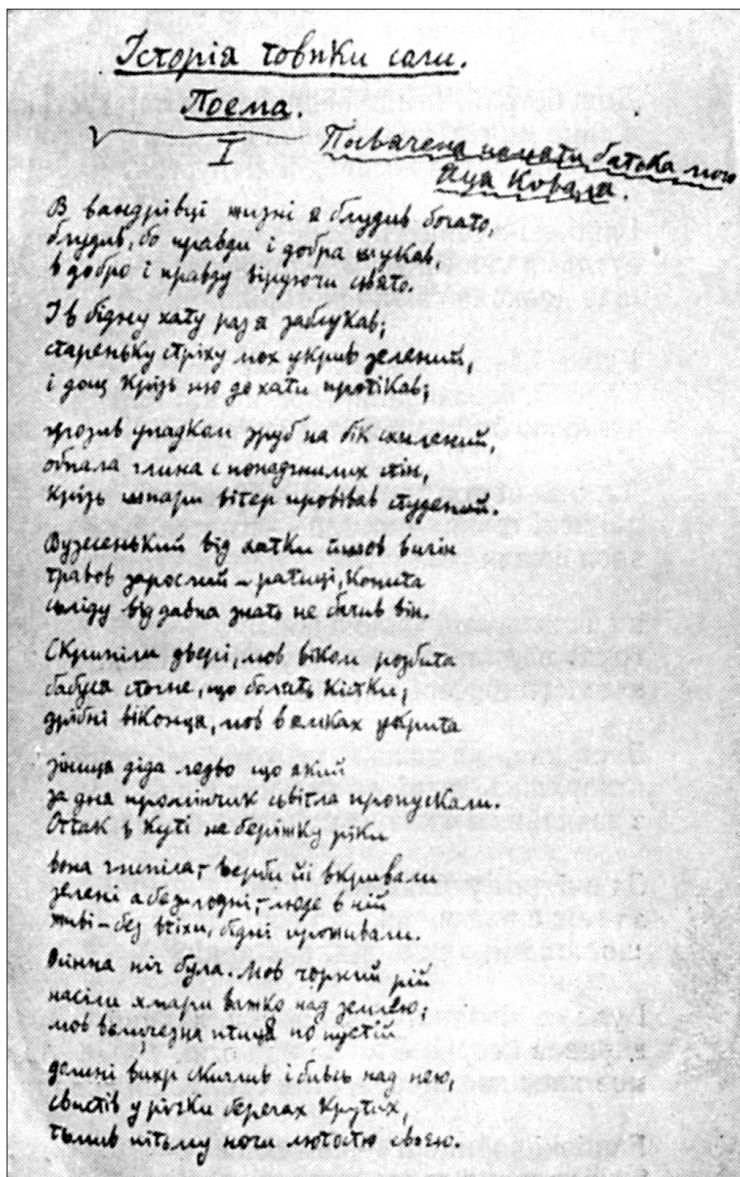
Ілюстрація 28. Дослідницький глибинний апарат Міхаеля Кельба для вимірювання співвідношення температури соляної ропи та повітря за кресленням 1874–1876 рр., який використовувався під час досліджень в Дрогобичі і повіті

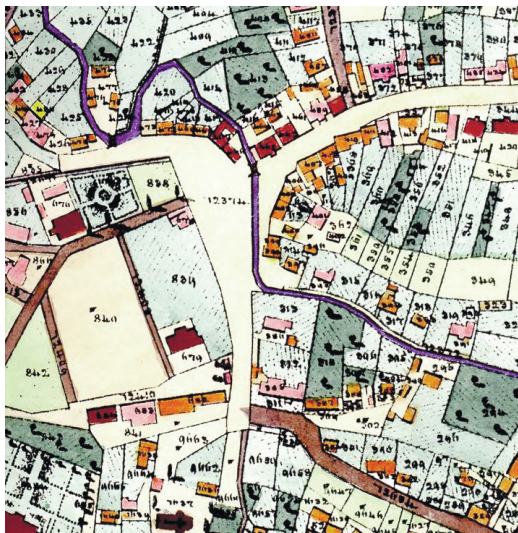


Ілюстрація 29. Адміністрація із штатним персоналом Дрогобицької солеварні в цеху № 1 під час процесу фасування на секційні піддони, у яких топки солі нагадують герб міста Дрогобича (кін. XIX ст.)



Ілюстрація 30. Перша сторінка рукопису поеми Івана Франка «Історія товпки солі»





Ілюстрація 31. Частина будівель Дрогобицької солеварні на кадастровій карті міста 1886 р.

Ілюстрація 32. Адміністрація та робітники соляного уряду Дрогобича біля адміністративного корпусу солеварні. 1899 р.



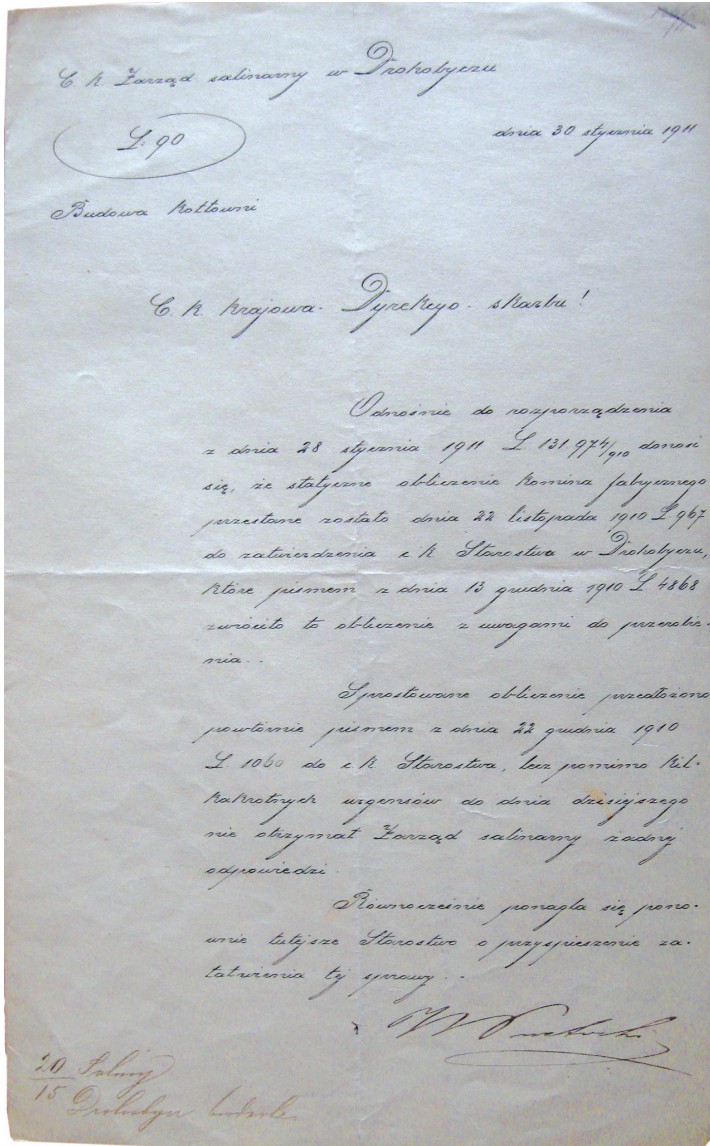
Ілюстрації 33–35. Кахлі із п'єса, який опалював інтер'єр адміністративного будинку Дрогобицької солеварні (фотографії опубліковано Наталкою Петрушак)

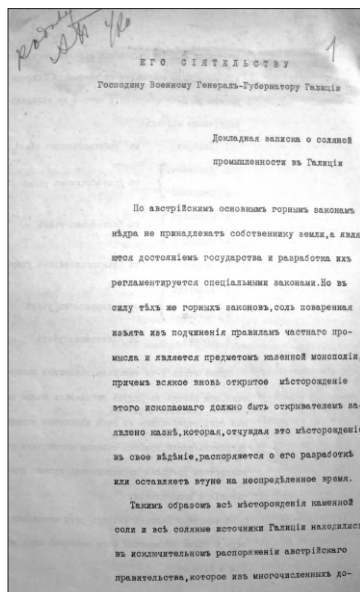


Ілюстрація 36. Просторово-ландшафтний план соляного заводу 1907 р. (з перерізами)



Ілюстрація 37. Лист Вацлава Пшетоцького до цісарсько-королівського соляного скарбу про ревізію комина і потребу розглянути листи староства про будівництво нової котельні на заводі (30 січня 1911 р.)





Ілюстрація 38. Перший аркуш доповідної записки гірничого інженера Г. Марковського військовому генерал-губернатору Галичини про соляну промисловість в краї. Львів, 20 жовтня 1914 р.

Ілюстрація 39. Внутрішня панорама Дрогобицького соляного заводу 1915–1920 рр.



Ілюстрація 40. Оголошення Дрогобицького старости Гужковського про граничні ціни на сіль (12 листопада 1915 р.)



Ілюстрація 41. Меморіальна таблиця на фасаді адміністративного корпусу Дрогобицької солеварні



Ілюстрація 42. Фрагменти списків працівників Дрогобицької солеварні (1925 р.)



Ілюстрація 43. Пломба «Польської монополії сільної» для Дрогобицької жупи (1930-ті рр.)



Ілюстрація 44. Королівський соляний шиб – шиб № 1 (1932 р.)



Ілюстрація 45. Фотографії соляного заводу в Дрогобичі 1929 р. (Сłone skarby Karpat. Warzelnictwo soli w dawnej i współczesnej Polsce. Ilustracja Wielkopolska. 1929. Nr 3. S. 6.).

STRONA 6 — WIELKOPOLSKA ILUSTRACJA — NUMER 3

Słone skarby Karpat

Warzelnictwo soli w dawnej i współczesnej Polsce

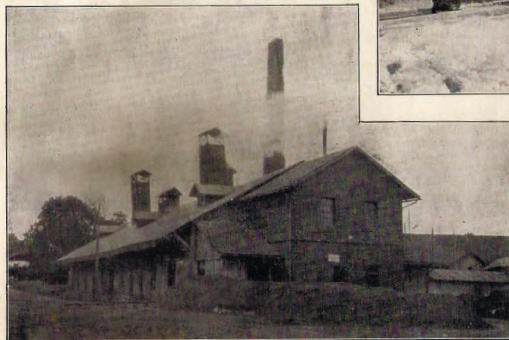
Warzenie soli z solanki, czyli z wody słonej zaczęto uprawiać w Polsce już w wieku 12-tym, przede wszystkim w wschodniej Małopolsce, z powodu obfitości znajdujących się tam źródeł wody słonej. Warzenie odbywało się zrazu na małą skalę, dopiero w miarę rozwoju cywilizacji w kraju rosło zapotrzebowanie, a z niem i produkcja. W czasach przedrozbiorowych kwitnął w wschodniej Małopolsce przemysł solny na wielką skalę, a sól warzonką otrzymywano z około 90 mniejszych i większych źródeł wody słonej. Po rozbiorach rząd

austrzyacki ograniczył produkcję do 9 większych źródeł, z których jedno (Dolatyn) uległo zniszczeniu podczas wojny światowej.

Istnieją dwie odmiany t. zw. warzki. Pierwszą z nich jest o wiele prostsza. Wypełnia się po prostu soloną wodą, idącą ze źródła podziemnego, olbrzymie otwarte kotły, płaskie, t. zw. panwie, podgrzewane od dołu nieprzerwanie; środkiem opałowym jest drzewo (Lanczyn, Kosów), lub węgiel (Lacko, Bolechów, Dolina), lub gaz ziemny (Drohobycz, Stebnik, Kasz).



Co jakiś czas trzeba opróżnić panwie ze soli, która nagromadziła się tam przez wygotowywanie solanki. Korytami zespupuje się białą sól do wózków, kteremi sól dostaje się do ładowni.



Salina w Drohobyczu, produkująca ze solanki naturalnej około 20 tonn najlepszej soli dziennie; kottły ogrzewa się tu gazem, sprowadzonym rurociągami z odległego o 10 km. Borysławia.



Pompy, wyciągające na powierzchnię z głębokości kilkudziesięciu metrów solankę, którą napełnia się następnie olbrzymie kotły, t. zw. „panwie”.



W ładowni napełnia się solą worki, które następnie wędrują do magazynu, a z tych w świat.

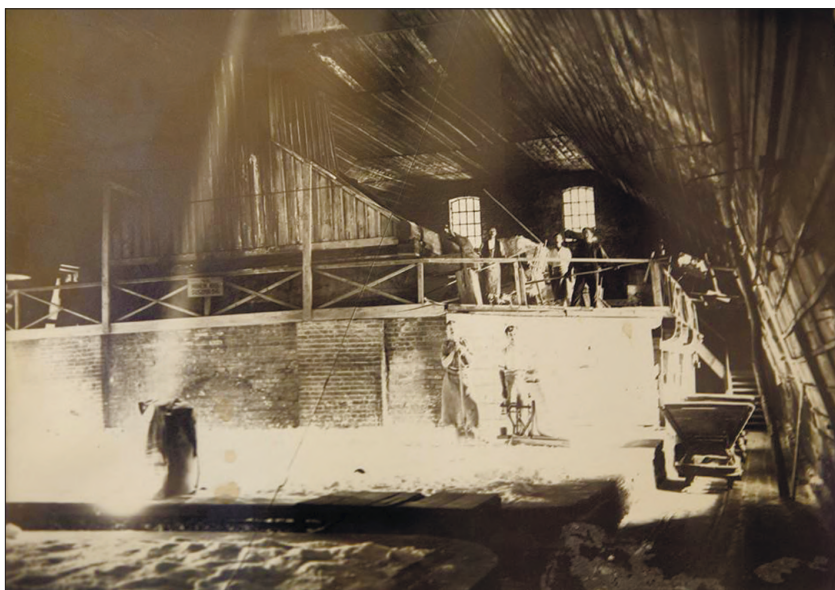
Woda paruje, sól osadza się na dnie i ścianach panwi. Po jakimś czasie dopuszcza się wody i proces powtarza się. Co kilka dni opróżnia się kotły ze soli, która, przesypana we worki idzie w świat. W miejscowościach, gdzie нема źródeł słonych, a sól znajduje się w pokładach zanieczyszczonych, lub tak małych, że nie oplaca się wydobywanie jej w stanie stałym, napuszcza się w nie wody słodkiej, która rozpuszcza w sobie sól aż do 30 proc. nasycenia; tak powstała sztucznie solankę wydostaje się na powierzchnię przy pomocy pomp i warzy się w panwiach.

Sól jadalną warzoną produkują w Polsce wszystkie trzy byłe dzielnice. Najmniej byłaby zabor rosyjski, gdzie jest tylko jedna warzelnia, a raczej tężnia soli w Ciechocinku. Najwięcej soli wytwarza Małopolska, z tego (Dokończenie na str. 101e.)

Ілюстрація 45а. Наслідки пожежі на копальні солі в Дрогобичі.
Трое дітей поміж згарищами (квітень 1934).

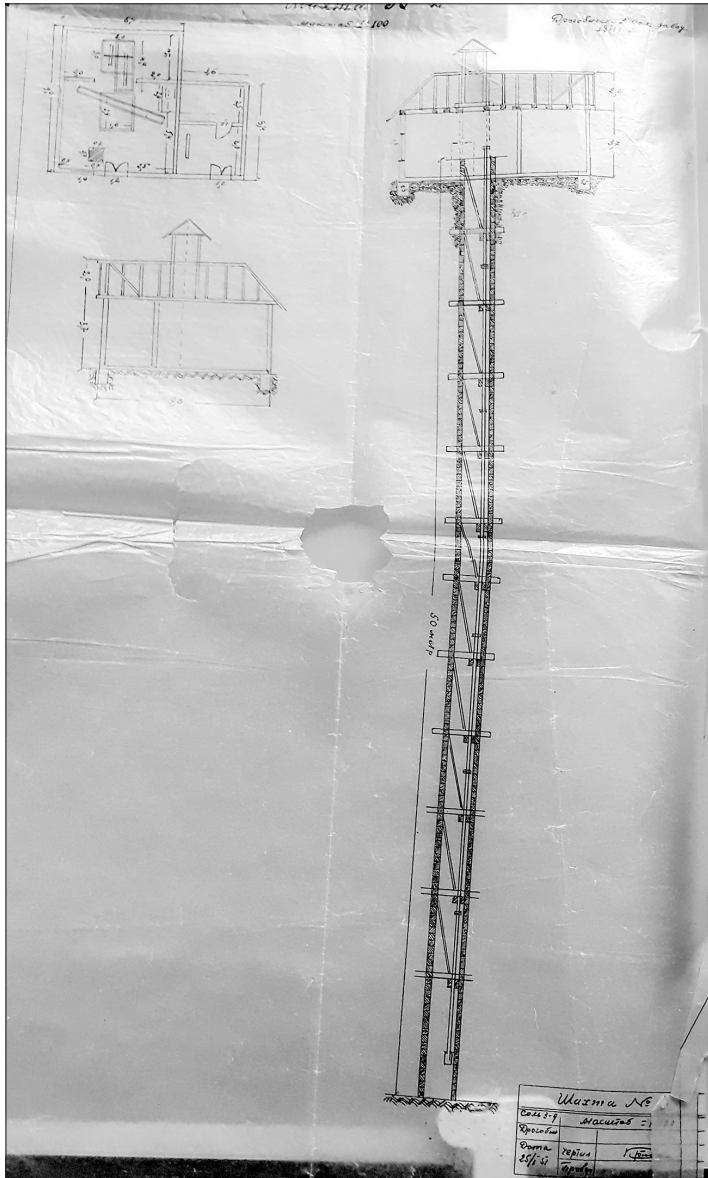


Ілюстрація 46–49. Процес виварювання та транспортування солі у фасувальний відділ Дрогобицької жупи у 1932 р.

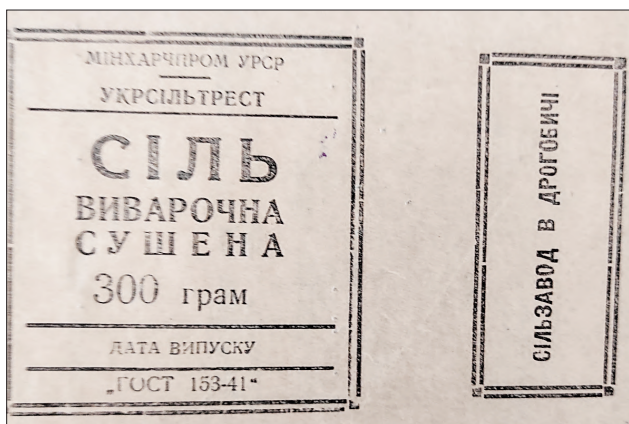




Ілюстрація 53. Ескіз соляної шахти № 2 Дрогобицького сільзаводу (1951 р.)



Ілюстрації 54–55. Етикетки на пакунках дрогобицької солі (1950–1960-ті рр.)



Ілюстрація 60. Адміністративний будинок соляного уряду Дрогобича на солеварні (2018 р.).

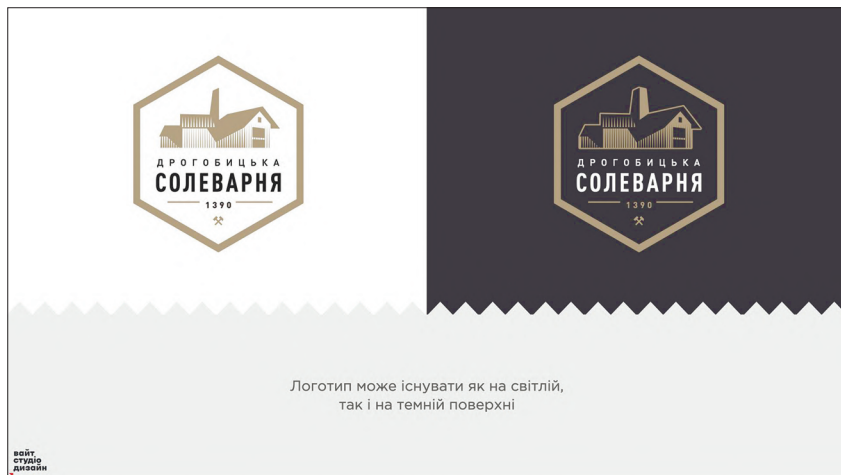


Ілюстрації 61–67. Упакування дрогицької солі (2021 р.)





Ілюстрації 68–69. Логотип та упакування солі Дрогобицької солеварні
(автор – Олег Білий)



ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Август III, 108
Айзик Левкович, 38
Алексіану Маріуш, 5
Ангальт Йозеф, 196
Ангальт Катерина, 195–197
Андрієвська Т., 106
Антоневич М., 88
Антоник (Антонік) Броніслав, 203, 207
Антоник Іван (Антонік Ян), 191, 211
Апфельдорф Осія, 194
Аршинник О., 215
- Багалдин Олександр, 129, 134
Байчук Микола, 191, 195
Байчук Олександр, 191, 195
Балінський Миколай, 12
Баліцький Ян, 191, 196, 207
Балюк Іван (Ян), 168
Банко Кароль, 84–87, 130
Барібан В. П., 218–219
Баслер Казімеж, 191, 194
Баторій Стефан, 14, 18
Батюк Т., 6
Беднарчук Мартин, 168
Бекіш С. Т., 223
Бенерський Ян, 56
Бенкендорф Ізраель, 194
Березький І., 214
Бецкер Антоній, 56
Бельський, 130
Бижко У. В., 223
Билута І. Ю., 223
- Біла Світлана, 4, 227
Білий Олег, 249, 303
Білінський М., 202
Білута І. Ю., 226
Блажків Владислав, 191
Блажків Ігнацій, 168
Блюм Ян Готтліб, 56
Бобринський Г., 130–131, 133–135, 257
Боєрук Микола, 197
Бойчук Микола, 168–169, 208
Боніфаций IX, 8, 254
Бонусяк А., 177
Борис з Дерезич, 30
Бориславська М. М., 220
Бориславський, 77
Бориславський Віктор, 191
Бориславський І., 202–204, 214
Бориславський Іван (Ян), 168–169, 191, 208
Бориславський Ілля, 191, 207–208
Бориславський Юліан, 168–169
Борисович Лучка, 29
Бородавко Є. А., 225
Брейнер Францішек, 56
Бродович Франц, 78
Бубрей Войцех, 30
Бугрин Василь, 197
Бугрій Войцех, 32
Буковський К., 154–156, 159
Бунда Оксана, 226
Бучинський О. А., 220
Бучко Сильвестр, 168–169

- Вакула З. М., 226
Валага Василь, 71
Вальбах Мелхіор, 12
Ванько син Петра, 29
Василькевич Володимир, 210–211
Вата Ванда, 192, 196
Вата Володимир, 192, 195–196,
202, 214
Вачовська, 30
Вебер Антоні, 80–81
Вейнзеб Зігмунт, 194
Веклюк Василь, 192
Вексельберг Леві, 194
Веллер Олівер, 5
Великопольський М. О., 201
Верстейн Еміль, 172
Верхратський Іван, 75, 88, 92–93,
95–99, 101–103, 110, 256, 280
Веснер Йозеф, 192
Винницький І. М., 223
Висятицький Міхал, 192, 196
Вишньовська Юлія, 195
Віклер Я., 35–37
Вільф Ізраель, 194
Вільф Мойша, 194
Віндакевіч Е., 151
Вінцковський Стефан, 196
Вірштіяйн Броніслав, 126
Вітовський Д., 136
Віттемберський Едмунд, 80, 83–84
Владислав II Ягайло
(Володислав II), 14
Владислав III Варненчик, 25–26
Владислав Опольський, 8, 254
Возняк Мечислав, 192–193
Войдаковський Бартош, 31
Войтків Станіслав, 192
Войтович Іван, 203, 214–215
Войтович Петро, 192, 197
Войтуцишин Ян, 192, 194
Волощак Ю., 246
Вольський Зігмунд, 85, 87
Вольський Максиміліан, 79–84
Вольф Левель, 39, 106
Вольфар Людвік (Вольфарт
Людвіг), 78–79
Волянський Антон, 196
Волянський Міхал, 191, 196
Волянський Тадеуш, 193–194
Волянський Франц, 192–193
Вонар, 212
Врублевський Станіслав, 192, 196,
205–207, 209–210
Вугрій (Бугрій), 29
Габсбурги, 141
Гаврилишин Ілля, 166–167, 169,
190, 196, 208
Гавтко В., 189
Гайворонський, 212
Гайльсберг, 115–116
Гакет Бальтазар де ля Мотте, 57,
78, 143, 255
Галабут Йоган, 191, 197
Галик Володимир, 5
Галишин Анастасія, 191, 195
Галів Микола, 4
Галух Франц, 191
Гапонович Юліан, 90
Геврак Теодор, 72
Геврик Дмитро, 168
Геврик Іван, 191, 193, 196
Геврик Марія, 191
Гюккель Едвард, 88–89
Геккер Й., 56
Гельстон Й.,
Гембал Миколай, 191
Гербіх Фрідріх, 88, 89, 143

- Гербст Ісак, 191, 194
Гербурт Станіслав, 12
Геречко Олена, 247
Герич, 212
Герман Юда, 191, 194
Гермзон Ян Езехіель, 56
Гершдорфер Абрахам, 195
Гець Майорович, 43
Гжебішевський, 31
Гіммель Едвард, 191, 193
Гладич Гаспар, 72
Гладкий Йозеф, 166–167, 172, 190
Глінський Прокіп, 191
Глодан Іван, 191, 203
Глубіш М., 228
Гневож, 114
Голаб Йозеф, 168–169
Голупко Йосько, 29
Горн М., 35–36
Госталович Кіндрат, 30
Гостиллович Іван, 29
Готаб Гейнріх, 191
Готаб Йозеф, 191
Гофбауер Фердинанд, 130, 134
Гошко Ю., 6
Гошовський, 140
Гралак Марія, 191, 194–195
Гребенник П., 177
Грекова, 32
Грех, 72, 180
Гречило Андрій, 21
Григоренко С. К., 202, 259
Грицай І. І., 226
Грицай Олександр, 168–169, 191
Грицуняк Василь, 195–196
Гріфнер Кароль, 56
Гройсман Володимир, 241
Губицький Дмитро, 191
Губицький Ігнацій, 168–169, 191
Губицький Микола, 72
Губицький Михайло, 120
Губицький Олександр, 196, 203–204, 214
Губицький, 38
Гужковський, 136, 288
Гутович Роман, 191, 195
Гуччі Кароль Галвані, 12
Гуччі Октавіан, 12
Гавдяк Магдалена, 119
Гліва Карл, 191, 196–197
Давид Ігорович, 7
Данек Юзеф, 59, 81–82
Данилович Миколай, 12, 36
Данилович Федір, 26
Данилович Я., 36
Данте, 111–112
Даум Б., 216–217
Дашко Олена (Гелена, Галина), 191, 203, 207
де Валетарій Юліан, 12
де Санкто Ромуло Криштоф
Гвардія, 12
Деражинський Тивон, 30
Джулинський Роман, 129
Діаманд Гермуль, 194
Дідик Іван, 38
Довбняк Станіслав, 195
Домбровський Войцех, 71
Дорфлерувна Анна, 22
Дробичова Заничова, 29
Дронжек кс., 88
Дувак Юліан, 72
Дудко, 211–212
Дукас Олег, 6, 248
Дюс, 212
Дяків Йосиф Михайлович, 244

- Енгелке Олександр, 63
Ендеманн Франц, 79
Еріх єпископ, 8, 254
- Єбич Марцін, 29
Єндль Ігнацій, 81–82
Єрмаков В. І., 218, 223, 226
- Жевуський Вацлав, 33, 59, 105–106, 108
Жевуські, 53
Журко Любов, 247
- Завадський, 30
Заєр Йозеф Антон, 193, 196–197
Заклик, 29
Занчич Василь, 30
Зарічний Проць, 29
Захарка, 29
Згода Рудольф, 193, 208
Зельман Вольфович, 38, 43
Зелінський Вінкентій, 69
Зинич Йосип, 193, 196
Зловодський Збігнев, 84–85
Знак Микола Степанович, 211
Зубенко П. І., 201, 259
Зунико, 29
Зуникович Кузьма, 29
- Іван син попа, 29
Іваничок, 29
Іванчук Софія, 247
Івасевич Гриць, 29
Івасечко М. М., 130
Ігудич Я., 35
Ільницький Василь, 4, 227
Ілясевич, 77
Інкін В., 44
Ісаєвич Я., 6, 7, 23, 36, 38, 43
- Кавинський (Кавінський) Антон, 191, 207
Кавінський Гжегож (Кавинський Григорій), 191, 195, 207
Каледін О., 129, 134
Кальмук, 212
Камінський М., 204
Канів Роман, 191, 195
Кельб Міхаель, 39–40, 103–104, 106, 109, 255
Кемерер Е., 156
Ківелюк, 141
Кілінський Мацей, 31
Кіндикевич Станіслав, 71
Кінітз Ян Фридеріх, 56
Клапчук В., 99
Клеба Юзеф, 82–83
Клось Казімеж, 191
Ключак М., 217
Кобзєв, 182
Кобрин Стефан, 18–19
Кобринович Андрій, 19
Кобринович Михайло, 19
Кобринович Юрій, 19
Коваль Микола, 168–169, 191, 208
Коваль Юлія, 191, 195
Ковальов Дмитро Миколайович, 244
Ковальова, 203
Ковальський Микола, 168–169, 191, 195, 207
Ковальський Микола/Петро, 207–208
Ковальський Петро, 166–167, 190
Ковеніцький, 36
Когут Григорій, 191
Коеліхен К., 156, 158
Козак Іван, 38
Козак Марія, 191, 197
Колесниченко О., 202

- Колесніков Генріх, 197
Кольчава Францішек, 56
Копись В., 228
Корко Владислав, 166
Корнута І., 228
Коровник Д. Л., 202, 213, 259
Королик Данило, 38
Королик Іван, 38
Корона Францішек, 119
Коронка Ігнат, 30
Коронка Семко, 30
Коронка Сенько, 30
Коронка Хведина, 30
Корулевич Іван, 71
Косаткевич Онуфрій, 71
Коссак, 72
Коссак Володимир, 196
Костшемський, 180
Котенко А. Г., 218–220, 222–225, 259
Коцко Анна, 72
Кошман Казімеж, 191
Кошовий Павел, 31
Красницький Федір Федорович, 131, 135
Краснов М. Д., 219
Краснодебський Адам, 191
Краснюк І. Д., 221
Крисько Володимир, 137
Круглії, 119
Круцай Степан, 196
Кузан Дмитро, 168
Кузів Юлія, 191, 214
Кулевич Іван (Ян), 168
Кулінка, 29
Кулич Гриць, 29
Кулінка Ярош, 30
Куновський Юрій Богданович, 244
Куратковський Станіслав, 191
Курца Роксана-Габріела, 5
Кухарський Збігнєв, 195
Кухарський Казімеж, 191, 194–195
Кушнір Дмитро, 71
Кюнігсбергер, 56
Лазорак Богдан, 4, 39–40, 73, 145
Ланкович Іван, 30
Ланчович Стефан, 29
Лассовський Антоній, 59, 256
Лебеус Ян Людвиг, 56
Левицький М. С., 201
Легедза Михайло, 168–169, 191, 208
Легедза Теофіл, 168–169, 191, 208
Лейба Зельманович, 43
Лейзор Йонович, 43
Лелічкій Гжегож,
Лео Й., 87
Лерег Корнель, 82–85, 87
Лех Микола, 204, 208
Лехіцький Георгій, 79–80
Лиман Ігор, 5
Липа Сильвестр, 192–193
Лисий Семко, 30
Лібельт Кароль, 59
Лімбах, 110–111
Лісенцький Петро, 86
Лобашкін Петер, 197
Лободич Іван, 73
Лобос Станіслав, 71
Логвиненко В. П., 202, 259
Лоек (Лоїк) Євстахій, 168–169, 191
Лозинська Ірина, 5, 227
Лоїк Іван, 207
Лоренц Станіслав, 205, 209–210
Лудуск Ян, 63
Лупул, 115
Луцишин Євстахій, 191–192, 195
Любкович Ілько, 30

- Ляхович Болеслав, 169, 191
Ляхович Збігнєв, 191
Ляхович Казімеж, 191, 195
- Маєр Мошкович, 37
Мажарич В., 44
Мазуркевич, 126
Мазурцев А., 216
Макаревич Генрик, 85, 87
Макарук І., 99
Малкович Проць, 29
Манчак Гелена, 211
Манчак Герасим, 211
Манчак Євгенія, 211
Манчак Здзіслав, 211
Манчак Мирослава, 211
Манчак Михайло, 211
Манчак Розалія, 211
Маньковський Кароль, 123–124
Марковський Г. Ф., 132–135, 257, 287
Марчинський Ян, 69–70
Матвішин Михайло, 192
Матковський Бенедикт, 78–79
Матусевич Тадеуш, 63
Махович Александер, 80
Мацюрak Іван, 71
Мацюрak Любомир, 192, 195
Мацюрak Микола, 168–169, 172
Мацюрak Михайло, 168–169, 192–193
Мацюрak Михайло (молод.), 192
Мацюрak Степан, 169
Мацюрak, 72, 137
Мелькович Іван, 236
Мидлович Себастьян, 71
Миньо Анна, 120
Миньо, 119
Миронович Корнелій, 90
- Мисишин Т., 213
Митько Симеонович, 25
Михальський Стась, 71
Михаць Володимир, 192
Мізерський Владислав, 84
Мілінсьовська, 30
Міхалик, 118
Міхальський Єжи, 156–158
Міцкевич Адам, 192–193, 195–196
Мішкевич Константин, 85–86
Мішко, 30
Млоцький, 77
Мніщ Станіслав Боніфаций, 12
Могитич І., 9, 254, 261
Могитич Р., 9, 254, 261
Модрицький Володимир, 168–169, 192
Модрицький, 72
Мозес І., 44
Мойсей, 35
Мосціцький І., 149
Мошко Волчович, 43
Мошо, 33
Мражницький Антон Матейович, 135
Мсцівуєвський М., 13, 36
Музика Яцентій, 71
Музичин Андрій, 192, 194–195
Мизичин Пилип, 168–169
Музичин Теофіль, 192–193
Мюнніх Ян, 81–83
- Надольський Оттон, 127, 257
Натко, 12
Нащочич Ігор, 244
Нащочич Стефа, 244
Нащочичі, 244
Неблінгер Францішек Ксаверій, 56
Невмержицька Ірина, 6

- Нігри Франц, 79–80
 Ніколаєвський Олександр, 250
 Новак Владислав, 192–193
 Ногойовський, 208
- Обертинський Гжегож (Георг, Ю. М.), 190, 192, 202
 Обертинський Мечислав, 166
 Олексівський, 137
 Олешницький Матей, 81–83
 Онищенко О., 217
 Орлік з Лазіска Станіслав, 12
 Орліковська, 30
 Ортинський Орест Ярославович, 244
 Осередчук, 220
 Осмульський, 88
 Оссолінський Єжи, 12
 Остроградський А.,
 Острозький Андрушко, 26
 Острозький Василь-Костянтин, 27
 Острозькі князі, 26–27
- Павліковський Адам, 83
 Павлішак Йозеф, 168–169
 Павлович Станіслав, 169
 Пагута Андрій, 192
 Пагута Михайло, 168–169, 172
 Пагута Михайло, 72
 Пазлойко Павло, 169
 Пазлойко Степан, 169
 Палюх Михайло Іванович, 226, 244
 Панькевич Степан, 194, 196
 Парахоняк Федір, 195
 Парашак Микола, 192
 Пахович Бартош, 29
 Пачулка Адам, 192
 Пашулка Адам, 193
 Пезнер Соломон Маркус, 64
 Пелечик Іван, 38
- Пельчар Зенон, 84–87
 Пельчар Казімеж, 192–193
 Пельчар Ян, 168–169
 Перл Салораон, 38, 106
 Петрашова, 203
 Петренко Олег, 6, 75
 Петрик Андрій, 6, 10
 Петрик Василь, 6, 9–10, 247, 254, 261
 Петрикевич Іван, 71
 Петрушак Наталка, 117, 284
 Печковський Антон
 Олександрович, 130, 135
 Пивнев, 212
 Пицик Дементій, 72
 Піллер Франц, 183, 190, 258
 Піні Францішек Бернард, 56
 Пінчук Прокіп, 168–169
 Піскож Петро, 15
 Поверляк М., 217
 Повружницький Марцелій, 83–84
 Пограничний В., 244
 Полторац Л. Ф., 202
 Полячкувна Г., 12, 37, 40
 Попівняк Петро, 192–193
 Попп Руслана, 5, 253
 Постойко Петро, 192, 208
 Постойко Я., 214–215
 Присяжний Костянтин, 247
 Прихлінський Теофіль, 192–193
 Прихліцький Йозеф, 169
 Пришляк З., 216
 Прокіп Іван, 72
 Промінський Йосиф, 25, 34
 Пронько Ян, 169
 Прятобевеш Кароль, 56
 Пугачів Волчек, 30
 Пугачова, 30
 Пшетоцький Вацлав, 86–87, 126, 286

- Пшибилович Пшемислав, 87
- Ранкін Вільям, 104
- Раппопорт Ісаак Вольф, 64–69
- Раскова, 29
- Рейснер Едвард, 192–193
- Реруткевич Францішек, 129
- Ригер Францішек, 56
- Ринда Прокіп, 192
- Рібнер Казимир, 205, 209–210
- Рітавка Миколай, 197
- Рогалінська, 30
- Роговський, 29
- Розенко М. І., 225
- Роланд-Заморська Казимира, 129
- Романяк Йосип, 192, 195–196, 199, 202
- Романяк Мирослав, 192
- Романяк Юрій, 71
- Романяк Ярослав, 192, 195
- Росока, 29
- Рудкевич Йозеф, 192, 194, 197, 207, 209
- Рудкевич Станіслав, 207
- Рупенталь А., 214
- Рупрехт Єжи Людвік, 56
- Руткович Ян, 166–167, 172, 190
- Рутовський, 115
- Савка Йосип, 192
- Савлік В., 189
- Савшак Петро, 192
- Савшак Стефанія, 192
- Садковська Катерина, 72
- Сазонов Дмитро, 130
- Салай Стефан, 38
- Сангушко Федір, 27
- Сарнецький Едвард, 84–85
- Святополк Ізяславич, 7
- Семенуца, 212
- Семчук І. І., 223
- Сеньків Василь, 38
- Сенько, 29
- Сигізмунд І, 27
- Силеренко Іван, 30
- Симчук І. І., 225
- Синовець Бартош, 30
- Сира Андрей, 30
- Сікора Л., 227
- Сілецька Йозефа, 72
- Сілецький Василь, 236
- Сімуль (Шмуль) Берк, 63
- Скоп Лев, 19, 250, 264
- Скопінський Міхал, 196
- Скорик Лариса, 244
- Скрипуч Василь, 38
- Скрипуч Лев, 192
- Скроботка Сенько, 29
- Скроботчин Іван, 29
- Скроботчин Петро, 29
- Следзьона Ян, 192
- Слободян Я., 216
- Смотолока Григорій, 38
- Собель Леон, 194
- Собеський Ян, 16
- Собольський Станіслав, 192–194
- Собота Кароль, 56
- Соколов М., 217
- Солецький А., 24
- Соломінська, 30
- Соломона Імбрам, 12
- Спіс Йоган, 197
- Спунда Антоній, 166–167, 172, 190
- Стажеховський Войцех, 15
- Стажеховський Мацей, 31
- Станіслав Август, 31
- Станковський Ян, 56
- Стасула Микола, 192

- Стах Вензель, 80–81, 90
 Стельчик Юзеф, 129
 Стернбах Францішек Салезій, 56
 Стефан син, 29
 Стецик Юрій, 4, 73
 Стеців Іван, 72
 Стеців Михайло, 192, 202
 Століловська, 30
 Страдовський зі Страдова
 Миколай, 12
 Страус Ян Готліб, 56
 Стропінський Міхал, 196
 Субота Олександра, 247
 Суковий Василь, 38
 Схважман Йосиф, 63
 Схлентур (Шхлентур) Кароль, 64
 Схоленик Василь, 29
 Сянгло Миколай, 15
- Тада Мартін, 72
 Тарковський Михайло, 72
 Татарський Йосип, 192, 196–197
 Твердий Ф. Я., 219
 Тедальдї Айнольф, 26
 Тедальдї Пероцці, 12
 Тедальдї Ян, 12
 Терлецький Василь, 19
 Терлецький Сенько, 14
 Тесаж Станіслав, 15
 Тимочко Євген, 192, 195
 Тимошенко Леонід, 4, 50
 Тілло Олексій, 128, 130, 135
 Тімашев С., 132
 Ткачов, 130, 134–135
 Трибух Владислав, 192, 196, 209
 Трибух Йосип, 192, 209
 Тромпетенр Фелікс, 80–81
 Троцький Р. Ф., 201
 Турійовський, 31
- Турчинський Юлій, 88
 Турчинський Емерик, 88
 Тьорер Йозеф, 79
 Тюнін, 130
- Уманський Аполінарій, 166–167,
 172, 190, 207, 209
 Уманський Мечислав, 196
 Уманський Ріхард, 192
 Урбанович Бартоломій, 192
 Урбанович Франц, 72
 Урбанович Ян (Іван), 166–167, 172,
 190, 192, 202, 205, 207, 209–210
 Урбанович Ян, 197, 202, 209
- Фан Рубель, 137
 Федина Ярослав, 247
 Федько Мигович, 29
 Федько син, 29
 Феєрштейн Йозеф, 194
 Фесечко Л. Л., 201
 Фетич Дмитро Григорович, 211
 Фетич Йосип Дмитрович, 210–211
 Філіпенко Ілля Калинович,
 211–212
 Флехнер Гюстав, 81
 Флехнер Карл, 78
 Флечко Іван, 72
 Флюнт Дмитро, 191, 196
 Флюнт Микола, 191, 209
 Флюнт Михайло, 71
 Флюнти, 118
 Фолусевич Александер, 85
 Франко Іван, 75, 88, 92, 95, 110–
 110, 118
 Франко Яків, 111
 Франц Йосиф I, 88, 92
 Фредерик Август, 62, 64
 Фузик Віра, 191

- Фузик Йозеф, 191
Фузик Йосип, 194, 196
- Ханя Лазор, 30
Харів Ярослав, 191
Хведина, 30
Хмелинський, 212
Ходер Кастукович, 30
Холева Ян, 86–87, 166–167
Хондзинські, 43
Хонєвич Юрко, 30
- Цегак Леон, 84
Цибань Василина, 203
Ціховський А., 156, 158
Цульцер Лазар, 64
- Чажік Наврило, 30
Чайковський З., 204
Чанец Місько, 30
Чарний з Вітовіц Павел, 12
Червінська Йозефа, 72
Чернь Кароль, 56
Чернявський Юрій, 250
Черняк Йозеф (Йосип), 168–169
Черняк Кароль, 168–169
Чеснохрестський піп, 29
Чичітко К., 216
Чіпука Грицько, 30
Чмиріл І. М., 226
- Шайнко, 12
Шандровський Владислав, 192, 195
- Шандровський Тадеуш, 195–196
Шваршман Йосиф, 64–65, 67
Шевченко М., 214
Шега Кастан, 56
Шеласт Франц, 192
Шептицький Андрей, 107
Шимська Магдалена, 192
Шитс Ян Фридеріх, 56
Шляхтер Якуб, 192–193, 195
Шульц Дмитро, 192–194
- Щуплякевич Войцех, 71
- Юдзіч Якуб, 35
Юнак Микола, 168–169, 191
Юрївський піп, 29
Юркевич Габріель (Ісидор), 80–82
Юркевич Дмитро, 191, 193
Юркевич Казимир, 84
Юрчик Микола, 244
- Яблоновський А., 40
Яворська І. Д., 245
Яворський М., 214
Якобчик Валентій, 72
Ян Казимир, 34
Янота/Ян, 12
Яроцький Ігнацій, 24
Ярош Раймунд, 136
Яців Іван, 20, 71
Яцкевич А., 154–156
Яцковський Рудольф, 78–80

Наукове видання

**Дрогобицька солеварня:
нарис історії від найдавніших часів до початку ХХІ ст.**

Монографія

Літературний редактор Ірина Невмержицька
Дизайн обкладинки та макет Вікторія Гайдабрус

Підписано до друку 09.09.2022
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 18,25. Обл.-вид. арк. 16,7
Тираж 100 прим. Замовлення № 06-02/023

Відділ реалізації. Тел.: (067) 542-08-01. E-mail: info@book.sumy.ua
Видавництво «Університетська книга»
40000, м. Суми, площа Покровська, 6
Тел.: (0542) 65-75-85. E-mail: publish@book.sumy.ua
www.book.sumy.ua, newlearning.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7461 від 05.10.2021
Віддруковано на обладнанні видавництва «Університетська книга»